

библиотека
СВЕТОВНА
КЛАСИКА

Уилям Фокнер

▪ ДВОРЕЦЪТ ▪

УИЛЯМ ФОКНЪР ДВОРЕЦЪТ

Превод: Кръстан Дянков

chitanka.info

ДВОРЕЦЪТ

Тази книга е заключителната глава, обобщението на един труд, замислен и започнат в 1925 година. Тъй като на автора му се ще да вярва, да се надява, че трудът на целия му живот е част от една жива литература и тъй като „животът“ е движение, а „движението“ — изменение и промени, поради което единствената антитеза на движението е неподвижността, застоят, смъртта, то за тия трийсет и четири години, през които се създаваше тази хроника, в нея ще се намерят и несъответствия, и противоречия; целта на тази бележка е просто да уведоми читателя, че сам авторът вече е открил много повече несъответствия и противоречия, отколкото, надявам се, ще види читателят — несъответствия и противоречия, произтичащи от факта, че авторът, както му се струва, е научил повече за човешкото сърце и неговите кръстопътища, отколкото е знаел преди трийсет и четири години; той е уверен, че като е живял с тях толкова дълго време, сега той разбира героите на своята хроника по-добре от преди.

У. Ф.

МИНК

Съдебните заседатели казаха „Виновен“ и съдията каза „Доживотен“, но той не ги чу. Не слушаше. Всъщност той не бе в състояние да слуша още от онзи пръв ден, когато съдията взе да хлопа с дървеното си чукче по високата съдийска маса, докато най-сетне той, Минк, отдръпна поглед от вратата в дъното на съдебната зала, за да разбере какво, за бога, иска от него този човек, а той, съдията, се наведе над масата и викна: „Хей вие, Сноупс! Вие ли убихте Джек Хюстън, или не?"; Минк бе отвърнал: „Не ме занимавайте, не виждате ли, че съм зает?“, след което обърна глава, наново да впери очи в далечната врата в дъното на залата, сам крещейки сега в тази стена, срещу и през нея, стена от помръкнали дребни лица, затворила го отвсякъде: „Сноупс! Флем Сноупс! Няма ли кой да доведе Флем Сноупс? Плащам, Флем ще му плати!“

Той не бе имал време да слуша. В действителност цялата история, когато за първи път го поведоха с белезници от килията в затвора към съдебната зала, бе една безсмислена, истински възмутителна с всяко следващо всекидневно разкарване и преместване намеса и глупаво забавяне на разрешаването на въпроса — неговия и този на ненавистния закон; а трябваше само да изчакат и да го оставят на мира: в дългите месеци от задържането до откриването на процеса негова едничка и насъщна потребност беше да очаква, стиснал с мръсните си ръце изпоцапаните пречки на решетъчния прозорец над улицата.

В началото, в ония първи няколко дни зад решетката, той просто изпитваше досада от собственото си нетърпение и да, признаваше си го — от собствената си глупост. Много преди да настъпи онзи миг, когато трябваше да насочи пушката и да дръпне спусъка, той вече знаеше, че братовчед му Флем, единственият от рода им, който притежава силата и основанието, или от когото най-малкото трябваше да се очаква това — да го измъкне от последиците, няма да бъде тук, за да го стори. Той дори знаеше защо Флем няма да се върне поне една година; Завоят на французина е селище твърде малко: там всеки знае

всичко за другите и всички биха прозрели какво означава това пътешествие до Тексас дори и без шумотевицата и глъчката, която дъщерята на Варнър вдигна, когато тя (а може би и някой друг) установи, че са ѝ наболи първите косми под корема, да не говорим за отминалата пролет и лятото, когато онзи проклет син на МакКарън, досущ като разгонено псе, се нахвърляше да прогонва с бой всичко живо около нея.

Тъй че още преди Флем да се ожени за нея, Минк, както и всички останали в радиус от десет мили около Завоя знаеха, че старият Уил Варнър ще трябва да я омъжи за някого и при това час по-скоро, ако не иска в задния му двор заедно с новата трева да се пръкне и някое незаконно жребче. И когато не друг, а Флем най-сетне я взе за жена, той, Минк, съвсем не остана изненадан. Пак Флем, с неговия вечен късмет! Е добре, да кажем нещо повече от късмет: той бе единственият човек в Завоя на французина, който успя да се опъне и да устои на своето пред стария Уил Варнър, който малко или много бе вече отстранил от магазина Джоуди, големия син на Уил, и сега като зет на стария Уил се готвеше да пипне половината от всичко останало. Защото, венчавайки се за нея тъкмо в момента, когато трябваше да бъде спасена от раждането на едно копеле, Флем ставаше не само законен съпруг на това проклетия-момиче, което още от петнайсетгодишна възраст събуждаше с походката си мераците на всички мъже под осемдесет, но отгоре на това щяха и да му платят: щеше да добие не само правото всеки път, когато му скимне, да си пъха ръката под една пола, която разпалваше всеки мъж само при мисълта, че някой друг може да бръкне под нея, а и да владее като безплатна зестра цялото имение на стария французин.

Ето защо той си знаеше, че Флем ще отсъствува тъкмо когато ще има нужда от него, тъй като разбираше, че Флем и младата му жена ще трябва да стоят по-далеч от Завоя на французина поне дотогава, докато за съществуването, което щяха да донесат със себе си, можеше да се каже, че е едномесечно, без при това всеки, който го види, да умира от смях. Само че той бе забравил тази подробност, когато най-сетне настъпи мигът, онзи последен миг, в който повече не можеше да отлага и трябваше да се прицели и да дръпне спусъка. Впрочем това е невярно. Той не бе забравил. Той просто не можеше да чака повече: сам Хюстън не би му позволил повече да чака и това бе последната рана, която,

умирайки, Джек Хюстън му нанесе: принуди Минк да го убие в момент, когато единствената личност, имаща силата да го спаси и, ще не ще, е длъжна да го спаси поради древните неотменими закони на обикновената кръвна връзка, се намира на хиляда мили далеч; този път раната нямаше да заздравее, защото, нанасяйки я, Хюстън завинаги се измъкваше от всякакво възмездие.

Той не бе забравил, че братовчед му ще отсъствува. Просто не можеше повече да чака. Трябваше да се довери на *ония* — *Ония*, за които е обещано, че и косъм няма да падне от главите им, без да им се зачете. Под *Тях* той не разбираше неясния образ, когото хората наричат Създател. Той не вярваше в никакъв Създател. В живота си бе патил достатъчно, тъй че ако съществуваше някакъв Създател с поглед пронизателен и власт безмерна, каквито му приписват, Той щеше с нещо да му помогне. При това Минк не беше от вярващите. От петнайсетгодишната си възраст в църква не бе стъпвал и нямаше никакво намерение тепърва да ходи — това бяха места, които някой си с бездънен стомах и сладострастни слабини, не успял да ги задоволи в къщи, използваше, наричайки се проповедник господен, за да може най-удобно да събере колкото е възможно повече жени, че да ги съблазнява със собственото си възнаграждение срещу услугата да напълнят стомаха му, в отплата за това, че той ще напълни утробите им тутакси щом мъжът излезе на полето, а тя се шмугне в храсталака, където я очаква проповедникът; и десните ходеха на църква, защото не виждаха по-добър пазар да разменят някоя печена кокошка и пирог от батати; съпрузите им също ходеха, но не за да предотвратяват тази търговия, тъй като един съпруг отлично знае, че нито може да я предотврати, нито пък да върви в крак с нея, затуй най-малкото се мъчеше да разбере дали днес не е дошъл редът на жена му и дали може би ще смогне да обърне последните петдесет грама, та чак тогаз да я завърже за таблата на кревата, да се скрие зад вратата и да гледа; а младите пък изобщо не си правеха труда да ходят на църква — направо тичаха към най-близкия гъсталак, да не ги изпревари друга двойка.

Той смяташе чисто и просто, че *Те-Той-То*, както ви се ще, тъй го наречете, представлява една обикновена, основна справедливост и равенство в човешките отношения. Не е ли тъй, по-добре човек да върви по дяволите. Това *Те*, *Той* или *То*, както ви се харесва, не бива и не може вечно да мотае и да мами човека и да не му позволи някой

ден, в някой миг, да получи обратно своето право. Те могат да го мотаят и дразнят, могат дори да седнат и само да гледат как всичко се обръща против него, без да пропуснат нито един удар, сякаш така му е предназначено; да седнат и да наблюдават, че и да се радват (и защо не, нали сам той, човекът, няма нищо против, стига да остане човек и да има право на справедливост); а може би фактически Те просто го изпитват, искат да видят мъж ли е, не е ли, дали е човек да изтърпи малко тревоги и смущения и тъй да заслужи, като му дойде времето, възмездие за всички получени удари. Но този момент би дошъл едва когато дойде неговият ред, когато е извоювал правото да отвърне справедливо на ударите, ни повече ни по-малко, тъй, както и Те са си спечелили правото да го изпитват и дори да се наслаждават на изпитанието; онзи момент, когато Те ще трябва да му докажат, както и той им е доказал, че са човечни, че той не само ще трябва да зависи от Тях, но и че е добил правото да зависи от Тях и да ги приема като верни приятели; Те не смеят, не биха посмели да го изоставят, иначе после ще им стане тъй трудно да се примирят със себе си, както и нему най-сетне стана трудно да живее със себе си и при това да приема от Джек Хюстън всичко, което е трябвало да търпи.

Така той още онова утро знаеше, че Флем няма да дойде. И то просто защото повече не можеше да чака. Дошъл бе онзи миг, когато той и Джек Хюстън не можеха и не трябваше да дишат един и същи въздух. И така, в отсъствието на братовчедата, оставаше му само правото да се уповава в Тях, право, придобито с това, че никога през живота си досега не бе искал от Тях абсолютно нищо.

Всичко почна през пролетта. Впрочем още предишната есен. Или не, започна се още по-рано. Почна още в онази минута, когато вече оформен със своята наглост, нетърпимост и гордост се роди самият Джек Хюстън, а не когато те двамата — Джек и Минк Сноупс — захванаха да дишат заедно въздуха на Северен Мисисипи. Защото Минк не беше човек свадлив и никога не се заяждаше. Просто цял живот той бе непрестанно задяван и измъчван от своя лош късмет, довел го до вечната и неизменна необходимост непрекъснато да брани собствените си най-обикновени права.

Но едва лятото преди онази първа есен съдбата на Хюстън истински и окончателно се пресече със съдбата на Минк — още една проява на оскърблението: и никой, нито дори Те, най-малко Те

благоволиха да го предупредят как ще завърши тази първа среща. Това стана, след като младата жена на Хюстън бе влязла да търси кокоши полог в яхъра на жребеца и конят я уби. Всеки порядъчен човек би си казал, че всеки порядъчен съпруг вече никога, докато е жив, няма да тури нов жребец в тази конюшня. Но не и Хюстън. Хюстън бе не само достатъчно богат, за да притежава чистокръвен жребец, който би убил жена му, но и достатъчно нагъл и упорит, за да пренебрегне всякаква порядъчност и след като застреля коня-убиец, кажи го начаса да купи нов жребец, досуц като първия, да си го има в случай, може би, че повторно се ожени; и така да си дава вид, че тъгува за жена си, щото дори съседите му да не посмеят повече да хлопнат на пътната му врата. Все пак два-три пъти в седмицата хващаше пътя, яхнал следващия убиец, а до него, сякаш втори кон или хрътка, се понасяше оня пес, отиваше до магазина на Варнър и дори не слизаше от седлото: стояха и тримата насред пътя — наглият, неподатлив човек, злоокият кон и кучето, оголващо зъби и вирещо острошипест нашийник колчем някой доближи, а Хюстън заповядваше някому от наклеяките по пруста да му изнесе отвътре онова, за което е дошъл, като че това са негри.

И ето че една сутрин Минк отиваше към магазина (той нямаше кон да го яхне, та да иде да си купи кое кутия тютюн, кое туба хинин или някоя мръвка месо); току-що бе прехвърлил билото на ниския хълм, когато отзаде си дочу тропота на коня, бърз и отчетлив, и ако не бе станало твърде късно, би отстъпил на Хюстън целия път, само че конят вече връхлиташе отгоре му, та Хюстън припряно го отдръпна встрани и отмина, а злият пес подскочи тъй близо, че едва не докачи гърдите му, изръмжа право в лицето му, а Хюстън обърна коня и додето животното танцуваше и се мяташе под стегнатите поводи, извика му отгоре: „Защо, по дяволите, не отскачаш, като ме чуваш, че идвам? Марш от пътя! Или искаш да ти пръсне мозъка, не виждаш ли, едвам го удържам!“

Какво пък, може би това именно хората наричат скръб по жената, която в действителност не си убил собственоръчно, но и нещо повече: убил си коня, който е свършил това. Ала наглост и богатство колкото искаш и си разрешаваш да купиш втори жребец, досуц като оня, който я претрепа. Което впрочем не засягаше Минк, тъй като всъщност едничкото, което му оставаше, бе да дочака деня, рано или късно,

когато мръсният кон ще утрепе и самия Хюстън; случи се тогава нещо друго, нещо, което Минк нито бе очаквал, нито предвиждал, ни дори подозирал.

Имаше си Минк дойна крава, една-единствена — не беше богаташ като Хюстън, а просто човек независим, от никого услуга не искаше, за всичко сам си плащаше. Та тя, кравата, кой знае как, не можа, пропусна да зачене и той не само че трябваше да изкара цяла зима без мляко, ами сега му предстоеше и още една безмлечна година, тъй като не се роди и телето, а за бик се наложи да плати петдесет цента в брой: единственият бик под ръка, който щеше да му струва под долар, бе недораслият бик на един негър, който настояваше да му се плати в брой още на вратата на обора. Така той трябваше цяла зима да храни една крава, която при това не беше и стелна. Тогаз отново се наложи да води кравата на три мили до къщата на негъра не за да си иска обратно петдесетте цента, а само да настоява за втора случка, което негърът отказа да допусне, без да му се платят предварително нови петдесет цента, при което Минк, като стоеше на сред двора, взе да псува негъра, а негърът се прибра у дома си и затвори вратата; Минк остана в празния двор да псува негъра и цялото му семейство в голата къща, додето най-сетне тъй се изтощи, че поведе все тъй незаченалата крава обратно към къщи, на цели три мили.

Сега трябваше да затвори празната и безполезна крава зад оградата, додето опасае и без това келявото му пасбище, а после, цяло лято и есента — да я храни с нищожния си фураж: съгласно местното общо споразумение добитъкът се държеше затворен, докато от полето не се прибере цялата реколта. Това значеше да я държи чак до ноември. Но дори и тогава се наложи да отдели за нея по-малко фураж от предназначения за зимните гойни шопари, та дано не загуби навика вечер да се връща в къщи; след това тя пропадна за три-четири дни и той накрая я откри в пасбището на Хюстън заедно с неговото говеждо стадо.

Всъщност той вече се намираще на пътеката, водеща до къщата на Хюстън, с намотаното плужно въже в ръката, когато, без да съзнава какво върши и без дори да спира или да забавя крачка, обърна се и си тръгна назад, набързо напъхвайки намотаното въже в пазвата си, дето никой нямаше да го зърне, но не за да се върне в небоядисаната, поправка не видяла изполичарска хижа, в която живееше, а просто да

остане някъде насаме, че да размисли; спря и седна на един дънер край пътя, схващайки сега напълно всички подробности на онова, което току-що бе почнало да се прояснява.

Ако не потърсеше безполезната си крава, той не само би й осигурил зимуване, а направо дважд, десеторно по-свастно презимуване от това, което сам би й предложил. Останеше ли да зимува при Хюстън (а Хюстън, освен дете беше достатъчно заможен да храни и отглежда цяло стадо говеда, имаше и достатъчно средства, за да плаща на негър, чиято едничка работа бе да храни и добитъка и да се грижи за него — негър, комуто Хюстън бе предоставил къща по-добра и от тази, в която живееше Минк, бял човек с жена и две дъщери), напролет, когато щеше да си я поиска, тя не само щеше да се е вече разгонила, но движейки се е бика на Хюстъновото стадо, щеше да е стелна, а телето, което щеше да я направи млеконадойна, само вече би струвало пари като породисто месо, докато издънката на никаквия негърски бик не би имала почти никаква стойност.

Естествено трябваше да се подготви за неизбежните въпроси; Завоят на французина бе селище твърде малко, прекалено малко, за да може човек да прикрие онова, което върши, камо ли онова, което притежава или е изгубил. Минаха само четири дни. Беше в магазина на Варнър, на кръстопътя, докдето слизаше и се връщаше всеки ден, че да им даде възможност да се изпуснат и с всичко да се свърши. Най-сетне някой запита — не помнеше кой, пък беше и без значение:

— Ти още ли не си намери кравата?

— Каква крава? — каза той, а другият рече:

— Джек Хюстън разправяше да отидеш да си прибереш оная торба кокали, че му омръзнало да я храни.

— А, тази ли — каза той, — тя вече не е моя. Лятото я продадох на един от синовете на Гаури в Каледония Чапъл.

— Слава богу — рече другият. — Защото, ако бях на твое място и кравата ми се намираще в пасбището на Джек Хюстън, щях да се направя, че нищо не виждам, камо ли Джек Хюстън да ме види, щях да взема едно въже и веднага щях да си я взема. Сега не бих искал да го видя, дори едно „благодаря“ да му река.

Защото всички в Завоя на французина познаваха Хюстън: откак жребецът уби жена му преди четири години, той, дори сам у дома си, биваше непрекъснато начумерен и мрачен. Сякаш никой преди него не

беше загубвал жена, макар че, по кой знае какви неразбираеми причини, съпругът ѝ може и да не е искал да се отърве от нея. Нацупен, враждебен и сам в огромното им имение, с двама ратаи негри — един мъж и една готвачка, с жребеца си и грамадното псе, навирило нос и също тъй навъсено и никого нетърпящо като самия Хюстън — такъв бе той, този проклет намръщен и противен кучи син, който дори не съзнаваше, че е щастлив: богат, но не само толкова богат, за да си позволи една жена, която да хленчи, да му дотяга и да обръща джобовете му за всеки спечелен долар, а богат, за да живее, ако иска и без жена: достатъчно заможен, че вместо да се жени, за готвачка да си наеме платена жена. Толкова богат, че да плаща и на още един негр, който да става вместо него в мразовитите утрини и да излиза на дъжда и влагата, за да храни не само породистите говеда, които той продаваше угоени на най-високите цени, тъй като можеше да си позволи до късно да ги държи, но и чистокръвния жребец и дори онова зло псе, което тичаше до коня, затрещял по пътищата насам-нататък, за да накара някой човек, който освен двата си крака друго пътно средство няма, да рипа в храсталаците, за да не бъде убит от неговите копита и да стане после плячка на кучето, когато се търколи в канавката, преди още Хюстън да е успял да доложи където трябва.

Добре, щом Хюстън се намираше в такова високомерно настроение, че дори и едно „благодаря“ не си струва да му речеш, то най-малко Минк ще е този, който неканен ще му наруши спокойствието. Не че би имал нещо против някому някъде с нещо да е задължен. Мина седмица, после месец, мина и Коледа и настъпи мрачна, дъждовна и студена зима. Навлякъл мушамения тренчкот, закърпен с тел и автомобилни лепейки, едничката му връхна дреха за зимата над износения и окърпен памучен комбинезон, всеки следобед той поемаше по калния път в унилата и тъмнееща привечер да види расовите говеда на Хюстън, сред които и неговото клето животинче крачеше, без дори да бърза, към обора, по-топъл и по-закътан в това време и от хижата, в която живееше, за да си получи там храната от негъра-ратай, който носеше дрехи по-топли от неговите и от тия на семейството му; и почваше да псува през изпаренията на собствения си дъх, псуваше негъра заради черната му кожа, скрита под по-топли дрехи от неговата, кожата на бял, псуваше питателната кърма, приготвена не за хора, а за говеда, нищо, че от нея получаваше и

неговата крава; псуваше най-много от всичко неподозиращия бял човек, чрез или поради чието богатство бяха стигнали дотук, проклинаше и това, че неговата отплата и мъст — за които смяташе, че са най-проста справедливост и негово неотнимаемо право — не могат да се осъществят с един замах, а зависят от бавното превръщане на кърмата в прираст на теглото, на всичко отгоре и от непредсказуемите и непредвидими любовни настроения на кравата и след това дългите девет месеца на бременност; псуваше собственото си положение, в което единствената допустима справедливост беше това дълго и бездейно очакване.

В това бе работата. В дългото очакване. Не толкова в опасението, че сбъдването на надеждите му се забавя, не дори и в озлоблението, че простата справедливост се отлага, а в съзнанието, че дори когато ударът се изсипе над Хюстън, на него, Минк, това ще му струва осем долара в брой — ония осем долара, които той ще трябва да твърди, че въображаемият купувач на кравата му е дал срещу животното, за да прозвучи правдоподобно лъжата за нейната продажба — пари, които напролет, когато ще поиска кравата си обратно, той ще трябва да даде на Хюстън като залог, че до този момент наистина е вярвал в продажбата на кравата си, най-малкото, че цената ѝ е била определена на осем долара; тогава ще отиде при Хюстън и ще му разкаже как едва тази сутрин при него е дошъл купувачът и е заявил, че кравата изчезнала от двора му още в нощта след покупката и отвеждането ѝ, при което си е поискал осемте долара обратно — така ще докаже, че само пред нахално презрителния Хюстън, но и пред повишеното любопитство на всички останали от Завоя на французина, че за да си възвърне собствената крава, е трябвало да плати цели шестнайсет долара.

Тук беше озлоблението, в тия осем долара. И това, че за осем долара той никога не би могъл да я изхрани за една зима, камо ли пък тя видимо да наддаде на живо тегло, не го интересуваше. Бедата бе там, че ще трябва да даде осем долара на Хюстън, който нямаше нужда от тях и бълха щеше да го ухапе, че е хранил кравата му — осем долара, с които Минк би могъл за Коледа да купи цял галон уиски и да му останат долар-два за евтини парцалчета, за каквито жена му и двете му дъщери вечно го врънкаха.

Но изход нямаше. Нещо повече, той се гордееше, че не се е примирил. Че не е от ония, дребните, жалки и нищожни хорица, които хрисимо приемат нещата само защото не виждат как могат да се измъкнат от тях. Това още повече укрепваше неговия гняв и негодувание от несправедливостта — значи, щеше да му се наложи да раболепничи и дори малко да подлизурствува, когато отидеше да си иска кравата; да хвърли една лъжа на вятъра, заради честта да даде осем долара — а те му трябваха, щеше да ги спести с жертви — на един човек, който дори не се нуждае от тях, не би почувствувал тяхната липса и дори още не знае, че ще ги получи.

Най-послед в края на зимата дойде онзи ден, оня миг, когато по местен обичай добитъкът, който от есента се е шлял на воля из оглозганите царевични ниви, сега трябва да се прибере и затвори, та да може земята наново да се разоре и засее. Един следобед, по-скоро една привечер, като изчака кравата му да получи последната си кърма заедно с говедата на Хюстън, той приближи сеновала с износеното плужно въже, намотано на ръката, и с нищожната подутинка от мазни доларови банкноти, десетаци, петаци и четвъртаци, скътани в джоба на комбинезона. Все още нямаше защо да се мазни и да подлизурствува, тъй като в сеновала бе само негърът с вилата; богаташът си бе в къщи, в топлата кухня, в ръката с пунш, но не от онова вонящо и лъжливо домашно царевично уиски, каквото Минк би си купил със своя дял от осемте долара, ако би ги спестил, а от превъзходно червеникаво бутилирано и поръчано от Мемфис уиски. Сега още нямаше защо да се подмазва и да подлизурствува; напротив, равно и със самочувствието на бял заговори на негъра, спрял се пред вратата на сеновала да го види какво иска:

— Здравсти. Както виждам, моята крава е при вас. Вържи й туй въже и да я махам, да не ви пречи.

Негърът го изгледа и след това се отправи под навеса към къщата, а не дойде да вземе въжето — Минк изобщо не бе очаквал това — отиде първо да обади на белия си господар, оня да му рече какво да прави. Тъкмо на това се беше надявал и Минк; облегна вдървени и почервенели от студ китки, които дори ръкавите на дрипавия тренчкот не можеха да скрият, върху горното желязо на боядисаната в бяло ограда. Да, сега Хюстън с пунша от хубаво червеникаво уиски в ръка, изул вероятно ботуши и протегнал нозе в

чорапи към фурната на кухненската печка да се стопли преди вечеря, ще изругае и ще трябва да дръпне крака, за да навлече отново студените и кални галоши и да излезе на двора. И той стори тъкмо така: кухненската врата се хлопна и през задния двор се разнесе плясъкът и джвакането на галошите, сепнати и разгневени, и накрая той самият се показва изпод навеса, следван от негъра на десетина стъпки.

— Здравсти, Джек — почна Минк. — Жалко, че заради мене отново излизаш на студа и влагата. Негърът можеше сам да се оправи. Днес разбрах, че кравата ми прекарала зимата при тебе. Да ѝ надене твоят негър това въже, та да си я отведа, да не ти пречи.

— Мислех, че си продал кравата на Нъб Гаури — рече Хюстън.

— И аз — поде Минк, — но ето ти го тази сутрин Нъб с едно муле, идва и разправя, че кравата му се отскубнала от двора му още през нощта, като си я завел в къщи, и оттогава никаква я няма. И си взе назад осемте долара, които ми беше платил. — Минк бе вече посегнал към джоба и сега в ръката му се намираше мизерната купчинка от монети и смачкани банкноти. Щом излиза, че такваз крава може да струва осем долара, значи, толкоз ти дължа, дето си я хранил през зимата. А на мен ми излиза шестнайсет, нали така, тя може и хабер да си няма. Дръж тука. Вземи си парите и му кажи на негъра с ей туй въже да я върже, пък аз...

— Есента тая крава не е струвала осем долара — рече Хюстън. — Но сега чини значително повече. Само фураж ми е изяла за повече от шестнайсет долара. Да не споменавам и туй, че миналата седмица ѝ се качи най-младият ми бик. Нали миналата седмица беше, а, Хенри? — обърна се той към негъра.

— Да, сър — каза негърът. — Вторник. Записал съм.

— Ако ми бяхте съобщили по-рано, щях да му спестя зора на бика, а на тоя негър — да ѝ гребе фуража — рече Минк, Поел се обърна към негъра: — Ето, вземи въжетото...

— Чакай — рече Хюстън и също посегна към джоба си. — Ти сам каза, че кравата струвала осем долара. Добре. Купувам я.

— Ти сам току-що установи, че оттогава е поскъпнала — прекъсна го Минк. — Нали се готвех да ти доплатя остатъка до шестнайсет. Тъй че за нея и шестнайсет няма да взема, камо ли само осем. Прибери си парите. Пък ако ти е толкоз изморен негърът, че и

едно въже не може да върже, аз сам ще се оправя. — И вече се пригответи да прескочи оградата.

— Чакай! — спря го Хюстън отново и попита негъра: — Колко, според теб, може да струва сега?

— Може да ѝ се вземат трийсет — рече негърът, та и трийсет и пет.

— Чуваш ли? — каза Хюстън.

— Не — отвърна Минк, прекатервайки оградата. — Аз негри не слушам, те мен трябва да слушат. Щом не иска да ѝ върже въжетото, кажи му да не ми се пречка.

— Не прескачай оградата, Сноупс! — каза Хюстън.

— Тъй, тъй — рече Минк, прехвърлил вече единия си крак над горната греда; намотаното въже висеше на зачервената му от студ ръка. — Може би сега ще ми кажеш, че си носиш и пистолет, когато искаш да купиш крава? Сигурно го мъкнеш и когато решиш да забодеш в земята едно памучно семенце или едно царевично зърно, а? — Беше гледка и половина: Минк прекрачил оградата с един крак, Хюстън застанал от вътрешната ѝ страна с пистолет в увисналата до хълбока му ръка, а негърът неподвижен, с очи, насочени неизвестно къде, в които се вижда само част от бялото. — Ако ми беше съобщил навреме, щях и аз да си донеса пистолет.

— Добре — каза Хюстън и внимателно постави пистолета на близкия стълб от оградата. — Хвърли въжетото. Слез от оградата и застани при оня стълб. Аз ще се върна един стълб назад, ще броиш до три и който пръв го вземе, той ще налага сделката.

— По-добре негърът да брои — рече Минк. — Стига му да каже само „три“. Аз негър си нямам. Вижда се, човек трябва да си има един опитомен негър и пистолет, за да се пазари с тебе за говеда. — И прибра със замах крака си. — Май трябва да прескоча аз до магазина, да си кажем по една дума с чичо Били и с полицаия. И може би туй трябваше да сторя от самото начало, да не се разкарвам в тоя студ до тука. Бих си оставил тук въжетото, да не го мъкна повторно, ама знам ли дали няма да ми искаш за него трийсет и пет долара. То излиза, че ти е най-ниската цена за всяка чужда вещ в твоя двор. — И вече си бе тръгнал. — Е, хайде... Пък ако продаваш добитък по осем долара, внимавай да не ти пробутат фалшиви монети!

Закрачи доста твърдо, но с такава пронизителна и бясна злоба, че известно време бе дори като сляп, а в ушите му нещо кълтеше, сякаш са изстреляли двуцевка над главата му. Впрочем той бе очаквал тази злоба — и сега, останал сам-самин, най-добре би я оставял да прекипи. Защото сега вече знаеше, че предварително е предвиждал какво ще стане; нужно бе само да събере мислите си. По инстинкт бе предчувствувал, че злата му съдба все ще измисли нещо подобно, не бе изненадан и от това, че отиването му до Варнър, мировия съдия, за една хартия, която полицаят да покаже на Хюстън, за да му върне кравата, ще струва още два долара и половина: чисто и просто *Те* отново го поставяха на изпитание, искаха да се уверят колко може да понесе и да издържи.

Така че в известен смисъл той не бе ни най-малко учуден от случилото се впоследствие. До голяма степен той сам си беше виновен: просто *Ги* беше подценил: да занесе осем долара на Хюстън, да надене на кравата въжето и да си я отведе у дома, му се стори история твърде проста, твърде дребна, за да *Ги* занимава с нея. Но сгреши. С *Тях* още не беше свършено. Варнър не пожела да издаде искания документ; нещо повече, седмица по-късно седем души, в това число негърът, той, Хюстън, Варнър, полицаят и двама опитни търговци на добитък, застанаха до оградата на Хюстъновия двор, а негърът изведе кравата му да я видят двамата специалисти.

— Е? — попита накрая Варнър.

— Бих дал трийсет и пет — каза първият търговец.

— Ако пък е покрита от породист бик, давам трийсет и седем и половина — рече вторият.

— А четирийсет ще дадете ли? — попита Варнър.

— Не — каза вторият. — Може да не е прихванала.

— Затуй аз не бих дал трийсет и седем и половина — рече първият търговец.

— Добре — каза Варнър, едър, но изпит, тесен в хълбоците, с натезали мустаци, напомнящ някой от кавалеристите на генерал Форест^[1], какъвто баща му наистина е бил. — Да приемем трийсет и седем и половина. Делим, значи, на две — сега той гледаше Минк. — Даваш на Хюстън осемнайсет долара и седемдесет и пет цента и си взимаш кравата. Само че ги нямаш осемнайсет долара и седемдесет и пет цента, нали?

Той стоеше, сложил зачервени от студ ръце върху горната греда на оградата, ръкавите на тренчката бяха твърде къси, и очите му отново ослепяха, а в ушито нещо закънтя, сякаш някой е гръмнал с двуцевка над главата му; лицето му доби неопределено кротък израз, нещо почти като усмивка.

— Нямам — каза той.

— А защо братовчед му Флем не му услужи? Попита вторият търговец. Никой не си направи труд да отговори, поне да напомни, че Флем е все още на сватбеното пътешествие в Тексас, на което бе заминал с жена си след венчавката през август.

— Тогава ще си ги отработи — сега Варнър вече говореше на Хюстън. — Имаш ли работа за него?

— Ще ограждам ново пасбище — отвърна Хюстън. — Петдесет цента на ден ще му давам. Да работи трийсет и седем цели дни, а на трийсет и осмия само от съмнало до пладне. Ще копае дупки за стълбовете и ще опъва бодлива тел... А кравата? При мен ли ще остане, или да я дадем на Куик? (Куик беше полицаят.)

— Ти искаш ли Куик да я вземе? — попита Варнър.

— Няма нужда рече Хюстън, — тя вече толкоз време е била тук, че, току-виж, ѝ домъчняло. И освен туй, ако е тука, Сноупс ще може да си я вижда всеки ден, та да се ободрява и да знае за какво работи.

— Чудесно, чудесно — припряно каза Варнър. — Значи, всичко е уредено. И повече не искам да ме занимавате.

Та ето с какво трябваше да се захване. Но все още продължаваше да се гордее, че няма, никога няма да се примири. Нито дори тогава, ако трябваше да изгуби кравата си, ако животното изчезнеше от уравнието и го оставеше така да се каже на мира. Всъщност да се откаже от кравата той можеше и сам. Нещо повече: за такова решение той би получил осемнайсет долара и седемдесет и пет цента, които заедно с осемте долара, дето Хюстън отказа да вземе, щяха да дойдат до двайсет и седем долара, а той повече пари на едно място не помнеше откога не е виждал, тъй като дори есента, когато продаде своите една-две бали памук, и след като Варнър си удържа изполицата и осребри кредитната сметка в магазина му, той с мъка успя да скъта тия същите десетина долара, с които смяташе, уви на всуе, да си възвърне кравата.

Предложението всъщност дойде от Хюстън. Беше на втория или третия ден, откак бе почнал да копае дупките и да изправя в тях салкъмовите стълбове; Хюстън приближи на жребеца и го погледна отгоре. Но той не спря да работи, и поглед дори не вдигна.

— Виж какво — рече Хюстън, — погледни ме. — Тогаз той вдигна очи, но продължи да копае. Хюстън протягаше ръка и в нея Минк видя парите. — Нали Варнър каза осемнайсет и седемдесет и пет? Добре, ето ги. Взимай ги, върви си у дома и за кравата повече не мисли!

Но той бе вече свалил погледа си, подигна на рамо стълба, който, оддето и да го погледнеш, изглеждаше по-тежък и по-голям и от самия него, спусна го в ямата, засипа я и трамбова пръстта с опакото на лопатата, чувайки жребеца, като се обръща и си отива. Настъпи четвъртият ден; и сега той чу приближаването на жребеца, но отново не вдигна глава, нито дори когато Хюстън се обади:

— Сноупс — и после пак, — Сноупс — след това, — Минк! — Но Минк не само че не обърна поглед, но и продължи да копае. Рече само:

— Чувам.

— Зарежи това. Върви да си изореш земята, да засееш. Трябва хляба си да припечелиш. Върви си у дома, засей, пък тогаз ела пак.

— Нямам аз време хляб да припечелвам — каза той, без да спира да копае — Кравата си трябва да заведе.

На другия ден пристигна вече не Хюстън на жребеца, а сам Варнър с каруцата. Минк още не бе разбрал, че Варнър внезапно се е уплашил за мира и покоя на селото, което държеше в желязната си лихварска ръка, покой, поддържан от ипотеки и права над хорски имоти, заключени в огромната желязна каса в магазина. Като вдигна очи, Минк забеляза, че в стиснатия си юмрук на коляното Варнър държи пари.

— Записал съм ги в сметката ти за тая година — рече Варнър. — И сега идвам от вас. Още една бразда не си изорал. Вдигай тия инструменти, взимай парите и ги дай на Джек, вземи си загубената крава и върви да ореш.

Все пак това бе Варнър; Минк си позволи да спре и дори да се облегне на лопатата.

— Чухте ли ме да се оплаквам от решението ви за кравата? — попита той.

— Не — призна Варнър.

— Тогаз ми се махайте от главата и да си гледаме работата: вие вашата, аз моята. — При тези думи Варнър скочи от колата — човек вече достатъчно стар, за да бъде наричан чичо Били от своите умилкващи се длъжници, но и още твърде пъргав, за да скочи от колата с едно-единствено движение, в една ръка хванал поводите, в другата камшика.

— Господ да те убие! — извика той. — Прибирай си инструментите и марш у дома! Преди да се мръкне, ще мина и ако видя, че не си изорал и една бразда, изхвърлям ти партакешите на пътя и утре сутрин давам къщата на друг наемател.

Минк го погледна с онзи неопределен и кротък израз на лицето, напомнящ почти усмивка.

— Нищо чудно, ако направите точно така — каза той.

— Дяволски си прав, точно така ще направя — рече Варнър. — Хайде, да те няма! Още сега!

— Дадено — каза той. — Щом като следващата присъда по това дело е такава, аз като човек, който уважава закона, трябва да се вслушам в решението. И се обърна.

— Ето — рече Варнър, — вземи парите!

— Трябва ли? — каза той и продължи нататък.

Следобед преваляше, бе изорал близо акър. И когато в края на реда преобърна плуга, видя по пътеката да се задава каруца. Този път бяха двама — Варнър и полицаят Куик, — движеха се едва-едва като охлюв, тъй като отзад, на ока, бе привързана неговата крава. Той също не избърза; изкара и тази бразда, после разпрегна и завърза мулето за оградата. Чак сега тръгна към двамата, които, седнали в каруцата, го чакаха.

— Платих на Хюстън осемнайсетте долара и ти вода кравата — рече Варнър. — И ако втори път чуя, че нещо твое е попаднало в имот на Джек Хюстън, ще те натикам в затвора.

— Ами седемдесет и петте цента? — попита той. Или може би тия пари се изпариха, а? За кравата има съдебно решение и не мога да я приема, докато решението не бъде изпълнено.

— Лон — обърна се Варнър към полицаия с равен и почти благ глас, — остави кравата ей отатък, отвържи въжето и се връщай на колата да си вървим по пътя.

— Лон — каза Минк; гласът му беше също тъй благ и също тъй равен, — ако оставиш тази крава в моята нива, ще си взема пушката и ще я застрелям.

Повече не ги погледна. Върна се при мулето, отвърза поводите от оградата, запрегна и почна нова бразда с гръб към къщата и пътеката, тъй че едва в края на реда забеляза за миг каруцата, която се връщаше със същата охлювска скорост, та да е в крак с влачещата се отзад крава. Ора без прекъсване до тъмно и вечеря изсъхнала сланина, долнокачествена меласа и хляб от вероятно червясало вече брашно, които и след като ги погълне, щяха все още да бъдат собственост на Уил Варнър, додето чак на другата есен не очистеше и не продадеше памука, още незасят.

Час по-късно, взел газен фенер да му мъждука, като забива и вади лопатата, той се намираше обратно при оградата на Хюстън. Откак тази сутрин бе просветнало, той не бе лягал, не бе спирал да работи; новото утро щеше да посрещне с двайсет и четиричасово безсъние; и когато слънцето се надигна, той бе отново на нивата с мулето и плуга, спря само по пладне да хапне, после пак отиде да оре на нивата или може би си е въобразявал, че оре, защото, когато се събуди и се намери проснат в току-що завършената бразда под полегналите дръжки на все още забития в земята плуг, а запрегнато мулето все още стоеше в реда, слънцето вече клонеше на заник.

После отново вечеря, подобна на снощната и на тазсутрешната закуска, и понесъл запаления фенер, той отново прегази пасбището на Хюстън и стигна мястото, където бе оставил лопатата. Дори не забеляза Хюстън, който седеше на струпаните стълбове, видя го чак когато се надигна: в лявата му ръка се люлееше пушка.

— Върни се — каза Хюстън. — И след залез повече да не си ми стъпил в имота! Ако искаш да се претрепваш, претрепвай се, само не тук. Върви си сега! Денем не мога да ти попреча да си отработваш кравата, но мисля, че по тъмно мога.

Ала той и това щеше да понесе. Защото знаеше как става. Беше го научил с пот на чело, сам, просто волю-неволю се беше научил, че

човек може да издържи на всичко, като спокойно и кротко откаже да го приеме, да се примири, да се предаде.

Сега можеше дори нощем да подремва. Но че сега имаше време да спи, не беше тъй важно, важното бе, че сега щеше да е някак по-спокоен, отървал се от припряното бързане. Сега доизора наетата земя, след това, при хубаво време, почна да оформя гнездата, а в лошите дни работеше по оградата на Хюстън, броеше колко дни е отработил, сиреч с колко петдесет цента е намаляла сумата, срещу която щеше да си върне кравата. Но сега не бързаше, не се пребиваше. Когато най-сетне се запролети и земята се стопли, готова да приеме семето, той разбра, че дълго време занапред ще трябва да се откъсне от оградата, тъй като сега бе длъжен да се погрижи за реколтата; посрещна това спокойно, взе от магазина на Варнър царевица и памучно семе и зася — такава сполучлива сеитба отдавна не беше му се отдавала; сега вече, запълнил времето си, той можеше наново да се залови с оградата и ръсейки потта си, всеки ден да стопява по още половин долар. Защото той вече се гордееше с търпението си: никога да не се примирява — само тъй можеше да *Ги* надвие; в един момент *Те* може да са по-силни от него, но никой, никой жив човек и нищо на света не би могло тъй дълго да чака, когато единствено чакането би му свършило работа, би го задоволило, би имало резултат.

Най-после дойде залезът на онзи ден, когато той вече можеше да захвърли търпението заедно с лопатата, обтегача и останалата тел. Разбира се, Хюстън също би трябвало да знае, че това е последният ден. Много вероятно е Хюстън да е очаквал цял ден как Минк ще се зададе, подтичвайки по пътеката, за да си вземе кравата тутакси щом слънцето се скрие зад дърветата на запад; вероятно още от съмнало Хюстън е стоял на кухненския прозорец, за да види как Минк, свършил и последната си работа, ще се покаже с въжето в ръка, да завърже кравата с него. Впрочем през целия този последен ден, докато копаяше последните ями и затъкваше в тях стълбовете заедно с последното оскърбление, което *Те*, използвайки стария Уил Варнър за свое оръдие, му бяха нанесли, за да го изпитат, да се уверят колко наистина ще може да изтърпи, той все си представяше как Хюстън напразно оглежда пътеката и рови всеки храст и във всяко ъгълче, да открие къде ли ще е скрил въжето.

Но въжето той още не бе донесъл. Копя упорито, докато слънцето напълно се скри, тъй щото никой не би казал, че не е минал и отминал цял един ден. Чак тогава събра копача, лопатата и обтегачите, отнесе ги обратно при хранилките и ги подреди внимателно в ъгъла на оградата, където непременно щеше да ги види или негърът, или Хюстън, или всеки друг, който погледнеше натам; сам той нито веднъж не обърна очи към къщата на Хюстън, не погледна и кравата, която сега никой не можеше да отрече, че е негова, след това пое по пътеката и се прибра в хижата си на две мили оттук.

Вечеря спокойно и без да бърза, без дори да се ослушва не иде ли кравата и нейният — кой ли този път? — придружител. Можеше дори да бъде самият Хюстън. Но поразмисли: и Хюстън беше като него, не се плашеше лесно. С паниката и загрижеността си старият Уил Варнър би пратил полицаия да му доведе кравата, защото сега присъдата бе вече отработена до последен цент; дъвчейки сланината и хляба, отпивайки кафето си със същия благ израз, досущ като усмивка, Минк си представяше как Куик псува и се препъва по пътеката, че трябва по тъмно да тегли въжето, вместо да си е сега у дома и захвърлил обуца, също да вечеря. Минк вече репетираше, съчиняваше какво ще му каже: „Отработих осемнайсет дни и половина. Един ден и една нощ правят едно денонощие, тъй че днешното ще завърши чак утре сутринта. Затуй върни сега кравата там, дето я оставихте с Уил Варнър преди осемнайсет дни и половина, пък на сутринта аз ще отида да си я взема. И напомни на оня негър по-рано да я нахрани, че да не чакам.“

Но нищо не се чуваше. Едва сега разбра, че всъщност е чакал кравата, разчитал е, така да се каже, на нейното връщане. Внезапно и светкавично изпита пристъп на страх, на ужас, разбирайки сега колко несигурно е било спокойствието му в тия два месеца след срещата с Хюстън и пушката му край оградата в онази нощ; тъй слабо е владеел той състоянието, което си е въобразявал, че е спокойствие, че сега трябваше да бъде постоянно нащрек: току-виж, а то бе очевидно, едва ли не за нищо би могъл отново да се озове обратно в онзи момент, когато Уил Варнър му каза, че ще трябва да отработи осемнайсет долара и седемдесет и пет цента по половин долар на ден, за да си възвърне собствеността над личната крава. Сега трябваше да прескочи до нивата, да се увери не е ли оставил Куик кравата и без да му се

обади, да е търтил назад; нужно бе да запали фенер, че да дири в тъмнината нещо, за което си беше сигурен, че няма да открие. И сякаш това не бе достатъчно, ами трябваше и на жена си да обяснява къде е тръгнал с този фенер. И, разбира се, когато тя го попита „Къде отиваш? Нима Джек Хюстън не те предупреди?“, той ѝ отвърна троснато и неприлично, а след това добави, не от грубост, а защото искаше да го оставят на мира:

— Освен ако не отидеш ти с червен фенер да ми свършиш работата.

— Мръсник! — извика тя. — Така ли се говори пред момичета?

— Че как! — възпротиви се той. — Или може би ти се ще да пратиш тях двете? Двете заедно тъкмо една зряла жена ще направят. Макар че, както се тъпчат, може и едната да се справи.

Отиде до обора. Кравата естествено я нямаше там, както и подозираше. Зарадва се. Всичко това — дето му беше ясно, че който и от двамата да я доведе, той пак би трябвало да прескочи до обора, за да се увери — му идваше добре дошло, даваше му урок, още преди да се е случило нещо лошо, показваше му какво точно са намислили *Те*: да се хвърлят отгоре му, изненадвайки го тъкмо когато не е в равновесие, да го повалят и унищожат — защото другояче *Те* не можаха да го надвият, не можаха да го бият нито с пари, нито с безпаричие, от него по-дълго не можаха да чакат; можаха да го победят само ако го хванат в неравновесие, за да го прекатурят обратно в онова състояние на сляпа и глуха бясна злоба, в което губеше разсъдък.

Но сега му нямаше нищо. Всъщност бе дори спечелил: когато утре сутрин си вземе въжето и отиде за кравата, там ще го чака не Куик, а сам Хюстън, който ще каже: „Защо не дойде снощи? Снощи по тъмно изтече срокът от осемнайсет дни и половина.“ И тъкмо на този Хюстън той ще отвърне: „Денонощието се състои от един ден и една нощ. Тъй че тия осемнайсет дни и половина изтичат тази сутрин. Дано само овреме е била нахранена от тоя твой изнежен негър.“

И заспа. После закуси. Изгревът го свари да крачи, без да бърза, по пътеката към хранилките на Хюстън, на ръката му намотано плужното въже. След това облегна скръстени ръце на оградата — въжето свободно увисна — и минута-две наблюдава негъра с вилата и Хюстън. Сега и те го забелязаха.

— Брутро, Джек — поздрави той. — Дойдох за определената ми от съдията крава, стига само твоят негър да е толкоз любезен, че да я оглави с ей туй въже, ако обича, разбира се. — И остана облегнат, а Хюстън приближи и застана на десетина стъпки.

— Още не си свършил — рече Хюстън. — Дължиш ми още два дни.

— Тъй, тъй — каза той леко и спокойно, почти ласкаво. — Според мен човек, който има двор, пълен с породисти бикове и телци, да не споменавам половината миля нова ограда на пасбището, дето ей тъй нищо не му струва, такъв човек спокойно може да сбърка в някаква си там дреболия, да кажем шепа долари, особено пък осемнайсет и семсе и пет. Аз пък нали си имам крава за осем долара, все съм си мислел: осем, та осем. Не съм толкоз богат, че да не мога да броя до осемнайсет и семсе и пет.

— Не става дума за осемнайсетте долара — каза Хюстън. — Думата е за...

— Семсе и петте цента — подсказа Минк.

— ... за деветнайсет долара. Дължиш ми един долар повече.

Не се отмести. Лицето му остана същото. Просто каза:

— Какъв долар?

— За нощувката. В закона е казано, че когато някой измери бездомно животно и собственикът не си го потърси същия ден до вечерта, намервачът трябва да получи един долар за нощувка.

Стоеше напълно неподвижен, дори ръката му не се стегна върху намотаното въже.

— Значи, затуй побърза да спестиш на Лон грижата у тях да си я заведе — рече той, — да пипнеш и тоя долар.

— Майната му на долара — каза Хюстън. — И на Куик майната му! Да беше я задържал. Остана при мене, та на теб да ти спестя чак до Куик да биеш път за нея. Да не ти казвам и това, че аз я храня, а Куик гладна щеше да я остави. Мотиката и лопатата, и обтегачите са си все там в ъгъла, дето си ги оставил снощи. Тъй че по всяко време...

Но той беше си обърнал вече гърба, крачеше спокоен и със самоуверена стъпка, отнасяйки намотаното си въже по пътеката към пътя, не към дома си, а точно в обратна посока, към магазина на Варнър, на четири мили по-нататък. Вървеше в светлата блага лятна утрин сред извисилата се гора, в която дрянът, червената акация и

дивите сливи бяха отдавна прецъфтели, покрай засятите с царевица и памук ниви, вече покълнали нагъсто, макар и не навсякъде както в неговите мизерни нивици (явно хората, които са работили тъдява, не са били спокойни и безгрижни като него); стъпваше мирно по тази тучна пролетна земя, бъкаща от живот — френетичното гмуркане, проблясване и песен на птици, заекът, който изскочи едва ли не изпод нозете му, млад и отслабнал, сякаш двуизмерен само, ако скоростта не се сметне за трето измерение — и така наближи магазина на Варнър.

Изтритата дървена веранда над изтритите дървени стъпала щеше да е празна. Мъжете с комбинезоните, които, изоставали всичко друго, биха висели и клечали на пруста или в самия магазин по цял ден, днес също са на полето да окопават и кърпят огради, или с мотики и лопати да прекопават първите поникнали кълнове. Впрочем празен беше и магазинът. И защото Флем го нямаше, помисли: *Какво ли Флем да беше тука!* Друг може би не знаеше, но той, Минк, беше на ясно, че този меден месец ще продължи дотогава, докато могат, като се върнат, да заявят пред Завоя на французина, че детенцето, което носят, е било родено не по-рано от миналия май. Но дори да не беше това, щеше да е друго. Отсъствието на братовчед му, когато му е необходим, бе още едно от изпитанията, още едно смущение, още една подигравка, с която *Те* го изпробваха, но не за да видят дали ще издържи, защото в това *Те* не се и съмняваха, а просто заради удоволствието да го гледат как върши неща, които са абсолютно излишни.

Само че го нямаше и Варнър. Това Минк не беше очаквал. Бе му се струвало сигурно, че *Те* няма да пропуснат подобен случай: магазинът натъпкан с народ, който би трябвало да се труди на полето — безработни нехайни уши, които се напрягат да дочуят какво е дошъл да съобщи на Уил Варнър. Но ето че и самият Варнър го нямаше; в магазина нямаше никой друг, освен Джоуди Варнър и Лъмп Сноупс, чиновника-продавач, когото Флем остави на свое място, когато лятото тръгна да се жени.

— Ако е отишъл в града, до довечера я си дойде, я не — рече Минк.

— А, не е в града — отвърна Джоуди. — Отиде да види някаква дъскорезница на Пънкин Крийк и каза, че до обяд ще се върне.

— До довечера няма да си дойде — каза Минк.

— Хубаво — рече Джоуди, — върви си тогаз у дома и ела утре сутринта.

Друг избор нямаше. Можеше да извърви петте мили до къщи и подир туй същите пет мили обратно и да се върне в магазина доста преди обед, стига само да му се ходеше. Или пък можеше да се навърта до пладне около магазина, да дочака най-сетне връщането на стария Уил Варнър по някое време за вечеря, защото щеше да стане тъкмо тъй — *Те* естествено няма да изпуснат случая да му пропилят цял ден. Кое то пък значеше цяла нощ да копае стълбовете на Хюстън, тъй като тия два дни той искаше да отработи до обяд на втория ден, когато си бе решил също да прескочи до града. Или пък да се върне сега в къщи, да обядва и да се върне, и тъй и тъй щеше да изгуби деня. Но *Те* положително нямаше да пропуснат случая — скриеше ли се зад завоя, колата щеше да се върне от Пънкин Крийк и Варнър щеше да го изпревари. Остана и точно по пладне, когато Джоуди си отиде за обяд, Лъмپ отрязва парче сирене и извади от сандъка шепа сухари.

— Няма ли да хапнеш? — попита го той. — Уил няма да забележи.

— Не — рече Минк.

— Тогаз ще ти го впиша в сметката, щом държиш толкова за дребните на Уил Варнър — каза Лъмп.

— Не съм гладен — отвърна той. Затова пък, докато чакаше, можеше да свърши нещо, да се подготви, че време вече не му оставаше. Отиде до набелязаното от по-рано място, свърши, каквото трябваше да свърши, тъй като вече си знаеше какво ще му каже Варнър и наистина, като се върна в магазина, изразходвайки докрай един работен ден, колата се показа, Варнър скочи и тъкмо посегна да върже поводите за обичайния стълб на верандата, Минк пристъпи към него.

— Тъй — рече Варнър. — Сега какво?

— Малко обяснение във връзка със закона — каза той. — Законът за нощните такси.

— Какво? — извика Варнър.

— Точно това — рече той, спокоен и смирен, с отпуснато и ласкаво, почти усмихващо се лице. — Правех му сметката, че снощи по залез съм си ги изработил ония трийсет и седем и половина дни. Само че, като отивам тази сутрин да си взема кравата, оказва се, че нещо съм сбъркал, защото имало да давам още един долар за нощувка.

— Майка му стара! — викна Варнър и псувайки, се надвеси над по-ниския Минк. — Това Хюстън ли ти го каза?

— Точно тъй.

— Майка му стара! — отново изруга Варнър, изваждайки от задния си джоб огромен, износен вече, кожен портфейл, привързан като куфар с върви; взе от него еднодоларова банкнота и я подаде на Минк. — Ето ти.

— Значи, според закона не мога да си взема кравата, ако не дам още един долар, така ли?

— Да — каза Варнър, — щом Хюстън е решил да си го иска. Вземи този долар...

— Нямам нужда — рече той, вече обръщайки гръб. — Ние с Хюстън не се занимаваме с пари, а с дупки за стълбове. Просто исках да знам какво казва законът. И щом законът е такъв, какво може тук да направи един смирен пред законите човек като мене? Нищо. Да ги спазва. Че то, ако хората не се съобразяват със законите, каква ни е ползата от всичкия зор и от разноските да сме законна държава?

— Почакай — спря го Варнър. — Не се връщай. До Хюстънови хич не се и приближавай. Върви си вкъщи и чакай. Аз ще ти доведа кравата, само да открия Куик.

— Всичко туй хубаво — рече Минк, — сигурно не са ми останали толкоз ями за ограда, колкото на Хюстън долари, но ми се струва, че все ще имам достатъчно като за още два дена.

— Минк! — извика Варнър. — Минк! Върни се!

Но той бе вече изчезнал. Сега нямаше защо да бърза: денят и без това беше провален чак до утре сутринта, когато се озова в новото пасбище на Хюстън и остана там до залез. Този път скри сечивата в един шубрак — тъй правеше винаги, когато щеше да се върне на следния ден. Прибра се у дома и вечеря солено свинско с брашнена каша и недопечен хляб, имаха един-единствен часовник — той нагласи тъничката стрелка на звънеца на единайсет и стана; беше си оставил малко кафе в кафеника, малко лоясало месо в тигана и малко хляб. Бе вече почти полунощ, когато дивото излайване на песа вдигна негъра до вратата.

— Аз съм — рече Минк, — мистър Сноупс. Идвам на работа. Току-що удари полунощ, да се отбележа.

Всичко това бе необходимо, за да приключи по пладне. А *Те* — в лицето на Хюстън — все така са го наблюдавали, защото, когато слънцето се вдигна по обед и той отнесе сечивата обратно в ъгъла на оградата, свари там кравата си, вече завързана и с оглавник. Смъкна оглавника, завърза рогата ѝ с плужното си въже и този път, вместо да я поведе подире си, подкара я пред себе си в тръс, той също затича в тръст и от време на време удряше хълбоците ѝ с края на въжето.

Защото сега времето му беше скъпо: трябваше да я върне у дома си и да я затвори. Днес отново нямаше да му остане време за обяд, защото му оставаха още пет мили път, направо през полето, за да хване куриерската кола, преди да е тръгнала за Джеферсън от магазина на Варнър в два часа; Варнър не продаваше десеткалиброви ловни патрони. Но жена му и дъщерите бяха вече седнали на масата и това щеше поне да му спести споровете, необходимостта тихомълком да ги ругае или дори може би да замахне да удари жена си, когато рече да изчовърка хлабавата тухла от огнището и от кутийката за емфие зад тухлата да извади последната петдоларова банкнота, кътана независимо от всички превратности точно тъй, както лодкарят би продал, зложил или загубил всичко, но никога не би се разделил от спасителния си пояс или от шамандурката. Впрочем той имаше пет патрона за старата си десетмилиметровка — от дребосък за пилци до сачми номер две за пуйки и гъски. Но те бяха стояли години, не помнеше от кога, и освен това, дори да имаше гаранция, че ще изгърмят, Хюстън заслужаваше нещо по-сериозно.

Грижливо сгъна банкнотата, сложи я в малкото джобче на комбинезона си, качи се на куриерската кола и към четири същия следобед, отгатак последната долина, се показа и самият Джеферсън. За всеки случай, от чиста предпазливост и просто по инстинкт, той пъкна пръсти в джобчето, след това трескаво зарови ръка в празния джоб, в който бе сигурен, че е поставил внимателно сдиплената банкнота, и замръзна неподвижен до куриера; колата вече се спускаше по хълма. *Трябва още сега* — помисли си той, — *и така, и иначе...* — И тихо каза:

— Хубаво, а сега мисля да си прибера банкнотата.

— Какво? — обади се куриерът.

— Петте долара, дето ми бяха в джоба, като се качих на количката ти при Варнър.

— Мръсник! — извика куриерът. Отби колата в края на пътя, намота походите около стойката на камшика, слезе и приближи Минк от външната страна. — Слизай! — каза той.

Сега ще трябва да се сбием — помисли си Минк, — *пък аз нямам дори нож. Дори да се протегна за някоя тояга, тоя ще ме изпревари. И така, и иначе трябва да отида докрай* — при което слезе от каруцата, а куриерът го изчака да вдигне малките си кльоцави юмруци. След това последва зашеметяващ удар, от който Минк почти нищо не усети; вместо това почувствува едва-едва твърдата неподатливост на земята, отпусна се на гръб, почти спокоен, видя как куриерът се качва отново на каруцата и продължава нататък. След това се изправи. *Можех не само да си спестя това пътуване, щях да си имам и петте долара* — помисли той. Но това бе само за миг. Стъпил на пътя, той вече крачеше твърдо към града, сякаш знаеше какво върши. Накрая си припомни: беше преди две-три години, някой си Солън Куик или Върнън Тъл, бе забелязал мечката, последната мечка от тия места — прибягала по воденичния яз на Варнър и се мушнала в гъсталака; след това организираха хайка, а някой препусна до Джеферсън да доведе Айк МакКаслин и Уолтър Юъл, най-добрите ловци в този край; те пристигнаха с патрони за едър дивеч, със своите мечкодави, поставиха постове и прегледаха цялото дере, където бе видяна мечката, но нея вече я нямаше. Сега вече той се досети какво ще направи, или най-малкото къде трябва да провери, и щом прекоси площада, влезе в железарията, съдружие собственост на МакКаслин. Съзирайки погледа на МакКаслин, той си помисли: *Няма полза. Тоя толкова много е скитал из горите с елените, мечките и пантерите, че дали вече ги има, или няма, за него е безпогрешно ясно. И да го излъжа, пак няма да ми повярва. Но трябваше да се опита.*

— Какво ще правиш с два патрона за едър дивеч? — попита го МакКаслин.

— Идва тая сутрин един негър и разправя, че видял следата на мечката в калта на Блекуотърското блато.

— Не — отсече МакКаслин. — За какво са ти тези два патрона?

— Ще си платя веднага щом почистя памука — обеща Минк.

— Не — отвърна МакКаслин. — Няма да ти дам. В Завоя на французина нямате нищо да заслужава сачми за едър дивеч.

Не че беше толкова гладен, макар да не бе ял от полунощ. Чисто и просто трябваше по някакъв начин да убие времето до утре сутринта, когато щеше да разбере дали куриерът ще поиска да го върне до магазина на Варнър. Знаеше една неугледна гостилничка в странична улица, собственост на търговския агент на шевни машини Ретлиф, добре познат и в Завоя на французина. Да имаше половин долар или дори четирийсет цента, тук можеше да хапне два суджука, банани за един никел и пак да му останат двайсет и пет цента. За тях пък можеше да получи легло в Търговския хотел една небоядисана двуетажна дървена постройка, също тъй в странична улица; след две години братовчед му Флем щеше вече да го притежава, но той сега, разбира се, още не знаеше това. Всъщност Минк все още не бе започнал да мисли за своя братовчед, не се бе и досетил за него от вчерашната сутрин, когато влезе в магазина на Варнър, а там, до момента, когато още през август замина с жена си за Тексас, първото нещо, което се хвърляше в очи, бе именно Флем, но сега не му трябваше нищо друго, освен да убие времето до осем часа сутринта — то иначе, ако и времето струваше пари в брой, отдавна щеше да е влязъл в бедняшкия приют.

Свечери се, по площада почнаха да светват лампи, светлината от дръгстора падаше навън върху паважа, оцветявайки го в бледорозово и зелено поради пълните с червена и зелена вода буркани по витрината; видя вътре лимонадения кран и младите мъже и момичета с градски дрехи, които ядат и пият разноцветните сладникави буламачи: наблюдаваше ги — влюбените двойки момчета и момичета, възрастните хора и децата, всички отиваха в една посока. И тогава чу музика, оглушителния гръм на пиано. Тръгна и той натам и на едно празно място видя висока и грамадна дървена ограда, до чийто вход светеше гише за билети — викаха му „Въздушният купол“. Беше го виждал и преди, денем и отвън, когато е прескачал до града в събота, а и три пъти вечерно време, осветен като сега. Но вътре никога не беше влизал, защото и трите пъти, когато бе идвал по тъмно в Джеферсън, с приятели на неговите години и с мулета от Завоя на французина, то бе, за да хванат първия влак за мемфистките публични домове, а в джоба му се търкаляха по няколко мизерни долара, откъснати силом от оскъдното му препитание, както силом биваха откъсвани и тия два дни, през които можеше да си възстанови парите — но тогава в кръвта

му бушуваше много по-настойчива и страстна необходимост от желанието да гледа кино.

Този път обаче той щеше да спести тия няколко цента. Ето защо застана малко встрани, а в туй време опашката от посетители се влачеше бавно покрай гишетото за билети, докато и последният не влезе. Тогава блясъкът и сиянието на светлините, оттатък оградата угаснаха, за да остане само едно студено синкаво примигване; той се доближи до оградата, долепи око до една цепнатина и в дългия вертикален процеп видя само една част от тъмните редици неподвижни глави, над които бликаше пърпорещият конус от светлина, за да се разпадне отсреща в поривисти мимолетни картини, в които просветват и танцуват краткотрайни надежди и мечти, изкусителни и насвързани, защото той виждаше само своя тесен отвес; най-после откъм гишетото за билети зад него се чу глас:

— Платете си петте цента и влезте. Вътре се вижда по-хубаво.

— Няма нужда, благодаря — каза той. И отмина. Сега площадът беше опустял; когато киното пуснеше, той още веднъж щеше да се изпълни с млади хора, момчета и момичета, които ще хапнат и пийнат от сладкишите, които Минк никога не бе вкусвал, и след това ще си тръгнат за домовете. Беше се надявал да зърне поне един от автомобилите; в Джеферсън вече имаше два: червената състезателна кола на кмета, мистър де Спейн и белият „Стиймър“ на председателя на старата Джеферсънска банка (полковник Сарторис, председател на новата банка, богаташ, не само че не искаше да притежава автомобил, но преди три години дори прокара закон, забраняващ по улиците на Джеферсън да се движи всякакво, теглено от мотор превозно средство, след като собственооръчно направеният автомобил на един човек, на име Бъфало, бе изкарал ума на неговия впряг). Но не можа да види нито един от двата; когато мина през него, площадът бе се тъй празен. Озова се пред хотела на Холстън — търговските пътници седяха в приятната вечер на кожени столове по плочника отпред; един от файтоните на градския обор бе вече спрял и негърът носач товареше чантите и куфарите с мостри — някой щеше да гони влака на юг. Реши, че е по-добре да върви, за да стигне навреме, макар и четирите осветени циферблата на часовника върху съдилището да показваха само осем и десет, а той от собствен опит знаеше, че влакът от Мемфис за Ню Орлеанз пристига в Джеферсън едва в девет без две.

Знаеше също, че почти по всяко време минават и товарни влакове, да не говорим за другия пътнически, който отиваше на север и тръгваше в четири и половина. Така, без да мръдне, до сутринта щеше положително да види два, ако не и пет-шест влака.

Площадът остана зад него, сега минаваше покрай стъмнени домове, където някои от старите, неотишли на кино, седяха на столовете-люлки в хладния мрак на дворовете си, после се заредиха негърски къщи, и те осветени с електричество, мирни, без тревоги, без нуждата с голи ръце да се бориш и страдаш, и то не в името на правото си и справедливостта, които вече са изгубени, а само колкото да защищаваш техните принципи, своето право на тези принципи; затова пък тук би могъл да поговори с някого за малко, да влезе дори в някоя негърска хижа, да легне и поспи, вместо да ходи чак до гарата, за да има какво да погледа, додето стане осем и куриерът подкара глупавата си каруца. И накрая гарата с червените и зелени очи на семафорите, омнибуса на хотела и файтоните, таратайката на Лушъс Хоганбек, дългия, осветен с електричество навес, под който вече гъмжеше от мъже и момчета, дошли тук да видят преминаващия влак — те бяха тук и трите пъти, когато е слизал от него, и са го гледали също тъй като човек, който идва кой знае откъде, а не от публичните домове в Мемфис.

След това и самият влак: четири изсвирвания на северния прелез, после челният фар, трясък, дрънчащият локомотив, машинистът и огнярят, кацнали почти невидими горе над съскащата пара, забавянето на влака, багажните и пътнически вагони, вагон-ресторантът, спалният вагон. Като спря, първо се показва негър, къде-къде по-важен от Хюстъновия, да постави столчето за стъпване, после кондукторът, след това богатите пътници, весело качващи се там, където другите богати пътници вече спят, след тях негърът със столчето, кондукторът, който се навежда да даде знак на машиниста, локомотивът, който отвърща на кондуктора и на всички останали с първите дълбоки и кратки изпъшквания на потеглянето. След това двете рубинени лампи на опашката, които бързо се смаяват, за да се слоят в едно последно примигване на завоя, четирите изсвирвания, заглъхващи откъм южния прелез. Той си помисли за разстоянията, за Ню Орлеанз, където никога не е бил и вероятно никога няма да отиде, за Тексас някъде в онези далечини отвъд Ню Орлеанз; и сега за пръв път сериозно се замисли за

своя отсъстващ братовчед: единственият Сноупс, който се бе издигнал, освобождавайки се, или роден с късмет, или просто научил, самонаучил се на хитростта да направлява късмета си, да държи на своето и да се справя с Тях — нещо, което Минк очевидно нито знаеше, нито имаше късмета да върши. *Може би трябваше да изчакам, докато се върне* — помисли си той и като си тръгна от вече опустелия перон, разбра какво си е помислил: *не трябва* да дочака Фелм, а *трябваше* да го дочака, защото сега бе вече късно.

Чакалната бе също празна — с корави дървени пейки и студена желязна, оплюта с тютюн печка. Бе виждал по гарите предупреждения да не се плюе, но досега не бе чувал да има такова срещу човек без билет, който иска да поседне. Впрочем сега щеше да узнае, той, дребният безплътен човечец, не спал и, кажи го, не ял вече цели двайсет и два часа, още по-безпомощен и изоставен, като дете, в тази празна гола зала под единствената гола електрическа крушка, почти момче, с избелели изкърпени панталони и риза, нахлузил на бос крак твърди като желязо обуца и нахлупил черна филцова шапка, опетнена от пот и мазнотии. Зад прозорчето на билетното гише се чуваше повтарящият се тропот на телеграфа и два гласа — нощният телеграфист проговорваше някому от време на време, после гласовете млъкнаха и телеграфистът със зелена козирка над очите го погледна през прозорчето.

— Искате ли нещо? — попита той.

— Не, благодаря — каза Минк. — Кога минава следващият влак?

— Четири и двайсет и две — отвърна телеграфистът. — Него ли чакате?

— Да, точно така — рече той.

— Имате още шест часа. Можете да си отидете вкъщи и да се наспите.

— Живея в Завоя на французина — каза той.

— О! — рече само телеграфистът. После лицето му се скри и Минк отново седна. Беше тъй тихо, че дори почна да дочува щурците в мрачния гъсталак оттатък коловозите: бръмчаха и цвъртяха един другиму, вечни и миролюбиви, сякаш от тях се откъсват звуците на миролюбивите секунди и минути, тиктакащи в тази черна, мирна лятна нощ. Изведнъж чакалната се разтресе и потрепера, изпълни се с тътен; товарният влак вече отминаваше, но дори и сега той, изглежда,

не успя да се разбуди напълно, за да излезе навреме. Все така седеше на коравата пейка, изтръпнал от студ, а рубините на спирачната будка вече премигаха най-напред през прозорците, после през отворената врата, изсмуквайки тътена след себе си; от стрелката долетяха последните четири трясъка и после замряха. Крушката горе бе угаснала, а до него се беше приближил телеграфистът.

— Бяхте заспали — каза му той.

— Точно така — рече Минк, — изпуснах го тоя.

— Защо не се опънете по-удобно на цялата пейка?

— Не е ли забранено?

— Не е — каза телеграфистът. — Щом ми звъннат за номер осем, ще ви събудя.

— Много благодаря — каза той и легна. Телеграфистът се върна в стаичката, където телеграфът бе отново затракал. *Да* — помисли си спокоен той, — *ако Флем беше тук, щеше да тури край на това още в деня когато почна. Толкоз време е работил при Варнър, познава и Хюстън, и Куик, и другите. Да можех да изчакам, той и сега щеше да ме оправи. Само че не съм, аз, дете не може да чака. Хюстън не ми дава време.* Тутакси обаче съзна, че греша, защото, колкото и да би чакал, самите *Те* биха попречили на Флем да си дойде навреме. Ще трябва и тази чаша да изпие до дъно: ще трябва да посрещне и да приеме и този последен, краен, излишен и безпричинен риск, и тази опасност, само за да покаже на какво ли не би издържал, докато *Те* най-сетне позволят на братовчед му да се върне и да го спаси. В тази същата чаша се намираше и животът на Хюстън, но за Хюстън той сега не мислеше. Кой знае как, бе престанал да мисли за Хюстън още когато Варнър му заяви, че ще трябва да си плати единия долар нощувка. „Добре — каза си той успокоен, този път на глас, — щом *Те* искат това, струва ми се, ще мога всичко да понеса.“

В седем и половина той вече стоеше на площадчето зад пощата, където куриерските коли на околийската пощенска служба очакваха куриерите да се покажат от задния вход с чувалче писма. Разпознал колата за Завоя на французина, той застана кротко на едно място, не съвсем близо, а просто там, където куриерът не можеше да не го забележи; накрая човекът, който вчера го бе повалил на земята, излезе, видя го, позна кой е с един бегъл поглед, но продължи и се залови да подреди пощата в колата. Минк остана на едно място, чакащ да му

откажат или да го приемат. Тогава куриерът се качи в колата, отмота поводите от таблото за камшика и му рече:

— Няма какво. Нивата те чака. Качвай се.

Минк се приближи и се настани в колата.

Минаваше единайсет, когато слезе при магазина на Варнър, изрече своето „много благодаря“ и пое петте мили път до вкъщи. Пристигна си тъкмо за обяд, задъвка бавно и смирено, а жена му досадно заопява (очевидно не бе забелязала изместената тухла): къде е бил снощи и защо. Изяде последния залък, доизпи си кафето, стана от масата и с недостойни мръсни ругатни натири и трите — жена си и двете момичета — да прекопават с трите мотики памука, а той се тръшна на хладното течение под пруста и проспa целия следобед.

Настъпи следващото утро. От ъгъла зад вратата измъкна тежката десеткалиброва двуцевка, принадлежала още на дядо му, чиито два ударника стърчаха на патронника досущ като ушите на заек.

— А сега какво? — развика се жена му. — За къде се стягаш?

— Заек ще гоня — рече той. — Втръсна ми се тая сланина.

И като взе от жалките си запаси два патрона с най-едра сачма — номер две, пет и осем, — той се отправи, но съвсем не по заобиколни пътища и пътеки, а през гъстащи и горички, през оврази и места, в които щеше да бъде необезпокояван и никой нямаше да го види, към укритието, което още преди два дни си беше приготвил, докато чакаше Варнър да се върне — там, където пътят от Хюстънови до магазина на Варнър се прехвърляше през моста на реката, в един храсталак край, пътя, в който имаше дънер за сядане — тук бе откършил няколко клончета, още неувяхнали, и си беше отворил нещо като бойница, през която да насочи пушката; на петдесетина крачки по-нататък дървените дъски на моста щяха да му послужат за сигнал — щом копитата на жребеца изкънтят по тях, ще се стресне, ако е задрямал.

Защото можеше и седмица да мине, преди Хюстън да се накани за магазина. Но това щеше да стане рано или късно. И ако за да *Ги* надвие, той, Минк, не се нуждаеше от нищо друго освен от търпение, *Те* щяха може би да се откажат още преди три месеца, та поне и на себе си, и на другите да спестят всичките неприятности. Така че той нито на първия, нито на втория ден се върна у дома със заек, да си изяде вечерята в смирена и неподвижна тишина, а в туй време жена му да досажда и опява защо нищо не е ударил, додето накрая той не

блъсне празната си чиния и с една равно и неприлично изречена псувня не ѝ затвори устата.

Може би нямаше да се случи и на третия ден. Всъщност той не помнеше колко дни са минали, но най-после дочу внезапния тропот на копита по моста, а след това ги и видя: жребеца, вирещ глава, леко разпенен, дърпащ нахално и злобно глава, опъвайки юздечката и поводите, с които го яздеше Хюстън, и огромното изпосталяло псе, подскачащо край него. Той запъна двата ударника, проверя пушката в отвора и дори докато се премерваше в гърдите на Хюстън, проследявайки го за миг, вече проверя пръст на предния спусък, помисли си: *Дори и сега. И сега Те не са доволни*; първият патрон тъпо изплюока, без да експлодира, пръстът му вече се връщаше към задния спусък и той си помисли: *И сега дори*; вторият вече гръмна и изтреця и той сега си помисли защо няма време, защо няма никакво пространство между рева на пушката и поражението от изстрела, за да може да каже на Хюстън, а Хюстън да може да чуе: „Не те застрелях заради ония трийсет и седем и половина дни. Какво толкова, вече отдавна забравих и ти простих. Ясно, и Варнър не можа другояче да постъпи, нали и той е от богатите — вие богатите сте длъжни да се крепите един друг, че, току-виж, някой ден тия, дето нищо нямат, им скимнало да се надигнат и всичко да ви отнемат. Не затова те застрелях. Убих те заради оня допълнителен долар за нощувката.“

---

[1] Натан Бедфорд Форест (1821–1877) — генерал от Конфедерацията. — Б.пр. ↑

И така, съдебните заседатели казаха; „Виновен“, съдията рече: „До живот“, но той дори не слушаше. Защото с него бе станало нещо. Дори когато шерифът вече го водеше в града през оня първи ден и макар да знаеше, че братовчед му е още в Тексас, той все още вярваше, че на кой да е крайпътен стълб Фелм или поне негов пратеник ще ги догони, ще се изпречи на пътя и ще ги спре, ще предложи парите, ще изрече словата или ще стори нещо, което би разпръснало всичко това, би го разнесло като сън.

И в тези безкрайни седмици, докато чакаше в затвора деня на процеса, той се изправяше пред прозорчето на килията, мръсните му ръце докопчаха решетката и с притиснато в нея изопнато лице той наблюдаваше късчето улица пред затвора и онази малка част от площада, откъдето братовчед му трябваше да мине, да дойде в затвора, да разпръсне съня и да го освободи, да го измъкне оттам. „Друго не искам — казваше си той. — Да се измъкна оттук, да си ида у дома и да се заловя със земята. Струва ми се, че не искам кой знае колко.“

Нощем също стоеше там, лицето му невидимо, ала ръцете, изпити вече, почти съвсем бели, едва ли не чисти в мрака на килията върху омазнените решетки, гледаше свободния народ — мъже, жени, млади хора, — за които не съществуваше нищо друго, освен безгрижните приятни разходки по вечерния хлад, тръгнаха към площада да гледат кино, да близнат сладолед в дръгстора, или може би просто да се пошляят безгрижни и свободни, защото са свободни; най-сетне захвана да вика по тях, в началото плахо, после все по-силно, все по-настойчиво, а те спираха, почти като сепнати, вдигаха очи към прозорчето и след това сякаш забързваха, като че гледат да се измъкнат от погледа му; най-сетне почна да предлага, да обещава пари: „Хей, мистър! Мисиз! Кой да е! Няма ли кой да отнесе вест за Флем Сноупс до магазина на Варнър? Той ще ви плати! Десет! Двайсет долара!“

И дори когато денят накрая дойде и го поведоха с белезници в съдебната зала, за да се изправи пред съдбата си, той нито веднъж не погледна към съдийската маса, към този подиум, който спокойно

можеше да стане негова Голгота, защото се взираше в бледата, еднаква и безименна сган от лица, за да открие там лицето на братовчед си или най-малкото на неговия пратеник; и това продължи до момента, когато самият председател на съда трябваше да се наведе от високата си маса и да каже: „Хей вие, Сноупс! Погледнете ме в очите. Вие ли убихте Джек Хюстън, или не?“ А той му отвърна: „Оставете ме на мира. Не виждате ли, че съм зает?“ Та и на другия ден, когато служителите на закона крещяха, препираха се и спореха, той пак нищо не чу, дори ако можеше да разбере, защото наблюдаваше вратата в дъното, през която трябваше да влезе братовчед му или неговият пратеник; така стана и на връщане в килията, все така с белезниците: нетрепващият му поглед, който в началото беше просто нетърпелив и дебнеш, сега взе да става загрижен, малко озадачен, но напълно трезв, обикаляше бързо наоколо от лице на лице, докато ги отминаваше, или когато те го отминаваха, за да застане накрая пред прозореца на килията, да се хване с немити ръце за решетката, да притисне изпито лице о мръсните желяза и да обхване с очи колкото е възможно по-голяма част от улицата и площада, откъдето трябваше да мине неговият сродник или човекът, пратен от него.

И така, когато на третия ден, привързан с белезниците о своя тъмничар, той си даде сметка, че е прекосил площада, без нито веднъж да погледне лицата, които зяпаха подире му, и влезе в съдебната зала да заеме обичайното си място на подсъдимата скамейка, все така не поглеждайки нито веднъж към струпаните около вратата в дъното лица, той все още не смееше да си признае, че е разбрал защо. Само седна, малък и крехък на вид, безобиден като мърляво дете; в това време служителите на закона приказваха високопарно и се препираха, докато в края на деня съдебните заседатели го намериха за виновен, съдията го осъди на доживотен затвор и той, отново в белезници, бе върнат в килията, вратата се затръшна, стихнал и безмълвен, и съсредоточен, Минк седна на железния креват, който нямаше дори сламеник, и отправи поглед към малкия решетъчен прозорец, на който вече толкова месеца бе стоял по шестнайсет, по осемнайсет часа на ден, изпълнен с неутолимо очакване и надежди.

Едва сега можа да си каже, да си помисли, да оформи в съзнанието си, че *Той няма да дойде. Ясно, през цялото време е бил в Завоя на французина. Ясно, за кравата той е чул още в Тексас, но е*

изчакал да се увери, че са ме тикнали на сигурно място в затвора, след това се е върнал и е гледал само как да ме подредят, понеже и тъй и тъй съм безпомощен. Може дори да се е укривал през цялото време в дъното на залата, да се увери, че нищо няма да ми се размине, та накрая веднъж завинаги да се отърве от мен.

Сега той се успокои. Беше смятал, че е спокоен още когато му се изясни как трябва да постъпи с Хюстън и че сам Хюстън няма да го остави да изчака завръщането на Флем. Но е бил в грешка. Това тогава изобщо не е било спокойствие: изпълвали са го толкова много съмнения — дали някой ще съобщи за неприятностите му на Флем, не толкова навреме колкото изобщо, или ако известието е тръгнало навреме, дали няма да стигне до Флем твърде късно. И дори ако Флем получи известието навреме, дали пък нямаше да връхлети наводнение или да стане някоя катастрофа по железницата, та да не успее да се върне когато трябва.

Сега обаче всичко това свърши. Вече нямаше изобщо защо да се тревожи и безпокои, тъй като отсега нататък му оставаше само да чака, а той вече си бе доказал, че може. Само да чака: нищо повече не му е нужно; не бе нужно дори да моли тъмничаря за препращането на бележка, тъй като самият адвокат бе казал, че ще дойде да го види след вечеря.

Изяде си вечерята веднага щом я донесоха — все същото свинско, меласа и недопечен хляб, каквито щеше да яде и у дома си; всъщност тук беше малко по-добре, тъй като в сланината можеше да се открие и някоя жила годно за ядене месо. С изключение само на това, че къщи се хранеше на свобода. Но ако Те искат от него само това, той ще издържи. И тогава чу стъпките по стъпалата, вратата изхлопа, пропусна адвоката и отново се тръшна, оставяйки ги насаме — адвокатът, млад и енергичен, току-що, както му бяха обадили, завършил юридическия факултет, назначен от съдията, или по-скоро наредено му да се заеме с него, защото дори той, Минк, колкото и да не му беше до това, позна, че този човек в действителност никак не се интересува от него и неговите неприятности, но така и не разбра защо, тъй като все още смяташе, че било съдията, било някой друг ще трябва да сторят едничкото, което би уредило въпроса — да отидат до Завоя на французина и да намерят братовчед му.

Твърде млад и енергичен, което впрочем бе причината да оплеска цялата работа. Но сега и това вече нямаше значение; сега важното бе да се види какво има да става по-нататък. Ето защо, без да губи време, попита го:

— Колко време ще лежа там?

— Та това е Парчманският каторжен затвор — рече адвокатът. — Нима не разбирате?

— Добре де — повтори той, — колко време ще лежа?

— Той ви даде доживотна присъда — каза адвокатът. — Не сте ли чували? Цял живот. Докато умрете.

— Хубаво — рече той за трети път с онова свое мирно и почти състрадателно търпение, — а колко ще трябва да лежа?

Сега дори този адвокат разбра.

— Е, зависи от вас и от вашите приятели, стига да имате. Може да бъде за цял живот, както каза съдията Бръмидж. Но след двайсет-двайсет и пет години по закон ще имате право да молите за помилване или амнистия, особено ако имате влиятелни приятели, които да подкрепят молбата ви, и ако досието ви в Парчман не съдържа нищо против вас.

— Ами ако човек няма приятели? — попита той.

— Хора, които се спотайват из храсталаците и свалят другите от конете им, без първо да им кажат: „Внимавай“ или да подсвирнат, обикновено нямат — рече адвокатът. — Така че единствено вие сам ще се измъкнете.

— Добре — каза той със своята непоклатима, безкрайна търпеливост, — нали и аз това искам: не ми ги разправяйте надълго и широко. Какво трябва да правя, че да изляза след двайсет — двайсет и пет години?

— Не се опитвайте да избягате, нито лично, нито пък в съучастие с други, не помагайте за бягство. Не влизайте в разпавии с други затворници и с пазачи. Бъдете точен за всичко, което поискат от вас, вършете го, без да кръшкате, без да се оплаквате и без да отговаряте, дотогава, докато не ви кажат да спрете. С една дума, започвайте още сега да вършите всички ония неща, които, ако бяхте вършили от оня ден миналата есен, когато решихте мистър Хюстън да ви гледа кравата през зимата безплатно, сега нямаше да седите в тази килия и да питате

хората как да се измъкнете от нея. Но главното, не правете опит за бягство.

— За бягство? — учуди се той.

— За измъкване. Опит за излизане.

— Опит ли? — рече той.

— Защото не можете — каза адвокатът с почти кипяща, но все пак сдържана злоба. — Защото не може да избягате. Няма да успеете. Никога. Не е възможно да замислите нещо подобно, без да ви се лепне някой от другите, а те във всички случаи ще искат да побягнат с вас и тогава всички ви ще хванат. И дори и да не тръгнат с вас, ще ви обадят на надзирателя и пак ще ви хванат. И дори да успеете никой нищо да не разбере и тръгнете сам, някой от пазачите ще ви застреля, още преди да се прехвърлите през оградата. Тъй че, ако не попаднете в моргата или в болницата, ще ви върнат отново в затвора с нови двайсет и пет години плюс първата ви присъда. Разбирате ли ме сега?

— Значи, за да се измъкна след двайсет или двайсет и пет години, друго не трябва. Само да не мисля за бягство. С никого да не се счепквам. Да правя, каквото ми кажат, додето не рекат, стига. Но главното: да не правя опит за бягство. И това е всичко, за да изляза след двайсет или двайсет и пет години.

— Точно така — потвърди адвокатът.

— Добре — каза той. — А сега идете да питате съдията правилно ли е всичко това и ако е правилно, нека ми се изпрати написано черно на бяло.

— Значи, не ми вярвате? — каза адвокатът.

— Аз никому не вярвам — рече той. — Нямам време да си пропиляя цели двайсет или двайсет и пет години, за да разбера дали знаете какво говорите, или не. Като изляза, имам важна работа. Затуй искам да знам. Искам го на хартия от съдията.

— Тогава по всяка вероятност вие изобщо не сте ми вярвали — каза адвокатът. — Сигурно си мислите, че изцяло съм провалил вашето дело. И може би смятате, че ако не бях аз, сигурно нямаше да се намирате тук, така ли?

— Вие направихте, каквото можахте — все така непоколебимо и търпеливо спокоен рече Минк. — Тая работа просто не беше за вас. Вие сте млад, енергичен, но аз от това няхах нужда. Мен ми трябваше

посредник, умен посредник, да знае как се правят сделки. Вие не сте от тях. Идете сега да ми вземете едно удостоверение от съдията.

Сега адвокатът дори се помъчи да се засмее.

— Аз не — каза той. — Съдът ме освободи от делото днес следобед, веднага щом произнесе присъдата. Наминах просто да си кажем довиждане, да разбера не мога ли още нещо да сторя за вас. Но очевидно хората, които нямат приятели, нямат нужда и от доброжелатели.

— Но аз още не съм ви освободил — рече Минк и бавно се надигна; адвокатът бе вече на нозе и подскачайки, с един скок се намери до заключената врата, вгледан в тази дребна фигура, която се приближаваше лека, крехка и на вид безопасна като дете, но смъртоносна като отровно змийче, като недорасла усойница, кобра, или вепра. В следващия миг адвокатът се развика, крещеше, дори когато по стълбите запрепусаха стъпките на ключаря, вратата с трясък се отвори и на прага застана ключарят с изваден пистолет.

— Какво става? — попита той. — Какво се опита да ви направи?

— Нищо — рече адвокатът. — Всичко е в ред. Свърших си работата. Пусни ме да изляза. — Само че той не бе свършил, само му се щеше. Не изчака дори до следващия ден. Не минаха и петнайсет минути и той вече се намираше в хотелската стая на окръжния съдия, председателствувал заседанието и произнесъл присъдата; адвокатът все още дишаше на пресекулки, още не му се вярваше на каква опасност току-що е бил подложен, все още смаян от своето избавление.

— Той е луд, казвам ви! — рече той. — Той е опасен! И да го пратим в Парчман, където само след двайсет или двайсет и пет години ще има правото на помилване и свобода, или пък, не дай боже, да се намери някой от рода им — а те не са малко, — или човек, който е силен на деня, който сърцето ти може да разтопи с приказки, и вземе, та се добере до губернатора и го пуснат дори по-рано! Трябва да се изпрати у Джексън, в приюта, доживотно и на сигурно място, в безопасност, впрочем ние да сме в безопасност.

Десет минути по-късно окръжният прокурор, който бе водил делото, се намираше в същата стая и говореше на адвоката:

— Значи, искате да обжалвате присъдата и предлагате преразглеждане на делото. А защо не се сетихте по-рано?

— Вие също го видяхте — извика адвокатът — Нали бяхте заедно в съдебната зала цели три дни!

— Така е — съгласи се прокурорът. — Затова ви питам: защо чак сега?

— Защото след това не сте го виждали! — рече адвокатът. — Елате в килията и го вижте сега, както аз го видях преди половин час.

Но съдията беше стар човек и не прие. На другата сутрин ключарят им отключи и ги пусна и тримата в килията; дребната и крехка на вид, сякаш безплътна фигура, с окърпен и поизбелял комбинезон, по риза и твърди като желязо обувки на бос крак, се надигна от одъра. Още на утрото го бяха избръснали, косата му също бе сресана, разделена на път и намокрена да прилепне.

— Заповядайте, господа — рече им той. — Столове нямам, но вярвам няма дълго да се задържите. Значи, господин съдия, вие не само ми носите удостоверение, ами и двама свидетели водите да видят, че ми го давате.

— Почакайте — тутакси се обърна адвокатът към съдията, — оставете на мене. — И каза на Минк: — Нямаме нужда от такова удостоверение. Те, тоест съдията, ще ви съдят наново.

Минк застина и погледна съдията.

— Че за какво? Един път нали ме съдиха?

— Но беше неправилно — рече адвокатът. — Това сме дошли да ви съобщим.

— Че ако е било неправилно, какъв е смисълът да се губи време и средства да се хвърлят за ново разглеждане? Кажете му на оня там да ми донесе шапката, да ми отвори вратата и да си ходя в къщи, че реколтата ме чака, стига да върви добре.

— Стойте, стойте — каза адвокатът. — Първата присъда беше неправилна, защото ви пращаше в Парчман. Сега няма защо да ходите в Парчман — там има да се блъскате по цял ден на жегата из чуждите ниви. — Изведнъж, усетил върху себе си светлите, избледнели сиви очи, които сякаш не само не бяха в състояние да мигат, а и никога от рождение не са имали защо, адвокатът се разбъбри, неспособен да млъкне: — Никакъв Парчман, а Джексън, там ще имате чудесна самостоятелна стая, нищо няма да правите, по цял ден ще си почивате, лекарите... — и едва сега млъкна; всъщност спря да бърбори не защото бе пожелал, спряха го неподвижните, немигащи светли очи.

— Лекари ли? — каза Минк. — Джексън? — Бе заковал поглед в адвокатата. — Там пращат лудите.

— А няма ли да е по-добре — захвана прокурорът, но повече и дума не можа да изрече. В колежа той се бе занимавал с атлетика и все още се поддържаше във форма. Въпреки това смогна да хване дребното побесняло същество едва след като се беше нахвърлило на адвокатата и двамата бяха се намерили на пода. Трябваше да се намеси и ключарят, та чак тогава успяха да отдръпнат Минк и със сила да го удържат, бесен и разпенен, изскубващ се като котка, задъхан.

— Кой, аз ли съм луд? Аз луд? Никой кучи син няма право да ме нарича луд, какъвто ще да е, голям човек да е, всички да са...

— Ти си абсолютно прав, негоднико — изпъхтя прокурорът. — В Парчман ще отидеш, точно там са лекарите, от които имаш нужда.

И така той отиде в Парчман. Закачен с белезниците за един стражар, те се прехвърляха от вагон на вагон на местните влакове, в купетата за пушачи; назад останаха познатите от детство хълмове, напред беше делтата, която не бе виждал никога в живота си — това обширно равно тресавище, в което растяха кипариси и евкалипти, папрат и гъсталаци, гъмжащи от мечки и елени, пантери и змии, поляни, от които човекът продължаваше диво и насилствено да изсича дрипави, но плодородни нивици: тук памучните стебла раснеха погъсти и дори от конник по-високи; Минк не отлепяше лице от прозореца, досущ като децата.

— Та това тука е само мочур — рече той. — Май не е много здравословно.

— Не е — съгласи се стражарят — и няма защо да бъде. Това е вече каторгата. Не знам да има нещо по-нездравословно за човека от това да го затворят в една кошара от бодлива тел за дващсет или дващсет и пет години. Освен туй едно такова вредно място ще ти бъде от полза, няма да се задържиш дълго.

Ето как той се запозна с Парчман, каторгата, негово местоназначение и съдба, с живота си, както бе рекъл съдията: докато е жив. Но адвокатът му беше казал нещо по-друго, дори ако не можеше истински да му повярва: само дващсет и пет, а може би дори дващсет години — дори един адвокат, комуто човек не може да се довери, трябваше най-сетне да си разбира от работата, нали затова се е учил в правните училища, за да разбира, докато за един съдия едничкото,

което му трябва, е чисто и просто да спечели общинските избори. И дори ако съдията не беше му подписал удостоверение за тия двайсет или двайсет и пет години, това сега ставаше без значение, тъй като съдията е негов противник и естествено ще излъже човека, който е изправен насреща му, а адвокатът, твоят собствен адвокат, няма да те излъже. Нещо повече: адвокатът не би го излъгал, защото, както бе чувал да се приказва, имало правило, според което, щом клиентът не лъже своя адвокат, то и законът не позволява на адвоката да излъже своя клиент.

И ако дори нищо от това не е вярно, то пак нямаше да има никакво значение, тъй като той не можеше да остане цял живот в Парчман, нямаше време за това, трябваше му да излезе по-рано. И когато видя високата телена ограда с един-единствен портал, ден и нощ пазен от хора с пушки, а вътре ниските мрачни тухлени постройките с решетки по прозорците, той с удивление си помисли, помъчи се да си припомни онова време, когато желанието му да излезе оттук е било с една-единствена причина: да се върне у дома и да обработва земята. Спомни си това само за миг и го забрави, защото сега най-важното бе първо да излезе.

Той трябваше да излезе. Срещу неговия избелял синкав комбинезон и ризата му дадоха панталони и жакет от грубо бяло платно на черни ивици, което според съдията трябваше да представлява неговата участ и съдба до края на живота, ако впрочем адвокатът нямаше право. Тръгна на работа със затворническите групи по тлъстите черноземни памучни плантации под наблюдението на конници, които държаха пушките си напъряко на лъковете на седлата, за да върши едничката известна нему работа, работа, която бе вършил цял живот и чиито плодове, ако съдията излезеше прав, до края на живота му нямаше да му принадлежат. Мислеше си: *Не е чак толкова зле. Дори е по-добре. Щом човек има желание да прави нещо, или ще го прави, или няма. Но щом ТРЯБВА, нищо не може да му попречи.*

А нощем, върху дървения одър без постилка, само с едно евтино грубо одеяло и намотани дрехи вместо възглавница, той разсъждаваше и си втълпяваше — защото сега бе часът да промени цялото си същество и характер, цялата си природа за двайсет или двайсет и пет години: *Да правя, каквото ми казват. Никому да не отвърщам.*

Никакви свивания. И това само двайсет и пет или може би дори само двайсет години. И най-главното: никакви опити за бягство.

Той дори не се опитваше да брои изтичащите години. Просто минаваше през тях и ги трупаше в забрава зад гърба си под тежките корави обуца сред памучните ниви, зад мулето, теглещо плуга или водното колело, над мотиката, с която трошеше буците и окопаваше, и най-сетне с дълбокия провлачен чувал, в който събираше набрания памук. Нямахше защо да ги брои: сега се намираще в ръцете на Закона и докато се подчиняваше на четирите заповеди, наложени му от Закона, Законът трябваше да се подчини на единственото си задължение: тези двайсет и пет или дори само двайсет години.

Не знаеше колко години са минали, когато дойде писмото — две ли, три ли... Изправи се в канцеларията на надзирателя и заобръща надписания с молив плик, а надзирателят го огледа и после попита:

— Май не можеш да четеш, а?

— Печатни букви мога, но ръкописните не ги зная добре.

— Искаш ли да го отворя? — рече надзирателят.

— Да — съгласи се той и надзирателят го распечата.

— От жена ти е. Пита кога искаш да дойде на свиждане и дали да доведе дъщерите.

Той пое писмото, лист от голяма ученическа тетрадка, изписан с молив разкрасено, йероглифно, за него досущ толкова разбираемо, колкото арабски или санскритски.

— Йети и да чете не може, камо ли да пише — рече той. — Сигурно мисиз Тъл й го е написала.

— Е? — попита надзирателят. — Какво да й отговоря?

— Пишете й, че няма смисъл да идва чак дотук, аз и без това скоро ще се върна.

— Охо — възкликна надзирателят, — значи, скоро ще излезеш, така ли? — Вгледа се в това дребно крехко същество, не по-едро от петнайсетгодишно момче, което вече три години под негов контрол не бе показало никаква индивидуалност в затворническия свят. Не загадъчен, нито неразгадаем: той бе изобщо нищо; не бе записано никакво мъмрене, никакъв карцер от който и да било пазач, чиновник или охрана, никога не бе влизал в пререкания с останалите питомци. Убиец с доживотна присъда, съгласно досегашния опит на надзирателя той трябваше да се причисли към една от двете категории: или към

непримиримите, които нямаше какво повече да губят, постоянен проблем и дразнение за пазачите и другите затворници, или към подлизурките, възползващи се от всяко улеснение, което началниците биха им дали. Но този бе нещо друго, всяко утро се нагърбваше с възложената му работа и работеше по памука усърдно и без да се оплаква, като че обработваше собствена земя. Нещо повече: за една реколта, от която и цент печалба нямаше да види, той работеше поупорито и от ония, които, надзирателят знаеше това от опит, хора от същото тесто, работеха за себе си. — Как? — попита надзирателят.

Минк обясни — за три години това му бе станало машиналният отговор, трябваше само да отвори уста и на един дъх да изрече:

— Като правя, каквото ми кажат. Като не отвърщам и не влизам в пререкания. Като не правя опити за бягство. И главно това: като не се мъча да избягам.

— Значи, след седемнайсет или двайсет и две години ще си бъдеш у дома — каза надзирателят. — Вече си изкарал три.

— Така ли? — рече той. — Пък аз не ги броя. Не — додаде Минк, — не веднага. Първо трябва за нещо друго да се погрижа.

— За какво? — попита надзирателят.

— Нещо лично. И него ще свърша и тогаз ще си отида у дома. Така й пишете. *Точно така* — помисли си той. — *Изглежда, е трябвало да дойда чак до Парчман за един кръгом, та като се върна, да убия Флем.*

3

В. К. РЕТЛИФ

Това, което хвърли Монтгомери Уорд в смут в първия, че и в следващите два-три дни, бе защо именно Флем държеше толкова да го изпратят непременно в Парчманския затвор. Нима нямаше и други еднакво сигурни и уединени места като например Атланта, Лийвънуърт или може би дори Алкатраз на две хиляди мили в Калифорния, където с първия влак от Джеферсън старият съдия Лонг би могъл да го прати, продължавайки да разглежда ония френски картички; защо Флем пожела да го набута не другаде, а именно в Парчман, Мисисипи?

Още от началото на тази суматоха Монтгомери Уорд нито за миг не се поколеба какво става с него. Веднага щом адвокатът и Хъб се показаха на вратата, той разбра, че най-после е станало онова, което е и очаквал от момента, когато Фем откри или заподозря, че от нещата, които се вършат на онази уличка, падат пари. Единственото, което го озадачаваше, бе защо Флем си прави толкова излишен труд и усложнения, само и само да го измести от търговията с голотиите. Приличаше му на оня виц за енота на дървото, който попитал човека, дето се прицелвал в него с пушката, как се казва и когато оня си рекъл името, еното̀т казал: „Дявол да го вземе, значи, ти си това! Тогаз недей да си хабиш времето и барута, стой настрана, аз сам ще сляза.“

Да не говорим за това, че Флем се оказа безразсъден. Че Флем Сноупс му отне търговията — хубаво. Той бе очаквал това: че рано или късно ще дойде и неговият ред, щом се е заловил с работа, достатъчна доходоносна, за да реши Флем, че трябва да я обсеби — на такъв риск би се изложил всеки друг в Йокнапатофа с подобна дейност. Но как можа да допусне, щото околийският прокурор и шерифът да сложат ръка върху снимките — тъкмо тия двамата от всички жители на Йокнапатофа, за които дори един наивник като Гроувър Уинбуш не би си помислил, че ще му ги дадат обратно — адвокатът Стивънз, тъй вдаден в моралния напредък и повдигането на гражданската съвест, за

когато най-чистото схващане за изпълнен дълг е да заставя дванайсетгодишните момчета да си устройват бягане на пет мили, когато всъщност на тях им се ще да си стоят вкъщи и да подпалят хамбара; и Хъб Хемптън, този месояден и твърдоглав настоятел на баптистката църква, чието най-чисто разбиране за наслаждението бе да следи кои от личните му познати вече са потеглили за пъкъла. Защо впрочем трябваше да пращат някъде Монтгомери Уорд, когато неговият чичо или братовчед не иска нищо друго, освен да му отнеме бизнеса? Вероятно можеха да го скрият някъде за седмица-две, хайде, месец-два да са колкото да имат време хората да забравят снимките на голотиите и въобще, че е имало някой си на име Сноупс, забъркан в тая работа. Защото сега Флем беше banker и трябваше да се интересува не само от простото лихварство, но и от доброто си име.

Не; това, което истински озадачаваше Монтгомери Уорд и го изпълваше с радостно удивление, бе фактът, че все пак е успял и толкоз да удържи. Защо им трябваше на закона и на Флем Сноупс да затварят ателието му и завинаги да пуснат (или по-скоро да вдигнат) завесата върху производството на френски пощенски картички в град Джеферсън, щат Мисисипи? Това стори още Гроувър Уинбуш, когато разбра, че някой го е пипнал да се измъкна от уличката в два часа през оная нощ. Не, Гроувър Уинбуш бе сторил това, съсипвайки и проваляйки това производство в Джеферсън още в онзи миг, когато откри, че на една уличка в Джеферсън има врата, зад която се крие нещо като, така да се каже, сух публичен дом. Или не, цялата тази работа в Джеферсън пропадна в онази минута, когато назначиха Гроувър Уинбуш за нощен пазач; на него ум му стигаше толкоз, колкото да бъде нощен полицай, стига само градът да не е по-голям от Джеферсън и да заспиваше не по-късно, отколкото заспиваха в Джеферсън — такава работа, ще си рече човек, е едничката от всеки друг платен труд (по цяла нощ да подпираш уличните лампи и да гледаш опустелия площад), на която Гроувър би останал безкрайно при положение, че също тъй безкрайно бъде и влиянието на онзи, който му е осигурил и дал този пост, без да се сблъсква с неща, които могат да навредят или нему самия, или на службата, или на някой невинен страничен човек, или и на трите заедно, тъй че естествено е още на втория или третия път, като се измъкна от уличката, някой да го види.

Което си е чисто и просто неизбежен професионален риск за подобна дейност в град с нощен пазач като Гроувър Уинбуш — Монтгомери Уорд бе наясно по въпроса, както и всеки друг, който познава Гроувър. Тъй че, когато търговията се завъртя, продължавайки повече от година без нежелателно прекъсване, Монтгомери Уорд си въобрази, че ако някой е спипал Гроувър да се шмугва и изнизва от уличката подир полунощ, по веднъж месечно през последните деветдесет месеца, то това ще е вероятно някой от деловите познати, каквито Гроувър печелеше при разкриването на нелегални комарджии или стъкла незаконно домашно уиски в нечий заден джоб. Но кой знае? Може би дори самият Флем овреме ги е хващал един по един не толкова в защита на своите бъдещи интереси и предполагаеми влогове, защото по това време сигурно още не си е бил дал сметка, че държи да присвои търговията с ателието (точно така го наричаше Монтгомери Уорд, така беше написано и на витрината: „Ателие Монти“), а чисто и просто да запази и защити доходността и умерената печалба, и то не само от семейна солидарност към името Сноупс, а просто в името на чистия и прост принцип, макар че сега като banker той естествено трябваше да съчетава, поне до известна степен, печалбата с доброто си име, тъй като платежоспособността от какъв да е вид допринася за благото на обществото, стига само да не те хванат; нещо повече, доброто име може да върви ръка за ръка с обществените интереси, в случай че, преследвайки интересите си, обществото е достатъчно разумно да върши всичко под прикритието на мрака и да не вдига много шум.

Тъй че, когато околийският прокурор и околийският шериф го посетиха в онази утрин, Монтгомери Уорд най-естествено вярваше, че такава му е чисто и просто съдбата и че тя следва обикновения си курс; единственото, което го озадачи, бе този напълно непредпазлив, да не кажем безумен начин, по който Флем Сноупс се надяваше да се възползува от тази съдба. Искам да кажа, как е могъл да намеси в тая работа адвоката Стивънз и шерифа Хемптън, позволявайки им с крайчеца на окото да зърнат картичките с голотиите. Поради това, че вършеше работата си, така да се каже, в нощна смяна, по площада никога не виждаха Монтгомери Уорд преди пладне. Тъй че, преди да научи историята от адвоката и от Хъб, той изобщо не бе имал време да чуе за двамината, които през нощта ограбили шкафа с медикаменти в

дръгстора на чичо Уили Крисчън, при което никой от хората, забелязали крадците през витрината, не могъл да открие и папер от Гроувър Уинбуш и да ги обади, а когато най-сетне Гроувър се измъкнал на пръсти от уличката на Монтгомери Уорд, и крадците, и народът, който ги бил видял, отдавна вече си били по домовете.

Не казвам, че Монтгомери Уорд се е озадачил, защото адвокатът и Хъб първи го посетили. Много естествено и те щели да цъфнат, щом работата с ателието изведнъж нашуми, независимо по каква причина. Дори ако в Йокнапатофа никой не бе и чувал името Флем Сноупс, те пак биха дошли първи — този свръхделикатен и уж набожен юрист с образование от Харвард и Европа, който нито един път не бе потърсил оправданието, че щом е на такава длъжност и получава заплата, трябва да се бърка във всяка работа, освен ако това не го засягаше и нямаше да му навреди; и старият затлъстял Хемптън, когото човек можеше да замъкне, където и да било, дори да хвърли око на някое убийство, стига само някой да си спомни, че е шериф и да му каже какво и къде се е случило. Съвсем не. Онова, което слисваше Монтгомери Уорд, бе недоумението от каква, по дяволите, занесия е пострадал Флем Сноупс, за да повярва, че ако адвокатът Стивънз и Хъб Хемптън първи сложат ръка на снимките, той ще може след туй да мечтае да им ги отнеме.

Ето как в един момент неговата вяра във Флем Сноупс се заклати и, кажи го, угасна. В този едничък ужасяващ миг той повярва, че Флем Сноупс като всеки друг може да стане жертва на обстоятелствата, тъй както ги е подредил Гроувър Уинбуш. Но то бе само за миг. Щом онова проклето момче, което видя двамата крадци в дръгстора на чичо Уили, реши да иде на последната кинопрожекция именно в същата онази вечер от цялата седмица, когато Гроувър пък си избра още веднъж да надникне в задната стаичка от ателието на Монтгомери Уорд, и щом Флем Сноупс е станал жертва на тая същата възмутителна напаст и случайност, каквито бяхме всички ние, то какво друго ни оставаше, освен да си вдигнем парцалите и да се ометем?

Ето защо, дори след като адвокатът и Хъб му разказали за двамината крадци в дръгстора на чичо Уили и за оня момчурляк, чийто баща трябваше да му съдере гащите от бой, дето се е прибрал у дома и си е легнал с два часа закъснение, Монтгомери Уорд и за миг не се усъмнил, че зад всичко това през цялото време е стоял Флем — самият

Флем със своя чист и прост нюх към парите, напомнящ този на проповедника към греховното и печените кокошки; Флем, който на бърза ръка се е догадил, че, зад една от врати на уличката нощем пада печалба, някаква печалба за която допринасят и хора от три съседни околии, иначе не биха се примъквали по уличката в два и три часа посред нощ.

Така сега на Флем не му оставаше нищо друго, освен да разбере точно каква работа — потайна и доходна — се върши на тая уличка и да постави свои шпиони — макар че едва ли имаше нужда от специален шпионин, уважаван и горд от своята професия, за да пипне човек като Гроувър Уинбуш; тази работа можеше да свърши и всеки малчуган, подкупен с фунийка сладолед, — които да следят кой влиза и кой се навърта край тоя ъгъл; докато рано или късно, но по-скоро рано, отколкото късно, щеше да попадне на човек, когото би могъл да обработи. Доста по-рано, отколкото късно; нищо, че търговийката се ширеше в четири околии, сред обществото, от което Монтгомери Уорд привличаше своята клиентела, все щяха да се намерят хора, които биха се съгласили да си турят подписа върху една дадена от Флем хартишка за три-четири долара при трийсет-четирийсет процента — хора, на които Флем щеше да каже: „Що се отнася до тая ваша разписчица, ще ми се да ви отпусна пари от банката, но нали съм само подпредседател, а с Манфред де Спейн не ми се разправя.“

Или може би Флем е спипал Гроувър сам, спипал го е топъл-топъл на втория или третия път, когато бе вече невъзможно да се измъкне от уличката, без никой да го спипа — още много преди ония двамата, които окрадоха дръгстора на чичо Уил и Крисчън, да са го изобличили чрез отварянето на шкафа с медикаментите пред очите на половин Джеферсън, очевидно на път за дома след последното кино, когато никой не успя да открие Гроувър, за да му обади какво става. Тъй или иначе, Флем се е добрал до някого, когото достатъчно е изстискал и е разбрал с какво се занимава Монтгомери Уорд зад тая врата. И сега не му трябвало друго — да се намести и той в тази търговия и да измести Монтгомери Уорд от нея или по-скоро да му я измъкне изпод носа, както си беше досега пробивал път в Джеферсън от оня ден, когато изхвърли двамата с Гроувър Уинбуш от гостилничката, от онова време, когато толкоз ми стигаше умът, та вярвах, че ще мога да се погодя с него.

Само че сега, вече банкиер и подпредседател, да не споменавам и това, че всяка неделна утрин пристигаше в баптистката църква трети подир негъра, който палеше отоплението, и самия проповедник, той и остатъкът от кариерата му в Джеферсън бяха осъдени на порядъчност и подобно на човек в празничен костюм, който тича през поле от репей и лепки, Флем естествено не само не можеше да покаже, че се е набъркал в тази история, но тя не биваше да има и нищо общо с името Сноупс. Колкото до Джеферсън, ателието на Монти щеше да се затвори, да се премахне, завинаги да се заличи от търговските регистри, а заведението да се премести на друга невзрачна уличка, за която никой преди това не е чувал, и, ако е възможно, под грижите на човек, който няма и да знае как се пише Сноупс. Или ако Флем е достатъчно разумен, да се изнесе в друг град — там, дето по-рано се бе подвизавал Монтгомери Уорд, и където ще бъде далеч от обсега на Гроувър Уинбуш поне до следващото лято, когато му дадат полагаемата се половинмесечна отпусака.

Така че сега Монтгомери Уорд трябваше само да чака — а и какво ли друго, — додето Флем реши, че е дошъл моментът да го изгони от ателието, или по-скоро да му измъкне ателието — зависи кое Флем ще намери за по-подходящо. Може би Монтгомери Уорд е изпитал в един или друг момент съжалението, че неговото предприятие не е от оня вид, дето ще вземеш на бърза ръка да го разпродадеш, преди още Флем да е имал възможност да чуе за него. Но тъй като стоката му беше в такива неуловими количества, че фактически съществуваше само в мига, когато клиентът я купуваше или консумираше на място, едничкото, което би могъл да продаде, бе само вложеният капитал, а това щеше не само да противоречи на всички икономически закони, но и щеше да го лиши и от неуловимата стока — и тогава какво щеше да продава до часа, когато Флем му отнеме напълно собствеността, а дотогава можеха да минат седмици, че и месеци. Ето защо можеше само да прибегва до всички възможни начини и средства за бързо увеличаване на оборота в очакване на следващия ход от страна на Флем — естествено, като гадае какъв именно метод ще приложи Флем накрая; дали, добрал се до някоя брънка в миналото на Монтгомери Уорд, той ще го пипне именно за нея, или пък ще извърши нещо толкова грубо и лишено от въображение, като да му предложи направо пари.

Той очакваше Флем. Но нито за миг не беше очаквал Хъб Хемптън и адвокатата Стивънз. По тази причина в един мигновен проблясък след нахълтването на Хъб и адвокатата нея сутрин Монтгомери Уорд си помисли, че тук има работа с онази нова порядъчност, с която се обграждаше Флем: порядъчност тъй деликатна и леко наранима, че не би приела друго, освен да се даде вид, че уж самият Закон е прочистил Джеферсън от ателиерната търговия на Сноупс, поради което сега Флем просто използваше адвокатата Стивънз и Хъб Хемптън като свои маши. Разбира се, още миг сериозен размисъл би му подсказал, че щом веднъж един такъв човек като адвокатата Стивънз, посветил се на гражданското превъзпитание и моралното укрепване на младежта, и като месоядният, твърдоглавия баптистки настоятел Хъб Хемптън сложат ръка върху фотографиите с голотиите, то за Флем от тая работа няма да остане нищо, освен доброто намерение. Но при тия остри бледи очички, впили се в него откъм горния край на шкембето на Хъб Хемптън, едва ли би му останало време за размисления и разсъждения от какъвто и да било вид, сериозни или не. Всъщност Монтгомери Уорд бе тъй далече от всякакви догадки, да не кажем обикновена мисъл, че не е чудно, дето в същия този мигновен проблясък той бе готов да хвърли върху братовчед си Флем страшното подозрение, че се е оставил на адвокатата Стивънз и на Хъб Хемптън да го надхитрят, че Флем е гледал само как да се отърве от него, от Монтгомери Уорд, и че е твърде наивен, ако се надява да измъкне голотиите от ръцете на Хъб Хемптън, след като Хъб вече ги е видял, и че всъщност истинското име на машините в случая е Флем Сноупс.

Впрочем, дори и когато бе най-отчаян, Монтгомери Уорд можеше да се похвали с достатъчно здрав ум и разсъдливост, да не споменавам семейната гордост и преданост, за да повярва, че и десет хиляди адвокати на име Стивънз и още толкова Хъб Хемптън-овци — а камо ли само двама — може да са надхитрили Флем Сноупс. Всъщност, отхвърляйки това несправедливо подозрение, той по-скоро би повярвал, че може би и Флем Сноупс е жертва на някаква случайност и неудача — нали и той е човек като другите; но не че не му е провървяло, та не е схванал характера на Гроувър Уинбуш, както и това, че Гроувър от седем-осем месеца насам два-три пъти в седмицата се е промъквал в уличката, без нито веднъж да го пипне някой от

околията Йокнапатофа, а че лошият му късмет е попречил да предвиди, че двамата крадци, ще решат да ограбят Крисчъновния дръгстор именно същата вечер, когато малкият Раунсуел ще избяга от къщи по водосточната тръба, за да отиде на последната прожекция.

Тъй че сега на Монтгомери Уорд му оставаше само да седи в затворническата килия, дето го бутна Хъб, и едва ли не с професионално спокойствие и любопитство да чака и да види как Флем ще си вземе снимките от Хъб. Естествено нямаше да е скоро; при цялото си преклонение пред Флем Сноупс и семейната си гордост той знаеше, че дори за човек като Флем това няма да е тъй лесно, като да вземеш например някоя шапка и чадър. Ето защо, когато денят отмина и нищо повече не се случи, той не остана изненадан. Разбира се, той си бе подхвърлял мисълта, че също така, сварен неподготвен, Флем може би ще го потърси, за да събере и малкото полезни сведения, които Монтгомери Уорд би му дал, без дори да подозира, че той не разполага с такива. Но след като Флем нито се появи, нито прати вест, то ако не друго, уважението и възхищението му от Флем още повече се увеличиха, тъй като с това се доказваше, че Флем няма нужда от нищо, нито дори от моралната подкрепа и насърчение, които Монтгомери Уорд би му изказал.

Така той изчака цялата нощ и осъмна наедно, както казват, с обединените дървеници на околия Йокнапатофа. Можете да си представите каква ще да е била любопитната му изненада — още не тревога, нито дори удивление: само изненада и любопитство, — когато любезният му познат Юфъс Тъбз, ключар на затвора (също заинтересувана страна, без да споменаваме, че и той, кажи го, цял живот все от нещо се учудваше), му предаде същия следобед, че Хъб Хемптън сутринта отново отишъл в ателието да се увери, че вчера не са пропуснали с адвокатата някое важно доказателство, ала вместо това напилал пет галона незаконно уиски в шишетата на лавицата, които, както Монтгомери Уорд сам знаел, не съдържали нищо друго, освен фотографски проявител. „Сега вместо в Атланта ще отидеш в Парчман — казал му Юфъс. — То не е и далече. Да не говорим, че си е в Мисисипи, парите за издръжката ти ще получи наш, роден мисисипски тъмничар, а не както правят ония тъпи съдии — пратят наше мисисипско момче в друг щат, та си дават парите на чужди и непознати хора.“

Не тревога и не удивление: просто любопитство и изненада, но предимно любопитство. Защото Монтгомери Уорд си беше сигурен, че вчера, когато излязоха с Хъб и адвокатата от ателието, бутилките бяха пълни единствено с проявител, освен туй Хъб Хемптън и адвокатът Стивънз също така добре знаеха какво има в тях, защото, ако човек, който се е хванал да разпространява снимки на голотии в Джеферсън, Мисисипи, рече да си набърка гагата и в търговия с незаконно уиски, то значи само, че си търси белята — все едно собственик на рулетка или на друг някакъв хазарт да вземе да си курдиса в избата печатница за фалшиви банкноти.

Той и за миг не се усъмни, че уискито е било оставено от Флем, тъкмо за да го намери Хъб Хемптън; този път неговото преклонение и уважение стигна до абсолютния връх, защото му се струваше, че сега, когато Флем е вече banker и трябва да внимава за доброто си име не по-малко от непридружено младо момиче, което ненадейно се пробужда сред тълпа търговски пътници, той не само не би си позволил да има вземане-даване с местните контрабандисти, или навярно да бие сам пътя до Завоя на французина, а може би дори чак на майната си до Нъб Гаури, за да го достави, но дори му се е наложило да плати за него двайсет и пет-трийсет долара лични пари. Може би за част от секундата той се е изпуснал да си помисли, че ако Флем може да плати двайсет и пет-трийсет долара, то в крайна сметка ще значи, че и той също не е чужд на силния и простичък зов на кръвното родство. Но тази мисъл му мина само за част от секундата, ако не и за по-малко, понеже дори ако Флем можеше понякога да бъде жертва на слабост или на странни постъпки, нищо не би могло да го принуди да извади двайсет долара за друг Сноупс.

Не, тия двайсет и пет или трийсет долара означаваха, че работата няма да е толкова лесна, колкото е очаквал или си е представял Флем. Но фактът, че не се беше поколебал и двайсет и четири часа и бе дал тия пари, показваше, че Флем и така не се е съмнявал в изхода. Разбира се, Монтгомери Уорд също не се съмняваше, той дори нямаше защо да предугажда, можеше само да чака, тъй като сега вече половин Джеферсън предугаждаше вместо него, а другата половина чакаше и гледаше какво ще стане. На другия ден видяхме, че Флем премина площада, пое по уличката към затвора и след половин час отново се показа. А на следния ден Монтгомери Уорд бе на свобода — Флем му

беше платил откупа. Още един ден по-късно в града пристигна някой си Кларънс Сноупс — сенаторът Кларънс Игълстоун Сноупс, сега член на щатското законодателно събрание, а на времето полицаи в Завоя на французина до деня, когато в името на закона наложи едного с дръжката на пистолета си — човек злобен и отмъстителен, колкото да се възмути, че го е напердашил с дръжката на пистолета си човек, само защото е бил по-висок на ръст и е носел полицейска значка. Наложил се чичо Били Варнър нещо да стори, отнесе се до Флем, двамата после се отнесоха до Манфред де Спейн, банкера, а тримата намериха достатъчно връзки, за да настанят Кларънс в законодателното събрание в Джексън, където той си нямаше и представа какво трябва да върши, но чичо Били и Манфред намериха доверено лице, което да му подсказва кога да се подписва и кога да вдига ръка. Освен това, както казваше адвокатът Стивънз, той, изглежда, е бил разбрал истинското си призвание още преди това: като пристигнал най-после в града от Завоя на французина, той установил, че земята продължава и оттатък Джеферсън, на северозапад, чак до улиците на червените фенери Мълбери, Гейозо и Понтоток в Мемфис, Тенеси. Ето защо, като се завърнал три дни по-сетне, все още изправената му коса и все още ококорените му очи сякаш казвали: „Поврага, дявол да го вземе, защо никой досега не ми е казал? И откога е всичко това?“ Но той взел бързо да навакса пропуснатото. Може дори да се каже, че и пренаваксал, защото сега, всеки път, когато пътуваше от Завоя на французина до Джексън или обратно през Джеферсън, винаги се отбиваше и в Мемфис и представляваше, по думите на адвоката, Стивънз, папският венерически нунций на улица Гейозо в целия Северен Мисисипи.

Ето защо, когато на четвъртото утро Монтгомери Уорд и Кларънс се качиха на експрес №6, ние разбрахме, че Кларънс просто ще мине през Мемфис за Джексън или за Завоя на французина. Но си мислехме какво ли ще е било онова, което Монтгомери Уорд е държал в ателието си и което и Хъб не успя да открие онова, което е струвало двете хиляди долара откуп на Флем Сноупс, та да го откара в Мексико или някъде, където Монтгомери Уорд най-сетне ще пусне корен. Така ние изпитвахме не само изненада и любопитство: че се интересувахме какво ще стане, е вярно, но преди всичко се удивлявахме, а и много си блъскахме главите да разберем какво е станало, когато два дни по-късно Кларънс и Монтгомери Уорд се завърнаха с експрес № 5 и

Кларънс предаде Монтгомери Уорд обратно на Флем и си замина за Джексън или за Завоя на французина, във всеки случай там, откъдето следващия път щеше да тръгне, за да се отбие на улица Гейозо в Мемфис. Флем пък върна Монтгомери Уорд обратно на Юфъс Тъбз, обратно в затворническата килия, откупът от две хиляди бе отменен или може би завинаги изтеглен също тъй, както човек окача на закачалката празничната си шапка и вече не посяга към нея чак до следващата сватба, погребение или друг подобен случай, когато пак ще му дотрябва.

Юфъс на свой ред очевидно прехвърли Монтгомери Уорд на мисиз Тъбз. Чухме, че тя дори провесила един стар транспарант на прозореца в килията, защото сутрин слънцето го будело прекалено рано. И как всеки път, щом адвокатът Стивънз или Хъб Хемптън, или някой друг от представителите на закона реши да размени по някое словце с Монтгомери Уорд, за най-сигурно ще го подири в кухнята на мисиз Тъбз, дето той надянал някоя от престилките ѝ, или ще люпи грах, или ще рони царевица за пуканки. И ние — тоест аз де — току ще мина по уличката покрай затвора и все ще го зърна с мисиз Тъбз в градината: прекопава лехите със зеленчука — не да речеш, че се е преработил, ама размахва мотиката и чака мисиз Тъбз да му покаже къде да копне.

— Май че тя още се мъчи да разбере нещо за снимките — подхвърля ми веднъж Хоумър Букрайт.

— Кой — викам, — мисиз Тъбз ли?

— Разбира се, че тя — казва Хоумър. — Като е жена, да не би да не е човек?

Три седмици по-късно Монтгомери Уорд се изправи в съда пред съдията Лонг и съдията Лонг му даде две години в щатския затвор Парчман, задето една от стъклениците му с проявител съдържа един галон незаконно уиски, както можело да се види от самата стъкленица като веществено доказателство.

Така се оказа, че всички са били на погрешен път. Флем Сноупс не беше давал никакви две хиляди долара, за да отпрати Монтгомери Уорд извън Съединените американски щати, не беше давал и никакви двайсет и пет-трийсет долара за незаконно домашно уиски, за да премахне името Сноупс от Атланта. Тия пари той бе дал единствено за да натика Монтгомери Уорд в Парчман, след като властите можеха

безплатно да го пратят в Джорджия. А това бе много по-любопитно, отколкото просто изненадващо, и далеч по-интересно от всичко останало. На другата сутрин се случих на рампата пред магазина, скоро трябваше да мине южният влак № 11 и ето ти ги изведнъж Монтгомери Уорд и Хънтър Килгру, стражарят.

— Защо не идеш — викам му на Хънтър — да пуснеш една вода, преди да се качите на влака? Дълъг път ви чака. Аз наглеждам Монтгомери Уорд. Освен туй човек, дето не избяга преди три седмици, когато беше под две хиляди гаранция, сега едва ли ще се опита, когато е само с едни белезници. — Хънтър ми подаде гривната си, разкара се, пък аз му казвам на Монтгомери Уорд: — Значи — викам, — отиваш в Парчман. Къде-къде по-хубаво. Тъй не само че няма да лишиш нито един търговец на храни от Мисисипи от полагаемата му се печалба върху един расъл в Мисисипи зарзават, с който ще хранят един затворник родом от Мисисипи, ами няма да си и самотен, че там, останеш ли свободен от полска работа и друго не ти измислят, ще си имаш и един братовчед или чичо, наше мисисипско момче, за разговорка. Как му викат ли? Минк Сноупс, твой чичо или братовчед, оня, дето едно време претрепа Джек Хюстън и подир туй все чакаше Флем да се върне от Тексас навреме, че да го измъкне от неприятностите; само че Флем бил зает с друга работа, та Минк малко взе да откача. Какъв ти се падаше той, чичо или братовчед, а?

— Какво? — попита ме Монтгомери Уорд.

— Какво, именно какво? — казвам.

— Кое какво? — пита оня.

— Чичо ли ти е или братовчед?

— Кой? — вика Монтгомери Уорд.

— Значи, кучият му син те измами — казвам му аз. — Мислел си, че ще го обесят, а той получава доживотна присъда.

Не отвърна. Беше седнал на кухненския стол, сам си го довлече от кухнята на мисиз Тъбз. За мен в килията нямаше нищо друго освен одъра — впрочем за мен и за дървениците. Седеше на стола, а сянката на прозоречната решетка прекръстосваше бялата риза и онази противна вратовръзка на ластик за десет цента. Казваха, че носел същата още от Завоя на французина преди шестнайсет години. Но не е същата, казваха, която измъкнал от чекмеджетата на Варнър и поставил в деня, когато пристигнал от фермата и се заловил на работа при Варнър, не тая, с която се оженил за Варнъровата шавлива щерка и с която заминал за Тексас, додето им се роди копелето, с която се и върнал. По него време още носел платнената шапка, дето повече подхождала на четиринайсетгодишно момче. Сега имаше черна филцова шапка, защото някой му бе казал, че тъкмо такива си слагат bankerите; но старата той не захвърлил, а я продал на едно негърче за пет цента, които го накарал да си отработи. Новата беше сложил преди три години и, както разправяха, оттогава не я махал и у дома си, само в църква; при все това изглеждаше още нова. Впрочем изглеждаше като шапка на човек, който никога не се е изпотявал, нищо, че я мъкне денонощно от три години, а това ще рече, че и при жена си с нея е лягал — на нея вероятно ѝ е било все едно, защото мъжете, с които бе свикнала да ляга, положително и ръкавиците не са си сваляли, камо ли шапките, обувката и връхните палта.

И дъвчеше. Казваха, че когато се появил за първи път в Завоя на французина като чиновник на Варнър, дъвчел тютюн. Тогава и разбрал какво са парите. Е, той бил чувал за пари и дори сегиз-тогиз бил виждал по малко. Но сега му станало ясно за пръв път, че всеки ден може да има все повече, отколкото може да изяде, ако на два пъти се храни с пържено свинско шкембе и бял сос. И не само това. Парите

били нещо яко, по-корави от кост и тежали като баластра, а пък смогнеш ли да туриш ръка на повечко, нямало земна сила, която да те принуди да се лишиш от повече, отколкото сам си решил да дадеш. Ето защо открил, че не може да си позволява в седмицата да сдъвква тютюн за цели десет цента. Вече бил разбрал, че едно пакетче дъвка за пет цента ще му изтрае пет седмици, ако всяка неделя започва да дъвче ново топче. После дошъл в Джеферсън и сега наистина видял пари, много и закуп; тогава схванал, че колко пари можеш да заграбиш, да присвоиш и скъташ, зависи само от това колко пари има наоколо, стига да имаш сигурно място, дето да си изпразваш шепите, та отново да посегнеш с двете. Тогава открил, че не може да си позволи и по един цент седмично да сдъвква. Когато нямал нищо, разрешавал си да дъвче тютюн; като проимал малко, позволил си да дъвче дъвка; щом установил, че може да забогатее в случай, че не умре преждевременно, вече не си позволяваше да дъвче нищо. Седеше само на кухненския стол, сянката на решетката мятеше отгоре му своите кръстове, а той дъвчеше нищото и вече бе отвърнал от мене очи.

— Доживотен — повторих. — Това прави, както ги пресмятат двайсетина години, освен ако през това време не му се случи нещо. Колко минаха досега? Не беше ли в деветстотин и осма, когато по цял ден висеше май че на тоя същия прозорец, оглеждаше улицата и те чакаше да се върнеш от Тексас, за да го измъкнеш: тогаз ти беше единственият Сноупс, който притежаваше и пари, и достатъчно влияние, за да му помогнеш, както той си въобразяваше. Подвикваше на всеки минавач да те търси в магазина на Варнър, че да дойдеш и да го спасиш. После застана в тая същата съдебна зала и за последен път ти даде последен шанс, но ти и тогаз не се появи, нали? От деветстотин и осма до двайсет и трета прави петнайсет години. След туй ще излезе... дявол да го вземе, остава ти да живееш още пет години, така ли е? Добре. От мен какво ще искаш да сторя?

Обясни ми.

— Хубаво — рекох. — А какво ще получа за това?

Каза ми и това. Облегнах се на стената и като се разсмях, погледнах го в очите. Тогава му казах и аз. Дори не трепна. Само спря да дъвче, колкото да изломоти:

— Десет хиляди.

— Това пък е много — казах аз. — Животът ти струва около петстотин, най-вече в стока, и то на изплащане. — Той седеше в кръстовете на сянката, дъвчеше нищото и ме наблюдаваше. — И дори нещо да излезе, най-много, което можеш да постигнеш, е да му удвоят присъдата, още двацет години да му лепнат. Значи, в деветстотин четирийсет и трета пак ще се озовеш в сегашното положение, защото пак ще ти остават още пет години. Затуй престани да се пазариш и да душиш за по-евтини сделки. Купи си най-доброто, джобът ти позволява. Измъкни десет хиляди в брой и остави да го пречукат! Както съм слушал, за такава сума цяло Чикаго ще рипне да се надпреварва. Но какви ти ги разправям аз: десет хиляди, Чикаго — вятър! За хиляда, както си стоиш тук и без да мърдаш от Мисисипи, в Парчман ще се намерят дузина доверени момци, дето жребий ще теглят кой пръв ще го застреля в гърба. — Този път и да дъвче не спря. — Добре, добре — викам, — значи, има неща, които и един Сноупс не би се решил да извърши. Но какви ги дрънкам! Нима чичо Минк трепна, когато го стегна шапката да се помири с Джек Хюстън посредством пушката? Искам по-скоро да кажа, че всеки Сноупс веднъж в живота си може нищо да не ти направи, стига само предварително да разбереш какво е то, още преди да те е разорил. Хайде тогава да бъдат пет хиляди — казвам. — Няма да се пазаря. Нали сме уж някакви там братовчеди, да го вземе дяволът!

Този път преустанови дъвкането и рече само:

— Пет хиляди долара.

— Дадено, само че знам, сега нямаш и толкова в брой. То сега не ти и трябват де. Адвокатът каза, че имаш две години на разположение да ги набавиш: ще залагаш ли, ще продаваш ли, ще крадеш ли — твоя си работа.

Тия думи стигнаха до ушите му, или поне така ми се стори. Понякога и аз много бавно се усещам, особено пък сега, когато той бе вече продумал:

— Ти няма да лежиш две години. Ще те измъкна.

— Кога? — попитах. — Когато бъдеш доволен? Когато вече съм провалил остатъка от живота му и му нахлузят още двацет години ли? Няма да я бъде. Аз няма да изляза. Няма да взема и петте в брой. Пошегувах се с тебе. Ето как ще стане работата. Отивам си аз там, оправям се с него, виждам колко допълнително могат да му нахлузят,

само че няма да изляза. Първо ще си излежа моите си две години. Не разбираш ли, давам ти време, чиста печалба. Чак тогаз ще изляза и ще се върна. По-нататък знаеш: започвам нов живот, слагам кръст на лошото си минало. Естествено няма да имам никаква работа, но в края на краищата налице е първият братовчед на собствения ми баща, който от ден на ден и по всякакъв начин става все по-голям човек и в банката, и в църквата, уважаван в града, човек с граждански добродетели и всякакви още там дяволии... кръвта вода не става, пък ако ще за контрабанда и в Парчман да си лежал... да не казвам, че, току-виж, гордостта ми се възбунтува против всякоя благотворителност, дори от страна на уважавания братовчед-банкер, и взема, та реша отново да почна старата недостойна, по пък страшно доходна работа. Че сега много повече стока мога да събера, а колкото до старата клиентела, тя ще си бъде налице и само ще чака къде да я покания; този път едва ли ще се намерят стъкленици с проявител да се търкалят така безстопанствено. Пък и да има, голяма работа! Две годинки и пак ще се върна, готов и с протегнатата ръка да отгърна нова страница...

Той пъкна ръка в палтото си и понеже още не знаеше с какъв тон да го каже, не каза „Ъ-хъ“, но ако знаеше, би го казал. Рече само:

— Ъ-хъ, и аз така си мислех — и измъкна плика. Разбира се, познах го. Един от моите, в левия ъгъл напечатано „Ателие Монти, Джеферсън, Мис“, с марката му, с печата му, ясен като гравюрач и адресиран до „Гр. С. Уинбуш, Тук“. Разбрах веднага какво има вътре, още преди да я извади: снимката, която Уинбуш настояваше да купи за пет долара и да си я тури, както се казва, в частната колекция, но аз не му я дадох, че който има с него нещо общо, веднага изпада в несигурно положение. Но, по дяволите, така или иначе, на уличката той представляваше Закона, или поне това, което минаваше за закон. И още нещо: пликът беше минал през пощата, макар никога да не бях го пращал, а и той да не бе стигал по-далече от клеймото на джеферсънската поща. А при неприятностите, които Уинбуш вече си имаше с това, че вместо да изложи чутурата си на опасност, подгонвайки крадците, дето се намъкнаха у тоя стар наркоман Уил Крисчън, той се оказа в моята задна стаичка, Флем нямаше да има нужда от никакъв Саймън Легри^[1] за да открие, че у него има такава снимка и да му я измъкне; той веднага би се заклел или нарушил каква

да е клетва само да има кой да му поиска такова нещо. Той си имаше и жена, тъй че трябваше само да му се намекне, че снимката ще бъде показана на жена му; а тя беше от ония съпруги, които никога земна сила не бе в състояние да разубеди, че момичето от снимката — по една случайност снимано самичко и без нищо особено да върши освен туй, дето бе голо-голеничко — не е частна компаньонка на Уинбуш и че може би с един отчаян скок самият Уинбуш в последния момент не си е махнал голия задник от снимката. И тогава никакъв Шерлок Холмз нямаше да е потребен, за да се предскаже какво ще стори оня дърт двуличник, оня кучи син с челюсти като фенери, дето седи на федералното съдийско място, щом види този неизпратен плик. Ето защо казах:

— Както изглежда, играта става висока. И по всичко личи, няма да имам уверт. Ясно, ще трябва да пасувам. Отивам, значи, там, нагласям го и ти ме измъкваш. После?

— Билет за където искаш и сто долара.

— Нека са петстотин — рекох, но размислих. — Нищо, няма да се пазарим. Да бъдат двеста и петдесет.

Но и той не пожела да се пазари.

— Сто — рече.

— Тогава да си разделим залозите — казах. — Ако ще трябва да изкарам поне една година като затворник в онази отвратителна памучна ферма... — Не, той не се пазареше, веднага пролича.

— Помислил съм по въпроса — рече той. — Всичко е уредено. Утре излизаш под гаранция. Кларънс те взема и те отвежда в Мемфис. Имаш два дни на разположение. — За бога, той бе помислил и за това! — Парите ще бъдат у Кларънс. Ще стигнат.

Да, според него ще стигнат, но мен пита ли ме? Сега вече никой никому не се присмиваше. Стоях и го гледах: седи на кухненския стол, дъвче, нищо не гледа и нищо не дъвче, този, за когото всички разправяха, че никога в живота си не е слагал спирт в уста, а не се поколеба да похарчи трийсет-четирийсет долара за уиски, за да ме прати в Парчман, където щях да подреда Минк; този, който очевидно се готвеше да изхарчи още една стотачка (а може би и две, ако смяташе да плати и на Кларънс), за да ме утеши, че след това ще стоя в Парчман толкова, колкото трябва, докато подреда Минк така, че да не излезе подир пет години; съвсем неочаквано разбрах какво е било онова,

което винаги ме е смущавало у него още от времето, когато пораснах и взех да проумявам някои работи, за да си вадя заключенията сам.

— Значи, си импотентен — започнах — и никога с жена не си лягал, нали? Изчака дори да се ожениш, чак когато намери жена, дето не само е била вече обезчестена, ами и никога не би ти дала под полата да ѝ бръкнеш. Господи, ама иначе ти се живее, нали? Само че защо? — И сега не продума, седеше и дъвчеше нищото. — А и защо ще харчиш пари по Кларънс? Дори да каже, че предпочита негърските вертепи, където най-високата цена е долар, пак ще се изръсиш за услугите му. Дай ми на мене цялата сума и ме пусни сам да отида.

Но още не изрекъл тия думи, вече знаех какво би ми отвърнал. Как би рискувал да ме пусне и на една миля от Джеферсън, без човек, който да се увери, че съм се върнал — нищо, че държи в джоба си неизпратеното писмо? Той мислеше другояче, но не можеше да рискува, за да провери дали е прав. Не смееше. На своите години той вече не смееше да направи откритието, че ако искаш деветима от десет души да те слушат, трябва просто да им вярваш.

Тъбз вече знаеше за гаранцията, тъй че бе готов да ме пусне още същата нощ, за да сложи стойността на вечерята ми в джоба си, надявайки се, че в шашармата никой няма да го хване, но аз казах: много благодаря.

— Не ми се надувай — казах му. — Аз съм служил в армията на Съединените щати и ако си мислиш, че този твой приют е въшлив, по-добре иди да видиш на какви места съм спал. — Тъбз стоеше на отворената врата на килията, в едната му ръка подрънкваше връзката с ключове, с другата се почесваше по главата. — Ако искаш нещо да сториш за мене, излез и ми донеси една сваястна вечеря. Мистър Сноупс ще ти плати, моите богати роднини вече са ми простили. И като ходиш, донеси ми и мемфиския вестник. — Той се запъти, а аз извиках подире му: — Върни се да заключиш вратата! Нямам желание да ми се изтърси цял Джеферсън. Един кучи син в тая бърлога стига!

На другата сутрин цъфна Кларънс, Флем му даде парите и още същата вечер бяхме в Мемфис, в „Тибъри“. Впрочем там бях аз, защото Кларънс отиде в някакъв бордей, дето бил редовен посетител, там можел и с долар на ден да изкара, па дори и с чужди пари. Всеки би решил, че щом парите са на Флем, то кой да е Сноупс на драго сърце

ще спи и на голата земя, само и само от Флем да смъкнат, ако е възможно, двойно повече.

— И сега какво? — попита ме Кларънс. На такъв въпрос казват риторичен, защото всичко му беше ясно или поне си въобразяваше. Всичко му е било отнапред наредено. У него впрочем имаше едно хубаво нещо: Кларънс никога няма да те подведе. Не можеше. Всеки, който го познава, ще допусне, че сигурно е кучи син, нали ми е кръвен роднина.

Миналата година Върджил (правилно: Сноупс. Познахте. Най-малкият син на чичо Уезли, онзи, дето бил солист на хора; един ден го пипнали след църква с едно четиринайсетгодишно момиче в празния хамбар за памука, овъргалия го в катран и перушина и го изгонили в Тексас ли, къде ли, само да не е в Йокнапатофа; та Върджиловите дарби бяха наследствени) и Фонзо Уинбуш, струва ми се, племенник на моя клиент, бяха дошли в Мемфис да се запишат в бръснарската школа. Някой, вероятно мисиз Уинбуш (тя не е Сноупс), очевидно ги е посъветвал да не вземат стая под наем, ако хазайката няма вид на зряла и богобоязлива жена, а най-вече да се държи майчински с тях.

И така, вероятно все още обикаляйки в концентрични кръгове около гарата с куфари в ръце, случило се да минат покрай къщата на Рийба Ривърз по времето, когато всеки следобед тя излиза от парадния вход да разходи двете си проклети и мръсни, зловни бели кученца, кръстени от нея мис Рийба и мистър Бинфорд, на името на Лушъс Бинфорд, неин сводник, додето и двамата достатъчно остарели, клекнали, а съседите, в това число полицаят, момчето, което носело млякото и събирало абонамента за вестника, и хората от камиона на пералнята, взели да го наричат „хазяинът“; най-сетне той се поминал. Тя изглеждаше зряла във всяко отношение, да не говорим за парцалите, с които се загръща в следобедните часове, а сигурно и благочестиво е гълчала, верующа или не, тъй щото всеки, който е достатъчно близко, може да долови какво именно казва на кученцата, ако е обърнала малко повече джин. Според мен всяка жена, която тежи сто килограма и прихваща дрехите си с безопасни, внушава майчински вид дори ако се случи в това време да изхвърли някой пияница — нещо, в което неизбежно ще повярват две осемнайсетгодишни момчета от Джеферсън Мисисипи.

Сигурно е имала майчински вид и Върджил и Фонзо, с простата невинност на дечурлига, са видели онова, което нам, старите и постоянни клиенти, нейни приятели, вечно е убягвало. Или може би са се движили в своята непроницаема и проста, йокнапатофска юношеска и селска невинност, при която и ангелът дори би си оставил чековата книжка някъде на съхранение. Какво е било, не знам, но я попитали не дава ли стаи под наем и тя веднага им дала; още не си били разтоварили картонените куфари, когато изведнъж тя осъзнала, че те едва ли подозират къде са попаднали, а именно в публичен дом.

Тъй или иначе, от едната страна била тя, плащала своя наем, подкупвала полицията и търговеца на бира, давала пари за пералня и на Мини, прислужницата, по някой допълнителен долар в неделя вечер, да не споменаваме и това, че трябвало да поддържа своите жълти диаманти винаги лъскави и чисти, за да не приличат толкова много на късове стъкло от счупена бирена бутилка; от другата страна застанала йокнапатофската невинност — току сред въртопа от момичета, които притичват от и към банята по нощници и оскъдно бельо, а някой път и без нищо, сред клиенти, които излизат и влизат, и Мини, която мъкне купчини пешкири и половиници с джин по стълбите, а жените крещят, боричкат се и си скубят една-друга косите заради своите момчета, клиенти и пари в присъствието на самата Рийба, псуваща в хола някой пияница, когото се мъчат да изгонят, преди да са се появили полицаите; не минала и седмица, тя поставила къщата в спокойствие и порядък, невинна досущ като девическа гимназия, и спипала Върджил и Фонзо на горния етаж, в тяхната стая, легнали и, както й се сторило, заспали.

Естествено това не можело да продължава. На първо място тук ставало дума за бръснарската школа, където трябвало, но цял ден да слушат приказките на бръснарите — за трийсет минути, докато те подстрижат, те само мръсотии си разказвали. После се връщали в квартирата и все ще зърнат я някоя разкопчана блуза, я бедро, я цяла гола жена в гръб да се шмугва през някоя врата, а от това след време може всякакви мисли да им дойдат, макар Върджил и Фонзо все още да смятали тия момичета за племеннички на Рийба, за нейни повереници или просто преживяващи временно в града, подобно на тях двамата, да се учат в някой девически вариант на тяхната бръснарска школа. Да не говорим и за онзи чист инстинкт, който Върджил и Фонзо (не казах ли

за него, че е племенник на Гроувър Уинбуш?) бяха наследили направо от чистите си извори.

Повече от два месеца не продължило. А тъй като районът на червените фенери в Мемфис не е кой знае колко голям, трябвало само да мине известно време, докато Кларънс и двамата се засекли по едно и също време на едно и също място, още повече като се има пред вид, че Върджил и Фонзо, все така принудени да посвещават почти целия си ден на учение, без нищо да припечелват, трябвало сами да си търсят късмета. При този случай Върджил тутакси се проявил като обладаващ изключителен талант: можел едно подир друго да задоволява по две момичета, докато му извикат „стига“, за което спокойно би трябвало да взима по два долара, но в младежкия си ентусиазъм и невинност не само че го вършел за удоволствие, но дори сам си плащал; щом го открил, Кларънс му отворил очите, че може и да печели. Тогава Кларънс тръгнал по игралните домове и по ония хотелски фойета, които и без това си посещавал редовно, да издирва баламурници, отказващи да повярват в така рекламираните възможности на неговото... как беше думата?... протеже, при което Кларънс веднага се хващал на бас; първата жертва дори удвоила сумата. Разбира се, Върджил понякога се излагал и тогава...

— Плаща половината бас — подхвърлих аз.

— Глупости! — рече Кларънс. — Да наказвам момчето, задето се е постарало? То на десет пъти веднъж ще се случи, а с течение на времето той се усъвършенствува. Страшно бъдеще има тоя скотоловец, стига само да не се свършат курволяците, дето плащат по два долара!

Тъй или иначе, ето какво трябваше да правим тази вечер.

— Много благодаря — рекох. — Ти върви! Аз ще направя едно скромно посещение у семейството на един стар приятел и след това се прибирам да спя. Само ми дай там двацет и пет — трийсет от парите.

— Флем ми даде сто.

— Трийсет ми стигат.

— Поврага! — изруга той. — Вземи половината. Не искам, като те върна в Джеферсън, да разправяш на Флем разни врели-некипели по мой адрес! Дръж!

Взех парите.

— Ще се видим утре на гарата за влака — викам.

— Какво? — учуди се той.

— Аз утре се връщам. Ти можеш и да останеш.

— Обещал съм на Флем да бъда с тебе и да те върна.

— Зарежи! — рекох. — Нали ти останаха петдесет долара от парите му?

— Именно! — вика. — Проклет да е онзи подлец, който ще си плюе на честната дума, след като са му платили!

Вечерите в сряда са винаги спокойни, освен ако в града няма някой конгрес, и това може би се дължи на факта, че много от момичетата (а и от клиентите) са родом от малките околийски градчета на Тенеси, Аркансо и Мисисипи и са расли в баптистки и методистки семейства, поради което и тук, в хотелите, кабаретата и публичните домове, е бил въведен... как се казва?... аналогичен? — да, аналогичен ритъм, като сряда вечерта е обявена за молитвена почивка в средата на седмицата. Вратата ми отвори Мини. Беше с шапка. Беше я нахлузила на цялата си глава, като шлем за ръгби.

— Добър вечер, Мини — викам. — Излизаш ли?

— Не, сър — отвърна ми тя. — Къде се изгубихте? Отдавна не сме ви виждали.

— Работа — казах. Така казваше и Рийба. В дома беше тихо. В трапезарията бяха само Рийба, едно ново момиче и един клиент, пиеха бира. Рийба си беше окачила гигантските жълти диаманти, но вместо вечерната рокля, която бе сложила в събота вечер, сега носеше само пенъоар. Нов пенъоар, но вече прихванат с безопасни. Отговорих ѝ по същия начин: „Работа.“

— Бих искала да отвърна на комплимента — рече тя. — Можех да работя и като директорка на неделно училище. Запознайте се с капитан Стрътърбък. — Беше висок, прекомерно едър, с лице, напомнящо за пристанище (впрочем искаше му се да мине за грубиян, но не беше сигурен как именно ще го възприеме човек), с пронизителни светли очи, които гледаха остро, само че все не успяваше да те погледне едновременно и с двете. Около петдесетгодишен. — Капитан Стрътърбък е взел участие и в двете войни — продължи Рийба, — в испанската преди близо двайсет и пет години и в последната. И тъкмо ни разказваше за последната. А това е Телма. При нас е от миналата седмица.

— Здравейте — поздрави Стрътърбък. — Вие служили ли сте?

— Малко или много — рекох.

— Каква част?

— Ескадрилата „Лафайет“ — казах аз.

— Какъв лафет? — поде той, но се опомни: — А-ха ескадрилата „Ла-фа-йет“. Летците. Лично аз много не разбирам от авиация. Бях кавалерист в Куба през деветстотин и осма и на границата в шестнайсети, повече не ме повишиха и фактически сега съм извън армията. Бях просто нещо като частен цивилен адютант на Черния Джек, понеже познавах местността. Тъй че като решиха да го изпратят във Франция начело на нашите, каза ми: отида ли с него да му помагам, все може нещо и за мен да намери. И когато чух, че Рик, тоест Еди Рикънбекър^[2], Аса — обясни той на Рийба и на новото момиче, — дотогавашният шофьор на генерала, го е напуснал, за да влезе във въздушните сили, реших: ето шанс за мене. Как да е, добрах се до него, ама той вече си назначил друг шофьор, сержант еди-кой си, забравих как се казваше. Ами сега? Така, без длъжност? Как да е, опитах ѝ попарата на войната от задната седалка, дето се казва — Аргон, Шоумокт, Вайми Ридж, Шатър Теория^[3]... Сигурно сам и лично сте ги виждали тия места. Къде ви бяха разквартирували?

— В МХД^[4] — отвърнах аз.

— Какво? — изрева той и бавно се надигна. Беше висок, прекомерно едър; може би не за първи път двете му очи не успяваха да погледнат в една точка. А може би на това и разчиташе. Скочи и Рийба. — Нали нямате никакво намерение да се шегувате с мен? — рече той.

— Но защо? — рекох. — Не сте ли доволен?

— Хайде, хайде — намеси се Рийба. — Ще се качите ли горе с Телма, или не? Ако няма да се качвате, а вие обикновено не се качвате, кажете на момичето.

— Не знам ще се кача ли — каза той. — Сега си мисля за друго...

— Хората не идват тук да мислят — каза Рийба. — Идват да си свършат работата и си отиват. Ще вършите ли някаква работа, или няма?

— Добре, добре — рече той. — Да тръгваме — обърна се към Телма. — Може пак да се видим — просъска към мен.

— След другата война — рекох аз. Двамата с Телма излязоха. — Защо го пускаш?

— Получава пенсия от Испанската война — каза тя. — Дойде му днеска, видях я. Видях го, като се подписа на гърба, значи, мога да я осребря.

— За колко? — попитах.

— Лицевата страна не видях. Но исках да съм напълно сигурна, че се е подписал, където трябва. Беше пощенски запис със знака на американското правителство. А човек не може да си прави майтап с американското правителство.

— Пощенският запис може да бъде и за един цент, стига само да си позволиш таксата. — Тя ме изгледа. — Написал си е името на гърба на една синя хартийка и после си я прибра в джоба. И сигурно ти си му услужила с писалка. Така ли беше?

— Добре де — рече тя, — ти какво искаш: да го дръпна от леглото и да му кажа: „Имаш само една секунда, нахалнико!“ Това ли?

Появи се Мини с нова бутилка бира и ми я предложи.

— Не съм си поръчвал — казах. — Май че трябваше веднага да ви кажа. Тая вечер пари няма да харча.

— Аз ти я плащам. А защо си дошъл? Или просто търсиш с кого да се счепкаш?

— Най-малко с него — отвърнах. — Той дори името си е откраднал от една книга, сега не си спомням точно коя, но е по-хубава от оная, от която е измъкнал военните си подвизи.

— Хубаво, хубаво — рече тя. — Само че защо, по дяволите, трябваше да му казваш къде си бил разквартирован? Помисли си, от къде на къде ще ви настаняват там?

— Къде?

— В МХД! При мен идват някакви хлапаци, на тях по им отива да живеят в МХД. Но досега не бях чула някой да се хвали с това.

— Аз съм отседнал сега в „Тибъри“. А в МХД бях през войната.

— През войната ли? Младите християни не воюват, или и мен си решил да премяташ?

— Знам, че не воюват — рекох. — Нали затова се бях записал при тях. Точно така. Бях в един техен лагер. Гейвин Стивънз, нашият адвокат в Джеферсън, може да потвърди. Като дойде другия път, питай го.

Мини застана на вратата, а в подноса ѝ имаше два чаши с джин. Без нищо да издума, тя просто изчака Рийба да я забележи. Беше още с

шапка.

— Давай — рече Рийба — но само толкова! Оня още и бирата не си е платил. Но мис Телма е новачка за Мемфис, нека първо се почувствува у дома си. — Мини си отиде. — Значи, тая вечер няма да си отвориш джоба.

— Дошъл съм да те моля за услуга — казах ѝ аз, но тя дори не ме чу.

— Никога не си харчил много. Е, колкото за бира и пиене, си давал, но нито веднъж не си се повеселил с нито едно от моите момичета. — Гледаше ме в очите. — С мен също. Хайде, аз вече съм стара, но иначе можем да се разберем. — Гледаше ме в очите. — Чух за твоята търговийка там при вас. Повечето колеги от бранша тука не я одобряват. Казват, че намесата ти в нашия пазар била не... не... Как се казваше? Докторите и адвокатите все с тая дума те плашат...

— Неетична — подсказах ѝ аз. — Означава суха.

— Суха ли? — учуди се тя.

— Точно така. Моят бранш от вашата професия може да се нарече сух, непромокаем. Бранш на пустинята.

— Именно, сега те разбирам. Така е, точно така. И това ще им кажа: човек там при вас в провинцията може до едно време да гледа и картинки, понеже няма под ръка друг начин да си отпусне жилата, ама рано или късно така ще му рипне температурата, че ще се юрне към най-близкия кладенец за ведро истинска водица, пък тогаз може и моят кладенец да свърши работа. — Не откъсваше от мен погледа си. — Разпродавай всичко и се премествай тук.

— Предложение ли ми правиш? — попитах аз.

— Именно. Идвай тук и бъди господар. Бира и напитки има достатъчно, какво повече ще ти трябва: цигари, дрехи и едно ножче да ти дрънка в джоба. Толкоз мога да си позволя, а освен туй няма непрекъснато да те следя какво правиш с момичетата — както на мистър Бинфорд, така и на тебе ще имам пълно доверие... — Гледаше ме в очите. В нейните имаше нещо, което никога и никъде преди не бях виждал. — Аз имам нужда. Все друго е, мъжът може да свърши неща, които жената не може: изплащането на разните там подкупи, да се разправя с пияниците, да проверява търговците на тая попикана бира и на уиски, че нали знаеш, една цена ти искат, а по-малко бутилки ти дават, трябва като ястреб да ги дебнеш денонощно. — Седеше и ме

гледаше, тлъстата ѝ ръка с диамант колкото късче чакъл стискаше бирената чаша. — Аз имам нужда... аз... не се занасям. Тия неща отдавна съм ги забравила. То е... друго е то... Той умря преди три години, ама и досега все не мога да повярвам. — Всичко тава просто нямаше място тук: това затлъстяло наплескано лице и туловище, които се бяха износили от обикновената, но тежка физическа работа на проститутката, която от това е преживявала, подобно на престарял боксьор или футболист, или по-скоро стар състезателен кон — вече не знаеш на какво прилича, нито на мъж, нито на жена, въпреки евтиния руж, а от него имаше доста, въпреки огромните диаманти, достатъчно истински, стига да повярваш в цвета им; и тия очи, в които или зад които имаше нещо; това, както се казва, човек и на куче не би пожелал. Покрай вратата, връщайки се към хола, мина Мини. Подносът и беше празен. — Четиринайсет години си живяхме като гълъбчета. — Изгледа ме. Да, и на куче не бих го пожелал. — Като две гълъбчета — изрева тя, вдигна чашата, после я спусна тежко на масата и викна към вратата: — Мини! — Мини се показа. — Донеси джин!

— Оставете, мис Рийба — обади се Мини. — Не почвайте пак! Не помните ли, когато последния път се разтъжихте за мистър Бинфорд, полицията не ни остави на мира до четири часа сутринта. Пийте си бирата, а джина забравете.

— Тъй — рече Рийба. И дори отпи от бирата. След това отново остави чашата. — Разправяше за някаква услуга. Едва ли ще е за пари. Не искам да говорим за твоята нервна система, тоест за здравия ти разум. Кажи, може да е интересно...

— Именно за пари става дума — казах аз, измъкнах петдесетте долара, отделих от тях десет и плъзнах десетачката към нея. — Ще отсъствам няколко години. Вземи, да ме помниш с добро. — Тя не докосна парите. Дори не ги погледна. Само Мини им хвърли едно око. — Може би Мини ще помогне — продължих. — Ще ми се да подаря четирийсет долара на най-нещастния кучи син, когото намеря. Не познавате ли вие с Мини най-нещастния кучи син в тази минута?

И двете ме зяпнаха, Мини изпод шапката.

— Как така най-нещастният? — рече Рийба.

— Който е в беда или в затвора, или се мъчи от нещо, без да е виновен.

— На Мини мъжът ѝ хем е кучи син, хем е в затвора — каза Рийба. — Но не мога да кажа, че е нещастен. Ти, Мини?

— Не, мадам — отсече Мини.

— Добре поне, че засега си няма женски истории — обърна се Рийба към Мини. — Би трябвало да си доволна.

— Не познавате Лудъс — рече Мини. — Дето щат да го пратят, ако ще и на каторга, само да не налети на някоя глупачка да му повярва.

— Какво е направил? — заинтересувах се аз.

— Зимата си заряза работата и като висна тук, хем ми яде от кухнята, хем краде парите на Мини, само я чакаше да заспи, докато накрая тя го пипна, като давал пари на другата. И като му се примолила да престане, оня да грабне ютията от ръцете ѝ, та едва не ѝ откъсна едното ухо. Затуй оттогава все с шапка ходи, а мен ако питаш, ако има кой да заслужава тия четирийсет долара, това е по-скоро Мини...

От стълбите на горния етаж се дочу женски писък. Мини и Рийба хукнаха нататък. Грабнах парите и ги последвах. Крещеше и псуваше новата, Телма. Беше застанала досам горното стъпало с някакво опърпано кимоно, а няколко стъпала по-долу стърчеше капитан Стрътърбък, шапката и сакото в една ръка, с другата се мъчеше да си закопчае панталоните. Мини бе вече на долното стъпало. И не че надвика Телма, нито дори ѝ кресна да мълчи. Гласът и просто бе по-мощен, може би от по-дългата практика:

— Естествено, че никога не е имал пари! Откакто е взел да идва тука, повече от два долара не е извадил! И защо го пускате в леглото, без да му вземете парите предварително, не зная. Обзалагам се, че и гащите си дори не е свалял! Човек, който не си сваля гащите, хич не го и хващай за сериозна работа! Не го ли виждаш, хукнал е вече, хич не го слушай какви ги бръщолеви!

— Достатъчно — обърна се Рийба към нея, — стига.

Мини отстъпи; Телма бе млъкнала; мен ли видя, нещо друго ли, не знам, но посегна да прибере кимоното си отпред. Стрътърбък заслиза, продължавайки все така да си бърника по панталоните; вероятно последното, което му се бе доцяло, беше очите му най-послед да погледнат в една точка едновременно. Но знам ли? Според Мини не е имал по-съществена причина да се тревожи и учудва на положението

си от човек, който се е видял, че ходи по въже. Разбира се, загрижен и адски внимателен, но в никакъв случай не разтревожен, още по-малко изненадан. Стигна до последното стъпало. Но това още не беше всичко. До пътната врата му оставаха осем-девет крачки.

Рийба бе истинска дама. Протегна ръка, а той в това време престана да си човърка копчетата на панталоните; тя пое сгънатия пощенски запис, излязъл неизвестно от кой негов джоб. Дама. Не вдигна ръка. Дори не го изруга. Отиде просто до вратата, хвана бравата, обърна се и каза:

— Закопчай се като хората. В единайсет часа вечерта от моята къща никой не може да излезе с разкопчани панталони. — После затвори вратата зад гърба му и заключи. След това разгъна записа. Мини бе права. Беше за два долара, изпратен от Лоунок, Аркансо, Като изпращач фигурираше някоя си К'Мила Стрътърбък. — Сестра или дъщеря? — попита Рийба. — Какво мислите?

— Жена му — рече Мини, след като погледна името. — Ако му беше сестра, майка или баба, щеше да прати пет. Ако е любовница, ще изпрати петдесет, стига да ги има и да ѝ се пращат. Дъщеря би пратила петдесет цента. Само жена му може да изпрати два долара. — И отиде да донесе още две бутилки бира.

— Е — рече Рийба, — ти искаше услуга. Каква?

Извадих отново парите, протегнах десетачката към нея, а останалите четирийсет задържах.

— Това е за теб и за Мини, да не ме забравите, докато се върна след две години. Останалите искам да изпратиш на едни мой роднина в Парчманския щатски затвор.

— Ще се върнеш ли след две години?

— Да — казах. — Можеш да ме очакваш. Две години. Човекът, за когото ще работя, твърди, че ще се върна и след една, но не му вярвам.

— Добре. Та какво, казваш, да направя с тия четирийсет?

— Да ги пратиш на чичо ми, Минк Сноупс, в Парчман.

— За какво е там?

— В 1908 година застреля един човек на име Джек Хюстън.

— Заслужаваше ли си този Хюстън?

— Отде да знам. Но, както съм чувал, доста е понаправил за това.

— Горкият! А твоят чичо за колко е?

— Доживотен — рекох.

— Ясно — каза тя. — Разбирам. Кога трябва да излезе?

— Ако е жив, в 1948 година. И ако нищо друго не му се случи.

— Ясно. Какво точно да сторя?

Казах ѝ адреса и всичко.

— Можеш да го пратиш от името на някой друг затворник.

— Съмнявам се — каза тя. — Никога не съм била в затвора и нямам никакво намерение да влизам.

— Тогава от името на някой приятел.

— Добре — рече тя, взе парите и ги сгъна. — Горкият кучи син!

— За кого говориш? — попитах.

— И за двамата — каза тя. — За всички нас. Клетата кучи синове!

Не бях очаквал да видя Кларънс до сутринта на другия ден. Но той си беше в стаята, по тоалетната масичка бяха пръснати няколко омачкани банкноти, сякаш тук се е играл барбут, а самият Кларънс, гол до кръста, ги гледаше, прозяваше се и се чешеше по гърдите. Този път те, тоест Кларънс, намерили щедър балама, някакъв запаянко, който, след като Върджил свършил работата на две момичета, се обзаложил, че няма да може да легне с трета, без преди това да си почине, като този път сам вдигнал облога. Кларънс трябвало да го посрещне с останалите петдесет долара от Флем, защото този път рискът бил наистина голям. Каза ми дори как дал възможност на Върджил да се откаже, без да му се чувства задължен: „Ние сме вече напред, ти вече доказва какво можеш.“ Но, ето ти тебе работа, на онова скотоложче и окото му не мигнало, а само рекло: „Готово! Давайте третата!“

— И сега съвестта ме мъчи — додаде той, прозявайки се отново. — Това бяха пари на Флем. Съвестта ми подсказва да не му обаждам абсолютно нищо. Парите просто сме ги похарчили, както той си е мислел. Само че, поврага, не е приятно да се чувствуваш свиня.

И така, прибрахме се у дома.

— Защо искаш веднага да влезеш в затвора? — попита ме Флем. — Имаш още три седмици.

— Да речем, за тренировка — рекох аз. — За предварително преборване със съвестта.

И така, сега вече се намирах зад стоманената решетка. Сега бях в безопасност от свободния свят, за известно време сигурен и далеч от

всякакви свободни Сноупсовци, от един свят, в който Флем убеждаваше жена си, че трябва да стане председател на една банка; Кларънс пътуваше всекидневно като щатски сенатор от Джексън до улица Гейозо, за да смъква дрешките на Върджил всеки път, щом им падне някой запаянко от Арканзас, който отказва да повярва на очите си; свят, в който Байрън е някъде в Мексико или другаде с остатъка от банковите пари, светът на моя и Кларънсов баща И. О., на нашия чичо Уезли, който с едната ръка дирижира църковния химн, а с другата бърка под поличката на някое тринайсетгодишно момиченце; не смятам Уолстрийт и Адмирал Дюи, както и баща им Ек, тъй като с тях не искаме да имаме нищо общо: те само ни посрашиха.

Да не говоря за чичо ми — убиеца Минк, с когото се видяхме чак, речи го, месец и половина по-късно (нарочно изчаках, да не му изкарам акъла по-рано).

— Флем ли? — каза ми той. — И наум не ми е минавало, че Флем ще поиска да ме измъкне. Според мен той именно ще настоява да остана тук колкото може по-дълго.

— Може и да се е променил — рекох. Той стоеше пред мене с раирания си работен комбинезон, попримигваше — едно невероятно дребно, изтощено и изсъхнало като скарида човече, не по-едро от четиринайсетгодишно момче. Човек почва да се пита как, по дяволите, един такъв трошлив дребосък би побрал толкова злоба, че да усмири и да се премери с една десеткалиброва пушка, та и човек да убие.

— Много съм му задължен — каза той. — Само че, ако утре изляза, аз може и да не съм се променил. Тук съм от доста време. И тук много-много няма какво да се прави — просто се блъскаш по полето и разсъждаваш. Не зная дали му е ясно какво е рискувал. На човек му се ще да е честен, нали?

— Той знае — казах. — И не очаква да се промениш тук, защото знае, че не можеш. Надява се да станеш друг, когато излезеш. Защото е сигурен, че щом чистият въздух и свободното слънце те близнат по главата, щеш не щеш, ще станеш друг, колкото и да се опъваш.

— Но да предположим, че не се... — Не прибави „променя на време“, защото си наложи да млъкне.

— Той и това ще рискува — рекох. — Дължен е. Искам да кажа, сега вече трябва. Нямахте как да ги спре да не те пращат тука. Но му е известно, че според тебе дори не се е и помъчил. Той трябва да ти

помогне да се измъкнеш — не само да ти докаже, че не той те е тикнал тука, но и да успокои мисълта и спомена, че го взимаш за виновен. Разбираш ли?

Беше млъкнал, все още примигваше, ръцете му висяха празни, но дланите му вече бяха добили формите на плужните дръжки и дори вратът леко се напрягаше, сякаш все още опъва клупа на поводите.

— Остават ми още пет години. И ще си изляза така и така. И никой няма да има никакво право да очаква от мене каквото и да било. Тогаз никому няма да съм задължен за помощта.

— Правилно — казах аз. — Още само пет години. А това е фактически нищо за човек, който в продължение на петнайсет години вече е свикнал въоръженият пазач да го дебне, докато оре чуждия памук, никой не те пита оре ли ти се този ден, после друг пазач с пушка ти брои залците, като нагъваш, и никой не те пита ял ли си, не си ли, яде ли ти се, или не ти се яде; вечер трети пазач с пушка те заключва да дремнеш или да будуваш и никой не те пита искаш ли да спиш, не щеш ли. Още пет години и ще се измъкнеш и свободното слънце и чистият въздух ще ти паднат като мед и никакъв човек с пушка няма повече да ти прави сянка. Ще бъдеш свободен.

— Свободен — повтори той, не високо, а просто ей така: — свободен.

И това бе всичко. Не беше никак мъчно. Разбира се, пазачът, когото изиграх, ме изпсува; но аз бях очаквал това: живеехме в свободна страна и всеки затворник имаше правото на опит за бягство, точно тъй, както и всеки пазач и тъмничар имаха право да го застрелят в гърба, след като при първо повикване не спре. Но никой донопробен доносник нямаше правото да предупреждава пазачите отнапред.

Трябваше и за това да внимавам. То също влизаше в сметката: задължението да дишам в един и същи свят със сноупсовци. Искях да извърна глава или поне да затворя очи. Но освен да погледам, друго не ми беше останало: и с последното, жалко, въшлясало и почти обезценено пени бе купено онова, с което жалкото, обидно дребно същество заприлича на момиченце, което е облякло роклята на майка си, смятайки, че тъкмо такава е била идеята на Флем: басмената рокля и панамената шапка (това се оказа по-трудно; все му се искаше да вярва, че на човек трябва да му е позволено да избяга от една съдба към друга, дори ако другата означава гибел, с мъжкото достойнство и

приличие на панталоните; доста ми трябваше да го убедя, че Флем е успял да набави само фуста и шапка). И да ходи; бях му го внушил — да не тича, а да ходи, изоставен и самотен, крехък и чужд на празния затворнически двор; и той продължи да ходи, дори след като отмина мястото, от което нямаше връщане и това му беше ясно; продължаваше да ходи и след момента, когато разбра, че е предаден и че през цялото време е трябвало да знае това, но без никого да обвинява, че го е предал и че никой не е имал нужда да го предава, защото, нали сам той подписа — да четете не умееше, но името си можеше да изписва — нали сам подписа същата онази полица, че ще подиша още малко, тъй като името му е Сноупс?

И така, затича се, преди да е необходимо. Втурна се направо към тях, преди още да ги забележа, преди да са се измъкнали от засадата. Испитах гордост — не само от това, че сме роднини, но и защото бях един от всички кучи синове, както бе казала Рийба. Наложих се петима мъжаги да го налагат и шибат по главата с дулата на пистолетите и дори накрая трябваше да му стоварят една палка, за да спре на едно място.

Надзирателят прати да ме повикат.

— Нищо не ми казвайте — рече той. — Дори ми се ще да не бях научавал толкова, колкото сам подозирам. Всъщност, ако беше само до мене, щях и двама ви да затворя в една килия, а на вас, за разнообразие, и белезници щях да нанижа. Но и аз имам задължения и ще трябва седмица-две да ви държа в карцер. В името на вашата безопасност. Но не от него.

— Не ми се надувайте и не съжалявайте — казах му. — И вие трябваше да се подпишете...

— Какво? — извика той. — Какво казахте?

— Казах, че няма защо да се тревожите. Той няма нищо против мене. Ако не ми вярвате, питайте него.

Доведоха го. Раните и синините от прикладите и одраскванията от мушките зарастваха чудесно. Ударът на палката, разбира се, не личеше.

— Здравсти — каза. А към мен: — Сега ти май ще се видиш с Флем преди мене.

— Да — казах аз.

— Кажи му, че нямаше защо да праща тия дрехи. Все едно. Ако се бях измъкнал, може би щях да стана друг човек. Но сега едва ли. Сега само ще почакам.

Явно Флем трябваше да ме послуша за ония десет хиляди. И сега можеше да приеме. Можех и писмо да му напиша: *Ти можеш като нищо да събереш десет хиляди. Иска се само да осигуриш на Манфред де Спейн едно преспиване с жена ти. Впрочем това няма да свърши работа. Всеки опит да подхвърлиш Юла Варнър на Манфред де Спейн, е все едно опит да продадеш кон на човек, който вече е хранил и яздил този кон десет-двайсет години. Но затуй пък имаш момичето, Линда. Още няма дванайсет, но какво от това — турни ѝ тъмни очила и високи токчета и незабавно му изпрати — де Спейн може и да не забележи.*

Само че нямаше да го напиша. Но не това ме притесняваше. Безпокоях се, защото знаех — знаех, че ще ги отхвърли — комисионата от десет хиляди, загдето съм се свързал заради него със „синдиката Чи“. Не помня кога е било, трябва да съм бил много млад, когато схванах, че съм член на една тъй наречена фамилия, един клан, раса, може би дори биологичен вид от най-чиста проба кучи синове. И затова си казах: *О'кей, щом е така, нека им покажем. Най-добрия адвокат наричат „адвокат на адвокатите“, най-добрия актьор — „актьор на актьорите“, най-добрия футболист — „футболист на футболистите“. Добре, и ние така ще постъпим: всеки Сноупс ще си постави като първостепенна и лична цел да накара целия свят да го признае за мошеник на мошениците.*

Но това никога не става. Не успяваме. Най-доброто, до което се домогваме, е да станем поредният мошеник Сноупс. Всички, всеки от нас — Флем, старият Еб, който дори не знам какъв точно роднина ни се пада, чичо Уезли, нашият баща с Кларънс И. О., после всички останали по низходяща линия: Кларънс и аз, деца, така да се каже, на едновременно двуженство, Върджил, Вардаман и Билбо, Байрън и Минк. Дори не споменавам Ек, Уолстрийт и адмирал Дюи, защото те не са от нашите. Винаги съм смятал, че майката на Ек, девет месеца преди раждането му, ще да е ходила някъде на извънредна нощна работа. Така единствената кучка в нашия род се оказа съвсем не кучка, а светица и мъченица, а единственият чистокръвен, неподправен,

истински и безукорен кучи син, който се е раждал в рода ни, не беше дори Сноупс.

---

[1] Жесток робовладелец, герой на Х. Б. Стоу от „Чичо Томовата колиба“ — Б.пр. ↑

[2] Едуард Върнън Рикънбекър (р. 1890) — известен ас на американската авиация. — Б.пр. ↑

[3] Погрешно произнесени Шомон и Шато Тиери. — Б.пр. ↑

[4] Младежко християнско дружество (съкр.). — Б.пр. ↑

Когато племенникът му си излезе, началникът рече:

— Седни.

Минк седна.

— За тебе пише във вестника — каза началникът.

Вестникът лежеше сгънат на масата и обърнат към него:

ОПИТ ЗА БЯГСТВО ОТ ЗАТВОРА

ПОД ПРИКРИТИЕТО НА ЖЕНСКИ ДРЕХИ

Парчман, Мисисипи, 8 септ. 1923.

М. С. „Минк“ Сноупс от околия Йокнапатофа, осъден на доживотен затвор за убийство...

— Какво значи това „С“ в името ти? — попита началникът. Гласът му беше почти благ. — Мислехме си, че името ти е просто Минк. Така се представи, нали?

— Точно така — рече той, — Минк Сноупс.

— А какво означава това „С“? Тук е написано „М. С. Сноупс“.

— А, това ли? — рече той. — Нищо. Просто М. С. Сноупс като например линията М. Д.^[1] Оня ден, в лазарета, идваха при мене някакви млади хора от вестника. И все ме питат за името, казвам Минк Сноупс, а те: Пише, викат, не е никакво име, прякор било. Истинското, питат, какво е. И аз взех, че го измислих: М. С. Сноупс.

— Аха — рече началникът. — Значи, друго име освен Минк нямаш, така ли?

— Точно така. Минк Сноупс.

— Как те наричаше майка ти?

— Отде да зная? Тя умря. Откак се помня, си знам, че се казвам Минк. — Надигна се. — Аз да вървя, че може да ме чакат.

— Не бързай — каза началникът. — Не знаеше ли, че нищо няма да излезе? Не знаеше ли, че няма да се измъкнеш?

— Казваха ми — рече той. — Бяха ме предупредили. — Изправи се, неподвижен, отпуснат, дребноват и немощен, свел лице, замислен, мирен, като че леко усмихнат. — Не беше честно от негова страна да ме лъже, че с тая рокля и с шапката нямало да ме хванат. Така аз никога не бих постъпил.

— Кой това? — попита началникът. — Да не би този, твоят племенник?

— Монтгомери Уорд ли? Той е внук на чичо ми. Не, не той. — За миг замълча. После рече: — Я по-добре аз...

— Още пет години и щеше да излезеш — каза началникът. — Сега нали знаеш, че по всяка вероятност ще ти присъдят още двайсет?

— И за това ме бяха предупредили — рече той.

— Ясно — рече началникът. — Можеш да вървиш.

Този път той се засуети, не тръгна.

— Дали не разбрахте кой може да ми е изпратил тия четирийсет долара?

— Как да разбера? — каза началникът. — Казах ги още веднага. На записа пишеше „от приятел“. От Мемфис.

— Сигурно е Флем — рече той.

— Кой? — попита началникът. — Онзи твой братовчед, дето ти разправяше, че отказал да ти помогне, когато си убил човека? Казваше, че ако пожелае, можел. Защо именно сега ще ти праща четирийсет долара? Петнайсет години са минали оттогава.

— Флем е бил — каза той. — Само той може да си позволи. И освен туй никога не сме се карали за пари. Тогава той тъкмо се беше захванал с Уил Варнър и може би си е мислел, че няма да има никаква полза, ако се окаже намесен в убийство, още повече извършено от кръвен роднина. Само да не беше ми пращал тази рокля и шапката. Не биваше.

Бе настъпил памукоберът; сега във всяка мисисипска околия, където се отглеждаше памук, определяха най-бързите и най-добрите памукоберачи, които щяха да участвуват в състезанието за най-добър берач в долината на Мисисипи заедно с Аркансо и Мисури. Но той нямаше да вземе участие. Тук не можеше да попадне никакъв първенец, тук пращаха само пропаднали личности: убийци, крадци,

измамници. Спомни си как в началото хулеше лошия си късмет, дето се остави да го хванат, но сега разбираше отлично, че лош или добър късмет изобщо не съществува: човек или се ражда първенец, или не се ражда първенец, защото, ако се беше родил победител, Хюстън не само че нямаше, но и не би посмял да го малтретира за една крава до положение, в което се наложи да го убие; разбираше, че други пък се раждат, за да пропаднат в живота — такива винаги ги хващат, други пък се раждаха, за да бъдат лъгани и да вярват и той бе един от тях.

Реколтата се оказа богата, по-богата той почти не си спомняше — всичко бе сякаш тъкмо на място: времето ветровито, слънчево и дъждовно, когато кълнеше, а през лятото — продължителен и жесток пек, в който узря и се разпука. Като че още през пролетта земята; бе рекла: *Било, каквото било, дайте веднъж да се обединим, вместо да се караме.* — Земята, пръстта, която всеки арендатор и всеки изполичар бе приемал за свой заклет неприятел, за смъртен враг, твърдата, неумолима земя, която бе похабила младостта му, сечивата му, а накрая и силите му. Похабила не само неговото тяло, но и онова меко и тайнствено тяло, което за първи път бе докоснал с удивление, страхопочитание и невероятно вълнение в своята първа брачна нощ, сега също тъй загрубяло и кораво като гъон, че повечето пъти, а на него му се струваше винаги, той се оказваше тъй капнал от физическо изтощение, че дори не го смяташе за женско. Земята, похабила не само техните две тела, но и телата на децата, на двете момичета, които растяха пред очите му — той бе успял да разбере какво очаква тази нежна и неземна невинност; нима има тогава нещо чудно, ако човек погледне този враждебен и непримирим квадрат пръст, към който е обвързан и прикован за цял живот, и му каже: *Ти си получи своето, ти ще ме изсмучеш, защото си по-силна от мене, аз съм само едни кости и едно месо. Но Не мога да те изоставя, защото няма как, ти си го знаеш. Аз и онова, което остана от моите страсти и от вълненията на младостта ми, понеже ти похаби младостта и аз забравих страстите, ще бъдем тук и догодина, с рожбите на нашите страсти, за да похабиш и тях, все по-близо до гроба — ти и това знаеш. И на другата година, и по-догодина — известно ти е. И не само за всички като мен: изполичари и наематели, принесли в жертва младост и надежди на някакви там трийсет-четирийсет-петдесет акра земя, която няма кой друг да обработва, освен пак ние, защото*

освен тебе ние друго си нямаме. Но ние можем и да те подпалим. В края на всеки февруари или през март можем да подпалим всичко по тебе, додето цялата, поглед докъдето стига, почернееш и се овъглиш — тогаз, проклета от бога да си, нищо не можеш да сториш. Можеш да износваш телата ни, да притъпяваш мечтите ни и да, съсипваш стомасите ни със сланина, качамак и меласа — друго не ни разрешаваш да ядем, — но пък всяка пролет ние отново ще те опожаряваме и ти знаеш това.

Но сега беше друго. Тази земя не беше негова; той имаше, разбира се, пред вид изполичарската земя. А сега какво тази ще роди или няма да роди — изобилие или яловост, в пороища или в суша, памук по десет цента фунта или по долар — нямаше да има ни най-малко значение за сегашния му живот. Защото сега (минаха години и онази, в която би трябвало да излезе на свобода, ако не бе допуснал племенника си да го тласне в тази лудост, която, както би трябвало чудесно всеки да знае, дори оня млад глупак, адвокатът, когото му назначиха по време на процеса, а сам той, Минк, щеше много по-добре да се защити, лудост, от която не само че нямаше да има полза, ами си беше и умишлено стъкмена така, та и онази, значи, година сега бе вече зад гърба му), — сега той внезапно бе открил нещо. Хората от неговата черга никога не са притежавали дори временно земята, която са вярвали, че наемат от една нова година до другата. Обратно, притежаваше ги земята, и то не само от засяването до жътва, а навеки. Не земевладелецът, собственикът, който ги прогонваше от безплодната аренда през ноември на междуградските пътища отчаяно да търсят нов подобен безплоден участък миля, десет мили, околия или десет околии по-нататък, та да го наемат преди сеитбата на новата реколта през март, а именно земята — тя ги обричаше, обвързала ги като роби, на сиромашия и нужда и ги гонеше от имот на имот тъй, както семейството или племето пропъждат безнадеждно пропадналия десети братовчед.

Сега всичко това бе минало. Той повече не принадлежеше на земята, дори при такива безплодни условия. Той беше собственост на властта, на щат Мисисипи. Сега можеше години наред да човърка пепеляка по памучните лехи и му беше все едно дали зад него нещо ще поникне. Нямаше защо всяка събота сутрин да ходи в господарския магазин, за да се бори със земевладелеца за всеки грам евтино негодно

месо, брашно и меласа, за всяко канче тютюн, сиромашкия разкош за него и жена му; няма вече защо да спори с господаря за всеки мизерен чувал тор, после да събира една нищожна реколта, пострадала от мизерната липса на такъв тор, и след това отново да се кара с господаря за своята мизерна и недостатъчна част от нея. Сега не му оставаше друго, освен да се движи, да работи; дори на човека с пушката, който стърчеше над него, му беше все едно дали нещо ще покълне зад стъпките му и той продължаваше да се движи, без за нищо да го е грижа. В началото се срамуваше, изпитваше боязън и ужас да не би другите да разберат какво изпитва; докато един ден проумя (не би могъл да каже как), че и останалите до едни изпитват същото; че стига да имат достатъчно време, Парчман всичките ще научи на това; и си мислеше в своето вгълбено удивление: *Да, приятелю, човек може на всичко да свикне, дори с Парчман, стига да има достатъчно време.*

Но в Парчман човек възприемаше по друг начин само онова, което вижда, след като е дошъл в Парчман. Онова, което всеки донасяше със себе си, оставаше непроменено. Ставаше само по-лесно да си спомняш, защото Парчман го учеше как да чака. Помнеше например дори онзи ден, когато съдията беше изрекъл от високия си стол „доживотен“, а той все още вярваше, че Флем ще пристигне и ще го спаси, додето накрая осъзна, че Флем няма да дойде и че никога не е имал такова намерение, помнеше как едва не извика: *Пуснете ме, колкото да ида до Завоя на французина или там, където е той, дайте ми десет минути, после ще се върна и ако толкова искате, обесете ме!* Помнеше и как дори тогава, преди три, пет или осем години, когато Флем бе използвал онзи племенник — как му беше името? Да. Монтгомери Уорд, — за да го прелъже към опит за бягство с женска рокля и панамена шапка, след което му лепнаха още двацет години, точно тъй, както си е млад глупак, адвокатът, още в началото го беше предупреждавал, как тогава, в схватката с петимата пазачи, той все тъй бе повтарял: *Пуснете ме, колкото да ида до Джеферсън, дайте ми десет минути и аз ще се върна, пък после може да ме обесите.*

Сега той вече не мислеше за тия неща, защото се бе научил да чака. А в това очакване откри, че може да слуша и да чува, че може да бъде в течение на всичко, което става, вслушвайки се и чувайки може би дори по-добре, отколкото ако се намираше в Джеферсън, тъй като сега трябваше единствено да ги следи, вместо да се тревожи за тях.

Така бе чул, че жена му се била върнала при своите и умряла там, че дъщерите им, вече големи момичета, също се преместили — може би някой в Завоя на французина ще знае къде. Флем сега беше човек богат, председател на банката. Живеел в една къща, която преустрои, голяма, казваха, като магазините на федералната железница в Мемфис, заедно с дъщеря си, незаконородената внучка на стария Уил Варнър; вече израснала, тя заминала нанякъде, омъжила се, мъжът ѝ взел участие в някаква война в Испания, където до тях избухнал фугас ли, друг ли някакъв снаряд, той останал на място, а тя оглушала. Сега си била пак у дома, вдовица, живеела при Флем, само двама в голямата къща, дете — твърдяха, — дори гръмотевиците не чувала, а останалият народ в Джеферсън много-много не ѝ обръщал внимание, защото била нещо замесена в някакво негърско неделно училище, имала — както се разправяше — взимане-даване с някакви хора, дете им викат „комонисти“, а и мъжът ѝ бил от тях и всъщност в оная война воювали на страната на „комонистите“.

Флем старееше. Старееха и двамата. И като излезе в 1948-а, той и Флем ще бъдат вече старци. А може до 48-а Флем да е умрял, та защо ли ще излиза? Пък и той сам може да не е жив, когато му дойде да излезе в 48-а. Спомняше си как по едно време това го бе вбесявало: че Флем може да умре — или от естествена смърт, или от ръката на човек, който ще се окаже от по-висока класа, та нито ще се провали, нито ще го хванат, — струваше му се, че не би понесъл такова нещо: той на справедливост не се е надявал, че тя, справедливостта, е само за най-добрите, за първенците, но нали човек може най-малкото да се надява на щастливия случай, всеки има правото на щастлив случай. Но сега и това отмина, изчезна, стопи се в простото чакане; в 1948-а и двамата с Флем ще бъдат старци и дори си казваше на глас: „Колко жалко, че не можем да излезем двамата, вече старци, да поседнем спокойно на припек или на сянка, заедно да си дочакаме смъртта, без повече да мислим за злини и за обиди, за отмъщение, дори да не си спомняме, че е имало злини, обиди, опасения и мъст.“ Двама старци, не само неспособни някому да сторят зло, но дори неспособни да помнят злото и обидата; като че ли парите, от които Флем повече не се нуждае, а много скоро и съвсем няма да му бъдат от полза, са в състояние да заличат, да изтрият, да унищожат тези четирийсет години, от които сега и той, Минк, вече не се нуждае, а скоро изобщо няма и да си

спомня. *Според мен, не* — мислеше той. — *Сега никой от нас двамата не може нищо да стори. Никой не може да върне миналото.*

И сега отново му оставаха само пет години, а после — свобода. Но този път той помнеше урока, даден му преди трийсет и пет години от онова глупаво адвокатче. Бяха единайсетима. Работеха, хранеха се и спяха наедно, отделна каторжна група, живееха в отделна барака от дъски, тел и платница (беше лято); привързани на една обща верига, отиваха до трапезарията да хапнат, после отиваха на полето да работят и все така оковани заедно, връщаха се в бараката да дремнат. И когато се замисли бягството, десетимата привлякоха и него в заговора, да не би случайно да се изпусне и ги издаде. Не искаха да го вземат, двама дори направо се противопоставяха, защото от времето на собствения си несполучлив опит за бягство преди осемнайсет или двајсет години на всички бе известен като самозван проповедник на доктрината за въздържание от бягство.

И когато най-накрая му разкриха всичко, просто защото трябваше да го посветят в тайната, за да я пази, безразлично дали ще тръгне с тях, той още на мига извика: „Не! Стойте да ви кажа! Почакайте! Не разбирате ли, че дори само ако един от нас се опита да избяга, всички ни ще пипнат и тогава никой никога вече няма да излезе на свобода, дори да изтекат и четирийсет години!“ Стана му ясно, че е говорил твърде много. Затуй, когато си каза „Трябва да се измъкна от тази група, да се махна от тях“, той съвсем не мислеше: Замръкна ли сам с тях в бараката без пазач наблизко, повече няма да осъмна, а просто си реши: Трябва овреме да се добера до началника, преди тази нощ да направят опит и всички ни да погубят!

Но се наложи и той да изчака същия онзи мрак, от който се боеше, да угаснат всички светлини и да се предположи, че всички вече са легнали, тъй щото убийците му да пристъпят към своя план, понеже само в суматохата, когато го нападнат, той би могъл да се надява, че ще успее да предаде предупреждението си на някой пазач, който да му повярва. Това значеше на хитростта да отвърне с хитрост: да лежи изопнат на одъра си, додето те, за да го заблудят, се направят, че хъркат, а той, напрегнат и неподвижен, да сдържа дъха си, за да долови навреме всеки друг звук, освен тяхното хъркане, който би възвестил замаха с нож или тояга, да може овреме да се претърколи от одъра на пода, с още един гърч да се намери под одъра... и в този миг — той не

мога да познае колко са, защото лъжливото гръмко хъркане още повече се усили — те налетяха на празното място, където до преди миг бе лежал.

— Дръж го! — запъхтяно изсъска един. — У кого е ножът?

— У мене е — рече друг. — Но къде е той, по дяволите?

А Минк, без да се притайва, с още един гърч се намери от другата страна на одъра, спусна се на четири крака сред тъпчещите им нозе, драскащ и пълзящ да се отдалечи колкото може. Помещението се изпълни от сподавени викове.

— Дайте светлина — изломоти един глас, — само миг светлина!

Ненадейно той се оказа на свобода и можеше да се изправи. След това изкрещя, не дума, а просто вик, пронизителен човешки вик. Гласът тутакси запъхтяно произнесе:

— Ето го! Дръжете!

Но той бе вече отскочил и сега невидим отскачаше като топка от тяло на тяло, непрекъснато крещейки, ревящ дори след като си даде сметка, че въздухът зад платнището се е изпълнил с прожектори и сирената вие, а той е заобиколен, окръжен от озверени мълчаливи лица, които досущ като риби се гмурваха от мрака в светлината на прожекторите, проникващи на човешки ръст над дъсчените полустени в паяжината на мрежите; забеляза и блясъка на ножа над себе си, но скочи и се хвърли между бушуващите нозе, мъчейки се отново да се напъха под някой одър, кой да е одър, който би го защитил от ножа. Но бе твърде късно, сега и те го виждаха. В този миг той изчезна. Беше късно и за тях: опипващите лъчи на прожекторите, че дори сякаш и воят на сирената, явно се сбраха върху паянтовата килната барака, пълна с ругаещи мъже. В следващия миг пазачите се втурнаха при тях, заудряха ги по главите с пистолети и приклади и ги заизмъкнаха навън; най-сетне откриха и него, отново пребит и окървавен, но този път в съзнание. Дори бе успял с един последен конвулсивен гърч така да се отърколи, че ножът, който трябваше да го прибоде с пода, сега стърчеше забит недалеч от гърлото му.

— За малко — рече той на пазача. — Но май и тоя път ми се размина.

Но не съвсем. Заведоха го отново в лазарета и едва след това научи как на другата нощ двама от тях — Стилуюел, един комарджия, който бе заклал със собствения си нож една проститутка от Виксбърг, и

още един, същите двама, които се противопоставяха той да бъде включен в заговора и настояваха веднага да бъде ликвидиран — въпреки всичко се опитали да избягат. Измъкнал се само Стилуюел, а на другия едва не пръснали главата с близък изстрел от пушка.

Така той отново се намери в кабинета на началника. Този път превръзките бяха по-малко, шевове нямаше — не бе им останало много време и освен стъпала и юмруци, като не се смята ножът на Стилуюел, с други оръжия не разполагаха.

— Стилуюел ли беше с ножа? — попита го началникът.

Така и не разбра защо не каза истината.

— Не видях у кого е — отвърна той. — Всичко стана толкова бързо.

— Изглежда, тъй мисли и Стилуюел — рече началникът. Извади от писалището си разрязан плик и късче евтина разграфена хартия, сгъната веднъж или дважд. Това се получи тази сутрин. Но впрочем ти не можеше да четеш ръкописно, нали?

— Не — отвърна той. Началникът разгъна листчето.

— Било е пуснато вчера в Тексаркана. И пише: „Той ще плати и за Джейк Барън (това бе другият затворник, застреляният от стражата). Някой някога ще го намери, тъй че хубавичко го пазете. Не е зле още сега да се погрижите за него: зад решетката останаха доста наши.“ — Началникът сгъна писмото обратно в плика, пусна го в чекмеджето си и завъртя ключа. — Ето, това е. Не мога да те пусна да се мотаеш из затвора, ония ще те пипнат. Оставаха ти пет години. И макар че не успя да ни ги предадеш всичките, възможно е само по моя препоръка губернаторът да те освободи още утре. Но ако те пусна, Стилуюел ще те убие.

— Значи ако капитан Джабо (онзи, който бе убил Джейк) беше застрелял и Стилуюел, утре щях да си ида у дома? — попита Минк. — Не може ли по писмото да се открие къде е и да пратите капитан Джабо?

— Искаш, значи, същият човек, който преди две нощи не даде на Стилуюел да те убие, сега да убие Стилуюел, така ли?

— Ами пратете тогаз друг. Излиза нечестно: той на свобода, а аз да лежа още пет години. — После добави: — Нищо. В края на краищата ще се окаже, че и тук има един първенец.

— Първенец ли? — учуди се началникът. — Какъв имало тук?

Но той не отговори. И сега за първи път почна да брои дните и месеците. Досега не бе го правил, нито при първите двацет години, които му дадоха на времето в Джеферсън, нито при вторите двацет, които му дадоха, след като допусна Монтгомери Уорд да го облече в ония женски парцали с панамената шапка. Защото не можеше никого да обвинява, освен себе си; сетеше ли се за Флем във връзка с тази история, изпълваше го неохотно възхищение, едва ли не гордост, че в жилите им тече една и съща кръв; помисляше и си казваше гласно, без капка завист: „Този Флем Сноупс! Не можеш го гътна. Нито в Съединените американски, нито в Щатите ще се намери човек, който да бие Флем Сноупс.“

Но това бе друго. Беше се опитал да избяга и се провали, беше приел добавените двацет наказателни години, без да роптае; петнайсет изкара не само вече никога не опитвайки се да бяга против себе си, но дори бе рискувал живота си, за да спре десетима други, които имаха намерение да сторят това. Като награда за този случай можеха да го освободят още на другия ден, ако опитният пазач с пушката в ръце не беше изпуснал един от десетте. Следователно тия последни пет години изобщо не бяха негови. Своите четирийсет щеше да излежи добросъвестно и не беше негова вината, че всъщност се сведоха до трийсет и пет, а тия допълнителни пет му бяха наложени от някакъв зъл дарител, решил да му изиграе долна шега.

Тази Коледа (за първи път) неговата бавно стопяваща се присъда явно накара някого да му обръща внимание. Получи се коледна картичка с клеймо от Мексико, адресирана до него чрез началника на затвора, който му я и прочете; и двамата знаеха от кого е: „Още четири години. Не е много, както ти се струва.“ В Деня на свети Валентин картичката беше саморъчно направена: върху грубата карирана хартия, очевидно нарисувано със столарски или дърварски червен молив, се мъдреше грубо очертано сърце, в което стреля револвер.

— Виждаш ли? — каза началникът. — Дори да ти бяха изтекли петте години...

— Вече не са пет — рече той. — Остават четири години, шест месеца и деветнайсет дни. Какво искате да кажете, че и тогава ли няма да ме освободите?

— За да те убият, преди да се добереш у дома си?

— Пратете да го заловят.

— А къде точно? Я си представи, че си вълка, не искаш да се върнеш и знаеш, че аз пък искам да те прибера. Къде да пратя да те заловят?

— Да — рече той. — Значи, никой нищичко не може да направи.

— Да — потвърди началникът. — Но след време все ще извърши нещо и полицията ще го спипа някъде.

— След време — повтори той. — Ами ако човек няма време, за да разчита на времето?

— Ти поне имаш своите четири години, шест месена и деветнайсет дни, за да се тревожиш отсега.

— Да — рече той, — толкова и на него му остава.

На другата Коледа отново пристигна картичка с мексиканско клеймо: „Сега ти остават три години. Съвсем не е толкова много, както си мислиш.“ Застанал с раирания комбинезон, дребен, слабоват и неизтребим, той бе свел лице и рече спокойно:

— Пак от Мексико, както се вижда. Тоже би *Той* ще го убие там.

— Какво? — попита началникът. — Какво каза?

Не отвърна. Остана все така спокоен, съсредоточен, невъзмутим. После каза:

— Преди тая история с кравата и Джек Хюстън, още малък като бях, ходех редовно в неделя на църква, а жената, дете ме отгледа, ме водеше и в сряда на молитвените събрания, докато...

— Кои бяха тези хора? — попита началникът. — Казваш, че майка ти умряла...

— Той беше негодник. А тя никаква роднина не ми беше. Просто негова жена. Та всяка неделя, докато...

— И той ли се казваше Сноупс?

— Баща ми беше... Докато пораснах и се отрекох от бога. Така става, като си мислиш, че си вече голям и от никого нямаш нужда. После ми казахте, че щом на деветима от десет съм попречил да офейкат, с пет години съм си съкратил присъдата, но излезе така, че май изобщо няма да ме пуснете. И сега отново го приех.

— Кого? — запита началникът. — Кого си приел?

— Господа.

— Искаш да кажеш, че от онази нощ преди две години си отново в лоното на църквата? Не си. Откакто си дошъл в хиляда деветстотин и осма, не си стъпвал в нашия параклис.

Това беше вярно. Макар че както предишният, така и сегашният началник съвсем не се изненадваха. Всъщност бяха очаквали от него да се присламчи към една от ония малки бунтарски и непримирими с нищо и с никого групи, каквито, заедно с редовната затворническа църковна организация, имаше в почти всички провинциални южняшки затвори — малки свирепи секти (тукашната се наричаше „Акционери на Йехова“), оглавявани от самозвани водачи, попаднали в затвора по един любопитно еднакъв начин: всички осъдени за престъпления, характерни за средната класа, за порядъчните хора, престъпления, извършвани в домашна среда, от прекомерна привързаност към съпругата: било двуженство, било присвояване парите на някоя друга религиозна секта заради жена — я своята или чужда, я в отделни и отчаяни случаи — заради някоя професионална проститутка.

— Мене ми църква не трябва — рече той. — Аз го правя насаме.

— Насаме? — учуди се началникът.

— Да — каза той, леко раздразнен. — Богу не трябва писма да се пишат. Още преди да си прави труда да ти чете писмото, той вече ти е надникнал в душата. Човек се научава на ум и разум дори навън. Но тука това става по-бързо. Проумяваш, че щом има една Справедливост, която може да ти помогне, тя ще ти помогне, стига само да я приемеш и признаеш. Глупак ще бъдеш да не я приемеш.

— Значи, бог ще те избави от Стилвел, а? — каза началникът.

— А защо не? С какво съм се провинил пред него?

— Не убивай! — напомни началникът.

— А защо не го е казал това на Хюстън? Щях ли да бия онзи път до Джеферсън и да спя на една пейка на гарата, за да си купя патрони, ако Хюстън не беше ме принудил?

— Да пукна! — извика началникът. — Да пукна и в пъкъла да се продъня! Остават ти още три години, но ако зависеше от мене, вече нямаше да си тук, още сега бих те пуснал, да не вземе онова чудо, дето ти дава живот, и мен да погледне накриво! Че нямам никакво желание до края на живота си да знам как някой ми мисли същото, което ти желаеш на хората, които са ти заставали на пътя! Върви! Връщай се да работиш!

И така, през октомври, месец, в който, доколкото му беше известно, няма никакви коледи или валентиновци, началникът прати да го повикат. Не се изненада. Половин минута началникът не свали от

него очи, в които имаше нещо не само слисано, но и едва ли не почиттелно. След това каза:

— Да пукна! — Този път беше телеграма. — От началника на полицията в Сан Диего, Калифорния, Там в мексиканския квартал имало някаква църква. Но вече не я използвали, имали нова или нещо такова. Тъй или иначе, служби в нея не се отслужвали, а какво ставало вътре полицията и досега не може да каже. Миналата седмица се срутила. Не знаят защо, просто изведнъж се срутила. Бил намерен човек, по-скоро останките му. И ето какво пише в телеграмата: „По отпечатъците на пръстите установено е от ФБР, че е ваш затворник номер 08213 Шъфорд Х. Стилвел.“ — Началникът прибра телеграмата в плика и я върна в чекмеджето. — Повтори, каква беше оная църква, в която си ходил, преди Хюстън да те принуди да го убиеш?

Не му отговори. Само пое дълбоко дъх и го изпусна.

— Сега вече мога да си вървя — каза той. — Сега съм свободен.

— Не става на минутата — рече началникът. — Ще минат поне месец-два. Трябва да се напише петиция, да се изпрати на губернатора. После той ще иска от мен препоръка. И след това ще подпише помилването.

— Петиция ли? — сепна се той.

— Ти си тук по силата на закона. Можеш да излезеш само по законен ред.

— Петиция — повтори той.

— Някой от твоите ще намери адвокат да я напише, с молба до губернатора за помилване. Жена ти, впрочем тя се е поминала. Някоя от дъщерите ти.

— Задомени. Кой ги знае къде са.

— Ясно — рече началникът. После додаде: — Слушай, човече, ти си с единия крак навънка. Нали имаш някакъв братовчед, какъв ти е, в Джексън, в законодателното събрание, оня там, Игълтън Сноупс, дете преди две години не можа да влезе в Конгреса?

Остана неподвижен, с леко приведена глава.

— Тогава, значи, тук ще си остана. — Та как можеше да каже на чуждия човек: *Кларънс, внук на най-стария ми брат, се занимава с онази политика, която зависи от гласовете на хората. А когато изляза, няма да имам изборителни права. С какво тогава ще купя подписа на Кларънс Сноупс върху петицията?* Оставаше синът на Ек,

Уолстрийт, който още никого не беше послушал какво трябва да прави.
— Май ще си остана при вас още три години — каза той.

— Пиши на вашия шериф — посъветва го началникът. — Аз ще ти напиша писмото.

— Хъб Хемптън, който ме прати тук, е мъртъв.

— Но нали все пак там има друг шериф? Какво ти става? Четирийсет години в затвора и вече те е страх от слънцето и от чистия въздух.

— Сега лятото ще станат трийсет и осем — поправи го той.

— Добре, трийсет и осем. На колко си години?

— Раждан съм в осемдесет и трета.

— Значи, си постъпил тук на двайсет и пет.

— Знаем ли? Не съм ги броил.

— Добре — каза началникът, — все едно. Щом кажеш, ще ти напиша писмо до шерифа.

— Май ще си остана — рече той. Но се излъга. След пет месена петицията лежеше върху писалището на началника.

— Коя е тази Линда Сноупс Кол? — попита го началникът.

Доста време остана напълно неподвижен.

— Баща ѝ е богат банкер в Джеферсън. Неговият и моят дядо имаха по две котила деца.

— Та тя именно е била оня член на вашия род, който е подписал петицията до губернатора за помилване.

— Ще рече, шерифът нея е извикал да я подпише?

— Отде накъде? Нали не ми даде да пиша до него.

— Аха — рече той и погледна листа, в който нищо не можеше да прочете. Беше обърнат с главата надолу, но за него и това нищо не значеше. — Покажете ми подписите на тия, които са против моето излизане.

— Какво? — с недоумение попита началникът.

— Тия, които искат да остана тука.

— О, имаш пред вид близките на Хюстън? Няма. Петицията е приподписана само от областния прокурор, който те е пратил тук, от сегашния шериф Хюбърт Хемптън младши и от В. К. Ретлиф. Той от Хюстъновци ли е?

— Не — рече той и отново едва-едва си пое дълбоко дъх. — Значи, съм свободен.

— Има само още нещо — каза началникът. — Ти си човек с двоен късмет.

Но той разбра това едва на другата сутрин, след като му дадоха чифт обуца, риза, работен комбинезон, дочена дреха и шапка, съвсем нови, една десетдоларова банкнота и трите долара и осемдесет и пет цента, останали му от ония четирийсет долара, пратени от Флем преди осемнайсет години. Сега началникът му каза:

— Днес пристигна един помощник-шериф, води затворник от Грийнвил. Довечера си тръгва. За долар може да те откара до Арканзаския мост, нали си в тази посока?

— Много благодаря — рече той, — но аз първо ще отида до Мемфис. Имам да свърша там една работа.

За един пистолет, дори от оказионния магазин в Мемфис, щяха по всяка вероятност да му отидат всичките тринайсет долара и осемдесет и пет цента. Бе възнамерявал да се добере до Мемфис с някой товарен влак, возейки се или под вагоните, или на буферите между тях, както бе правил веднъж или дважд на времето като момче. Но щом се намери извън вратите на затвора, установи, че го е страх. Твърде дълго бе седял затворен, забравил бе как става това; може би мишците му си бяха изгубили ловкостта и съгласуваността, простата и жива безразсъдна смелост за физически риск. Реши тогава да изчака, докато мине някоя празна кола, за да се намърда безопасно в нея, ала откри, че не смее и това, че за трийсет и осем години навярно е забравил неписаните закони и на братството от дребни закононарушители и че разбира това твърде късно.

Застана до павираното шосе, което преди трийсет и осем години, когато за последен път бе стъпвал по него, не беше дори чакълирано, а представляваше прахоляк, в който се отпечатваха стъпките на мулетата и железните шини на каруците. Сега то изглеждаше гладко и кораво като под — това се виждаше, а можеше и с крак да се опита, само да не бяха тия автомобили и камиони, които префучаваха до него. В старо време, само да вдигнеш ръка, спряла би всяка минаваща каруца. Но тук каруци не минаваха, а той не знаеше какви могат да бъдат новите правила; естествено, ако знаеше как другояче да постъпи, тъкмо тъй щеше и да е постъпил, вместо да стърчи, безобиден и крехък, не поедър от дете, с новите панталони и дреха, по които още личаха гънките

от шкафа, с новите обуца и шапката. Най-сетне един камион намали, свърна към него и спря, а шофьорът се провикна:

— Закъде си, дядка?

— Мемфис — отвърна той.

— Аз отивам до Кларксдейл. Оттам пък друг ще те вземе. То, разбира се, и оттука може.

Беше есен, приближаваше октомври и той откри, че в тия трийсет и осем години е забравил още нещо: годишните времена. В затвора те също идваха и си отиваха, но в трийсет и осемте години едничкото, но което можеше да ги усети, беше правото му да страда покрай тях: лете от жегата и слънцето, безразлично дали му се искаше да работи в горещината, или не, зиме — от дъждовете и вледенената кал, независимо от това иска ли да газии из нея, или не. Но сега сезоните отново му принадлежаха: другата седмица почваше октомври, а тук, в низината на Делтата, нямаше какво много да се види — той се бе усъмнил в тази земя още преди трийсет и осем години, когато я зърна за пръв път от прозореца на влака: само едни памучни стебла и кипариси като игли. Но там у дома, в планината, земята сега е златиста и поаленяла от евкалипти и дъбове, от ясени и кленове, а обраните поля стоплят окото с пелина, изпъстрени от червени смрадлики; за трийсет и осем години беше забравил и това.

И тогава ненадейно, някъде дълбоко в паметта му, изникна едно дърво, едно усамотено дърво. Майка му беше умряла, не помнеше нито нея, нито на колко години е бил, когато баща му се ожени повторно. Тази жена никаква не му беше и нито веднъж не му позволи да забрави това: че се грижи за него не заради никакви роднински връзки, не от задължение и не защото е слабичък, безпомощен и е просто човешко същество, а защото е християнка. Но в нея имаше и нещо друго. Той го бе почувствувал веднага — в тази мършава измъчена повлекана, която бе запомнил или вечно с посиняло око, или долепила кирлива дрипа до разкъравеното от удара на мъжа ѝ, — на нея той винаги можеше да разчита, не толкова да стори нещо за него, защото никога не успяваше, а на това, че тя е неизменно там и никога не го забравя, че винаги го е окръжавала с един шит, който, наистина, не го е пазил и защищавал от нищо, напротив, като че му докарваше повече болка и страдание. Но тя просто съществуваше, съзлива, измъчена, ала постоянна.

Тя бе все още в постелята, утрото бе минало и часове по-рано тя би трябвало вече да се е пренесла в жертва на безконечните тегоби, от които се състояха дните ѝ. Дотогава не беше боледувала; вероятно този път мъжът ѝ я беше наложил по-здраво от обикновено, та все още лежеше и говореше, че ѝ се яде; сланината, редкият качамак и меласата, доколкото му беше известно, бяха едничката храна за всички хора, освен ако не успееш да хванат или застрелят нещо друго. Очевидно последният побой я беше засегнал някъде в стомаха, та скимтеше: „Не мога да ям това. Нещо по-вкусно ми се ще. Да кажем месо от катеричка.“ Сега се досети: ето откъде идваше дървото. Трябваше да задигне пушката — баща му, да би узнал, щеше живота да му вземе от бой, — да влачи тежкото оръжие, по-дълго от него, чак до гората, до онова дърво, ясена, да се укрие под него и приклепнал да дебне в сънливото великолепие на октомврийския следобед появянето на ситната твар. Тук той затрепера (имаше само един патрон) — спомни си и това: с какво неимоверно усилие надигна тежката пушка, запъхтян в приклада, „Помогни ми, боже, моля те, помогни!“, после удара от ритането и мириса на черен барут, как отпусна пушката, изтича и грабна все още топлото рунтаво телце с ръце, които трепереха и се тресяха, та едва го удържаше. И после нейните треперещи ръце, с които погали трупчето. „Сега ще я очистим и ще я сготвим — говореше тя. — Още сега ще се угостим.“ Разбира се, ясенът сега няма да го има, отдавна насечен на дърва за огрев, надялан на колесни спици, или още преди години избичен на дъски; а може би и самото място, където растеше, сега е превърнато в орна земя — така поне си е мислил оня, който го е отсякъл и унищожил. Но той беше сигурен, че в паметта му дървото ще си остане неотсечено, непосекаемо, недостижимо и невредимо, златисто и великолепно през октомври. Да, помисли си той, *не са местата, към които човек иска да се връща. Не е нужно дори местата да са на място. Човек го боли и се връща само към спомена.*

Внезапно изви шия и погледна през прозореца.

— Прилича ми — поде и млъкна. Но нали сега е свободен! Нека цял свят знае къде е бил трийсет и осем години. — ... на Парчман ми прилича.

— Да — рече шофьорът, — пленнически лагер.

— Какво, какво? — попита той.

— Пленници от войната.

— Каква война?

— Абе, дядка, ти къде си бил през последните пет години? — каза шофьорът. — Да не си спал?

— Далече бях — отвърна той. — Помня една война като бях момче, с испанците се биха. После имаше една друга с германците. Този път с кого?

— С всички — и шофьорът изруга. — Германци, японци, дори и с Конгреса. Накрая свърши. Ако ни бяха позволили да видим сметката и на русите, сега щяхме да сме добре. Но те удариха само фрицовете и камикадзе, а после решиха всички останали да издушат с пари.

Помисли си. *Да, пари.* И каза:

— Ако имаш двайсет и пет долара и намериш още трийсет и осем, колко всичко ще имаш?

— Какво? — извика шофьорът. — Аз за трийсет и осем долара няма дори да се спра. За какъв дявол ме питаш? Или имаш шейсет и три долара и не знаеш какво да ги правиш?

Шейсет и три — помисли си той. *Значи, съм на толкова години. Разсъждаваше наум. Не, справедливост никога не съм просил. Просто честност, това е всичко. И това беше всичко. Да няма нищо за себе си. Да няма нищо против себе си. Друго не му трябваше и ето, ставаше тъкмо така.*

---

[1] Линията Мейсън-Диксън. ↑

ЛИНДА

В. К. РЕТЛИФ

— Няма дори и влака да чакаш? — казва Чик. Адвокатът дори глава не вдига, седи зад писалището, съсредоточил цялото си внимание (тоест носа си) в преписките, сякаш в стаята му друг човек няма. — В града ни пристига не само ново момиче — казва Чик, — а една ранена от войната ветеранка. Е, може би не съвсем ново момиче — продължава той. — Навярно това не е точната дума. Всъщност думата „нова“ като че изобщо не върви. За Джеферсън съвсем не е нова, нали тук е раждана, тук е израсла. Та дори да е била нова за Джеферсън или поне веднъж някъде другаде, то ще е било наистина само един път, защото колкото и да си нов за някъде веднъж, вече хич пък няма да си нов, след като си бил в Испания с един поет от Грийнич Вилидж да се биеш с Хитлер. Искам да кажа, след като този поет от Грийнич Вилидж така те е подредил, че и двама ви да гръмне някаква си бомба. Особено ако си момиче. Та ти викам, в Джеферсън се връща не само едно познато момиче, което някога е било ново, но и първото познато или непознато момиче от Джеферсън, което се връща като пострадало от войната. Войници-мъже да, колкото щеш. Но това е първият войник — момиче, който някога сме имали, и то такава, което е било ранено от неприятеля. Много естествено, не става дума за изнасилване, тъй като сега не говорим за такива неща. Вуйчо му е все така неподвижен. — Пък аз мислех, че ще вдигнеш целия град да я посрещне на гарата. Просто от интерес, от съчувствие, да не говоря за състрадание: момиче, което чак в Испания е било на война и какво е спечелило? Изгубило мъжа си, а бомбата му пукнала и двете тъпанчета. Мисиз Коул...

Адвокатът и сега не вдига очи, а казва:

— Кол.

— Нали и аз това казвам — обажда се Чик, — Коул.

Този път адвокатът произнася буква по буква:

— К-о-л! — Но и преди това името в неговата уста звучи по-различно. — Освен това е скулптор, а не поет. И не бомба го е убила, а самолет.

— Добре де, нищо чудно, може и скулптор да е бил — казва Чик. — Много естествено, скулпторите не са толкоз обиграни като поетите, че да отбягват куршумите на картечниците. Скулпторът е свикнал да стои дълго време на едно място. Освен туй, ако не е било събота, той е бил и без шапка.

— Бил е в самолета — пояснява адвокатът. — Улучили го, паднал и изгорял.

— Какво говориш? — казва Чик. — Скулптор от Грийнич Вилидж на име К-о-л и при това в аероплан, който неприятелят може да свали? — Сега той гледа вуйчо си почти в темето. — Не Коул, а Кол. Чудно, защо не го е сменил. Или май те не си сменят имената, а?

Без да бърза, адвокатът затваря папките, оставя ги на писалището, тласка въртящия стол назад, обляга се и кръстосва ръце зад тила си. Косата му бе почнала да сивее още като се върна от войната във Франция през 1919-а година. Сега тя е, кажи го, побеляла. Седи отпуснат и спокоен с това бяло валмо на главата си, на ланеца му виси златната буквичка, която е получил като студент в Харвард, а една от тръстиките му лули стърчи затъкната с мундщука надолу в джобчето на ризата, сякаш е молив или зъбочистка. В продължение на половин минута не сваля очи от Чик.

— В Харвард нямаше такова нещо — казва той. — Мислех, че след две години в Кембридж можеше и да не познаеш, че си се върнал в Мисисипи.

— Добре — издумва Чик. — Извинявай. — Но адвокатът си седи на стола и го гледа. — Ужас! — продължава Чик. — Нали ти казах: извинявай.

— Само че не толкова се извиняваш — казва адвокатът, — а си направо засрамен.

— Не е ли все едно? — пита Чик.

— Не е — казва адвокатът. — Когато се срамуваш от нещо, не го мразиш. А ти много мразиш да те хванат натясно.

— Добре, ти сега ме хвана — изрича Чик. — И аз се срамувам. Друго искаш ли? — Но адвокатът решава, че не си струва да му отвръща. — Може пък още да не мога да се контролирам, дори и след

две години в Харвард — казва Чик. — Може би твърде дълго време съм живял сред белите хора, както си казваме ние, момчетата от Мисисипи, преди да постъпя там. Нали няма да те е срам от мен, че нещо не съм разбрал.

— Аз изобщо не се срамувам от теб — казва адвокатът.

— Добре — отвърща Чик. — Извинявай тогава.

— Няма и за какво да те извинявам — казва адвокатът.

— Тогава за какъв дявол поведохме този разговор?

И така, всеки чужд човек, който по една случайност не е живял в Джеферсън или най-малкото в околия Йокнапатофа преди десет-дванайсет години, би си помислил, че тук заинтересованата страна е Чарлз Мелисън, Чик. И то така здравата заинтересован, че да ревнува вуйчо си, да ревнува дори когато предметът или ябълката на раздора още не си е дошъл у дома, а той лично не го е виждал от цели десет години. А освен туй би трябвало да ревнува не само едно момиче, което не е и виждал от десет години, а и факта, че е бил само на дванайсет или тринайсет години, когато тя е била вече на деветнайсет, зряла жена, тогава е била последната им среща — една непреодолима бариера от разлика във възрастта, която ще бъде пречка и сега, макар всекиму да прибавиш по още три-четири години — пак момичето ще си остане по-голямо. Възможно е да помислите, че момче, само дванайсет-тринайсетгодишно, не ще може да ревнува по мъжки, че още му липсва онова гориво, дето подпалва ревността и я поддържа пламтяща дълго време, да не кажем цял живот, ревност към едно деветнайсетгодишно момиче, или на всякаква друга възраст от осем до осемдесет; само че на колко години трябва да стане този млад човек, за да си позволи да рискува да няма подобно гориво, което може да се пали и да гори? Колко млад трябва да е човек, за да не се бои, поне още за известно време, че сърцето му, дето рекъл оня, няма да се оплете в кичура на Лилит, както сърцето на кой да е друг мъж? Или колко стар, когато се касае за такива неща. Освен това сега, като се върне, въпреки че ще бъде пак с шест или седем години по-стара, този път тези шест-седем години разлика ще се пресмятат спрямо един двайсет и две или двайсет и три годишен младеж, а не спрямо дванайсет-тринайсетгодишното момче, а това вече далеч не е преграда. Този път той няма да е невинната малолетна жертва, която отстрани наблюдава клупа на този кичур, защото сега той вече ще се впусне в

битката за правото и предпочитанието да бъде хванат от това ласо; битка не само за правото и предимството да те удушат, но да те удушат пръв от всички останали.

По всичко личеше, че тъкмо това се опитва да стори. Ръчкаше и дразнеше вуйчо си, докопвайки се до всяка възможна клечка, сопа или бухалка, паднала му подръка, сякаш е още на дванайсет или на тринайсет, че и по-малък, замахна например дори с провокацията, че съпругът на Линда е евреин, но да си беше направил труда малко да помисли, та дори да беше и само на дванайсет, щеше да осъзнае, че колкото се отнася до сегашния му съперник или опонент, това съвсем не е сламка, за която можеш да се заловиш.

Може би това го и издаде: дето навираше на вуйчо си тази сламка, че всъщност той е бил главната причина Линда да замине за Ню Йорк, където, останала без грижата на близките, тя взела, та се омъжила за един евреин. Защото, още невидял я отново, той нямаше как да разбере другото, тоест да разбере, че още на дванайсет е изпитвал всичката онази ревност, която му би стигнала не до двайсет и втората, а до осемдесет и втората година. Беше му нужно да я види отново „на живо“, за да установи, че колкото и всеки друг мъж има правото да бъде удушен до смърт от пристигащата в града жена, при което никакви плешиви мъже не можеха да се намесват, за да го спасят. Като си мислеше сега за нея, спомняше си само онова, което момчето на дванайсет или тринайсет години е виждало: съвсем не момиче, а зряла жена, оформена и висока като майка му, принадлежаща и движеща се в същата онази враждебна човешка раса, към която се причисляваше и целият свят, с изключение на дванайсетгодишните момчетии. И ако не беше вуйчо му, който най-сетне се осъзна и ѝ обърна внимание и, така да се каже, хвана Чик за врата и го накара също да ѝ обърне внимание, като го използваше в свободното от училище време да носи и връща от нея разни бележки за срещите им на сладолед след часовете, които бяха почнали да си определят с адвоката, Чик може би нямаше да намери в нея нищо интересно.

Тъй че, когато сега си я припомняше, Чик неволно виждаше онова, което бяха видели очите на дванайсетгодишния: *Дявол да го вземе, та тя е стара почти колкото мама*. Трябваше да я види едва сега, за да му мине през ума онова, което би видял двайсет и две или двайсет и три годишният: *Дявол да го вземе, дори да е година или две*

*по-голяма от мене, от нас двамата аз съм мъжът. Тъй че и вие, и чуждият човек навярно ще си помислите как е могло това момче на дванайсет или тринайсет години... Впрочем може би само момче на тази възраст е способно на такава чиста и неопетнена, кажи го девствена, ревност към един трийсетгодишен мъж заради едно момиче на деветнайсет — или, ако е въпросът, жена от осем до осемдесетгодишна възраст; само едно такова момче може да познава истинската болка и страст, надеждите и разочарованията на любовта; и вие, и чуждият човек ще си кажат, че това е така и сега, до последната минути — та нали Чик сам се издаде, ей тъй за нищо, като се хвана за туй, че мъжът на Линда бил не само поет, но и евреин, само за да го хвърли в очите на вуйчо си. И чуждият човек ще схване, че Чик изобщо не насочва стрелите си към Линда, а към вуйчо си, че не ревнува вуйчо си заради Линда Сноупс, а Линда от вуйчо си. И тогаз дори чуждият човек би рекъл в ума си на Чик: *В началото май не може да ме спечелиш на своя страна, но сега с положителност сме на едно мнение.**

Освен ако този чужд човек не беше разговарял първо с мене. Като човек, който отблизо всичко е следял, аз си спомням онова време, когато адвокатът за първи път се намеси, така да се каже, в живота на Линда. Нямам пред вид, когато адвокатът мислеше, че нейният живот е тясно преплетен с неговия, нито онова време, когато си въобразяваше, че му е направила впечатление. По него време тя бе вече навършила дванайсет и караше тринайсетата и адвокатът не можеше да не я знае още от, кажи-речи, двегодишна, когато техните почнаха да я извеждат по улиците на ръце или в количка и тогава именно за пръв път забелязваш, че е почнало да мяза на човек и дори почва да ти прилича на едни или други твои познати. А в градче като Джеферсън, дето всички се познават помежду си, волю-неволю всеки среща всекиго най-малко по един път в денонощието и като се махне времето, но което адвокатът беше на война, той не може да не е виждал детето поне веднъж в седмицата. Да не споменавам и това, че разпознал детето, или не, той трябваше да помни, че е дъщеря на Юла Варнър, а цял Джеферсън и цялата околия Йокнапатофа, познаващи много добре Юла Варнър, не можеха да не гледат на нейното дете като на някакво малко чудо, с удивление, защото никой, нито един мъж, видял някога Юла, не можеше да повярва, че всичкото това женско естество,

побрано просто в едно нормално тяло би могло да се оплоди от нещо тъй крехко и недорасло, какъвто би изглеждал в сравнение с нея всеки мъж; че сигурно е било необходимо цяло поколение млади и неизразходвани самци, за да се осемени тази, както би казал поетът, великолепна — не, той би казал величествена — утроба.

Не говоря за това, че адвокатът доброволно кривна и както сам си въобразяваше, за няколко свои излишни години, пое грижата за образованието на Линда. Говоря за друго: когато Юла Варнър е забелязала адвоката, или адвокатът за първи път е забелязал Юла — няма значение как ще се каже, — тя вече е присвоила целия му живот заради живота на своето първородно дете, стига, разбира се, то да е момиче. Така човек най-сетне среща жената, която за цял живот е трябвало да бъде твоя, само че вече е късно. И в тази минута въпросната жена е шестдесетгодишна, а ти си не повече от деветнайсет (което беше вярно за него при първата му среща с Юла; само дето Юла не отговаряше на условието, защото, първо на първо, тя е с една година по-голяма от него), поглеждаш я в този пръв и единствен път и в следващия миг ѝ казваш: „Ти си хубава. Обичам те. Нека нищо да не ни разделя.“ А тя ти отвърща: „Да, разбира се“, с което сякаш ти казва: „Разбира се, че съм. Разбира се, обичаш ме. Разбира се, нищо.“ Само дето е вече твърде късно. Тя е омъжена за друг. Макар че всъщност не е късно. Никога не е късно, не може да бъде късно, стига само, колкото и стар да си, да се чувствуваш онова деветнайсетгодишно момче, което изрича тия слова на едно шестнайсетгодишно момиче в един именно миг, който от всички останали можеш да наречеш само свой. Та и как може да е късно за едно деветнайсетгодишно момче, как би могло да бъде опозорено шестнайсетгодишното момиче, на което си рекъл тия слова, колкото и съпрузи да е имало, щом то именно ти е казало „разбира се“? И дори когато тя понесе живота доказателство за този позор в корема си или даже пред очите на всички на ръце, а после увиснало на полите ѝ, обричайки и него, и себе си отново на девственост, това не ще означава нищо за деветнайсетгодишния момък, защото е напълно естествено, че шестнайсетгодишното момиче не е могло да бъде оплодено от никого друго, освен от неговото собствено семе, нищо, че щял да се намери някой, който да се бие в гърдите като истински виновник.

Само че адвокатът тогава нищо не схващаше. И главно, защото бе много зает. Говоря за онзи ден, когато Юла за пръв път премина през площада на Джеферсън — там не само адвокатът, а и целият град щеше да я види. Това бе времето, когато Флем най-после бе вече изпасъл Завоя на французина и чичо Били Варнър и трябваше да се премести на друго пасбище, а Джеферсън бе толкова подходящ, както и всяко друго място, че, както е рекъл оня, всяка спица рано или късно стига до колелото. Впрочем за момента той нямаше как да заобиколи Джеферсън, понеже след като ми отне половинката от гостилничката, която държахме с Гроувър Уинбуш, а пък нямаше как лесно и леко да прати Гроувър в Завоя на французина, Флем бе просто длъжен поне временно да спре в Джеферсън, та и Гроувър да изтика от неговата си половинка.

Тъй или иначе, адвокатът най-после я видя. И ето ти го, готов да се хвърли не само с голи ръце, ами и целия гол в една схватка, която можеше само да изгуби: от едната страна адвокатът, ерген от градски тип, който щеше да се нуждае от Харвардска диплома за бакалавър на изкуствата и титла доктор по философия от Хайделбергския университет, за да укрепи положението си на човек, който ще може да се справя с нормалните хорица от околия Йокнапатофа, които никога нищо повече не биха сторили, освен да нарушат някой и друг непосилен закон, пречещ им да си присвоят безнаказано някоя и друга пара от държавното съкровище; а от другата страна — Юла Варнър, която никога не се е нуждаела от каквото и да било образование тук или там, защото, каквото бог ѝ беше дал, позволявайки ѝ да стъпи на нозете си, да диша и сегиз-тогиз да се пораздвижи, бе вече достатъчно смутно и опасно за всеки мъж наоколо. Да спечели тази схватка, за адвоката бе все едно да се превърне в един от ония паяци, които женската в края на медения месец окончателно изяжда до папер. Много е възможно адвокатът да е знаел това, беше деветнайсетгодишен и от една година вече следваше в Харвард. То и без Харвард едно момче на деветнайсет е длъжно да знае някои неща за жените по инстинкт, както децата и животните си знаят, че огънят пари, без да си пъхат в него ръката или крака. И когато едно деветнайсетгодишно момче каже: „Хубава си, обичам те“, то е длъжно да види кой му отвръща с „разбира се“ — шестнайсетгодишно момиче или тигрица.

Така или иначе, адвокатът се хвърли презглава в тази схватка; не само най-доброто, на което можеше да се надява и да очаква, но и най-доброто, което можеше да си поиска, бе да я загуби, че загуби ли я, нищо няма да му стане, ако не се смята съдраната тук-там кожа. Впусна се без никакво друго оръжие в ръка, освен едничката способност да остане деветнайсетгодишен до края на живота си и да се противопостави на младия МакКарън, който не само му беше сложил рога още преди да е зърнал Юла, но под едно или друго име щеше да му туря рога дори тогава, когато щеше накрая да се предаде. Може би Флем не е имал никакво основание да избере именно Джеферсън — за него отделните спици бяха без значение, тъй като се стремеше единствено към колелото. А може би изобщо не е съзнавал на какво основание се премества в Джеферсън. Или пък вероятно женените мъже не се нуждаят от никакви основания, след като вече си имат съпруга. Възможно е също жените да нямат нужда от никакви основания по простата причина, че никога не са чували за основания и за нищо на света не биха ги разбрали, дори да им ги натриеш по носа, защото те постъпват не от основания, а по необходимост и никой с нищо не може да им попречи и само един глупак, дето си няма понятие от тези неща, би пожелал да се намеси; и не жените, а мъжете приемат сериозно своето невежество и почват да се страхуват от разни неща, именно защото нищо не разбират от тях.

Всъщност мисиз Флем Сноупс се появи в Джеферсън, за да прекоси онзи следобед площада, тъй щото да я види адвокатът, съвсем не заради Гроувър Уинбуш и моята така наречена висяща половина от гостилницата. Не беше и заради себе си, за самата Юла. Беше заради малкия МакКарън. Една част съм видял лично, за останалото съм слушал. Нали тъкмо за това говореха всички хора на пет мили от магазина на Варнър в онази пролет. То беше едничкият неоспорим център на вниманието, както се казва, на целия Завой на французина, като се почне някъде от март, та чак до окончателната развързка или сбиването, което стана една нощ през юли току оттатък мостчето под къщата на Варнър. Момчето на МакКарън цъфна в Завоя на французина без предупреждение, взе се направо от нищото, подобно на рис в кошара, намери се сред всички там Букрайтовци и Бинфордовци, Куиковци и Тъловци, които година вече откак връзваха своите каручки и оседлани мулета за оградата на Уил Варнър.

Прескочи градинската ограда като див горски елен и стъпка на място всички тия наши местни опитомени моркови, тикви и патладжани, които до този миг си представляваха, или поне се надяваха, че са кой знае каква опасност и заплаха за моминската цитадела на Юла, а те дори не успяха да се отдръпнат, камо ли да скрият глави. По всяка вероятност — на местна почва дори малко се перчеха — те са си казвали, че също са мъже необуздани, но това бе до деня, когато от нищото се взе той, досущ като див елен от гората, сякаш бе надушил Юла от мили, на дни път, в чистия безпогрешен въздух и бе долетял направо при нея, чакаща може би не точно него, а просто онзи див и силен бик, който ще е достатъчно див и силен, за да я заслужи и чифтоса. Точно така беше. Както се казва, царски елен: дивият елен, слязъл направо от планината, навирил опашка, а очите му святкат. Нашите Букрайтовци, Куиковци и Тъловци също минаваха за доста добри бикове в нашия роден обор, в, така да се каже, резервата, наречен Завой на французина, стига само по границите му да бяха забити стълбове с предупредителни надписи против всякакви разпуснати и скитащи неканени другоземци. В действителност те бяха доста добри да се сритат или око да извадят, не знаеха препятствия, но после бързо се сдобряваха, изпълнени догоре с невинна дружелюбност и приятелски чувства не само един към друг; със същата приятелска готовност, когато бе необходимо някое общо вземане-даване, те се събираха вкупом и случеше ли се някой пришелец от четири, пет или шест мили, който е трябвало да си седи у дома, даваха му да разбере, че тук няма никаква работа, че никой нито го е канил, нито го е искал — пришелец, комуто веднъж се е случило да види някъде Юла, или може би само е чул за нея от някой друг, който пък я мярнал, като е направила десетина крачки. И ето го, че се примъкне някоя неделна вечер, върже си каручката или мулето за оградата на Варнър, после ще се върне, ни лук ял, ни лук мирисал, по пътя до гъстака от евкалипти и кипариси, дето пътят се прехвърля по мостчето, а главата му гъмжи от блянове по женската Варнър, додето обединената дружина не изскочи от шубраците, прочисти му главата, полее го с речна водица, настани го обратно на каручката или върху мулето, завърже юздите в затъкнатия камшик или около лъка на седлото и го прати да си върви, отдето е дошъл, а той — понеже разумът не му е попречил да си напусне къщата — назад вече и не поглежда.

Но този, новият, беше звяр от друга порода. Защото останалите, включително и редките пришълци, бяха просто бичета от обикновената, да не кажа всеразпространената, порода от Завоя на французина, докато МакКарън не приличаше на никого. Беше необуздан, не защото се страхуваше от юздечка, а просто защото до този момент не беше си пожелавал обратното. Ето защо нито един от нашите не можеше да му се опъне индивидуално, а дружината, която обикновено и секунда не се колебаеше да се скрие в шубрака против друг някой натрапник, дошъл да души покрай оградата на Варнър, сега събра куража си едва когато бе вече късно. Дума да не става, паднаха им няколко случая. Достатъчно случаи. В действителност той им предложи толкоз много случаи, че към края на май вече никой от тях не смееше подир мръкнало да излезе по пътищата на Завоя на французина, дори около собствената си къща, ако не са най-малко трима. Че тук имаха пред себе си друга порода елен, дето пристига без предупреждение направо от голямата планина и върши, както би се изразил адвокатът, присвояване за своя сметка на нещо, което в продължение на година-две беше, така да се каже, гинекологическият център на вниманието на цяла една област в Северен Мисисипи. Не отвличайки Юла; не, той не се метна на коня си, грабвайки я на седлото зад себе си и да запраши, не. Той просто се намъкна и ги ограби, и то без да ги гони, а сякаш си ги остави подръка, като древен хор, или може би просто като подправка, все едно да си приготвиш пет-шест солници, като седнеш да ядеш пълпеш. Додето стана вече съвсем късно и, допустимо или не, както разбраха те, а и Завоят на французина, Юла се оказа бременна с Линда.

Само че според мен не беше точно така. Мисля, че ми се щеше да стане другояче. Искам да кажа, предпочитам да стане наведнъж. То и това не е съвсем точно. Струва ми се предпочитам нашите петима плашливи жребеца сами да бяха извършили онова, което най-сетне ги накара да сберат кураж и така отчаяно да се помъчат да предотвратят. Всички се струпаха и застанаха, така да се каже, на ръба на все още недокоснатата моминска цитадела: седмината — Юла и МакКарън и петорната Тъл, Букрайт, Търнип, Бинфорд и Куик. Защото най-лошото, както го наричала Тълловци и Куиковци, още не бе станало. Като казвам най-лошото, нямам пред вид нито честта на Юла, нито поруганата чест на чичо Били Варнървия дом, а ония две години, дето отидоха на

вятъра за връзване каруци и мулета по оградата на Варнър, при което и животни, и хора (петимата) клечаха там до полунощ, вместо да се приберат у дома и малко да отдъхнат преди на изгрев-слънце да са поели към полето на оран — и вместо това живееха в постоянно сменящи се заговори на четирима срещу петия, за когото мислеха, че ги е изпреварил в надпрепускването, да не споменавам, че и за петимата бе необходимо да се сплотяват при пръв сигнал, кажи-речи, по всяко време, когато без предупреждение се появеше някой случаен натрапник с изпълнена от оградни мисли глава.

Ето защо предпочитам да вярвам, че още нищо не беше станало. Не зная какво са чакали Юла и МакКарън. По-скоро какво е чакал МакКарън. Юла никога не е чакала. Навярно тя така и не разбра какво означава това — по същия начин и земята, пръстта, черноземът, или просто онова в земята, което кара семената да никнат тъкмо когато им е време, нито знае, нито му трябва да знае какво значи да чакаш. Защото, за да познаваш очакването, трябва да си боязлив, слаб или достатъчно неуверен в себе си, та да знаеш какво е нетърпението или бързането, а Юла, подобно на земята, никога не е имала нужда и от тях. Едничкото, което ѝ бе нужно, беше да съществува, както пръстта на нивата, додето настъпи благоприятното време, благоприятният вятър, благоприятното слънце, благоприятният дъжд; додето всъщност този едничък и неповторим огромен бик прескочи кротката градинска ограда, долетял направо от горите или от високата планина, или дори от бездънното небе и най-сетне се намери сред вече стоящите тук овце, горд и с вдигната глава. Тъй че именно МакКарън бе този, който отлагаше все по-дълго неизбежното, както би рекъл някой. Причината бе може би тази, че трябваше за известно време да се откроява сред овцете с гордостта си. Или може би просто в началото му е било прекалено забавно да си поиграе с тия овце на име Букрайт или Куик, да ги подравни и да види колко могат да издържат, за да забравят в един миг, че са просто овце, или по-скоро да си припомнят, че са овце, само че пет на брой, додето накрая го приемат като един от многото съвсем естествени професионални рискове, с каквито Юла вече ги беше научила да се справят.

Така може би ще се досетите какво са чакали. Бяха хора верующи. Мисълта ми е, че ходеха на църква едва ли не всяка неделя, посещаваха и вечерните молитви в сряда, освен ако не им се случеше

нещо непредвидено. В сравнение с останалите, църквата не беше лошо място, където човек може да приключи, една седмица и да почне следващата, особено като се има пред вид, че не съществуваше друго заведение, където можеше да се отиде в неделната утрин; да не казвам и това, че докато в църквата се пееше, молеха се или слушаха проповедта, до извора можеше да се поиграе на зарове; а кой знае, в сряда вечер винаги бе възможно да се придума някое младо момиче да дойде с теб в хрусталака, преди баща му или майка му да са открили, че липсва. А може би изобщо нямаха нужда да чуват, тъй като едва ли е вярно, че Самсон и Далила са първите хора, съчинили притчата за отрязването на косата. Така че цялата история бе навярно онова, което се нарича инстинктивният и отчаян наследствен и най-удобен начин, достъпен както за младия, така и за стария мъж, изправен пред едни или други женски проблеми. Така вече може да се схване какво са чакали. Естествено, те биха предпочели да запазят тази Варнърова моминска цитадела дотогава, докато един от тях не съумее да се откачи от другите четирима по някакъв щастлив случай, достатъчно удобен, за да я разграби. Но сега, когато бе довтасал този неканен подстрекател и по начало бе объркал всичко, те можеха най-малкото да се отдадат на грабеж и насилие не само за да отмъстят, но и завинаги да го изпъдят от Завоя на французина, дето си бе пъхнал носа.

Разбира се, те съвсем не възнамеряваха да го спират по мерзкия начин — в момент, когато е изтощен и капнал от своята победа и своите наслаждения; не бяха дотам подли. Но след като не можаха да предотвратят тази му победа, трябваше поне да го сгацият неподготвен, когато умът му е все още милозливо раздвоен между, така да се каже, насладите от близкото минало, сиреч предишната нощ, и надеждите му за близкото бъдеще, тоест само подир няколко минути, когато намери подходящо място да остави каруцата и да разпегне коня. Така направиха и засадата. Разбира се, бяха на погрешен път: все още нищо не бе станало. Искаше ми се да мисля, че и до този миг цитаделата е все още недокосната. Впрочем мисълта ми е, че няма да разказвам нито повече от простата драматична истина, а тя е, че всичко стана наведнъж, в тази именно нощ; че дори младият МакКарън, който в сравнение с останалите петима беше като див елен сред стадо козлета, дори той като че нямаше да се справи сам, та бе нужно всичките шестима да нападнат цитаделата, да не говорим, че въпросната утроба

трябваше, да бъде оплодена: в тази юлска нощ каруцата се спусна от хълма, те дочуха конските копита като отекват по мостчето, и петимата, най-сетне сбрали кураж за този последен отчаян гамбит, наизскачаха от шубрака на своята позната пусия, от която досега се бяха справяли с местните заблудени овни тъй просто и лесно, че дори и ръцете си подир това не избърсваха.

Разбира се, не бяха си довели свидетели и след първите две-три минути не остана и един очевидец, тъй като и последният вече се търкаляше безчувствен в хендека. Така че предположенията ми, както и вашите, бяха точни, ако не и по-точни — нали съм заинтересована страна и както се казва, имам да доказвам теорема. В действителност може би не са били нужни и три минути единият от тях е скочил да хване коня за поводите, а другите четирима са се метнали да измъкнат МакКарън от каруцата, и то при условие, че той все още се е намирал в каруцата, тъй като е можел начаса да драсне из гъстака по реката, на бърза ръка избрал благоразумието пред курназлъка, без и пет пари да дава дали някой ще го види, както е ставало неведнъж и с други натрапници преди него с по-бързи нозе.

Но когато на следващия ден народът пое да гледа уликите, по отъпканата трева стана ясно, че МакКарън съвсем не е търтил, па макар и не поради поменатите вече причини. Уликите не можеха да обяснят и друго: какво е дирела там спицата от колелото, с която е била счупена ръката на МакКарън; ясно бе само, че след това спицата се е озовала в здравата му ръка и че е стоял на пътя, докато в същото време, застанала в каруцата, Юла е въртяла с две ръце камшик с оловна дръжка и като с мотика или секира е налагала с оловото всяка показала се глава.

В крайна сметка и три минути не са били необходими. Повече и няма защо, повече не се искат: всичко е било толкова просто и естествено, — чисто и просто природни обстоятелства, толкова прости и естествени, безстрастни като прилив или като дъжд на облак, за които е потребен само един замах — тропот на нозе, задъхано дишане, псувни, лоша видимост, бъркотия от сплетени сенки около коня. (Той не се и помръднал. А и как, когато бе изкарал, речи го, целия си живот лятно време наред дъскорезната на Уил, стърчеше там през всичкото време, докато Уил все гонеше Еб Сноупс от една къща, за която две години не си беше плащал наема, събитие, което в Завоя на

французина можеше да се оприличи само на тайфун; казваха, че Уил отивал до гарата и слизал от каруцата да изчака влака, без да връзва коня — и от влак не трепваше; вързаха го чак на другото лято, при това за същата онази порта от греди, които дивите тексаски понита, доведени от Флем Сноупс, превърнаха на трески и откачиха от пантите, втурвайки се из Завоя на французина) и каруцата, само от време на време ще се белне ясеновата спица, додето оловният камшик издумти като по скапани дини върху черепите на нашите от Завоя на французина.

После празната каруца и конят останали наред пътя подобно на дърво, на балван или на хамбар, върху които приливът или проливният дъжд оправдано, ала безстрастно са връхлетели, за да отминат след това; останало и едничкото веществено доказателство — самият Терън Куик; цяла седмица върху тила му личеше отпечатъкът на оловния камшик; не за първи път името му Куик^[1] звучеше, дето се вика, като хумористичен намек — хеле пък като лежал безчувствен в плевелите край пътя. Тази история аз направо не желая да приемам другоаче, освен именно така, защото между истината и онова, което може би е станало, не може да има приемлива средна степен.

И така всичко стана без прекъсване. Искам да кажа, че движението е било един непрекъснат естествен поток от мига, когато петимата са изскочили от шубраците и са спрели коня, после псувните, подскачането и запъхтяното дишане и накрая драсването в храстите, както и последната скоропостижно отекнала и заглъхнала стъпка, когато явно четиримата са помислили, че Терън Куик е мъртъв; върху стръмния път, впрегнатия в каруцата кон, застанал спокойно наред пътя и Терън Куик заспал миролюбиво в плевелите, тогава легнала мирна тишина. И тъкмо тогаз, както ми се струва, е станало всичко: без никакво спиране, без никакво поемане на дъх; тогава не само моминският бастион капитулирал и бил превзет, но и утробата била осеменена с това дете, с момичето Линда, създадено за живот именно там, на пътя, като Юла вероятно сама е подкрепяла счупената му ръка, а конят е стоял над тях в звездите като някой от онези ловджийски трофеи, окачен и навирил глава от стената на гостната или кабинета, или (така, мисля, му казват сега) „частната бърлога“. А може би конят наистина е бил трофей.

И така, додето се усети, Уил Варнър се оказа с неомъжена бременна дъщеря. В това положение впрочем изпадна и Завоят на французина, защото, кажеш ли в ония дни „Завоя на французина“, фактически имаш пред вид чичо Били Варнър и обратно. Защото, ако Юла Варнър беше природно явление, като тайфуна или прилива, чичо Били, макар още непрехвърлил и четирийсетте, бе също от тази категория: той бе протестираше полица, бе обявявал за просрочени ипотеки, бе описвал имущество и изселвал изполичари, додето накрая Завоят на французина тръгна по пътя на Уил Варнър и хората, които го населяваха, трябваше, щат не щат, да останат и да се движат по същия път, ако не искаха да се заселват по пуцинаците на два̀сет и две мили югоизточно от Джеферсън.

Естествено, младият МакКарън трябваше веднага и на място да се погрижи за семейната чест на Варнърови. След първото сътресение всички решиха, че той има тъкмо такова намерение. Бе единствено дете на заможна вдовица, някъде от Тенеси, и съдбата му случайно бе погодила да спре поглед на Юла Варнър, както се случи година по-късно с адвоката Стивънз и Манфред де Спейн. И понеже беше едничко дете на заможна майка, получил образованието си в едни от модните тогава мъжки колежи, човек естествено би очаквал, че тутакси ще офейка с още негипсирана ръка, преди Уил Варнър да е посегнал към пушката си.

Само че ще сбъркате. Защото от природното бедствие човек не само не може да избяга, а, напротив — то само може би ще те изхвърли с центробежната си сила, или, ако си бил достатъчно разумен, да си се помъчил сам да го избегнеш. Но докато то бушува, невъзможно е да мислиш друго и да промениш намеренията си. А може би в този случай му се е дощяло да остане именно в това бедствие, та да му порази и другата ръка, че и двата крака, за което измежду останалите Куиковци, Тъловци и Букрайтовци щеше да се намери човек. Да не казвам и това, че в този колеж са избрани, макар и за кратко време, чрез обикновени примери са му били внушени и някои от висшите академични понятия за чест и рицарство. Тъй или иначе, не той окапа и без това вече пооплютата от мухи семейна чест на Варнърови. Това стори самата Юла. Тъй че не ви остава друго, освен да гадаете. В края на краищата може и младият МакКарън. Възможно е тази центробежна сила едва-едва да го е докоснала и той

тутакси да е рухнал. Обикновеното природно явление може би не е очаквало да срещне друго такова явление, също природно, а просто е чакало и дори се е надявало на нещо поне също тъй мощно, че да отвърне на удара с удар, без да губи ръка или крак още при първата схватка. Че кой знае дали следващия път няма да изгуби и главата си, а това значи и живота, и тогава всичката тази сила, мощ, безстрашие и храбра самоувереност да живее и да понася последиците от това, че в едни феноменален момент си била едно природно явление от женски род, ще се окажат хвърлени на вятъра, похабени. Не говоря за любовта. Природните явления разбират от любовта толкова, колкото и от тревогата, от несигурността и безсилието, на които трябва да си способен, ако искаш да узнаеш какво означава да чакаш. И когато си е казал, а тя вероятно го е казала: Още един такъв случай на моста и, току-виж, свършил, тя съвсем не е имала пред вид спокойствието на младия МакКарън.

Така или иначе, на другата сутрин него вече го нямаше в Завоя на французина. Предполагам, че именно Юла е напъхала остатъка от оловния камшик в камшичницата на каруцата и сама е подкарала каруцата обратно нагоре. После са събудили Уил, който, както е бил по нощница (никакви пушки; чак след двацет и осем дни, ден повече или ден по-малко, той е разбрал, че ще му трябва пушка; нея нощ му е свършил работа и малкият набор от ветеринарни инструменти), е превързал ръката, колкото да издържи по пътя му за дома или до някъде, където ще се намери нещо повече от прост конски доктор. Само че близо месец след това той се върна в Джеферсън — то бе когато Юла навярно е разбрала, че ако сама не промени колкото може по-бързо своето положение, то ще промени целия ѝ живот. Плати на пощальона допълнителна такса да ѝ отнесе едно специално за нея написано писмо. Но и от това нищо не излезе и най-сетне той изчезна. И ето че около шейсет и пет или седемдесет дни след онази унищожителна вечер на мостчето — ако сте се надявали, че от дома на Варнър и околностите се е разнесъл някакъв рев, ще сгрешите отново: вестта дойде така неочаквано, че едва не затъмни венчавката — Хърман Букрайт и Терън Куик внезапно и за една нощ напуснаха Завоя на французина, макар че според мен и на двамата много им се щеше да се похвалят, че те са причина, а Юла и Флем бяха бракосъчетани. След още една седмица, през която Уил, смятайки, че излъгва Флем, му

приписа като зестра на Юла изоставеното имение на стария французин, Юла и Флем заминаха за Тексас — достатъчно далече, за да може, като се върнат, новороденото Сноупсче да изглежда най-малкото напълно законно, ако не и правдоподобно. Да не споменаваме, че прекарало по-голямата предполагаема част от утробния си живот в Тексас, то едва ли би учудило някого, ако на третия месец му поникнат зъбки. И ако след година, като се върнат в Завоя на французина, някой любопитен досадник отбележи, че бебето е твърде едричко за тия три месеца, той ще трябва само да си припомни, че тия три месеца в повече са били прекарани именно в Тексас.

Бяха минали точно година и два месеца след онази първа среща, когато младият МакКарън бе почнал да се пропуква по шевовете. Но никой нищо не чакаше. И най-малкото едно природно явление като Юла. Тя просто съществуваше, дишаше, седеше с бебето на столалюлка върху парадната веранда на Варнъровния дом, а в това време Флем смени сума ти пари да се докопа до ония шейсет сребърни долара, които после зарови в розовите храсти в имението на стария французин — тъкмо там, където аз, Хенри Армстид и Одъм Букрайт не можехме да не ги открием. Тя все така съществуваше, дишаше и люлееше бебето и във фургона, който един ден пристигна в Джеферсън, за да може Флем да пипне Гроувър Уинбуш изкъсо, та да го лиши от другата половина на гостилничката, която държахме двамата с него. А тя продължи да съществува, да диша, но не вече и да седи, защото на приливната вълна хич не ѝ трябва да знае по коя спица е тръгнала и към кое колело се е насочила; тя, Флем и детето заживяха в брезентовата шатра зад гостилницата, а тя взе да прекосява площада, докато един ден я забеляза Манфред де Спейн, новият МакКарън, който обаче нито трепна, нито се разпука по шевовете. Човек, който не притежаваше нито едно от аристократичните предимства на едничкия син, чиято богата майка живее из хотелите на Флорида, докато той е временно из аристократичните колежи на Източните щати; вместо всичко това той се бе постарал да извлече максимум изгода от факта, че е син на кавалерийски офицер от Конфедерацията, сам бе завършил военната академия в Уест Пойнт и с армията на янките, както би се изразил баща му, бе отишъл в Куба с чин лейтенант; върна се оттам с продълговат ръбест белег на едната буза, за който хората, които искаха да провалят кандидатурата му за кмет, разправяха, че съвсем не е

нанесен от испански байонет, а от брадвата на един сержант от Мисури, когато се счепкали при игра на зарове, което, без да се гледа дали е вярно, или не, тъй и не му попречи да бъде избран за кмет на Джеферсън, нито да стане председател на банката на полковник Сарторис, да не казвам, че изобщо не му попречи — щом моментът дойде — да стигне и до Юла Варнър Сноупс.

За адвоката дори не споменавам. Не беше виновен човекът, че се оказа на същото колело — приливните вълни никога не се интересуват от хорския лош късмет. Такава му била съдбата. Заля го като мравка, запъплила по същата спица, която и слонът си е харесал като по-удобна. Не че се беше родил по-рано или по-късно и където не трябва. Беше си роден точно навреме, само че в неподходяща плацента. Било му писано и орисано да не се ражда в твърдата обвивка на един МакКарън, а в онази слаба, изтъкана от паяжина, ако щете, плацента, дадена му от бога заедно с безграничните и безнадеждни мечти.

Та така именно той взе, че презглава се хвърли в тази схватка, най-добрият изход, от която за него щеше да бъде загубата, и то по възможност по-скоро, тъй като и най-слабата прилика или пародия на каква да е, дори нищожна победа, би го сразила като мълния; междувременно Флем Сноупс почна кротко да пасе из новите джеферсънски пасбища; той, жена му и детето все още живееха в шатрата зад гостилницата и след като Гроувър Уинбуш един ден неочаквано разбра, че никога не е бил собственик на каквато и да било половина, Флем взе сам да пържи кебапчета; тогава дойде редът на семейство Раунсуел, които си въобразяваха, че все още са собственици, както казваше мисиз Раунсуел, на Търговския хотел (иначе цялата околия Йокнапатофа го наричаше Пансион „Раунсуел“) — те също откриха, че не са прави и след месец и нещо, след като ги прогони, той вече се нанесе със семейството си там, а следващите Сноупсови от Завоя на французина се настаняха в шатрата зад гостилницата и почнаха да пържат кебапчета, понеже сега Флем бе вече надзирател в юзината; и когато по това време Манфред де Спейн забеляза Юла, вече го бяха избрали за кмет на Джеферсън.

Но адвокатът продължаваше да упорствува, въпреки че най-малкото веднъж дневно виждаше как неговият смъртен съперник, победоносният завоевател, влиза и излиза от кметския кабинет или фучи напред-назад из площада с оня червен спортен автомобил,

разкрасен с пиринч, какъвто не само околия Йокнапатофа, но и цял Северен Мисисипи още не бяха виждали. Така се стигна до онзи случай на уличката зад Дамския клуб за танци по време на коледния бал, когато той се опита да се сбие с Манфред с голи ръце, та се наложи зет му да го измъкна после от канавката, додето Манфред се пръждоса от очите им, и след това го заведе у тях да го измие в банята, при което му бе рекъл: „Какво, по дяволите, искаш да докажеш? Не знаеш ли, че не можеш да се биеш?“ Навеждайки се над умивалника с пълни шепи тоалетна хартия, с която се мъчеше да спре кръвта от носа си, той му бе отвърнал: „Разбира се, знам. Но ти ми предложи подобър начин да се науча!“

Той продължи да упорствува до последния случай, в който се хвърли, като се почне още с онази история с пиринча в електростанцията. Имам пред вид онази купчина от стари износени кранове и вентили, парчетии месингови тръби, стари лагери и всякакви още части, насъбрани в юзината, които през втората година на Флемовото царуване като надзирател изведнъж изчезнаха; преки улики против този или онзи не се намериха дори и тогава, когато и от двата котела бяха задигнати предпазните клапани и се оказа, че са били заместени от добре затегнати стоманени втулки. Стигна се накрая дотам, че градските ревизори се отнесоха до надзирателя и колкото е възможно по-деликатно му известиха, че месингът липсва, при което Флем бе спрял да дъвчи, колкото да попита: „Колко?“, а после ги плати. Но на следващата година ревизорите отново си прегледаха книгата и установиха, че са пропуснали да сметнат изтеклата година, отнесоха се пак до него да му съобщят, че предната година са допуснали грешка, а той преустанови дъвкането, колкото да запита „Колко?“, след което плати и останалата сума. А адвокатът взе да се рови именно из тия отдавна отминали неща, макар че Флем не само отдавна си бе подал оставката като надзирател в юзината, но и бе закупил от джоба си два нови предпазни клапана като доброволно гражданско дарение за общината; събрал доказателствата, адвокатът поведе тия дела само с цел да zlepостави Манфред като кмет; съдията Дюкнфийлд се отърва, като прехвърли тяхното разглеждане на съдията Стивънз, бащата на адвоката. Ние обаче не разбрахме какво е станало тогава, защото съдията Стивънз опразни залата и изслуша страните, както се казва, при закрити врати: само той, адвокатът и Манфред. И това бе всичко:

не се мина много, почти начаса Манфред излезе от съда и се върна в кметството, след което плъпва слухът, легендата или, ако щете, само вестта, че адвокатът застанал пред баща си с наведена глава и повтарял: „Какво да правя сега, татко? Кажй, татко, какво да правя сега?“

Но когато на другата сутрин отидох да го изпратя на влака, той бе напълно жизнерадостен. Вече завършил Харвард и висшето правно училище в Оксфорд, той сега отново заминаваше да учи в някакъв германски град. Да, точно така, бодър и жизнерадостен, колкото си иска. „Дръж — вика ми, — преди да замина, искам да се разберем: да ти предам факела лично. Сега ти сам ще удържиш фронта, сам ще носиш целия товар.“ — „Какъв фронт — питам го аз, — какъв товар?“ „Джеферсън — казва, — Сноупсовци. Мислиш ли, че ще можеш се справи в тия две години?“

Така си мислеше той тогава: че вече нищо му няма. Че вече завинаги и окончателно се е откъснал от очарованието на Елена и сега му остава единствено да се погрижи за това какво биха измислили разните там менелайсноупсовци за общността в Йокнапатофа-Аргос, докато него го няма. Това беше добре: щеше да му бъде по-леко на мисълта. И след завръщането си щеше да има достатъчно време, за да разбере, че никой досега не се е отървал от Елена — до края не само на своя, но и на неговия живот, тя никога нямаше да го напусне. И може би защото сама не искаше това.

Но той не се върна след две години. Минаха почти пет. Беше ранна пролет през 1914-а, а на лято войната започна. Изглежда, тъкмо това — войната — чакаше той. Не че й се беше надявал, още по-малко я бе чакал да избухне заради него, защото и той, както повечето хора у нас, съвсем не вярваше в нейната близост. Но когато чакаш нещо, какво да е, то и войната не е за изхвърляне, защото, каквото и да му беше подсказвал разумът, откъсваше се от Юла Сноупс на цял океан разстояние; може би само инстинктивно бе предугаждал, че две години не представляват нищо нито за него, нито за Елена, за да повярва в тази раздяла. И така, дори ако не можеше да очаква, че войната ще го спаси, дълбоко някъде в подсъзнанието си той все така вярваше, че провидението все нещо ще нареди — нали, както казваше сам, господ е все пак джентълмен и два пъти на един и същи човек не може да погажда един и същи номер, поне не в същата опаковка.

И така, той отиде на война. Само дете ще се запитате — аз поне се учудих, — защо не застана на страната на германците. И то не защото тъй и тъй се намираще в Германия и живееше сред германци, а защото, както вече ми бе казал, макар че хората, прекосили океана да основат Америка, са носели английската култура, то сега именно германската култура се намирала в най-тясна връзка със съвременния мъжествен продукт на северния клон от древната арийска раса. Тази връзка, разправяше той, била мистична, не и това, което виждаш, а в онова, което можеш да чуеш, че днешният ариец, най-малкото в Америка, никога не вярвал във видяното, напротив — можел да повярва само в чутото, което не може да се докаже; че съвременната германска култура, особено след революциите през 1848 година, изобщо не се интересувала, та дори и малко презирала външната страна на човешкия живот, всичко онова, което може да се възприеме чрез окото или осезанието, като например живописата и скулптурата, или гражданските закони, създадени в полза на обществото, а вместо това приемала само онова, което прониква до тебе чрез слуха, като да кажем музиката и философията, както и всички смущения на разума. По тази причина, казваше той, немският език е и толкова грозен, лишен от музиката на италианския и испанския, липсвала му неопределената изисканост на французкия, бил остър и некрасив, да не кажем и пръхтящ (дето рекъл оня, на италиански се говори с мъжете, на френски — с жените, а на немски — с конете); ето защо на германците нищо не им пречело и не отвличало вниманието им от онова, което долавят с нервите и жлезите си: мистичните идеи, величествената музика — адвокатът казваше, че това била най-хубавата музика, от математическата неизбежност на един Моцарт, през божествената страст на Бетховен и Бах, до смесицата от вулгарната и панаирджийска врява, създавана от Вагнер — всичко това прониквало направо до сърцето на съвременния мъжествен северен ариец, без ми най-малко да смущава неговия разум.

Но той не постъпи в германската армия. Не зная с какви лъжи пред германците е успял да се измъкне от Германия, за да се нареди сред воюващите с тях неприятели, нито пък какво е измислил за пред англичаните и французите, за да обясни защо един студент от германски университет иска да бъде там, където може да подслуша какви изненади се готвят на германците. Тъй или иначе, успял. Влязъл

не в английската, а във французката армия, при ония, които според него говорели на дамите с неопределена изисканост. И не мога да кажа защо четири години по-късно, когато го запитах най-сетне: „Как, след като говореше за сродството с германската култура и когато германската армия ти беше под носа, или по-скоро ти ѝ беше под носа, как все пак можа да ги измамиш и да се промъкнеш до французите?“, едничкото, което ми отвърна, беше: „Сгреших.“ След още една година, когато го попитах: „И дори въпреки оная великолепна и величествена музика и великолепните мистически идеи?“, той отговори така: „Те са все така величествени и великолепни. Неправилна е само думата *мистически*. И музиката, и идеите се раждат в тъмата, в мрака. Не в сенките, а от тъмата, от помрачението, от пълния мрак. А човек се стреми към светлината. Той иска да живее в свирепия, пълен и вечен блясък на светлината, в който всички сенки са определени, контрастни, единствени и неповторими, като сянката на неговата лична чистота или низост. Всички злини на човечеството идват от тъмнината и мрака, където сянката на твоите лични престъпления не те следва като куче.“

Не се минаха още две-три години и той се върна окончателно у дома. А Юла, която, що се отнасяше до него, все така не правеше нищо друго, освен да диша, бе вече обвързала остатъка от живота му, докогато ще е нужно, с бъдещето на своята единайсетдванайсетгодишна дъщеря. Казах му:

— Елена е пристъпяла в светлината. — А той:

— Елена сама е била светлина. Затова и досега можем да я виждаме, след пет хиляди години, все така неизменна, непогръзнала. — А аз му казвам:

— А другите, за които си ми говорил? Разните Семирамиди, Юдити, Лилити, Франчески и Изолди, а?

А той:

— Няма нищо общо с Елена. Не са така бляскави, така лъчезарни и постоянни. То е, защото не са знаели да си затварят устата. И затова бавно чезнат в мрака на собствените си гласове, в които са заключени и техните страсти, и техните трагедии. Но не и Елена. Знаеш ли, никъде в летописите няма записано ни едно нейно слово, нищо повече от онова предполагаемо „да“, което сигурно е казала тогава на Парис.

Такива работи. Момичето стана на тринайсет, на четиринайсет, на петнайсет години, към нищо друго не се стремеше, освен да свърши училище, посещаваше занятията редовно, учеше си уроците, та да премине в по-горния клас, и едва ли би го познала, ако го видеше повторно, додето един ден внезапно откри, че по някаква причина той се стареа да въввлече нейното всекидневие в своето, или по-скоро да вмъкне значителна част от своето в нейното, както щете. И то един неженен адвокат, два пъти по-стар от нея, повече или по-малко вече обществена фигура в качеството си на околийски прокурор, да не казваме, че в един градец като Джеферсън подстрижеш ли се, до вечерта за това ще знаят всичките ти избиратели. И като не им дойде нищо по-добро на ума, почнаха да се срещат за по петнайсет минути един-два пъти в седмицата след училище на една масичка зад витрината в дръгстора на чичо Уили Крисчън, тя ближеше сладолед или ядеше бананова кифличка, а ледът се топеше в недокоснатата кока-кола пред него. И не само нищо по-добро, но и едничкото за доброто й име и за гласоподавателите, които след две години можеха да сметнат, че да черниш едно четиринайсетгодишно момиче със сладолед съвсем не подхожда на достойнството на един околийски прокурор.

Два пъти седмично се срещаха все така, уж свършено случайно, и както може да се очаква, тази случайност твърде много напомняше съвпадение: адвокатът стоеше в засада зад прозореца на кабинета си на горния етаж, докато по улицата се задаяха първите ученици, обикновено забавачницата и първокласниците, след което, по същото случайно съвпадение, се озоваваше на ъгъла, тъкмо в момента, когато я зърваше сред децата от седми, осми и девети клас; първите два-три пъти тя се сепваше от изненада, не разтревожена, а просто малко слисана, питайки се може би първия път какво ли пък ще иска тоя. Но това не продължи дълго, отмина, и след време адвокатът дори си позволяваше да пийне сантиметър-два кока-кола, преди да е станала толкова топла, че да не я близнеш. И така, един ден му казвам:

— Завиждам ти. — А той ме поглежда й аз добавям: — На твоето щастие. — А той:

— Какво мое щастие?

— По двацет и четири часа на ден си погълнат в работа. Повечето хора са по-свободни, кажи го, всички. Но ти си зает човек. И работиш не само това, което трябва, а именно онази работа, която от

всичко на света най-много ти харесва. И като че ли не ти стига само това, ами се сблъскваш и с толкова, ако не и повече интересни технически усложнения, отколкото сам би могъл да измислиш, а тях си ги има. Та заради доброто име на момичето, длъжен си всичко да вършиш на открито, пред очите на същото това общество, което, стига да му падне случай, е готово да затрие завинаги това добро име. Но може би те никога няма и да заподозрат, че се познавате, ако държиш всичко в тайна. Не е ли това работа?

Защото сега, дали разбирате, той бе най-последен, освободен от магията, спасен от падналия серафим. Юла сама му даде този мехлем, този балсам за разранения пръст — нали поетите са казали, че един път в живота на всеки мъж идва миг, когато си хапе пръстите. На тринайсет, после на четиринайсет, а след това и на петнайсет години, момичето сядаше срещу него в дръгстора на Крисчън, да кажем по два следобеда в седмицата, като не се смятат ония случайни две или три седмици, когато мисиз Флем Сноупс и дъщеря ѝ отиваха някъде на почивка и по съвпадение в същото време на почивка отиваше и Манфред де Спейн — вече не кметът де Спейн, а банкерът де Спейн, тъй като полковник Сарторис най-последен бе освободил председателството на банката (основана от него, бащата на де Спейн и Уил Варнър), позволявайки на внука си да полети с автомобила в хендека на път за града една сутрин; сега председател на банката бе вече Манфред де Спейн и той се премести от кметския в председателския кабинет почти по същото време, когато по съвпадение Флем Сноупс стана от бивш надзирател на юзината подпредседател на банката, едновременно заменяйки малката сукнена шапка, с която бе дошъл в Джеферсън (той само я замени — не я захвърли; легендата разправяше, че я продал на едно негърче за десет цента. Което съвсем не бе лоша цена, че знае ли човек дали заедно с потта в нея не беше се просмукала И малко от неговата финансова съобразителност?), с черна филцова плантаторска шапка, по-отговаряща на неговото ново положение и поприще.

Да, адвокатът бе сега свободен и дори сядаше сам зад витрината на Крисчън — ледът се топеше в чашата кока-кола, — докато най-сетне двете се прибираха в града, а той — готов не само на думи, изчакваше края на едновременните съвпадения и началото на новата учебна година, състояща се от два следобеда седмично, стига само това

шестнайсет, а после и седемнайсетгодишно момиче да не срещне никога своя Хоук МакКарън или Манфред де Спейн и адвокатът да трябва да каже като онзи от книгата: *Това, което виждате, не са сълзи. Само така ви се струва.*

Шестнайсет, седемнайсет, ето че е вече и на осемнайсет години, а адвокатът все така ѝ заемаше прочитни книги и по два пъти в седмицата ще я курдиса на сладолед и бананова кифличка, а джеферсънци, така или иначе, си мислеха, че знаят какво е намислил адвокатът, нищо дали си го признава, или не. Юла, естествено, от пет-шест години знаеше към какво се стреми. Все едно, че става дума за куче, може би не някое извънредно куче, но все пак свястно куче, пес като псетата, което, изглежда, господар си няма и явно предпочита да се навърта около тебе и дори след пет-шест години още не си напълно убеден ще се намери ли друго такова куче, макар че и преди пет-шест години, а и подир нови пет-шест години ти лично никога не си имал нужда от него и няма да имаш, но просто няма смисъл да го пропъждаш и да се лишаваш от ползата и преимуществата, макар да не са нищо повече от вярност и преданост — защо да ги отстъпваш другиму? Или, да кажем, имаш дъщеря, която расте и колкото повече расте и поумнява, толкова повече ще ти отнема от времето и ще ти пречи на личните истории: в такъв случай верността и предаността не само ще се окажат много подходящи, но може би и самото куче ще се окаже още способно на тях, макар отдавна да е вдигнало ръце от всякакви надежди за поне едно кокалче.

Така мислеше цял Джеферсън. Но не и аз. Макар да беше се отървала от Хук МакКарън, след като е знаела, че е бременна, все пак има такива мигове, когато дори такива природни явления в женски род си остават докрай жени, щат или не. Затуй съм уверен, че жените не са по-различни от мъжете: ако за мъжа не представлява никакво смущение или тежък удар да се почувствува баща на първото дете, родено от жената, която е обичал и загубил, но още не може да отмахне от ума си, без да го е грижа колко други мъже се надяват да го получат, така и за жената не е никак трудно да предаде бащинството на дузина деца от разни мъже на онзи мъж, който я е загубил и никога нищо не е очаквал от нея, освен да приеме неговата преданост.

А тъй като и тя беше жена, но времето, когато стана тринайсет-четиринайсетгодишна, Линда, току-що преодоляла първото си

удивление на втория или третия сладолед, вероятно също е решила, че знае какви са неговите намерения. Но също грешеше. Адвокатът не беше такъв човек. Целта му не беше да я изучи и да я вземе за жена. Тя не му беше нужна за това, искам да кажа, за един прост, естествен и нормален по-нататъшен живот до деня на развода с постоянните съпругески и брачни конфликти — за това му стигаше да си избере коя да е женска от тълпата ученички или от клиентелата на Крисчън. Само за такова нещо не би похабил толкова усилия. В цялото й възможно обкръжение той трябваше да стане онзи единствен мъж, който не само е открил у нея една душа, такава, която още може да бъде спасена от сноупсизма, както му викаше той: силата и властта, тъй упорити и зли, че можеха да съсипят тази душа дори с това, че дванайсет-тринайсет години тя вярваше в кръвното си родство с тях, а то не беше никакво родство; но и никому да не позволи, освен на себе си, това спасение, да запази криещото се в нея, онова, което напомняше шумяща напитка или една от ония бляскаво оцветени топки, които тюлените държат на носа си, трошливи, по все пак в безопасност, на един нищожен инч над калта и мръсотията на сноупсизма, докато тюленът не трепне, не се спъне, или не ги разлее.

И така, едничката му цел беше да я отдалечи от Джеферсън, а за още по-сигурно и от самия щат Мисисипи, в началото поне за деветте месеца на учебната година, докато се намери човек, който да я вземе за жена — тогаз завинаги тя ще се откъсне; такъв си беше той, чистокръвен, прост и неопетнен оптимист, ако изобщо има такива. Иначе всички разбираха, че Флем Сноупс стана подпредседател на де Спейновата банка по същата причина, поради която беше и надзирател в електростанцията: от една страна, хората, които искаха да се усмихнат на Юла Варнър, трябваше най-малкото да се научат да произнасят името Флем Сноупс, а, от друга страна, де Спейн трябваше да повлече Флем Сноупс със себе си, за да се възползува от гласоподавателите на Уил Варнър, когато трябваше да бъде избран за председател. И ако Уил Варнър така и не използва случая, за да си отмъсти на Флем за имението на стария французин, което според Уил не струваше нищо, докато Флем не го продаде на мен, на Одъм Букрайт и на Хенри Армстид срещу нашите половинки с Гроувър Уинбуш от гостилничката, сухите пари на Одъм Букрайт и двете стотици ипотека върху фермата на Хенри, без ония пет, шест или не

знам колко долара, които жената на Хенри се помъчи да скрие, закопавайки ги зад нужника, то бе по същата причина, поради която Юла не изостави Флем и не се омъжи за де Спейн: бидейки жена на Флем, тя запазваше едно предприятие, както и името на дъщеря си, а в противен случай щеше да рискува и двете. И тъй, омъжеше ли се момичето, или най-малкото изселеше ли се завинаги от Джеферсън, тя повече нямаше да се нуждае от името на Флем и от неговото предприятие, а като последица Флем вече нямаше да има никаква власт над нея, можеше да отпадне от сметката и само издалече щеше да се мъчи да надникне. Флем добре разбираше това.

Само адвокатът не го разбираше. До последния момент той вярваше, че Флем ще му разреши да отведе Линда извън Джеферсън, някъде, където първият срещнат млад човек ще се ожени за нея, след което Юла ще го напусне и с него ще бъде свършено. Адвокатът ѝ беше давал да четете книги още четиринайсетгодишна и след това, докато ледът се топи в чашата кока-кола, я препитваше по прочетеното. А щом навърши седемнайсет и напролет предстоеше да завърши гимназия, той взе да изписва проспектите на най-добрите, свръхизбрани девически институти около Харвардския университет.

Така стигаме до онази част от историята, която освен адвокатата никой друг не знаеше; той, естествено, не беше я никога разказвал. Ето защо, както би рекъл той, налага се да правим догадките си от наличните факти: купчината възпитателни книги и проспектите на институтите се покриха с прах в кабинета му, а и сладоледените срещи останаха в миналото. Защото сега тя ходеше на училище и се връщаше по странични пътища и задни улички. Трябваше да мине седмица и най-сетне адвокатът разбра, че тя го избягва. А до приключването на учебната година оставаха по-малко от два месеца и време за губене нямаше. Така една сутрин адвокатът се вдигна да разговаря с майка ѝ, но никому нищо не разказа, тъй щото сега ще трябва да се догаждаме не само по фактите. Добре, че и моето детство премина в обстановка и среда, сходна на Завоя на французина, където Флем Сноупс се беше сам издигнал без ничия помощ, ако не смятате Хоук МакКарън. Тъй че оставаше ми само да си представя, че съм Флем Сноупс и че държа в ръцете си парите на Уил Варнър единствено чрез дъщеря му — изпуснех ли слабата си власт над внучката, загубвах и дъщерята. Но ето че се появява един досаден чужд човек, проклетник такъв, който е

изготвил подробен план да отдалечи внучката тъй, че повече никога да не я видя, ако е достатъчно умна. А след като дъщерята очевидно ме е търпяла цели осемнайсет години само в името на тази същата внучка, отговорът става съвсем прост: нямам какво друго да сторя, освен да ида при жена си и да ѝ река: „Ако не позволиш на момичето да замине да се учи, аз така ще раздухам цялата тая история с Манфред де Спейн, че на нея няма да ѝ остане не само дом, който да напусне, а и в който да се връща за Коледа и за ваканциите.“

А тъй като Юла също е дишала осемнайсет години въздуха на Завоя, не ще ми е трудно да си представя, че се наричам Юла Варнър, за да се досетя какво може би е отвърнала на адвокатата: „Не, тя не може да замине да учи, но вие можете да се ожените за нея. Това ще реши всички въпроси.“ Виждате ли? Тъй като верността и предаността, които и досега ви поддържат верен и предан, без дори вече и за кокалче да мислите, са неща твърде ценни, за да се лиши някой от тях, те заслужават най-малкото едно възнаграждение. Защото по всяка вероятност чувството за пълнота и дълбока и ненакърнена наслада от това, че си хубавата Елена, е много по-всеобемно, то не може да бъде задоволено и от хиляда Парисовци, МакКаръновци и де Спейновци. Имам пред вид не само неизтощимата способност на любов, но и властта: власт не само да притегляш, да очароваш и да употребяваш, но власт и способност да раздаваш и възнаграждаваш; властта да привличаш толкова, с колкото можеш да се справиш — думите „Елена“ и „не мога да се справя“ не могат да съществуват успоредно в един език, — но все пак да притегляш малко повече, отколкото имаш нужда, за да може после да си позволиш излишъка да раздаваш, макар и разточително; но ти си Елена и не можеш изцяло да отдадеш онова, което е било твое: едничкото, което можеш, е да го споделяш, да възнаграждаваш верността и може би дори за миг да утешаваш и да уталожисш страданието. Но ти си и жестока, разточително жестока, защото си Елена и това ти е разрешено: трябва да си Елена, за да бъдеш толкова жестока, толкова разхитителна в своята жестокост, но все така читава и неприкосновена, за да се обърнеш към него за първи път на име: „Гейвин, оженете се за нея.“

И да видиш на лицето му не само уплаха и описване, каквито той бе забелязал първия път у Линда, а страх и ужас: не защото трябва да отвърне с „не“ начаса и не от това, че му е било поискано толкова нещо

— той вярваше, че тази възможност е била предложена и решена завинаги още много отдавна. Страх и ужас, защото именно тя трябваше да му го подхвърли. Тъй като не бе в състояние да храни каквито и да било надежди от мига, когато му стана ясно, че и Манфред де Спейн й е хвърлил око, той се беше научил на примирението да не се надява, единствен той от живите знаеше, че надежда за него никога не е имало. Но сега, когато тя му изрече тия слова на висок глас и право в очите, стори му се, че високо и пред цял свят му повтаря, че за него никога не е могла да съществува и най-малката надежда, дори ако Манфред де Спейн никога не бе я срещал. И щом успя тъй бързо да отговори с „не“, може би тя изобщо не е изричала предишните си думи, може би той още не е унищожен.

И понеже никой, ни един страничен човек не е бил там, за да ги чуе, вероятно чак до януари той си е въобразявал, че нищо не е било изричано, вярвал е в чудото: не вярваш ли в нещо, значи, не си го и видял, истинско чудо е колко малко му трябва на човек, за да преживее едва ли не всичко. Подобно чудо, изглежда, беше и онова, което се случи през януари: завършила през пролетта гимназията, Линда щеше напролет да постъпи в колежа, откъдето всяка вечер щеше да се прибира у дома, и както и по-рано в събота и неделя да си е в къщи, а то значи да остане под влиянието на Флем. Но току след Коледа се чу, че се е отписала от колежа и че щяла да влезе в университета в Оксфорд. Да, точно така, на петдесет мили от Флем, денонощно заобиколена от ято пет или шестстотин млади ергенчета под двайсет и пет години, всеки от които, стига да извади два долара за разрешително, можеше да се ожени за нея. Истинско чудо, особено като налетях на улицата на Юла и я питам:

— Как успяхте? — А тя:

— Какво да успеем? — А аз:

— Да убедите Флем, че трябва да я пусне в университета? — А тя ми отговаря:

— Не съм аз. На него му хрумна. Позволи й, без дори да ме пита. И аз дори не знаех, че ще го направи.

И без тия шестнайсет или седемнайсет години, преживени в условията на Джеферсън, само закалката от Завоя на французина беше напълно достатъчна, за да може и слепецът да види, че Флем Сноупс в чудеса не вярва: той предпочиташе парите в брой и на място, или най-

малкото някоя хартийка, подписана с кръстче. Тъй че когато всичко се свърши и отмина — умря Юла, де Спейн завинаги изчезна от Джеферсън, а Флем стана председател на банката и дори живееше в ремонтирания наследствен дом на де Спейн и Линда бе заминала с нюйоркския си съпруг да участва в Испанската гражданска война — и когато адвокатът най-сетне ми разказа малкото, което е знаел, моите предположения направо се потвърдиха. Тъй като всички рожби на Елена са длъжни да наследят нещо от нейната щедрост, то може да бъде дори само една милионна от майчиното богатство, но те пак ще бъдат щедри. Да не говорим за младия МакКарън, който, макар и не дотам издръжлив да устои на нови сцени на мостчето, бе най-малкото достатъчно храбър и прибързан да изпробва. Тъй че Флем предварително си е знаел, че с нея няма да може да се пазари и да ѝ предлага замяна. Така не му оставало друго, освен да постъпи именно както е постъпил: да я хване, след като, вече се е отчаяла, след като три месеца е имала време да се примири, и да ѝ каже: „Да се погодим. Ако се откажеш от всякакво учение в Източните щати, можеш да влезеш в университета в Оксфорд.“ Разбирате ли? Предлага да ѝ даде онова, което за всичките тия петнайсет или шестнайсет години, откак го познава, тя не е мечтала, че ще ѝ предложи.

И тогава дойде онзи ден през април. Веднага след Нова година тя бе постъпила в университета, аз пък се стяхах да вървя в Рокифорд, за да отнеса новата шевна машина на мисиз Ледбетър. Изведнъж на площада ме спира Флем и ми предлага половин долар да го откарам начаса до магазина на Варнър. Значи, неотложна работа, след като ми плаща половин долар, когато пощальонът щеше да го откара без пари; а и нещо тайно, щом не иска да използва обществения транспорт: пощальонът щеше безплатно да го закара и докара, но му трябваше цял ден, наетият автомобил би го изсипал пред вратата на Варнър за не повече от час.

Толкова тайно и неотложно, че на другата сутрин, още преди съмнало, Уил Варнър връхлетя в дома на дъщеря си и зет си в Джеферсън, вдигайки такава олелия, че би разбудил всички съседы, ако някой (естествено Юла) не беше го озаптил. Сега отново се налага да съпоставим някои известни факти: първо, имението на стария французин, което Уил приписа на Флем, мислейки, че нищо не струва, а после Флем го продаде на мен, Одъм Букрайт и Хенри Армстид (без,

разбира се, да смятаме сребърните долари, заровени от Флем с лопата на такова място в розовата леха, където ние, или други Ретлифовци, Букрайтовци и Армстидовци биха ги намерили). После председателското място в банката — сега вече знаем, че Флем му е хвърлил око още когато след полковник Сарторис на него се настани Манфред де Спейн. И накрая момичето, което бе наследило щедростта на майка си, и внезапно бе получило още малко от нея — нещо, което навярно никога не е знаело колко страшно му трябва, докато ненадейно не беше му дадено, и то срещу нищо.

Него ден Флем бе отнесъл в Завоя на французина едно завещание. Може би когато Линда най-последно е преодоляла удивлението, че ѝ се разрешава да отиде в университета, след като тъй продължително време ѝ беше отказвана дори надеждата да иде някъде по-далеч от Оксфорд, може би когато се е огледала и е проумяла от кого идва това позволение, тя не е могла да понесе мисълта, че ще трябва с нещо да му е длъжна. Но аз и на това не вярвам. Не ставаше дума за малкото щедрост и благоразположение — всичкото, което рожбата на Елена би наследила, защото дори половината от тази рожба трябваше да се окаже от друга кръв повлияна — дори една Елена не може да ражда децата си съвсем сама. На Линда и се искаше не само да дава, а да бъде и някому потребна: не само да е обичана и желана, а и необходима. Може би за първи път в живота си тя усещаше, че притежава нещо, което друг можеше не само да иска, но и да има от него нужда.

Беше завещание; разбира се, Юла каза на адвоката. Вероятно Флем сам е предложил на Линда, нямаше да е трудно. Но аз и това не вярвам. Не е било нужно; той я познаваше твърде добре, за да злоупотребява с това, а и тя го познаваше не по-зле. Линда сама е предложила тази мисъл, след като е разбрала, че докато той живее и диша под името Флем Сноупс, никога няма да ѝ разреши, по каквато и да е причина да напусне Джеферсън. Безсилна и отчаяна, задала си е въпроса: *Но защо? Защо?* И накрая си е отговорила, макар че може би отговорът ѝ не би издържал критика, но тогава тя бе все пак само на шестнайсет-седемнайсет, а през тия години бе разбрала, че той обича единствено парите. Трябва да е поназнайвала и нещо за Манфред де Спейн. Джеферсън не е чак толкова голям, а по начало светът е малък. Да не споменавам летните ваканции от по две-три седмици на море

или на планина, където най-неочаквано ще се появи кой? — един стар съсед от Джеферсън, случайно взел си отпуска от банката и дошъл по същото време на същото място. Какво друго ѝ оставаше да си каже? *Той се надява да сложи ръка на дядовите пари, но няма друг начин освен чрез мен и мама. Затуй си мисли, че откъсна ли се веднъж, властта му над нас двете ще отслабва, че мама също ще се махне и ще се омъжи за Манфред, а тогаз надеждата за дядовите пари пропада завинаги.*

И все пак този човек, който е имал на разположение шестнайсет или седемнайсет години да ѝ втълпи, че не обича нищо друго, освен парите, и всичко би сторил, каквото и да му кажеш, стига от това да падне още някой долар, идва при нея без натиск от ничия страна и без нищо да иска в отплата, казва ѝ: *Ако още искаш, заминавай да се учиш, само че в началото гледай да си по-наблизо, например в Оксфорд; което би трябвало да значи: Не бях прав. Повече няма да заставам на пътя ти, макар да съм убеден, че трябва да се откажа от всякаква мисъл за дядовото ти богатство.*

Какво друго би и оставало тогава, освен да стори онова, което и стори, казвайки му сякаш: *Ако едва сега ти става ясно, че моето бъдеще е по-важно от дядовите пари, аз можех да ти кажа това много отдавна; ако още преди две години ми беше казал, че те е страх, още тогава щях да те успокоя.* След това е отишла (това го знам от адвоката) при един оксфордски адвокат, току с настаняването си в университета, и съставила завещание, приписвайки, каквито и части ще ѝ се паднат от имуществото на дядо ѝ, майка и, на баща си Флем Сноупс. Естествено, и това не е напълно убедително, но тя беше само на осемнайсет и нищо друго не притежаваше, за да отдаде ономува, който според нея го е искал, било му е необходимо; едничкото слабо място тук бе това, че не е и предполагала как ще кипне старият Уил Варнър, когато Флем му го покаже.

И така, малко след десет часа нея сутрин, аз спрях не пред магазина, където по това време щеше да е бил, а пред входа на къщата му, изчаквайки Флем да влезе, да размени, както предполагам, някоя дума с мисиз Варнър, да се обърне, излезе и се качи обратно на пикапа. Вероятно на сутрешната семейна закуска в два след полунощ мисиз Варнър се е досетила, или се е решила да връчи на Уил хартийката, оставена предния ден от зет му. На разсъмване Уил вече е разбудил

цялата улица на Сноупсови, крещейки в къщата на Флем, докато Юла не го е усмирила. А по време на нормалната хилава Джеферсънска закуска, там вече се е намирал и Манфред де Спейн. Това е решило всичко. Веднъж вече измамил Уил Варнър да му даде имението на стария французин, Флем се бе извърнал на сто и осемдесет градуса и отново бе използвал Уил Варнър, за да направи себе си и Манфред де Спейн съответно подпредседател и председател на полковник Сарторисовата банка, а ето че сега Флем още веднъж бе завъртял всичко така, че по някакъв начин бе прилъгал внучката му да се откаже в негова полза от половината наличен капитал, до който досега Флем още не виждаше как може да се докопа. Сега Флем желаше само едно: Манфред де Спейн да подаде оставка, за да заеме мястото му на председател, искаше това да се извърши драговошно, тихомълком, скрито и покрито в семейна обстановка, с едно, така да се каже, приятелско предложение от страна на Уил Варнър към Манфред — да напусне банката, срещу което щеше да получи хартийката на Линда — това би задоволило всекиго, но не и Манфред. Той се оказа костеливият орех. Навярно Юла можеше да се справи с всеки друг, но не и с него. Възможно е белегът на лицето му да е наистина от Куба, където, развял знамето, се е хвърлил срещу някое вражеско оръдие или укрепление, може би е и от брадвата в онази игра на зарове, както се мълвеше по време на кметските избори. Във всеки случай този белег стоеше на лицето му, не на гърба, и ако човек можеше да го хлопне с парче оловна тръба и да го обере, додето лежи в несвяст, никакъв Сноупс, никой, не би успял да стори това, показвайки му в очите нещо като пистолет.

А между тях Юла, успяваща да се справи с всички, освен с Манфред, тя, която усмири Уил, но не можа да затвори устата на Манфред. Тя, която бе отдала деветнайсет години без една седмица, за да създаде един дом, в който Линда да расте и да живее, без никога да си казва *другите деца имат повече от мен*; тази Юла сега трябваше на място и завинаги да реши: *Ако сега съм на осемнайсет, какво бих предпочела — да остане майка ми със славата на самоубийца или всички да я осъдят като разпътна?* И по пладне на другия ден цял Джеферсън знаеше, че предишния следобед Юла е била в салона за разкрасяване — там никога не беше стъпвала, защото и никога не е имала нужда, — накъдрила си косата, лакирала си ноктите, прибрала

се и по всяка вероятност вечеряла или просто поседяла на масата, тъй като още нямало единайсет, а после, изглежда, е посегнала към пистолета и е свалила предпазителя.

На другата сутрин адвокатът и сестра му отидоха с автомобил до Оксфорд да доведат Линда — какво нещастно съвпадение, всичко това трябваше да се случи само една седмица преди нейния деветнайсети рожден ден! Но щом се добра до нейното завещание, Флем, естествено реши, че час по-скоро трябва да го покаже и на Уил Варнър като на страна заинтересована; Уил също нямаше никакво основание да избере тъкмо този ден и да пристигне с викове в града, само два часа след като го е прочел. Можеше да почака половин-един месец, пък чак тогаз да идва, никой не го караше да бърза, а и Флем можеше да почака колкото трябва.

За останалото се погрижи адвокатът. Уреди погребението, изпрати да доведат от Завоя на французина мисиз Варнър и стария методически проповедник, който бе кръстил Юла, да я изпрати сега и до гроба. Защото естествено не можеше да се очаква, че овдовелият съпруг ще се откъсне от скръбта си, за да се заеме с подобни прозаични дела. Да не казвам, че трябваше да се подготви след едно прилично изчакване да поеме и банката, тъй като Манфред де Спейн си събра багажа и веднага след погребението напусна Джеферсън. После, след още един благоприличен промеждутък, този път малко по-дълъг, тъй като банката работи с налични капитали и не може да чака, се приготви и за нанасяне в къщата на де Спейн — де Спейн бе дал да се разбере, че няма никакво намерение да се завръща след това свое, да го кажем и сега свързано с Варнъровци, пътешествие, а какъв е смисълът една здрава и хубава къща на добро място да стои празна и необитаема? Сякаш къщата на де Спейн бе също част от размяната и сделката между Флем и Уил Варнър, сделка, включваща банковите акции на Варнър и онзи финансов сонет, или по-скоро маскарад в стила на „Сън в лятна нощ“, съчинен съвместно от Линда и един оксфордски адвокат и носещ подписа на Линда. Да не казвам и това, че старият Уил назначи адвоката за опекун на нейния капитал, най-последен защитен от Флем, докато той не измислеше нещо, на което този път би повярвал и адвокатът. А Уил назначи адвоката по простата причина, че нямаше как да го заобиколи, а и нямаше да намери друг. Адвокатът се оказа тъй надълбоко навлязъл в тия парични и погребални кризи, че

познаваше всичките подробности, но подобно на ония щури водни бръмбари се носеше и мотаеше по повърхността на застоялото блато невредим и сух.

Сега адвокатът се захвана с надгробния паметник, който Флем реши да постави. А тъй като такива се поръчваха чак в Италия, трябваше да се чака и затова адвокатът трябваше да положи всички усилия, за да може Линда по-скоро да замине от Джеферсън — Флем бе решил, че от същото това последно благоприличие Линда не бива да заминава, докато не бъде поставена плочата на майка ѝ. Само че съвсем не ставаше дума за плоча, а за паметник: адвокатът се заел да претърси не само Джеферсън и Завоя на французина, но и, кажи-речи, цялата околия Йокнапатофа, додето открие каква да е снимка на Юла, че да я прати в Италия, да изчукат лицето и в камъка. И тогава отново забелязах, че няма човек по-безразсъден от една иначе плаха личност, който е разбрал, че нейните морални устои и принципи сега изискват от него да извърши постъпки, каквито, ако трябваше да мисли само за своето лично задоволяване или интерес, никога не би събрал толкова безочливост да извърши, да се намъкне във всеки дом, където не само може би са познавали Юла, но са притежавали и някой „Брауни Кодак“, да се рови в албуми и снимки от интимно семейно естество, разбира се, възпитан и любезен, но, така или иначе, човек, комуто очевидно не можеш да кажеш „не“, нито дори „моля ви, недейте“.

Сега вече можеше да се хвърли в работа. Сега бе доволен и щастлив, нали разбирате? Сега вече нямаше какво да го тревожи. Юла си бе отишла мирно и тихо и той завинаги можеше да бъде в безопасност, че едва ли някога пак щеше да му се наложи, по думите на поета, да си хапе пръстите в постоянното очакване кой може да се появи — МакКарън или де Спейн. Сега и Линда бе не само в безопасност от Флем, но той, адвокатът, бе поел пълната грижа и контрол над състоянието ѝ, наследено от мама и дядо; сега тя можеше да замине, за където си иска — стига само да можеше той да накара ония зад морето да побързат и да издялат образа, преди да е изтекло хилядолетие или дошло второто пришествие. Събра всички снимки на Юла, които можа да намери, изпрати ги в Италия и после зачака да му пратят рисунка или снимка, показващи как върви работата, да провери има ли грешка; ще прати да ме повикат, отивах аз на уречения час в кабинета му на съвещание — току-що пристигналата последна скица

или снимка от Италия, лежи на писалището му под нарочната лампа, а той ще рече:

— Има нещо в ухото, в очертанието на брадичката, ето тук, в устата, нали виждаш? — Пък аз отвърщах:

— Мен ми се струва много добре. Красиво. — И той:

— Не. Ето тук не е както трябва. Подай ми молива. — Но, разбира се, той вече държеше молив и не можейки да рисува, налагаше се постоянно да изтрива и да чертае. Времето течеше, трябваше да ги връща; сега Флем и Линда живееха вече в къщата на де Спейн, Флем си беше купил автомобил, не можеше да шофира, но затуй пък имаше дъщеря, която може и от време на време правеше това; накрая и това се свърши. През октомври адвокатът ми съобщи, че откриването на паметника щяло да стане същия следобед на гробището. Бях вече обадил на Чик, тъй като от състоянието на умиротворение и задоволство, в което адвокатът бе изпаднал, ми се струваше, че ще има нужда и от двама ни. Този следобед Чик не отиде на училище и тъй тримата потеглихме за гробищата с колата на адвоката. Линда и Флем бяха вече там, пристигнали с техния автомобил, шофиран сега от негъра, който трябваше след това да я откара до Мемфис, откъдето щеше да вземе влака за Ню Йорк — куфарите ѝ бяха подредени в колата, а Флем се облягаше с черната си шапка, която и сега, след пет години, все така му стоеше съвсем чуждо, дъвчеше, до него Линда седеше в тъмен пътнически тоалет, надянала шапка и склонила глава, стискаща ръце на скута си в миниатюрните бели ръкавици. А пред нас стоеше той, белият паметник, с издълбаното отпред лице, което, макар и от мъртъв камък, бе все същото лице, за което всеки млад мъж, колкото и да остарее, все така ще се надява и ще вярва, че някой ден, преди и него да е застигнала смъртта, ще може да заслужи и горестта, и несретничеството, та дори и своята гибел; отдолу бе епитафията, избрана от самия Флем:

Добродетелната жена е корона за своя съпруг.
Пораснат ли, децата ѝ ще я благословят.

Накрая Флем се подаде от прозореца на колата, плю, облегна се отново и рече:

— Това е. Можеш да тръгваш.

Да, господине, сега адвокатът бе свободен. Вече нямаше за какво да се тревожи; върнаха ме с Чик до неговия кабинет, той през цялото време говореше как трябвало футболната игра да бъде модернизирана, за да отговаря на всеобщия прогрес, като занапред трябвало да се дава по една топка на всеки играч, за да не стоял извън играта, или може би, още по-хубаво, да се запази едната топка, но да се премахнат очертанията на игрищата — така хитрият играч можел да скрие топката под ризата си, да се шмугне в храстите, да обиколи например града и по някоя странична пътека, още другите неразбрали, че липсва, да пресече голлинията; и така до кантората му, където се настани зад писалището, взе една от лулите си и похаби три клечки кибрит, докато най-сетне Чик не му я издърпа от ръката, напълни я с тютюн и му я върна, адвокатът му рече само „много благодаря“, пусна пълната лула в кошчето за смет и продължавайки да говори, скръсти ръце на масата. А аз рекох на Чик:

— Наглеждан го, аз няма да се бавя — след което излязох и свърнах в страничната уличка; никога не съм разбирал от напитки, тъй че течността в половинлитровата бутилка се оказа истинска гадост, но все пак съдържаше нещо, което в момента можеше да мине за алкохол. Извадих от шкафа захар, чаша и лъжичка, направих му пунш и го сложих на писалището пред него.

— Много благодаря — рече той без да го докосне. Просто седеше със скръстени ръце, примигваше бързо и непрестанно, сякаш в очите му е влязъл пясък, и говореше: — Всички ние, цивилизованите народи, датираме началото на нашата цивилизация от момента, когато е бил открит принципът на спиртната дестилация. И макар че останалият свят, или най-малкото онази негова част, наречена Съединени щати, ни нарежда нас в Мисисипи на най-ниското стъпало на културата, кой може да отрече, че дори ако това в чашата е толкова гадно, колкото предполагам, ние също не се стремим към звездите? Защо тя направи това, В. К.? Та нали всичко, всичко, през което преминаваше, в което живееше и дишаше, нали всичко й бе дадено само назаем? Човек няма право да унищожава и да захвърля нещо, което не е негово. То принадлежи на много хора. Принадлежеше на всички нас. Защо, В. К.? — каза той. — Защо?

— Може да й е било скучно — рекох аз.

— Скучно? — повтори той. — Да, скучно. — И при тия думи заплака. — Тя обичаше, умееше да обича, да дава и да получава. На два пъти се опита и два пъти не успя да намери човек, достатъчно силен, за да заслужи любовта ѝ, и достатъчно смел, за да я приеме. Да — добави той, изправен на стола си като върлина, а сълзите се стичаха по лицето му, сега вече смирено, защото нищо на света не можеше вече да го мъчи и тревожи, — да, разбира се, че ѝ е било скучно.

---

[1] Куик (англ.) — бърз, пъргав. — Б.пр. ↑

В. К. РЕТЛИФ

И така, той беше свободен. Беше се освободял: не само от своята сирена, но и от настойничеството, което тя му беше завещала. Питам го аз:

— Какво е това Грийнич Вилидж? — А той отвърща:

— Едно такова място без определени географски граници, за нея се пада в Ню Йорк — там се събират всички млади хора под деветдесет да дирят мечтите си. — Пък аз му викам:

— Трябваше ли да напуска Мисисипи, за да намери такова място? — И му го казах, онова, което и Юла сама положително му е казала в онзи ден: — А ти защо не се ожени за нея?

— Защото беше само на деветнайсет.

— А ти на цели трийсет и пет, така ли? Не четеш ли, по вестниците — думам — постоянно пише за момичета, дето още си държат куклата с една ръка, а се женят за шейсет и седемдесетгодишни мъже, стига само, разбира се, да им се намират малко излишни парици.

— Искам да кажа друго: пред нея има още толкова време, може да ѝ се случи нещо и тогава да има нужда от мене. В колко вестника си прочел за ония, които се женят, защото някой ден ще имат нужда от друг?

— А-ха — викам, — значи, сега не ти остава нищо друго, освен да седнеш и да се ослушваш за междуградския телефон или да чакаш пощальона с телеграмите. Защото едва ли се надяваш тя да се върне в Мисисипи. А може би се надяваш?

— Разбира се, не — рече той. — Защо ѝ е да се връща?

— Слава богу! — казвам. А той мълчи. — Кой знае — викам, — може да си е намерила мечтата още на втория ден, нали? На третия? Тя пристига, а той вече там. За Грийнич Вилидж е възможно, нали?

А той повтаря:

— Да — казва, — слава богу.

И така, той беше свободен. И наистина, поогледа ли се човек, ще види, че сега вече нищо не му оставаше, освен да си живее в мир, доволство и спокойствие. Защото не само той, а и цял Джеферсън се беше освободил от Сноупсовци; за първи път от, кажи го, двайсет години Джеферсън, че и околията Йокнапатофа бяха изпаднали, така да се каже, в Сноупсовско безветрие. Като че ли най-после дори Флем беше доволен: накрая бе седнал в креслото, на което бяха седели председателите на Търговско-зеделската банка от оня ден преди двайсет и нещо години, когато я беше основал полковник Сарторис; обитаваше същата къща, в която бе роден вторият от тях, тъй че сега, заключеше ли парите и се прибереше у дома, не му оставаше друго, освен също така да живее усамотено в мир, доволство и спокойствие, отървал се не само от дъщерята, която години наред го бе държала постоянно и непрекъснато на тръни да не вземе всеки миг да избяга някъде, където ще се изплъзне от окото му, току-виж, оженила се за първия срещнат и той изгубил нейния дял от парите на Уил Варнър, но отървал се и от една съпруга, която всеки момент можеха публично да хванат с Манфред де Спейн и това да му струва останалите Варнърски капитали и гласовете на банковите акционери.

В действителност сега Флем бе единственият истински Сноупс, останал в Джеферсън. Старият Еб тъй и не успя да доближи на помалко от оня хълм на две мили, откъдето едва-едва се забелязваше водният резервоар: там той пусна котва още в 1910-а и оттам не мръдна. Преди четири години Флем бе завинаги евакуирал И. О. в Завоя на французина. Още преди това бе обезвредил Монтгомери Уорд, пращайки го в Парчманския затвор, където лежеше и Минк (Минк фактически не бе живял някога в Джеферсън, ако не смятаме ония няколко месеца, когато беше подследствен и очакваше доживотната си присъда). А миналия месец можа да отпрати и четиримата полу-Сноупсовци и полуиндианци, които с наложен платеж от Мексико му беше изпратил Байрън Сноупс, чиновникът в банката на полковник Сарторис, който си даде оставката по простата причина, че задигна колкото можеше да носи от наличните банкови пари и драсна към най-близката граница на Щатите; накрая се намери все пак някой, който се осмели да ги доближи толкоз, че да им закачи табелките за платения обратен път, преди оня от тях, у когото се намираще корсиканският нож, да го е извадил. Колкото до синовете на

Ек, Паника на Уолстрийт и Адмирал Дюи, те, първо на първо, не бяха никакви Сноупсовци, понеже например Уолстрийт очевидно мечтаеше единствено да държи такава бакалница на едро, в която по най-нечуван за Сноупсови начин да продава на хората тъкмо онова, което искат да купят, и тъкмо на оная цена, която са готови да дадат.

Той беше почти удовлетворен. Думата ми е за Флем и за новата му къща. Къща като къща: двуетажна, с веранда, на която сядайте майор де Спейн, бащата на Манфред, когато не беше за риба, на лов и не практикуваше от време на време адвокатската си професия. За втория председател на Търговско-зеделската банка тя бе също удобна, още повече, че му беше и родна къща. Но сегашният председател беше друг човек. До своето кресло и до тази къща той трябваше да извърви по-дълъг път от първите двама. Навярно и сам е разбирал колко отдалече трябваше да тръгне, за да стигне дотук, колко труден ще се окаже този път. Защото полковник Сарторис се беше родил в богатство и почит, Манфред де Спейн имаше по рождение поне почитта, а парите натрупа сам. Но той, Флем Сноупс, трябваше да си спечели и двете, да ги изкърти, изрови, изчопли и откъсне от тая, както се казва, корава, издръжлива и неотстъпчива скала, и то не с двете си голи ръце, а само с една гола ръка, понеже с другата гола ръка трябваше да се отбранява, докато с първата кърти и чопли. Ето защо къщата, в която хората с банковите капитали виждаха Манфред де Спейн да се прибира всяка вечер, след като е заключил касите, не можеше да бъде достатъчна за Флем Сноупс. Къщата, в която трябваше да го виждат, че се прибира вечерно време до часа на другия ден, когато щеше отново да отключи касите, трябваше да представлява и материален символ на всички ония аристократични и порядъчни поколения, чиято гордост не им е разрешавала да злоупотребяват с хорските капитали, от което впрочем едва ли някога са имали нужда.

Все пак в Джеферсън се появи още един Сноупс. Не, той не беше пресаден от Завоя на французина, а просто внесен за временна употреба. Казваше се Уот Сноупс, дърводелец, а пълната му фирма гласеше „Уоткинз Сноупс — Общи работи“ — така тя бе изписана от двете страни и върху задницата на фургона, с който едно време доктор Мийк разнасяше своите патентовани лекарства: това свидетелствуваше, че явно сегиз-тогиз някъде се появява Сноупс, който може да чете печатни букви, за ръкописните да не говорим. И

така през следващите девет-десет месеца всеки, който имаше или си измислеше случай, можеше да мине по улицата и да види как Уот и неговата бригада от кръвни и некръвни роднини свалят предната веранда на майор де Спейн, доизграждат задната част на къщата, зидат и вдигат колоните, които от земята преминаваха и през двата етажа и стигаха покрива; дори и след завършването на мазилката къщата нямаше да има величието на Маунт Върнън^[1], но затуй пък Маунт Върнън се намираше на хиляда мили отгук и едва ли някой щеше да има случай да направи завистливо и злостно сравнение.

И така, когато заключеше банката и вечер се прибереше у дома си, той щеше да влиза и да затваря зад гърба си вратата на една такава къща, с която щяха да се гордеят хората-собственици на капиталите, предадени му на съхранение; макар и малко завистливи, всички до един, и завистливите, щяха да я одобряват и нощем щяха да заспиват спокойни, че и техните пари са също тъй неопетнени, безукорни и ненакърними. Сега той беше, както се казва, като на картинка: имаше негър готвач и портиер, който можеше и да шофира, и понеже сега единствената дъщеря, която караше автомобила, вече не бе тук, от време на време, може би веднъж в месеца, те излизаха, колкото да поддържат акумулатора, че, както му беше казал един, иначе щял да се изтощи и трябвало да се купува нов.

Всъщност измени се и се преобрази като символ само къщата, не и той. Домът, в който се скриваше към четири часа след пладне и от който се показваше чак в осем на другия ден, можеше спокойно да бъде непоклатимият аристократичен родов символ на един Александър Хамилтън и Арън Бър, Астър и Морган, Хариман или Хил^[2], на всеки друг златен защитник на твърдите и съобразителни капиталовложения, но човекът, когото собствениците на съхраняваните при него пари виждаха да влиза и да излиза от къщата, си беше все същият, с когото бяха привикнали още от двайсет години насам: същата малка папийонка на ластик, с която бе излязъл върху мулешкия впряг от Завоя на французина, само шапката му сега беше нова и по-различна; но дори онази, старата сукнена шапка, която може би стоеше твърде добре на служителя при Варнър, но в никакъв случай не можеше да влиза и да излиза от една Джеферсънска банка върху главата на нейния подпредседател, дори тя не беше захвърлена, нито харизана някому, а продадена, макар и само за десет цента, но в една банка и десет цента

са пари, тъй че всички собственици на капитали, на които той бе станал заместник-пазител, щяха сега да поглеждат шапката на главата му и независимо от това колко малко биха дали за подобна, щяха да знаят, че на него му струва десет цента по-евтино. Не че той сам се противеше на всякакви промени у Флем Сноупс: правеше го с преднамерено пресмятане — човекът, на когото се доверяваш, не е непременно оня, за когото знаеш, че никога не е злоупотребявал с доверието, а такъв, за когото от опит знаеш, че отлично разбира кога злоупотребата ще бъде възнаградена с чиста печалба и кога — наказана със загуба.

Такава беше къщата отвън до момента, когато влезеше и затвореше парадния вход до осем на другия ден. Той никога никого не канеше вътре и досега никой не бе успял да изнамери как да проникне в нея. Едничките хора, които я познаваха извътре, бяха готвачът и портиерът; именно портиерът ми е разказвал: всичките огромни стаи си били подредени тъй, както ги е оставил де Спейн, ако не се смятат ония вътрешноархитектурни украшения, които специалистът от Мемфис бе внушил на Юла, че като подпредседател на банка той трябва да притежава; Флем никога не влизал в тези стаи — сядал само в трапезарията да яде, а когато не спял, отивал в задната стая, където се настанявал на въртящ се канцеларски стол, какъвто имал и в банката, и подпирал нозе о камината, без да чете, без нищо да прави, седял само с шапка и дъвчел онази малка хапка въздух, която задъвка, след като, пристигайки най-сетне в Джеферсън, се отказа от тютюна и чу за дъвката, но се отказа и от нея, когато разбра, че хората смятат един подпредседател на банка човек твърде състоятелен, за да дъвче каквото и да било. Уот Сноупс открил в някакво списание картинки: как всяка камина може да се префасонира в колониален стил, с релефи, колонки и корнизид; в началото Флем сядал и подпирал крака на бялата боя, а от налчетата на токовете му в нея се чегъртала все по-дълбока бразда. Близко година след довършването на къщата Уот Сноупс дошъл на вечеря, а след като си отишъл, вратарят влязъл в стаята и, както ми разправяше, видял: не предизвикателство и не дори прост намек за произхода му, а както казват хората, препотвърждение, а може би и предупреждение за собствената личност — малка дървена полица, небоядисана и прикована върху ръчно моделираната и ръчно изписана

камина в стила на Маунт Върнън точно на онази височина, на която Флем си подпира краката.

Беше време, когато първият председател на банката, полковник Сарторис, изминаваше четирите мили от фамилното си имение до банката с кабриолет, теглен от двоен конски впряг и управляван от чернокож кочияш в ленена ливрея и с един от старите цилиндри на полковника; имаше и такова време, когато вторият председател идваше и си отиваше с боядисания като пожарна кола състезателен автомобил, додето най-сетне не си купи черния „Пакард“, също така управляван от негър, само че с бяла дреха и шофьорска фуражка. Този тук новият трети председател също имаше черен автомобил, макар и не „Пакард“ и шофьор негър, макар и не в бяла дреха и с фуражка, а сам той все още не ходеше на работа с кола. Двамата предишни председатели обикаляха вечер след работа и в неделя околията, единият с кабриолета и конския впряг, другият с черния „Пакард“, да нагледат памучните плантации, чиито ипотекни държаха, а новият председател не бе захванал и това. И то не защото все още не можеше да повярва, че наистина държи ипотеките. В това той никога не беше се съмнявал. Не се и боеше да го повярва, нито пък беше твърде мекушав или са го глождели съмнения. Той просто все още изчакваше, наблюдаваше, усъвършенствуваше се. Не че бе научил две неща, все още мислейки, че изучава едното, а именно как да си осигури необходимата почтеност; второто той си го бе вече донесъл от Завоя на французина. И това беше смирението, онзи единствен вид смирение, който си струва пукнатия грош: смирението да си дадеш сметка, че съществуват още куп неща, които не знаеш, но които ще научиш, стига да притежаваш търпението да си достатъчно дълго смирен и наблюдателен и особено ако постоянно поглеждаш към това, което е зад тебе. Така че сега вечерите и неделите той посвещаваше на къщата, в която още никой не е бивал поканен, за да го види как седи на въртящия се стол в единствената използвана стая, с шапка на глава, задъвкал безспорно нищото и подпрял нозе на оная допълнителна дъсчена полица, закована като едно небоядисано отрицание върху ръчно моделираната и изписана камина подобно на ония девизи, които човек си окача в рамка по стените на работното място — „Не забравяй, че ще умреш!“, „Усмихвай се!“, „Работи!“, „Любовта е у бога“ — за да напомнят не само на теб, но и на непознатия, който ще ги види, че

макар и от думи ти знаеш: за да достигнеш мястото, на което се намиращ, едва ли е възможно да си дал нещо повече от сам себе си.

Но всичко това — дървената лавица и другите неща — дойдоха по-късно. Важното бе, че сега адвокатът се чувствуваше свободен. Не непременно три дни след пристигането на Линда в Ню Йорк, но не и след триста дни той, както се казва, беше наистина свободен. Когато влязох, сварих го в пощенската зала да се обляга на гишето с вече отворено писмо в ръка; случи се тъй, и то не по негова вина, че залата беше в момента празна.

— Казва се Бартън Кол — казва ми той.

— Хубаво — викам, — само че кой е той?

— Мечтата. Така се казва мечтата.

— Коул? — питам.

— Не — казва. — Ти произнасяш Коул, а то е Кол.

— А-ха — викам, — Кол, значи. Не ми звучи съвсем по американски.

— А Владимир Кирилич по американски ли ти звучи?

Но в пощата нямаше никой, както казах, не по негово желание.

— Поврага! — казвам. — Цели сто и петдесет години, откак янките в проклетия ви Конгрес ни тикнаха в планините на Вирджиния, на едно поколение ще се намери един Ретлиф, дете половин живот ще се мъчи да си скрие първото име, и все някой ще го изтърси пред хората. Юла ти е казала, нали?

— Добре — казва, — ще ти помогна да скриеш семейния си позор. Да — добавя, — той е евреин. Скулптор и по всяка вероятност превъзходен.

— Защото е евреин ли? — питам.

— Може би, но не изключително затова. Заради нея.

— Значи, какъвто и да е бил преди, щом Линда се е омъжила за него, ще го направи голям скулптор. Така ли?

— Не. Но щом тя го е избрала, значи, е бил най-добрият от всички.

— Значи, вече са женени — викам.

— Какво? А, не! Нали ти казвам, сега са се запознали.

— Значи, още не си... — едва не добавих „в безопасност“, но се усетих — сигурен. Искам да кажа, още не е взела окончателно решение.

— Че какво, по дяволите, ти разправям! Не помниш ли какво ти казвах миналата есен? Тя ще се влюби веднъж, и то ще е за цял живот.

— Само че ти каза „осъдена“.

— Така да е — казва той.

— Осъдена на вярност и мъка — така ми говореше. Ще се влюби веднага, веднага ще го изгуби и после до края на живота ще му остане вярна и ще го жали. Но сега поне още не го е изгубила. В действителност още не го е спечелила. Прав ли съм?

— Казах: така да е.

Това беше някъде през първите шест месеца. Година по-късно върху камината в стил Маунт Върнън се появи дъсчената лавица за нозе: едно малко стъпало от грубо дърво, сякаш изровено от сметта и приковано от един селски дърводелец към този девствен Матерхорн на порядъчността, та да може алпинистът, задъхан и събрал последни сили в последния напън на живот и смърт, да опетни след това този най-висш венец, корона и връх със своите инициали на победител. Но не и в нашия случай; тук отново се проявяваше смириенето: но не пред хората, за да не оскърби всички ония, които благоговееха пред алпинизма чрез Търговско-земеделската банка, а насаме, като в потаен параклис или светилище, и то не за да се долепи запъхтян до нея, отчаян, ала несломим, а за да подпре нозе, сядайки да си отдъхне.

Този път тъкмо отминавах стъпалата пред кантората му, когато адвокатът се зададе откъм ъгъла, забързан както обикновено, от външните му джобове се вееха листове преписки и дела, а както винаги стискаше някои от тях и в ръка. Мисълта ми е, че познаваше само две състояния: или да стои повече или по-малко спокоен, или да хвърчи тъй, сякаш пешовете му горят.

— Бягай си вкъщи и грабвай чантата — викна ми той. — Довечера потегляме от Мемфис за Ню Йорк!

Качихме се в кантората му и щом се намери вътре, той, както обикновено, изпадна в другото си състояние. Захвърли хартиите на масата, извади една от лулите си и седна; посягайки в джоба си за кибрит, за тютюн или за нещо друго, откри и останалите книжа, също ги захвърли на масата и се облегна на стола, като че сега разполага с цялото време на света и поне в следващите сто години не очаква да се случи нищо друго.

— За освещаването на дома — рече той.

— Искаш да кажеш за сватбения прием. Нали така му викат, след като свещеникът си е прибрал двата долара? — Замълча, облегнат и замъчил се да запали лулата. Напомни ми ювелир, който се е заел да стопи една капка платина за някой часовник. — Следователно няма да се венчават — подхванах, — а само ще се събират. Чувал съм: тъкмо на това му казват пробна мечта по грийничвилджки: събуждаш се от сън и няма защо да скачаш от леглото, за да търчиш до най-близкия адвокат като луд.

Остана неподвижен. Само настръхна, така бързо и светкавично, че дори не му остана време да се отмести. Седеше настръхнал като таралеж и, разбира се, неподвижен. И тъй като дори таралежът, щом се нагласи и настръхне, може да си разреши един по-хладен, спокоен и сдържан глас, изрече хладно и спокойно:

— Добре, аз тогава ще му припиша термина „брак“, макар и неоснователно. А ти протестираш или поставяш под въпрос? И може би ще предложиш нещо по-добро? Че нямаме много време. Много ли? Никакво време нямаме — додаде сам. — Младите хора днес нямат никакво време, само глупаци под двайсет и пет могат да вярват, че и да се надяват, че още има време за нас, за всеки, който живее в тия времена...

— Не се иска много време да кажеш „да“ пред свещеника и после да му платиш, колкото сте решили тримата, че трябва.

— Но нали току-що ти казах: и толкова няма да ти е останало, след като си живял двайсет и пет-трийсет години.

— Значи, е трийсетгодишен — казвам. — А ти преди малко спомена само за двайсет и пет.

Сега вече нищо не можеше да го спре:

— И десет години още не са минали, откакто техните бащи, чичовци и братя приключиха една война, която трябваше завинаги да освободи държавния организъм от паразитите, наследствените собственици, тия, които уж генерално решават човешките проблеми, а отнеха живота на осем милиона човешки същества и съсипаха една четирийсет мили широка ивица земя в сърцето на Западна Европа. И само десетина години по-късно същите стари циници, непотрудили се дори да си сменят имената и физиономииите, а само накичили се с нови титли, наизмъкнати от демократическия речник, и с нови лозунги от демократическата митология, без дори да забавят крачка, отново се

сдружават, за да съкрушат и последната отчаяна, ала осъдена надежда... — *Сега ще спомене и ония, които разбиха сърцето на президента Уилсън и погубиха Обществото на народите*, помислих си аз, но той продължаваше, без да забавя крачка: — Ето ти вече един в Италия и един къде-къде по-опасен в Германия, само че докато Мусолини си има работа само с едни италианци, оня другият разполага с германци! И третият в Испания — той не иска нищо друго освен още малко да го оставим на мира — ние, всички, които все така вярваме, че ако си затваряме очите, всичко ще мине и замине. Да не споменаваме...

— Онзи в Русия — рекох аз.

— ... ония тук, у нас: разните му организации с красиви имена, които в името божие се сплотяват против нравствената и политическата нечистоплътност, против хората с друг цвят на кожата, друг произход, друга религия: Ку Клукс Клан, Сребърни ризи, да не ти говоря за разни местни ратници като Лонг в Луизиана, нашия Билбоу в Мисисипи, че дори и нашият сенатор Кларънс Игълстоун Сноупс тук, в околия Йокнапатофа...

— И онзи в Русия — викам аз.

— Какво? — сепна се той.

— Ясно — рекох аз, — не е само скулптор. Значи, е и комунист.

— Кой? — попита адвокатът.

— Бартън Кол. И това, дето няма да се венчават, е, защото Бартън Кол е комунист. Те в църквата и в брака не вярват. Няма да му разрешат.

— Той е искал да се венчаят — рече адвокатът. — Но Линда се отказала. — Сега вече аз извиках „какво?“, а той все така сърдит и недосегаем като таралеж седи и ме пита: — Не вярваш ли?

— Защо — викам, — вярвам.

— За какво ѝ е да се венчава? Какво е видяла в брака, дето деветнайсет години ѝ беше пред очите, та сега и една стотна да си поиска?

— Хубаво — рекох, — хубаво. Само че в това не вярвам. Повярвах ти първия път, като ми говореше, че нямало време. Но млад ли си, можеш и да вярваш. А като си достатъчно млад и смел, можеш едновременно да ненавиждаш нетърпимостта и да вярваш в

надеждата, а пък щом си достатъчно смел, действуй! — Той продължаваше да ме гледа. — Защо и аз не съм такъв — рекох.

— Значи, не само да се ожениш за някого, а да се ожениш за когото си щещ, само и само да бъде брак. И тъй няма да е прелюбодеяние, а? Дори за тебе.

— Не това — викам — Ще ми се да съм на тяхно място, да вярвам в нетърпимостта, в надеждата, в действието. Каквото и да ми струва. Готов съм, ако трябва, и под двайсет и пет да се върна, като нея. Готов съм и трийсетгодишен скулптор от Грийнич Вилидж да стана, като него.

— Значи, отказваше да повярваш, че й се ще да се сгуши до някого, да бъде, както тя казва, щастлива.

— Не — казах, — нали и на мен ми се ще същото.

Само че не тръгнах с него, дори след като ми каза:

— Глупости. Я тръгвай! А на връщане ще прескочим до Саратога да видим оня окоп ли, възвишение ли, какво ли, откъдето първият емигрант на име Владимир Кирилич Ретлиф е влязъл като твои прадед в родната ти страна.

— Той тогава още не с бил Ретлиф — казах аз. — И досега не му знам презимето! По всяка вероятност и самата Нели Ретлиф не е могла да го пише, камо ли да го произнася. Може би впрочем и той да не е могъл. И после тогава още не е било Ретлиф. Било е Ратклиф... Не — викам, — един човек стига. А може и по-евтин свидетел да се намери. Аз не само ще искам обиколен билет, ами и храна три пъти на ден.

— Какъв свидетел? — учуди се той.

— В такъв сериозен момент от живота й, когато се гласи официално, или най-малкото формално, да се съюзи или събере с един джентълмен от противния пол, както се казва, за какво друго ще предприемаш това пътешествие, ако не да им кажеш най-после коя е тя, или най-малкото коя не е? — След това добавих: — Тя, естествено, вече знае. — А той ми вика:

— И как не? Нима е могла деветнайсет години да живее под един покрив с Флем и все още да вярва, че той й е баща, макар и да разполага с неопровержими доказателства?

— А ти нищо не си й разказал, така ли? — викам. — Работата е още по-лоша — казвам. — Хрумне й веднъж мисълта, поизмъчи я и ето че дошла при тебе и те пита: „Кажете ми истината. Той не ми е

баща, нали?“ И винаги ще разчита, че ще ѝ кажеш: „Имаш грешка, тъкмо той ти е баща.“ Това ли е зависимостта и нуждата, за която говориш? — Той вече не ме гледаше. — И какво би сторил, ако дойде и ти зададе обратния въпрос: „Кой е баща ми?“ — Не, вече не ме гледаше. — Вярно — казвам, — не би задала такъв въпрос. Според мен, и тя достатъчно добре е наблюдавала Гейвин Стивънз, за да знае добре, че има един вид лъжи, с които и той дори не изпитва нуждата да се пребори. — Изобщо вече не ме гледаше. — И, значи, тази зависимост — викам — се състои в един обикновен билет.

Върна се подир десет дни. Помислих си, че може би ако въпросният скулптор я беше хванал неподготвена, да допуснем все още сънлива, да я прелъже и вдигне от леглото и още преди да е забелязала къде се намира, да я беше отвел или пред олтара, или дори само при един мирови съдия, тогава, може би той, адвокатът, щеше да се окаже свободен. Но после ми стана ясно, че това не са дори празни мечти — в мисълта ми нямаше нищо, което би могло да се нарече разум. И като се отърсих от тия паяжиноподобни надежди, схванах, че от години съм осъзнавал същото, което вероятно и Юла е разбрала още в момента, когато за първи път го е видяла: че той никога не може да бъде човек свободен, че никога няма да поиска такава свобода, защото тъкмо в обратното се състои целият му живот и загубеше ли го, нямаше нищичко да му остане. Думата ми е за правото и предимството, за възможността вечно да посвещава чувството си за отговорност на неща, които никога няма да уталожат собствения си стремеж към тази отговорност, а в отплата не биха го и заплашили дори, че ще му подхвърлят само отрязаните кокалчета. И си спомних, като ми разправяше, че тя била обречена на вярност и постоянство — да обикне веднъж, да изгуби любимия и после вечно да скърби, пък аз му бях казал, че може би е така, че да си дъщеря на хубавата Елена от Троя, е все едно да си примерно бивш римски папа или бивш японски император: и в двата случая нямаш никакво бъдеще. Сега разбирах, че е бил почти прав, само дето не на място бе употребил думата „обречена“: защото обречена бе не тя, тя щеше чудесно да се оправи; обречен бе оня, който щеше да се радва на верността, че постоянството и на любовта ѝ, онзи, който поемеше върху себе си отговорността и никога нямаше да поиска, камо ли да очаква, едно кокалче в отплата; а

от тях двамата по-щастливият може би щеше да е оня, върху когото би се стоварил покривът, когато си ляга или става от леглото.

Но, разбира се, наканех ли се да му кажа тия неща, щеше да стане дълга и широка, затуй здравият разум ми диктуваше хич и да не се опитвам. И така, отчасти като го избягвах, но главно като се борех като демон, като Яков с ангела, най-сетне устоях на изкушението да му го кажа — изкушение толкова човешко и толкова силно, а именно да захвърлиш съзнателно възможността по-късно да му кажеш: „Аз нали ти казвах.“ Времето минаваше. Заковаха онази допълнителна дъска за подпиране на краката, от никого невиджана освен от негъра портиер — още една легенда в Джеферсън, след като чух неговия разказ, а после може би и той, и аз сме се изпуснали подред пред наши близки приятели: още една част от легендата за Сноупс, още един паметник на Флем Сноупс в поредицата паметници, наизникнали след онзи воден резервоар, от който така и не разбрахме дали са извадили липсващия месинг от царуването на Флем в юзината, скрит там от двамата подплашени чернокожи огняри.

После настъпи 1936 година, оставаше все по-малко време. В Италия Мусолини, в Германия Хитлер и, разбира се, както казваше адвокатът, оня в Испания. Един ден го срещам.

— Хайде — казва, — стягай си багажа. Утре сутрин взимаме самолета от Мемфис. Този път — вика — няма защо да се страхуваш от зараза. Ще се венчават. И заминават за Испания да се сражават в републиканската армия. Явно доста време ѝ е внушавал и настоявал, додето накрая вероятно му е рекла „добре, по дяволите, да бъде твоята!“.

— Значи, в края на краищата, той съвсем не е толкова либерален, свободомислещ и напредничав художник. Значи — казвам, си е най-обикновен мъж, който смята, че щом си струва да спиш с едно момиче, то си струва и да има покрив над главата, да има какво да яде, да му отпуснеш и малко джобни пари, та животът му да мине без сътресения.

— Добре де — вика, — добре.

— Само че ще пътуваме с влака — казвам му. — Не че ме е страх от аероплана; ще ми се, като минаваме през Вирджиния, да видя каквото е останало от онова място, където първият заселник на име Владимир Кирилич е стъпил в Съединените щати.

Бях вече на ъгъла с куфарчето. Той приближи с автомобила, спря, отвори вратата, погледна ме, както се казва в киното, в едър план и рече:

— По дяволите!

— Моя си е — викам. — Купих си я.

— Ти? — казва. — И вратовръзка? Ти, който никога не си слагал, камо ли пък да си купиш!

— Че нали ти ми каза, сватба ще има.

— Свали я — казва.

— Не — викам.

— Не тръгвам с тебе. Не искам да ни виждат двамата.

— Няма да я махна — казвам му. — А може да не е само за сватбата. Нали за първи път ще се покажа по ония места, дето е било началото на В. К. Ретлиф! На тях искам да се харесам. Най-малкото да не ги посрамя.

И така, нея нощ взехме влака за Мемфис, на другия ден бяхме във Вирджиния — най-напред Бристъл, после Роуъноук и Линчбърг, после извихме на североизток покрай Сините планини и там някъде напред, не знаехме точно къде, беше мястото, където първият Владимир Кирилич най-сетне се е решил да спре; как му е било презимето, не знаехме, а може и да е нямал до момента, когато не го е намерила Нели Ретлиф (тогава се е пишело Ратклиф); още по-малко ни беше известно какво ще е дирел в наемните германски полкове в армията на генерал Бъргойн, която била разбита при Саратога, само че тогава Конгресът отказал да уважи условията на капитулацията и подгонил цялата тая пасмина шест години да се мъчи из Вирджиния без зальк и без грош, а някои, като първия В. К. и без да знаят езика. Но на него не му било ни до първото, ни до другото, ни до третото, защото се озовал не само в съответното селище, но и тъкмо в онзи сеновал, където трябвало да го открие Нели Ратклиф — вероятно е търсила яйца из полозите. И никакъв език не му е трябвал, за да нагъва храната, която му носела; навярно нищо не е разбирал и от земеделие до деня, когато най-после тя го показала на домашните си; това пък, което последвало, съвсем не се нуждаело от много думи — някой забелязал, я майка ѝ или баща ѝ, я братята, я просто съсед, че коремът ѝ расте, и тогаз ги оженили, а В. К. се сдобил със законното име Ратклиф; вторият след него се преместил в Тенеси, а третият — в

Мисисипи, само че по това време вече името се пишело Ретлиф, като най-старият син все така бил кръщаван Владимир Кирилич, та и досега половин живот се мъчи кой да не узнае цялото му име.

На следващата сутрин бяхме в Ню Йорк. Беше рано, нямаше още седем. Твърде рано.

— Сигурно още не са закусили — казвам.

— Закусили? Глупости! — казва адвокатът. — Още не са си легнали. Това тук не ти е Йокнапатофа, а Ню Йорк! — Отидохме в хотела, където адвокатът бе запазил стая. Но каква ти стая! Цели три — хол и две спални. — Можем тук да си поръчаме закуската — вика той.

— Закуска ли? — питам.

— Ще ни я донесат горе.

— Това е Ню Йорк — казвам. — В спалнята, в кухнята или на задната веранда аз мога да закусям и в Йокнапатофа. — Слязохме тогава в ресторанта. Питам го: — А по кое време закусват? На залез? Или тъкмо тогава стават от сън?

— Не — казва. — Първо трябва да свършим една работа. Не, две работи.

И отново се загледа в нея, макар справедливостта да изисква да кажа, че откак се качих на колата в Джеферсън, за нея повече дума не отвори. И си спомних какво ми беше разправял за Ню Йорк: че Ню Йорк нямал нито един от познатите на хората климати, а че имало климат, измислен специално за Ню Йорк. В такъв случай тъкмо сега можехме да го усетим: бе един такъв меко синкав сънен ден на ранната есен, когато ти се струва, че небето е полегнало върху земята като мека синкава мъглица, а високите сгради се надигат в него и изчезват, острите ръбове постепенно се размиват, сякаш ги облива не слънчевата светлина, а нещо като тананикащата песен на телеграфни жици. И тогава гледам: магазин с витрина, цяла витрина, на която няма нищо друго освен една вратовръзка.

— Почакай — казвам.

— Дума да не става. За кондукторите по влака тая минаваше, но с нея не можеш да застанеш пред свещеника.

— Недей — казвам, — почакай. — Бях чувал, че в Ню Йорк магазини има и по забутаните улички. — Щом на цяла витрина са турили една вратовръзка сигурно ще струва три или четири долара.

— Сега е късно вече — казва. — Хайде, това е Ню Йорк.

Вътре също нямаше нищо освен няколко позлатени стола, две дами в черно и един мъж, облечен като конгресмен или най-малкото като проповедник. Оказа се, че познава адвоката по име. Влязохме в някаква кантора с маса, ваза цветя и дребна пълна брюнетка, носеща рокля, каквато никой няма да облече, с прошарени коси и с най-красивите тъмни очи, които бях виждал, макар и малко изпъкнали. Разцелува адвоката, а той ѝ говори:

— Мира Алановна, да ви представя Владимир Кирилич. — А тя ме поглежда и казва нещо, разбрах, че е на руски. — Погледнете — продължава адвокатът, — един поглед и да видя ще издържите ли.

— Е, не е чак толкова лоша — казвам. — Разбира се, бих предпочел да не е в розово и зелено, а примерно в жълто и червено. Но и така...

— Харесвате ли жълто и червено? — пита ме тя.

— Да, мадам — казвам и добавям: Всъщност... — но млъквам, а тя ме подканя:

— Да? Кажете.

— Нищо. Просто си мислех не може ли човек да си измисли някаква вратовръзка, да си я избере и да я върже направо. Аз например си представям някаква в червено с китка, или не, по-скоро с един слънчоглед в средата...

— Слънчоглед? — казва тя.

— Хелиантус — обяснява адвокатът. — Впрочем грешка. Турнесол. Зоненблуме. — Тя казва само: „Почакайте“, изчезва и аз си казах: „Почакай.“

— И по пет долара да са им връзките, пак не могат си плати златните столове.

— Сега вече е късно — каза адвокатът. — Сваляй тая! — Но като се върна, тя не донесе никакъв слънчоглед, не беше дори и червена, а просто прашна. Впрочем това е неправилно, изглеждаше така само на пръв поглед. Напомняше кожицата на праскова, веднага се познаваше, и стига да не примигваш, колкото я гледаш, толкоз ти се струва, че се превръща в истинска праскова. Само дето не се превръща наистина, а си остава като посипана със златист прашец, досущ като гръб на изпечено от слънцето момиче. — Да — рече адвокатът, — а сега изпатете да купят една бяла риза. Още не е обличал бяла риза.

— В никакъв случай — вика тя. — Все сини, нали? И то толкова синьо, нали? Като очите ви.

— Точно така — казвам.

— А как именно? — пита ме тя. — Оставяте ги да избелеят? Или е от прането?

— Именно — отвърщам, — пера ги.

— Перете ги? Искате да кажете сам?

— Той сам си ги и шие — обади се адвокатът.

— Точно така — рекох. — Нали продавам шевни машини. Изобщо не разбрах как се научих да шия.

— Естествено — вика тя. — Засега тази. И утре другата, червена със зоненблуме.

Бяхме отново на улицата. А аз все се мъча да си кажа: „Почакай.“

— Сега трябва да купя и двете — викам. — Сериозно ти говоря. Искам да кажа, опитай се, моля ти се, да ми повярваш, че ти говоря сериозно, като на човек с твоя опит. Колко точно, според тебе, струваше онази на витрината?

А той, без да спира и като говореше през рамо в тълпата, бързаща покрай нас в двете посоки:

— Отде да зная. При нея връзките стигат до сто и петдесет. А тази, да кажем, е към седемдесет и пет долара... — Като че някой ме цапардоса по врата стаеното на дланта си и додето се опомня, намерих се подпрян на една стена, по-далеч от хорската гмеж, разтърсвах ме леки тръпки, а адвокатът едва не ме държеше да не падна. — Добре ли ти е? — пита.

— Не — казвам. — Седемдесет и пет долара за една вратовръзка? Не мога! Няма!

— Ти сега си на четирийсет години — ми рече. — И е трябвало да си купуваш най-малкото по една вратовръзка в годината, откак за първи път си се влюбил. На колко си бил тогава? На единайсет? Дванайсет? Тринайсет? А може би още на осем или девет, щом си тръгнал на училище, особено ако в първо отделение си имал учителка. Но хайде, дори да е от дваайсет. За дваайсет години по един долар годишно за връзка. Двайсет долара. И тъй като не си женен и никога няма да се ожениш, а нямаш и роднини да те изтощават и да ти скъсяват живота с грижи или с надеждата нещо да измъкнат от тебе, значи, ще живееш още четирийсет и пет. А това прави шейсет и пет

долара. Значи, ще притежаваш вратовръзка на Алановна само за десет долара. Никой на тоя свят не е получавал връзка от Алановна само за десет долара.

— Дума да не става! — викам. — За нищо на света!

— Добре, тогава ти я подарявам.

— Не мога да приема — казвам.

— Хубаво. Върни се тогаз да й кажеш, че не искаш никаква вратовръзка.

— Знаеш, че не мога.

— Чудесно — вика. — Хайде, че и без това закъсняхме. — И ме заведе в някакъв хотел. Наместихме се направо на бара.

— Не остана време — казвам му. — Защо не ми кажеш кого чакаме сега?

— Няма — рече, — това е Ню Йорк. Аз също искам малко да се позабавлявам.

И миг по-късно, когато разбрах, че адвокатът по-рано никога не е виждал на този човек и очите, стана ми изведнъж ясно защо тъй упорито бе настоявал да го придружа. Но си помислих, че в този случай адвокатът едва ли би изпитал нужда от помощ, тъй като не може да не изпитваш някакво сродство или поне такъв изблик към човека, който цели двайсет и пет години е бил неделима и огромна част от твоето собствено, просто и естествено, нормално страдание само за туй, че и той е трябвало, като този тук, всяка сутрин отново да се пробужда. И се провикнах:

— Да пукна! Здравей, Хоук! — Защото това бе той, леко побелял на слепоочията, не само с вид на човек, загорял от живот на открито, но с вид на състоятелен човек, който живее на открито, което не бе нужно да се доказва нито от тъмния и скъп градски костюм, още по-малко от двамината келнери, които подскачаха около масата му, появил се тук по настояването на адвоката, открил го някъде на запад, също тъй, както за този особен ден бях довлечен и аз. Впрочем не адвокатът бе повикал МакКарън и мен, всеки по на хиляда мили, а помежду си на толкова и още две хиляди отгоре, за да се срещнем сега тримата в един нюйоркски бар. Това бе сторило момичето — онова момиче, което никога не бе виждало единия, а с другите двама (колкото до мен, мога да се закълна) си беше казвало не повече от „добър ден“; онова момиче, което едва ли знаеше, пък и му беше все едно, че е наследило

от майка си фаталната склонност да привлича в една паяжина четирима мъже само с един кичур коса: без да си мръдне пръста; тя бе събрала нас четиримата — съпруга си, баща си, човека, който и до ден-дневен бе готов живота си да даде заради майка ѝ, стига да намереше кой да му го поиска, и така да се каже страничния семеен приятел — да играем ролята на статисти в бракосъчетателното представление, на което тя, щом ѝ дойде редът в гражданското отделение, ще каже „да“, а след това ще се качи на кораба за Европа, за да върши там онова, което си е намислила да върши в тамошната война. Накрая казах: — Хоук, да ти представя адвоката Стивънз. — Сега вече около нас се суетяха трима келнери (очевидно беше страшно богат) да ни настанят.

— Какво ще пиете? — обърна се той към адвоката. — За В. К. знам: бушмил — и към келнера: — Донесете една бутилка. Ще си представиш, че си у дома — казва ми. — На вкус е точно като онази течност, дето я правеше Калвин Букрайт, помниш ли? — Сега и той я забеляза. — О, Алановна, нали? Значи, и ти си се пооткъснал от Завоя на французина? — Погледна адвоката и пресуши чашата си на един дъх, а келнерът изникна тутакси с бутилката, без да чака знак. — Не се тревожете — рече му той, — дадох ви дума и ще я удържа.

— И ти недей да се тревожиш — думам му. — Адвокатът държи здраво Линда. Първо на него ще му повярва, нищо, че някой друг може да се изпусне и да ѝ каже.

Можехме и тук да обядваме, но адвокатът каза:

— Нали сме в Ню Йорк. Ако е за какъв да е обед, можем и у нас, под навеса на чичо Калвин Букрайт.

Обядвахме в някакъв ресторант. После стана време. До общината отидохме с такси. И тъкмо ние слизаме, пристига другото такси, а в него — те. Не беше висок, но изглеждаше едър, като футболист. Или не, по-скоро като боксьор. Нямаше вид нито на грубиян, нито на неумолим човек. Имаше просто вид на човек, който или ще те набие, или може би ти ще го набиеш, само че едва ли ще го сториш, или ще те убие, или пък ти ще го убиеш, само че нямаше защо. Но беше от тия, дето няма с никого да се пазарят, пронизваше те сочи, светли като на Хъб Хемптън, само че не остри: просто те гледа, не припряно, но обстойно, без нищо да пропуска, отлично знаещ отнапред какво именно ще види.

Влязохме в някакво продълговато помещение, нещо като коридор, а там народ на опашка, двама по двама, и тъкмо си помислиш, че си последен, оказва се, че на тази редица последни няма, има само предпоследни. Много не чакахме. На вратата пишеше „Регистратура“. И тук стана набързо — двете таксита останаха да чакат.

— Значи, това е Грийнич Вилидж? — попитах. Входът се отваряше направо от улицата, но зад вратата имаше малко парче земя, колкото салфетка, да кажем дворче, макар че може би в града му викат градина. Тук растеше дори едно дърво, а на дървото имаше три предмета, които несъмнено през пролетта и лете минават за листа. Но вътре беше много приятно: пълно, разбира се, с народ, двама келнери сновяха насам-натат с подноси шампанско, помагаха им трима-четирима от гостите, както и двойката, които щяха да живеят в апартамента им, докато Линда и съпругът ѝ са в Испания на война — млади хора на техните години. — И той ли е скулптор? — попитах адвоката.

— Не — отвърна ми той, — журналист е.

— О — викам, — значи, отдавна са женени.

Беше наистина чудесно: стаята потънала в светлина от прозорците и купища вещи, които обаче нямаха вид на нови — една от стените бе цялата в книги, имаше пиано, а картините познах, че са картини, защото висяха на стената; за някои неща се досетих, че са може би скулптури, но останалите така и не разбрах какво са: парчетии дърво и желязо, ивици ламарина, жици. Нямахме и как да попитам, защото тук, сред всички тия поети и художници, скулптори и музиканти, той трябваше да изпълнява ролята си на домакин, а после пък той, Линда, адвокатът, Хоук и аз щяхме да се измъкнем и да слезем до пристанището; очевидно сумата хора намираха своята мечта в Грийнич Вилидж, но явно за тях бе цяло събитие, когато някой се и оженеше за нея. А един от гостите, нито поет или художник, нито скулптор или музикант, нито дори обикновен и честен журналист, а по всяка вероятност амбулантен търговец, който няма къде да прекара съботната вечер, още с влизането ни в стаята се зазяпа във вратовръзката ми, че и взе да я опипва с пръсти.

— Алановна — вика.

— Правилно — казвам.

— Оклахома? — пята ме. — Петрол?

— Моля ви се! — викам.

— О! Тексас. Значи, говеда. В Тексас можеш да избираш от какво да си спечелиш милионите — говеда или петрол. Нали?

— Не, господине — казвам. — Мисисипи. Продавам шевни машини.

И така, след известно време Кол най-сетне се добра до мене да ми долее чашата.

— Както разбрах, израснали сте заедно с майката на Линда — рече той.

— Правилно — отвърнах. — Ваши ли са тези неща?

— Какви неща? — пита ме той.

— В тази стая.

— А! — рече той. — Искате ли да погледате още? Защо питате?

— И аз още не зная — отвърнах. — Има ли значение?

Провряхме се между хората — бе станало вече само с лакти да се движиш, — намерихме се в един коридор и после по някакви стълби нагоре. Тук беше най-хубаво: таван, а покривът от едната страна целият в прозорци, помещение, което хората не само употребяваха, а където един човек идваше сам-самичък да работи. Застана малко зад мене, да не ми пречи, да не ме притеснява, та по-добре да разгледам. Най-сетне се обади:

— Възмутен ли сте? Вбесен?

— Трябва ли — викам му — да се възмуцавам и вбесявам от неща, които никога по-рано не съм виждал?

— На вашата възраст, да — рече той. — Само децата понасят изненадите, и то заради самата изненада. Възрастните не могат, освен ако не им обещаеш предварително, че ще могат да сложат ръка върху тях.

— Може би не съм гледал достатъчно — казах.

— Гледайте тогава — рече той. Облегна се на стената, скръстил ръце като футболист, а шумът на веселбата, където се предполагаше, че той все още е домакин, проникваше отдолу по стълбите. Използувах това време още да погледам. Почнах да различавам някои форми, други почти различих и сигурно, ако имах достатъчно време, щях и тях да разпозная; за други ми стана ясно, че никога няма да отгатна и в този миг внезапно ми дойде мисълта, че това едва ли ще има някакво

значение — както за него, така и за мене. Защото всеки може да види, да чуе, да помирише, да почувствува или вкуси онова, което очаква да види, та чуе, да помирише, да почувствува или вкуси, при кое го никои няма да обърне внимание има ли те, или пък ще долови твоето отсъствие. И щом можеш да видиш, да усетиш, да помиришеш, да чуеш и вкусиш онова, което не си и очаквал или до този момент не си подозирал, че съществува, може би тъкмо по тая причина Създателят е избрал именно тебе от всички живи, за да си това, което си.

Дойде време и за срещата. Имам пред вид онази, която адвокатът и Хоук бяха уговорили. Хоук повтаряше:

— Но какво мога да ѝ кажа? На мъжа ѝ, на приятелите им? — Пък адвокатът му обясняваше:

— Защо ви е притрябвало да разказвате някому нещо? Аз съм се погрижил за всичко. След като прием всички за нейно здраве, хванете я за ръка и тръгвайте. Само не забравяйте, че до единайсет и половина трябва да е вече на кораба.

Хоук все така се измъчваше и когато бяха вече застанали на вратата, готови да излязат: той с тъмния скъп градски костюм и с бомбето в ръка, Линда — наметнала палто върху официалната си рокля. Не да кажеш, че си приличаха, защото такова нещо нямаше. За жена тя бе височка, твърде висока, от което формите и се губеха (искам да кажа, че не бе от тия, подир които мъжете подсвиркват), а пък той за мъж бе дори нисък или по-скоро набит. Но очите им бяха еднакви. Все пак струваше ми се, че всеки, който ги погледне, веднага ще открие родство. Хоук все се мъчеше да обясни:

— Стар приятел на семейството. Нейният дядо и баща ми бяха далечни роднини...

— Хубаво, хубаво — прекъсна го адвокатът, — тръгвайте и не забравяйте часа!

— Да, ето — каза Хоук. — Ще вечеряме в „Двадесет и един“, а после, ако трябва да телефонирате, ще бъдем в „Сторк Клуб“.

Излязоха, последвани от повечето гости. Останаха само трима души, също журналисти, както разбрах — чуждестранни кореспонденти. Кол помогна на новата си наемателка да сготви спагети, после вечеряхме, пийнахме още вино, този път червено, а те разговаряха за войната, за Испания и Етиопия, за това, че сега е само началото: как скоро в цяла Европа светлините щели да помръкнат, че

дори може би и у нас. Накрая дойде време да отиваме на пристанището. В спалнята ни чакаше още шампанско и адвокатът тъкмо се канеше да отпусне първата бутилка, когато Линда и Хоук се върнаха.

— Вече? — попита адвокатът. — Не ви чакахме по-рано от час.

— Тя, тоест ние решихме да прескочим „Сторк Клуб“ — рече Хоук. — И вместо това се разходихме из парка с фиакър. А сега... — додаде той, още и шапката си не свалил.

— Оставете тук, да пийнем малко шампанско — каза адвокатът. Кол също рече нещо. Но Линда бе вече протегнала ръка.

— Сбогом, мистър МакКарън. Благодаря ви за вечерта, за това, че дойдохте на сватбата ми.

— Защо не ми казваш Хоук? — попита той.

— Сбогом, Хоук — рече тя.

— Почакайте ни в таксито — обади се адвокатът. — Ей сега ще слезем и ние.

— Няма нужда — рече Хоук. — Аз ще взема друго, това нека да остане за вас. — И си тръгна. Линда затвори вратата зад него, пристъпи към адвоката и измъкна от джоба си някакъв предмет.

— Вземете — рече тя. Беше златна запалка. — Знам, че никога няма да я използвате, нали казвахте, че лулата ви така миришела на бензин.

— Не съвсем — каза адвокатът. — Казвах, че сигурно ще ми замирише.

— Както и да е, вземете я. — Адвокатът я пое. — Тук са гравирани вашите инициали, виждате ли?

— ГЛС — прочете адвокатът. — Но това не са моите инициали. Аз имам само две букви: ГС.

— Знам — рече тя. — Но човекът казваше, че монограмът трябвало да се състои от три букви и затуй ви заех една от моите. — Беше застанала пред него, на височина почти еднакви, и го погледна в очите. — Това беше баща ми.

— Не — каза адвокатът.

— Да — рече тя.

— Да не искаш да кажеш, че той ти е съобщил това?

— Знаете, че не е. Накарайте го да се закълне, че няма да ми каже.

— Не съм — рече адвокатът.

— Закълнете се вие тогава.

— Кълна се — рече адвокатът.

— Обичам ви — каза Линда. — И знаете ли защо?

— Кажи.

— Защото всеки път, когато ме излъжете, мога да разчитам, че няма да се отметнете от думите си.

След това извършихме второ сантиментално пътешествие. Впрочем не, преди това имаше нещо друго. Стана на следващия следобед. Адвокатът ми каза:

— Сега да отидем за вратовръзката.

— В никакъв случай — рекох аз.

— Може би искаш да отидеш сам?

— Именно — казах. И отидох сам. Същата малка канцелария, жената в същата рокля, която никога не би облякъл; веднага забеляза, че съм без връзка, още преди да съм успял да я оставя заедно със сто и петдесетте долара на масата до другата, новата, която от страх още не бях и докоснал. Беше червена, малко по-тъмно от цвета на лист от черен евкалипт есенно време, и не с един слънчоглед, нито дори с букет, а с много малки слънчогледи, пръснати на ромбове по цялото й лице, като във всеки от тях имаше по една синя точка, досущ като синия цвят, който добиваха ризите ми след известно носене. Не посмях да я пипна. — Съжалявам — рекох, — но нали разбирате, не мога да си позволя. Продавам шевни машини в Мисисипи. Не искам у дома да разберат, че давам по седемдесет и пет долара за вратовръзка. Но ако аз се занимавам с шевни машини в Мисисипи и не мога да си връзвам връзки за по седемдесет и пет долара, то и вие с вашите вратовръзки в Ню Йорк не можете да си позволите някой да носи или да си поръчва връзки и да не си плаща. Та заповядайте — казвам — и най-любезно ви моля за извинение.

Но тя така и не погледна парите.

— Защо той ви нарече Владимир Кирилич? — попита и аз й обясних.

— Само че сега живеем в Мисисипи и трябва там да си останем. Така че вземете и още веднъж ви моля за изви...

— Махнете ги от масата ми — рече тя. — Връзките аз съм ви ги дала. Няма да ги плащате.

— Не разбирате ли, че и това не мога да си разреша? — рекох. — Все едно някой там долу, в Мисисипи, да си поръча шевна машина и точно когато му я занеса, да ми каже, че си е променил решението.

— Така, значи — каза тя, — вие не приемате вратовръзките, аз пък не приемам парите ви. Добре. Тогава ще направим така... — на масата стоеше нещо, прилично на каничка за каймак, но тя го отвори с щракване и се оказа, че е запалка — ще ги изгорим, половината заради вас, другата половина заради мен...

— Стойте! — извиках и тя дръпна ръка. — Дума да не става! Пари не се горят.

— Защо пък не? — вика тя. Спогледахме се. В едната ѝ ръка запалената запалка, с другите ръце и двамата посегнали към парите.

— Та това са пари — казвам. — И защото някой някъде в едно или друго време ги е изстрадал, бил е готов... Искам да кажа, че парите някъде и за някого струват твърде много болка и мъка, а самите те нищо не струват... Впрочем не точно това...

— Съвсем точно ви разбирам — прекъсна ме тя. — Само грубиянът, неграмотният, уплашеният безродник, само те могат да унищожават пари. Затова ще ги задържите. И ще си ги отнесете обратно в... как беше?

— Мисисипи.

— В Мисисипи. Там, където сигурно има някой, който се нуждае... не, да се нуждаеш, е много недостойно! Който желае да притежава нещо именно за сто и петдесет долара — шапка, картина, книга, обеци от скъпоценен камък — нещо, което в никакъв, ама в никакъв случай не се яде, но на този човек му се е струвало, че той... или тя... никога няма да го притежава и отдавна вече се е отказал, но не от мечтата, а от надеждата... Разбирате ли какво искам да ви кажа?

— Много добре ви разбирам, вие сама го казахте.

— Тогаз ме целунете — рече тя.

Същата нощ заминахме с адвоката за Саратога.

— Каза ли на Хоук, че е по-добре да не се опитва да ѝ дава пари? Или той сам овреме се досети? — попитах го.

— Да — отвръща ми той.

— Какво да? — питам го.

— Може би и двете.

Следобед гледахме конни състезания, а на другия ден посетихме възвишенията Биймис^[3] и Фримънз Фарм. Но, разбира се, там нямаше никакъв паметник на онзи хесенски наемен войник, който може би и немски не е умеел да говори, камо ли английски, поради което естествено нямаше и никакво възвишение или окоп, слой или дори камък, които велегласно да съобщават: „Тук, на това място, твоят прадед и родоначалник В. К. навеки се е отрекъл от Европа и е предпочел Съединените щати.“ Два дни по-късно си бяхме у дома, изминавайки за два дни разстоянието, което първият В. К. е трябвало да пропътува за четири поколения.

В Испания и Етиопия светлините вече помръкнаха и ние следяхме как мракът пъпли през цяла Европа и Азия на изток, докато сянката му щеше да падне над тихоокеанските острови и щеше да достигне и Америка. Но дотогава все още имаше време.

Един ден адвокатът ме повика.

— Качи се в кантората — каза ми той. — Бартън Кол е мъртъв. Бил е в един износен стар пътнически самолет, въоръжен с пехотни картечници от осемнайсега година, а саморъчно направените бомби самоукият екипаж е пускал през саморъчно направени капаци — с такива са излизали срещу Луфтвафето на Хитлер. Бил е свален в пламъци, тъй че навярно едва ли е намерила останки от него, дори и да се е добрала до мястото на падането. И не пише какво възнамерява да прави сега.

— Ще се върне — казах.

— Тук? — рече той. — Обратно тук? — После добави: — Защо пък не, по дяволите? У дома си.

— Правилно — казах. — При съдбата си.

— Какво? — рече той. — Какво каза?

— Нищо — рекох. — Казах, че и аз мисля така.

---

[1] *Маунт Върнън* — домът на Джордж Вашингтон във Вирджиния. — Б.пр. ↑

[2] *Ал. Хамилтън* (1757–1804), *Арън Бър* (1756–1836), *Джон Астър* (1763–1848), *Джон Морган* (1837–1913), *Джеймз Хил* (1838–1916), *Уилям Хариман* — видни американски държавници и едри капиталисти. — Б.пр. ↑

[3] Биймис Хайтс — главната квартира на ген. Х. Гейтс по време на битката при Саратога (1777) — Б.пр. ↑

Линда Кол (бивша Сноупс, както би се изразил Текъри, а и бивша Кол, тъй като мъжът ѝ бе мъртъв) не беше първият ранен герой, довякъл се най-сетне до Джеферсън. Тя бе просто първата, която вуйчо ми си направи труда да посрещне на гарата. Само че нямам пред вид железопътната гара; в 1937-а вече ставаше година и нещо откак в Джеферсън не бе спирал влак да изтърси редовните пътници. Не става дума и за автогарата, тъй като изобщо не говоря за Джеферсън. Отидохме да я посрещнем на аерогарата в Мемфис. Очевидно в последната минута сутринта вуйчо ми откри, че сам няма да успее да пропътува с автомобила си осемдесет мили нататък и още толкова на връщане.

Тя не беше дори и първата жена — герой. Още в 1919 година при нас две седмици живя една милосърдна сестра с чин истински лейтенант; не беше, разбира се, жителка на града, нито родом от Джеферсън, а навярно сродница на някое джеферсънско семейство, или може би само заинтересувана от определен негов член — била, както разказваше, в персонала на една полева болница във Франция и дори два дни изкарала на пункта за разпределение на ранените, където се чувал тътенът на оръдията отгатък Мондидие.

Всъщност през 1919 г. на нас, петгодишните джеферсънчета, малко ни беше дошло вече до гуша от фронтови герои — и такива, дете нямаха и драскотина, и дори от ранените, — пристигаха с влакове от Мемфис и от Ню Орлеанз. Не искам да кажа, че и невредимите се наричаха или си въобразяваха, че са герои: те не мислеха нито едното, нито другото, додето не се окажеха у дома, където ги проглушаваха с тая дума от всички страни и накрая някои от тях, само някои, почваха да вярват, че може би наистина са герои. Проглушаваха ги именно ония, които организираха и ръководеха тази шумотевица — хората, които на война не бяха ходили и затуй далеч отнапред можеха да устройват пищни паради по дебаркационните пристанища и по-

скромните тържества в околийските центрове с бира и скара на открито; хората, които не бяха отишли нито на тази война, нито имаха някакво намерение да участвуват в следващата, та дори и в последващата; отърваваха се лесно — купуваха освободени от данъци облигации и организираха парадни дандании за героите, тъй щото и следващата реколта отсега осем, девет и десетгодишни момчета да могат да видят достатъчно пагони, нашивки за рани и върна служба и ленти за медали.

В края на краищата някои, тъй или иначе, почваха да вярват, че това множество от гласове, които гърмят в ушите им, трябва сигурно да има право и че те самите наистина са герои. Нищо друго не им оставаше според вуйчо Гейвин, който също по свой начин е бил войник (през шестнайсета и седемнайсета в американската полева служба към френската армия, а когато и ние сме влезли във войната — пак във Франция, но нещо като секретар на МХД): това бяха все младежи, кажи го момчета, повечето от които притежаваха съвсем бледа или напълно погрешна представа къде е и какво представлява Европа, нямаха и понятие от войска, камо ли от война — грабваха ги наведнъж, за една нощ ги подреждаха в полковете на експедиционните сили, за да преживеят (ако могат), още ненавършили и двацет и пет години, нещо, за което по това време дори не биха си дали сметка, че е най-голямото преживяване в живота им. После ги изплюваха, пак волю-неволю и пак вътре в двацет и четири часа, за да се върнат в един свят, вярващи, че това е именно онзи познат свят, за който са им втълпявали, че търпят раздялата, че са тръгнали на обезобразяване и смърт, за да го сварят пак такъв, какъвто са го оставили; но те установяваха, че той повече не съществува. Само че оркестрите и парадите, скарите на открито и цялата шумотевица около героите щяха да се окажат еднократни и дори вече отшумяваха, преди да са свикнали с тях, избледняваха, преди да се завърнат закъснелите последни и пред студеното залояващо се месо, изветрялата бира и под последните нетърпеливи медни акорди вече им казваха: „Достатъчно, момчета! Доизяждайте си телешките пържоли и картофената салата, изпивайте си бирата и ни се махайте от пътя, че сме до уши затънали в този нов свят, в който едничката и най-главна наша грижа е този не само шеметно изгоден, но обещаващ и печалби мир.“

Така, по думите на вуйчо Гейвин, на тях им бе нужно да вярват, че са герои, макар да не можеха да си припомнят как точно, в кой миг и чрез каква постъпка са могли да достигнат и ненадейно, за секунда, да се озоват в това героично състояние. В противен случай не им оставаше нищо извън това да разберат сега, когато е отминала само една трета от живота им, че вече са преживели най-голямото си изпитание и че светът, за който бяха изтърпели и рискували толкова много, в тяхно отсъствие се е променил до неузнаваемост от ония, които са си стояли на топло по домовете — така, че в него за тях вече няма никакво място. Ето защо им трябваше да повярват, че поне малка част от изричаното за тях е вярно. Тази бе причината (според Гейвин) да изникнат клубовете и легионите на ветераните от войните: едничките свещени убежища, където поне веднъж в седмицата можеха да намерят подслон сред други такива измамани и нищи, един другото да се увещават, че във всичко това има поне нищожна частица истина.

Всъщност (най-малкото в Джеферсън) дори тия, които се връщаха без ръка или без крак, си бяха точно такива, каквито ги бяхме изпратили, само че някак подчертани, като напечатани с курсив. Вземете например Тъг Найтингейл. Баща му беше кърпач, държеше малко забутано дюкянче на един ъгъл от площада — дребен, мършав човечец, който заедно с калъпа, тезгяхчето и целия си инструментариум в престилката пак не би тежал и петдесет килограма; буйните мустаци скриваха почти цялата му брада, а очите бяха пронизващи, неподатливи и нетърпеливи — един твърдоглав баптист, който нямаше защо да вярва, понеже знаеше: земята е плоска, а предавайки се при Апоматокс, Лий е предал целия Юг. Беше вдовец. От всички деца му бе останал само Тъг. Още не стигнал и четвърто отделение, сам директорът на училището заяви на мистър Найтингейл, че е по-добре Тъг да напусне учението. Кое то Тъг и стори, за да може сега през цялото време да виси на конския пазар зад яхърите на Дайлазък, където и без това прекарваше свободните си часове и където сега най-сетне си намери работа: първом се сдуши с Лонзо Хейт, нашия местен прекупвач на коне и мулета, а отпосле и със самия Пат Стемпър, който в кръговете на мулепродавците и конетърговците — и то не само в околия Йокнапатофа или Северен Мисисипи, а в по-голямата част от Алабама, Тенеси, че и Аркансо — в сравнение с Лонзо Хейт беше тъкмо това, което Фриц Крайслер би бил в сравнение

с някой стържиряповец по селските панаири; при първата им среща Тъг откри в него гения. Самият Тъг хранеше значително влечение и чувство за хармония с мулетата: за тях той беше home fatal^[1], всяко муле, кон или кобила в ръцете му се превръщаха в пластелин, правеше с тях каквото си поиска, освен едно — да ги купува и продава с печалба. Ето защо повече от прост коняр и общ работник така и не се издигна и накрая се видя принуден да си изкарва хляба е бояджийство: не беше първокласен бояджия, но поне можеше да разбърка боя и да я размаже по стена или ограда, стига само някой да му кажеше къде трябва да спре.

Така изкара докъм 1916 година — бе вече трийсетгодишен, ако не и малко отгоре, когато с него взе нещо да става. Може би промяната датираше от по-рано, но ние в Джеферсън забелязахме това именно тогава. До този момент Тъг си беше онова, което се нарича провинциален околийски бояджия тип средна хубост: ерген, който живееше с баща си в малка къща към крайнината на града, събота вечер отиваше в бръснарницата за седмичното си измиване, а после се понапиваше, но никога кой знае колко — само веднъж на две-три години в неделя се събуждаше в градския затвор, откъдето го пущаха срещу лично платена гаранция; и това ставаше не заради навиването, а защото се сбиваше, макар че и сбиването почваше именно с уиски, от онази обща фаза при поглъщането му, когато неизбежният събеседник (никога един и същ: това не бе необходимо) поставяше на изпитание старите и крепки, завещани от баща му убеждения, че генерал Лий е бил страхливец и предател, че земята е плоска като тепсия, а по краищата наподобява стрехите на къщите, които боядисваше; после поиграваше на зарове в големия овраг зад гробището, в неделния следобед поизтрезняваше и в понеделник сутрин отново се залавяше с блажните бои; годишно може би му се събираха и четири отскачания до публичния дом в Мемфис.

Тогава дойде промяната. В събота вечер все така ходеше до бръснарницата да го измият и все така си попийваше, но доколкото бе известно в Джеферсън, вече не толкова, за да има нужда от сбиване заради генерал Лий, Птоломей или Исак Нютон, тъй щото го забравиха и в затвора, не го виждаше и нощният полицай, който, разтревожен и от най-дребните неща, ще заудря по вратите на заключената бръснарница или билиардната в два часа посред нощ срещу неделя и ще

се развика: „Хей, момчета, ако не се усмирите и не си тръгнете...“ Не играеше вече и на зарове в оврага при гробището. В неделя сутрин сега вече го виждаха да крачи с мършавия си, свирепомустакат миниатюрен баща към църквичката на твърдоглавите баптисти на една от страничните улици, а следобед присядаше под навесчето на кукленската им къщица и се задълбочаваше (той, когото първите три години в училище бяха доста пообъркали, а четвъртата окончателно го разсипа) във вестниците и списанията, от които научавахме всички подробности за войната в Европа.

Беше се променил. Ние (тоест Джеферсън, аз бях тогава тригодишен) дори не схващаме каква е тази промяна, додето не настъпи април 1917 година, когато, след историята с „Лузитания“ и декларацията на президента, капитан МакЛендън (тогава още цивилен, за капитан го избраха по-късно) организира джеферсънския отряд, известен под името „Стрелците на Сарторис“ в чест на първия полковник Сарторис (в отряда нямаше нито един Сарторис, защото Баярд и близникът му Джон се намираха вече на обучение в английските кралски въздушни сили). Тогава чухме останалото: че Тъг Найтингейл, прехвърлил трийсетте и вероятно в състояние да се откопчи от задължителната мобилизация, бил един от първите доброволци. Сега се разкри истинската му дилема: той просто се страхувал, че ако баща му научи за намерението му да влезе в армията на янките, ще го лиши от наследство и ще го изгони. Това капитан МакЛендън не могъл да разбере, „Какво? — рекъл. — Как може толкова нещо!“ и заедно с още един, по-късно щяха да го изберат за първи сержант, придружиха Тъг до дома му. Бъдещият сержант после разправяше:

— Все едно, че са те затворили в килер с някой дисков трион, който на пълни обороти се е отскубнал от оста си, или, да кажем, заедно с един сноп динамитни пръчки, а фитилът му запален и се гърчи по пода като змия, а ти не само че не можеш да доближиш, та да стъпиш отгоре му, ами и не щеш; не щеш нищо друго: гледаш само как да побегнеш. А Мак вика: „Чакайте бе, мистър Найтингейл, това не е войската на янките, това е армия на Съединените щати, на родната ви страна!“ Оня ми ти проклет дребосък се тресе като шантав и кипи, сякаш и мустаците му горят, и крещи ли, крещи: „Избийте ги тия кучи синове! Избийте ги! Изтребете ги!“ Тъг, и той се мъчи: „Татко бе —

вика, — татко, виж, и капитан МакЛендън, и Крак, и те се записаха.“ А старият Найтингейл се дере: „И тях застреляй! До крак ги избий всички тия синьогъзести негодяи!“ Тъг пак се мъчи: „Сега, татко, не се ли запиша, като почне общата мобилизация, тъй и тъй пак ще ме пипнат“, а онова шантавото не спира да вика: „Всичките ги избийте! Кучи син да не остане!“ Такива работи. Сякаш, ако можеше Тъг да влезе в германската армия или може би дори в английската, или френската, оня ще го благослови. Само да не е в тая, на която генерал Лий се е предал в хиляда осемстотин и шейсет и пета. И взе, че изгони сина си. Излизаме ние тримата на бърза ръка, но още не сме стъпили на плочите, оня вече се напъхал в стаята, дето явно е живеел Тъг. И все едно, че врата няма: издъни прозореца с крак, и стъкла, и черчевета, и взе да изхвърля по двора дрехите на Тъг.

Така Тъг бе преминал своя Рубикон и сега вече трябваше да се чувства спокоен. Капитан МакЛендън го прие в къщата си. Неговото многочислено семейство — МакЛендън имаше много братя — обитаваше грамаден дом, а майка му, огромна, близо стокилограмова жена, обичаше колкото да яде, толкова и да готви, тъй че едно гърло повече нямаше никакво значение; много е възможно изобщо да не е забелязала Тъг. Сега вече, докато отрядът чакаше заповед за придвижване, той трябваше да се чувства на сигурно място. Но другите не го оставяха на мира: начинът, по който постъпи в армията, бе малко от необикновените, нещо като в пиесата „Ийст Лин“, тъй че постоянно се намираше някой, който да му каже:

— Вярно ли е, Тъг, че генерал Лий не е бивало да се предава, когато се е предал? — а Тъг ще отвърне:

— Баща ми тъй разправя. Бил е на място, всичко е видял, нищо че още и седемнайсет е нямал. — А другият ще попита:

— Значи, за да влезеш в „Стрелците“, ти се обяви против баща си, против собствения си баща, а? — Тъг притихваше на стола, а ръцете му, които нямаше да могат нищо повече да боядисат от една грапава къщна стена и от една разкривена ограда, но които правеха за непроницаемите и своенравни мулета неща, каквито други ръце не дръзваха да сторят, увисваха тихи между коленете му, защото вече му ставаше ясно какво ще последва. А другият — а и всички останали наоколо — го наблюдаваха с половин око, тъй като с останалото око и

половина следяха капитан МакЛендън в другия край на кръчмата или по-скоро, както обикновено, го изчакваха да се махне.

— Точно така — отвърщаше Тъг.

— Защо постъпи така, Тъг? — запитваше пак другият. — Вече минаваш трийсетте, няма да те мобилизират, а баща ти, стар и самотен, кой ще се грижи за него?

— А да оставим германците да си правят с хората каквото си искат, така ли? Все някой трябва да им види сметката.

— Значи, ти се обяви против баща си и влезе във войската, за да им видиш сметката. Сега пак ще ти се наложи да застанеш против него, защото как иначе ще се добереш до тях, ако не отидеш на другия край на света?

— Аз отивам във Франция — казваше Тъг.

— Нали и аз това ти казвам: половин свят е това. А откъде ще минеш? От изток или от запад? Отдето и да тръгнеш, пак там ще стигнеш. Или по-добре, дай да се обзаложим! Избери си изток, върви на изток, додето стигнеш войната, прави, каквото си намислил да правиш с германците, и след туй продължавай да вървиш на изток и на бас сто долара, че зърнеш ли пак Джеферсън, то ще е точно откъм пощенската кутия при мис Джоана Бърдън на една миля западно от съда.

Но на това място капитан МакЛендън отново се появяваше, може би някой изтичваше да го повика. Навярно се бе оказал твърде неспособен отряден командир, защото му отнеха командването много преди отрядът да помирише фронта, а няколко години по-късно щеше да застане начело на някаква джеферсънска банда, за която всеки път, когато вечер се мъчех да заспя, се радвах, че не се притайва някъде в мрака. Но докато не се намереше по-добър капитан да оглави отряда, той поне го държеше в подчинение, и то не само защото имаше нашивки на рамото — ако бяха те, още на първата събота вечер нямаше да му остане и един човек, — а просто защото по душа беше човечен, нещо, което си му остана дори когато по-после се забърка в оная работа, както и досега. Бе вече навлякъл униформата. Работеше по памука, купуваше ги за една от износните фирми в Мемфис и пропиляваше по-голямата част от комисионата си, като играеше на памучната борса, но щом сложи униформата, изведнъж заприлича на фермер.

— Какво, по дяволите, става тук? — викваше той. — Вие Тъг за какъв го взимате, дяволите да ви вземат? Закъсала мравчица, която пълзи по едни скапан портокал? Никакви обиколки няма да прави той, а ще замине направо през океана за Франция и там ще се бие за родната си страна, а когато вече във Франция няма да има нужда от него, ще преплава обратно същия този океан и както е заминал, така и ще се върне в Джеферсън, точно както на драго сърце и ние бихме искали да се завърнем. Ето защо повече да не чувам подобни („изпражнения“, бих казал аз)!

Дали Тъг и занапред щеше да се нуждае от помощта на капитан МакЛендън, все едно, тоя я загуби. Същата седмица отрядът бе събран и пратен на учения в Тексас. При това, след като Тъг го биваше да боядиса каква да е равна площ, стига само да е достатъчно проста и заръбена, а не с въображаеми краища, и владееше уменията да се разправя с коне и мулета, което специалистът Пат Стемпър тутакси бе разпознал като онова необяснимо качество, наречено гений, във войската, естествено, го направиха готвач и още същия ден го изпратиха на фронта; така той беше не само първият войник от околия Йокнапатофа (без да смятаме братята Сарторис, които официално се числяха в британската армия), който замина отвъд океана, но остана и сред последните американски части, които се върнаха чак към края на 1919 година, тъй като очевидно същият онзи началник, който го бе назначил за готвач, бе забравил къде го е пратил (но не и затрил; личният ми опит между четирийсет и втора и четирийсет и пета ме научи, че военните никога нищо не губят: те просто го погребват).

И така той си беше отново у дома и заживя сам-самичък (старият мистър Найтингейл бе умрял още през лятото на 1917 година, убит, както казваше вуйчо Гейвин, от собствената си непреклонност, защото бе дръзнал да изправи лице — неподатливо и презрително — срещу немилостивия валяк на историята и науката още в онзи априлски ден на 1865 година, за да не мръдне повече от мястото си); захвана се отново да боядисва обори и стобори, в събота вечер отиваше да го измият в бръснарницата и пак, доколкото средствата му позволяват, взе да си попийва и да играе комар, само че сега лицето му имаше израза на човек, когото, по думите на В. К. Ретлиф, цял живот са учили и той е вярвал, че четвъртото измерение е невидимо, а сега ненадейно го е видял. Нямахме го вече и капитан МакЛендън. Впрочем МакЛендън

също се завърна, но те двамата повече не бяха началник и подчинен. Или може би сега дори естествената човечност на капитан МакЛендън нямаше с нищо да помогне, понеже, колкото и да бе тя, когато се наложи да защити Тъг от безпощадните факти на космогонията, при следващите му хуманни кризи тя тъй и не се прояви.

Това също бе станало в бръснарницата (аз не съм присъствувал; още не бях толкова голям, че да ме търпят в една бръснарница в десет часа събота вечер, макар че все можех някак да избягам от майка си; Ретлиф бе разказал случилото се на вуйчо Гейвин, а той на мене). Този път шегаджията бил Скийтс МакГауър, барманът от дръгстора на чичо Уили Крисчън — лъснат и наперен младок, който миришеше повече на одеколон, отколкото на чистота, вечно обсаждан в дръгстора от значителни групички четиринайсет- и петнайсетгодишни момичета, за когото по-късно разбрахме, че бил доста по-стар, отколкото сме го смятали, а както твърдеше Ретлиф, и след десет години не е знаел повече от онова, което в началото се правеше, че е позабравил; токущо го били обръснали и парфюмирали, миенето на Тъг било привършено и додето ги хванат първите една-две чаши, Тъг си седял мирно и тихо.

— Значи, от Тексас замина право на север — почнал Скийтс.

— Точно така — рекъл Тъг.

— Хайде — подканил го Скийтс, — разкажи ни. От Тексас заминавате право на север, до Ню Йорк. После се качвате на парахода и пак на север...

— Точно така — отвърнал Тъг.

— Ами ако са те заблудили? Да кажем, обръщат кораба на изток или на запад, или, да допуснем, обратно на юг...

— Поврага! — казал Тъг. — Да не мислиш, че не знам накъде е север? Среднощ да ме събудиш, веднага ще ти покажа накъде е север, дори лампата няма да паля.

— Хайде на бас! Пет долара! Десет?

— И на десет се хващам, само че ти и последния си долар вече даде за тия помади и за тая копринена риза.

— Добре, така да е — казал Скийтс. — Значи, параходът тръгна право на север, към Франция. Стоял си във Франция две години, качваш се на друг параход И той също тръгва на север. После слизаш от парахода, взимаш влака и...

— Млъквай! — рекъл му Тъг.

— ... се отправяш право на север. Слизаш и се озоваваш в Джеферсън.

— Затваряй си устата, мръсно копеле! — повторил Тъг.

— Нима не разбираш какво значи всичко това? Или, че през туй време Джеферсън е бил изместен... — Тъг скочил на нозе, макар че дори сега Скийтс явно не схващал какво ще стане. — ... А народът, дето си стоя тук и не беше на война, ще ти каже, че това не е вярно. Или пък като си заминал от Джеферсън на север през Тексас и после се връщаш в Джеферсън, все така пътувайки на север, без дори да доближиш Тексас... — Наложило се всички бръснари, клиенти и висящи, а накрая и самият нощен полицаи да обезвредят Тъг. Само че през това време Скийтс вече пътувал с линейката към болницата.

Върна се и Баярд Сарторис. Дойде си пролетта на деветнайсата, купи най-бързия автомобил, който можеше да се намери, и непрекъснато фучеше до Мемфис и обратно, додето (тъй мислехме всички) леля му мисиз Дю Пре най-сетне се огледа из Джеферсън, спря се на Нарсиса Бенбоу, а с другата ръка се присегна да пипне Баярд в една почивка между пътешествията му, та дано ги накара да се оженят с надеждата, че така ще го предпази да не си счупи врата, тъй като сега той беше последният мохикан от Сарторисовци (Джон бе най-сетне свален през юли осемнайсата), само че от това, изглежда, нищо нямаше да излезе. Искам да кажа, че щом Нарсиса забременя, а това май стана твърде бързо, той отново се метна на автомобила, но сега вече се намеси самият полковник Сарторис — той ненавиждаше автомобилите, но се отказа от кабриолета и впряга си и позволи на Баярд да го вози и връща с колата от банката, та дано по този начин го принуди да кара по-бавно поне на това разстояние. Ала полковник Сарторис бе човек с болно сърце и при катастрофата умря именно той. Баярд просто се измъкна от разбития автомобил и изчезна, зарязвайки и бременната си съпруга, и всичко; на следващата пролет, все така мъчейки се да разсее своята скука, той реши да изпробва с каква побясна скорост би могъл да се носи към една измислена цел, този път отново със самолет: една нова експериментална машина от опитното летище в Дейтън. Самолетът обаче го изигра и във въздуха му се откъснаха и четирите крила.

Точно така казваше вуйчо Гейвин: скука. Войната, казваше той, е едничкото състояние в цивилизования свят, което предлага простор за естествените долни инстинкти, вкоренени у човека; тя не само ги извинява и насърчава, но ги и възнаграждава; а Баярд просто е тъгувал: на германците той никога не би простил не защото са почнали войната, а защото са я спрели, прекратили. Майка ми обаче твърдеше, че това не е вярно. Баярд, казваше тя, е изпитвал страх и срам — не срам от това, че се страхува, а ужаса, когато е открил, че сам е способен, податлив на чувството за срам. Според нея Сарторисовци бяха особен вид хора, различни от останалите. Повечето хора, едва ли не всички, обичат преди всичко себе си, само че осъзнават това скрито, може би дори скрито си го признават; ето защо и няма от какво да се срамуват, а засрамят ли се, няма защо да се боят, че са се срамували. Но Сарторисовци дори не са и подозирали, че от всичко най-много обичат себе си. Освен Баярд. Само че това не му пречело и срама не познавал, додето не се озовали с брат си, близнака, в Англия, където почнали летателни учения без парашути с аероплани, направени от лепило и колетна тел; това може би е станало чак когато са отишли на фронта, където дори ония, които до този момент били останали живи — в сравнение с пилотите-разузнавачи, загиващи обикновено след първите три месеца активна служба, — са имали шанс да оцелеят равен приблизително на нула. Там Баярд внезапно осъзнал, че единствен в ескадрилата, а доколкото му е известно, и единствен в кралските въздушни сили, ако не и в цялата военна авиация, съвсем не е едно отделно същество, а че всъщност представлява двама, тъй като има близнак, който еднакво с него рискува и еднакво може да се надява, че ще оцелее. Ето защо всъщност единствен от всички летци, сражаващи се във войната, той е бил двойно застрахован против всякакви случайности (разбира се, и обратно — неговият двойник-близнак се е радвал на същата двойна гаранция) — и само в следващия миг с ужас е разбрал, че се срамувал от тази мисъл, дори само от съзнанието, че е бил в състояние да я допусне.

В това, според майка ми, се коренеше бедата — очевидно се е върнал в Джеферсън с едничката цел да се помъчи, по такъв именно мрачен и безрадостен начин, да види колко различни способа би намерил да си рискува главата и така да държи повечето от останалите в мъка, в тревога или най-малкото в раздразнение; изпитващ това

напълно чуждо на Сарторисовци чувство за срам, с което не можеш нито живя, нито захвърли — той никога не би живял, ако можеше да го понесе, а по собствена воля не можеше да го премахне. Оттам идваше вечният риск, играта със случая, фатализмът. Явно същата мисъл — двойната близнашка гаранция, че няма да те свалят — в същия този миг е хрумнала и на другия брат, нали са близнаци. Впрочем това едва ли е разтревожило Джон повече, отколкото на времето, в неговата си война, е тревожело стария и пръв полковник Сарторис, техния праядо (вуйчо Гейвин казваше, а след около пет години и на мен щеше да ми се падне случаи сам да го изпитам, че няма човек, който да е бил на война, та дори и в санитарните части на МХД, и да не се е върнал с чувството, че не е бивало да върши това или онова, още повече пък вече да не мисли); само един от целия род — Баярд, само той се оказа толкова слаб и чужд на Сарторисовци.

Ето защо (ако майка ми имаше право) сега той се оказа под двойно бреме. От една страна, беше страданието, че сам разбира колко низко е паднал в своите мисли и егоистични надежди, не толкова способен, колкото осъден да се срамува от това; от друга страна, стоеше фактът, че ако тази двойствена и двойна застраховка се бе оказала в негова полза и Джон бе свален със самолета си преди него, един ден той, Баярд, без да се гледа колко повече ще живее, ще трябва все пак да застане срещу близнака си в многозначителността на взаимното безсмъртие, без да е способен повече да крие позорното петно на своята слабост. Позорното петно бе не мисълта, защото същата мисъл ще да е идвала и на брат му в същия миг, макар вече да ги бяха сложили в различни ескадрили, а бе в това, че от тях двамата Джон никога не би се засрамил от нея. А мисълта бе просто следната: Джон бе успял да свали трима тевтонци, преди да го свалят (възможно е да е бил по-добър стрелец от Баярд, а може би командирът му повече го е обичал и му е помагал в прицела), а и Баярд бе набрал достатъчно деветини и шестнайсетини съгласно британската система за точкуване на стрелбата (освен ако някому от тях не би дошла невероятната идея да каже: „Аз ли? Толкова се уплаших, че забравих да натисна спусъците“), тъй че му се събираха двама свалени и един вероятен; и сега, когато Джон вече го нямаше и повече не би се нуждаел от неговите точки, представете си, само си представете, че той успее да измъкне, да подкупи, да подправи, да фалшифицира и регистрите на

попаденията, и този, който ги води, за да прехвърли всички заслуги на Сарторисовци на едно име, тъй щото поне един от тях да се завърне у дома си герой — мисъл, сама за себе си не толкова подла, тъй като не само бе минавала и на Джон, но ако той бе оживял, а Баярд бе загинал, Джон също някак би съумял да я осъществи; тя стана подла едва след като Баярд я принизи и опетни, срамувайки се от нея. А по собствена воля той не бе в състояние да я захвърли, защото в резултат на случаен инцидент срещне ли някога духа на Джон, Джон само презрително ще се зарадва, а лапнеше ли дулото на пистолета, духът ще бъде не само присмехулен и презрителен, но и вечно неутешен и непримирим.

Но Линда Сноупс — простете: Линда Сноупс Кол — щеше да бъде нашата първа жена — герой. И човек би си помислил, че целият град ще излезе да я посрещне или най-малкото ще проводи представители от гражданските клубове и от църковните настоятелства, да не говорим за Американския легион и за Ветераните от задграничните войни; но това можеше да стане само ако я бяха избрали за „мис Америка“, вместо което тя бе просто вдигната във въздуха от франкистки фугас, мина, от онова нещо, което е избухнало в или под линейката, която е шофирала, и от което бе останала завинаги глуха. Затова и казах:

— Защо ѝ се е приискало да се връща у дома? За нея тук няма работа. Какво ще дири в Женското дружество за взаимопомощ: да разиграва на лотарии домашни мармалади и абажури ли? Дори и да умее един мармалад да завърти, нима готварството е именно онова, което един скулптор би изисквал от жена си? Нали е комунист, времето му е минавало от партийно събрание на партийно събрание, додето най-сетне фашистите не почнаха войната, та и той да се включи. Да не казвам и на какви безвкусици трябва да се е научила в Джеферсън, Мисисипи. Особено пък ако се е наложило да изучава готварство в оная долна гостилница, от която баща ѝ на времето изхвърли Ретлиф, когато дойдоха за първи път в града.

Но бях на погрешен път. Посрещането нямаше да бъде от градските организации, а само от частни лица: само трима души, по една случайност от Джеферсън, понеже бяха свързани най-вече с миналото на майка ѝ, вуйчо ми, баща ѝ и Ретлиф. След това разбрах, че ще бъдат само двама, Ретлиф дори не пожела да се качи в колата.

— Хайде — рече вуйчо Гейвин, тръгвай с нас.

— Аз тук ще ви чакам — каза Ретлиф. — Ще представлявам градския комитет. До следващия път — обърна се към мен.

— Какво? — рече вуйчо Гейвин.

— Нищо — отвърна Ретлиф. — Само припомням на Чик един виц, дето ми го беше разказал.

След това разбрах, че няма да бъдат дори и двама от миналото на майка й. Изобщо нямаше да минем покрай банката, камо ли пък да спираме там.

— За какво му е, по дяволите, на мистър Сноупс — обадих се аз — да пропилява ей така най-малкото шест часа сериозна лихварска работа, за да ходи чак до Мемфис, дъщеря си да посреща, след като какво ли не даде да я махне от Джеферсън — остави, дето накълца къщата на де Спейн като касапин, ами този италиански мрамор за гроба на майка й: само и само да има с какво да я прогони или, ако по ви харесва, да няма защо да се връща? — И продължих: — Никой не ми е виновен, че не съм се родил навреме, та да се бия във вашата война за Демокрацията или в нейната — за „Капиталът“. Искам да кажа, че за мен още има време. Или може би искате да ми докажете, че и тримата, Хитлер, Мусолини и Франко, като се хванат ръка за ръка, пак няма да успеят да вкарат в едно истинско военно премеждие някой автентичен, непорочен член на Харвардския корпус за обучение на запасните офицери? Защото от мен едва ли ще излезе дори и Порцелиан. И от Ф. Д. Р.^[2] не можа да излезе. Това е то — продължих. — Затова тази сутрин настояваше да дойда с тебе: макар да са й пукнати тъпанчетата и да не те чуе като й викаш „Не“, „Моля, не“, или дори „Не, за бога“, пак няма да може да се омъжи за тебе, докато не се върнем в Джеферсън и тримата. Но ти имаш на разположение остатъка от следобеда, можеш да ме изпъдиш, да не говорим за осемте часа през нощта, когато мама ще си мисли, че съм горе и спя. Да не казвам и това, че другия месец ще трябва да се върна в Кембридж, освен ако само не решиш, че заради своето целомъдрие, или... как беше там?... безбрачие, ще можеш дори и тази жертва да понесеш. А и защо не, след като на теб именно ти хрумна да ме пратите чак в Кембридж, Масачузетс, заради нещо, което на смях наричат образование! Май че е точно както казва мама: цял живот те е обожавала, но е била твърде млада, за да го разбере, а ти си бил твърде много джентълмен, за да й обясниш. Нима майка ми наистина винаги е била права?

По това време бяхме вече стигнали летището, по-точно Мемфис.
— Да паркираме и да пийнем по едно кафе — рече вуйчо Гейвин.
— Имаме най-малко половин час.

Кафе си поръчахме в ресторанта. Не знам защо и тук не бяха го кръстили „Небесен кът“. Вероятно Мемфис все още нямаше право на това. Ретлиф заяви, че Линда трябвало рано или късно да се омъжи и че всеки ден това ставало все по-належащо. Всъщност той не каза именно тия думи. Мисълта му беше, че вуйчо Гейвин не може вечно да бяга от това, че едва ли не всеки хубав ден някоя жена ще реши, че е достатъчно зрял и надежден и че най-сетне ще се хване на някоя постоянна работа, вместо с досегашните най-случайни истории; че колкото по-скоро се случи, толкоз по-добре, тъй като едва тогава ще се почувствува стъпил на краката си.

— Как стъпил на краката си? — попитах. — Мен ако питаш, всичко му е наред. Аз такъв солиден човек не познавам.

— Не става дума за него — рече Ретлиф. — Имам пред вид нас, цялата околия Йокнапатофа. Тогава ще ни е лесно с него, защото няма да има време навсякъде да си пъха носа.

Нашето спасение и в този случай нямаше да е лесно. В характера си Гейвин имаше един недостатък, който винаги го е спасявал, без да се гледа какъв риск ни е струвало това. Той, според мен, се коренеше във факта, че хората остаряват, особено младите момичета на петнайсет-шестнайсет години, които сякаш изведнъж, за половин или една година, остаряват толкоз, колкото другите за десет. Мисълта ми е, че той винаги си избираше деца или пък просто бе много слаб пред децата от женски пол, които се привържат към него — както щете го разбирате. Искам да кажа, че избирането на жертвата ставаше винаги на възраст, когато клетвата за вечна вярност се изпарява едва ли не в мига на изричането ѝ. Естествено сещам се за Мелисандра Бакъс много преди мен и преди Линда Сноупс. Още когато Мелисандра е била на дванайсет, на тринайсет и на четиринайсет години, няколко години преди да оваканти своето място за Линда, Гейвин е подбирал и поръчвал стихосбирките, които Мелисандра трябва да изчете, ръководейки и наблюдавайки това четене, та може би именно така, опитно проверяващ грешките си, после да знае какви книги (а ако трябва — и нови) ще усъвършенствуват ума и характера на Линда, когато дойде нейният ред.

Разбира се, твърде скоро Мелисандра извърши непоправимата грешка да стане с още една година по-голяма и така, зарязвайки завинаги осъдения антисвят на Спенсър и младия Милтън заради обикновения човешки живот на онова момиче, на което би се спрял, или което би му обърнало внимание, та да може, заговори ли ѝ мъж за вяност и преданост, да му каже или да действа, или да си мълчи. Така или иначе, този път той се спаси. И макар да ме е нямало, за да помпя в каква последователност са се развили събитията — дали Гейвин е бил най-напред в Харвард, или може би е било между Харвард и следването му в Хайделберг, или пък тя вече се е била омъжила, — когато се е върнал от войната, заварил я задомена. Задомена за някаква голяма клечка от престъпния свят на Ню Орлеанз на име Харисс, именно така, с две „с“. Не помпя и как, и къде по дяволите е успяла да се запознае с него — това свенливо момиче без майка, едно на баща си, свикнало да живее в една от тогавашните ни най-големи плантации, само на две-три мили от града, плантация, която от години бе почнала вече да запада, докато овдовелият ѝ баща от сутрин до вечер седеше на парадната веранда, ако е лято, или в мъжката гостна през зимата, с бутилка уиски и томче Хораций. Доколкото знаехме, Мелисандра никога не беше напускала имението, освен когато черният им кочияш я сваляше всеки ден с файтона до града — най-напред докато завърши основното училище, после гимназията и подир това девическия колеж. За мъжа ѝ знаехме само онова, което разправяше той: че се казва Харисс с две „с“ (да речем, че е било така) и че работи като вносител в Ню Орлеанз. В това бяхме впрочем убедени, понеже дори в Джеферсън (беше в началото на 1919 г. преди завръщането на вуйчо Гейвин) никому не отбягна от погледа бронираният кадилак, изискващ двама шофьори, и двамата с двуредни костюми, леко поиздути към лявата мишница.

Да не говоря за парите. По това време мистър Бакъс почина и, разбира се, намериха се хора, които шушукаха, че сърцето му не издържало сватбата на едничката му рожба за този цар на контрабандата. Явно бе, че мина доста време, додето се убеди, че зет му наистина е цар, а империята му — достатъчно жизнена и платежоспособна, но, така или иначе, парите бяха взели вече да си проличават, когато го стигна смъртта — покривите и верандите бяха окърпени и постегнати и въпреки твърдението му, че е още рано,

къщата беше преобоядисана, алеята пък насипана с валиран чакъл, тъй щото, като се върна у дома за първата коледа, тя, дойката и царският син отиваха и се връщаха от града не със стария файтон и плужния впряг, а вече с автомобил. Мистър Бакъс след това умря и освен къщата, боядисаха и останалите постройки. Харисс с двете „с“ взе да се явява в Джеферсън все по-често и дори след време завърза и приятелства, макар че околията Йокнапатофа лесно не се продаваше и безразлична излизаше с фордовете модел „Г“, на коне или мулета да види как една обикновена, на всички позната и вече губеща памучна плантация в Северен Мисисипи се превръща в конезавод от вирджиниански или лонгайлъндски стил, опасан с мили от бяла дъсчена ограда в момент, когато всички ние, останалите, приемахме за нещо обикновено бодливата тел и всеки попаднал под ръка дървен кол; издигаха се бели конюшни с електрическо осветление, парно отопление и водопровод, с коняри и подковани, когато всички ние, останалите, все още си светехме с газени лампи, а нашите жени мъкнеха дърва и вода от най-близката гора, извор или кладенец.

Децата бяха две — наследник и царска дъщеря, — когато Харисс умря с двете си „с“ в един нюорлеански бръснарски стол от обикновеното трийсет и осемкалиброво професионално заболяване. Сега конете и техните прислужници и разводачи бяха продадени, къщата запечатана, остана само пазачът, а мисиз Харисс с нейните две „с“, двете деца, петте прислужнички, куриерите, дойките и секретарите си отпътува и майка ми както и другите ѝ съученички от колежа почнаха да получават картички и писма от модните европейски градове, в които най-напред се казваше колко благоприятен е климатът, а по-после, след време, колко по-добри са климатът и училищата за децата и (само в писмата до мама) се изказваше надеждата, че Гейвин е добре и може би дори е вече задомен.

— Значи, поне от нея няма защо да се страхува — обърнах се към Ретлиф, а той ми вика:

— Да се страхува ли?

— Че защо? Едно, дето е вече много стара за приказки, ами и две деца си има, и пари — какво ѝ трябва сега мъж да си търси? Най-малкото Гейвин, той от пари няма нужда. Дай му на него да си пъха гагата и всичко да оправя. Защо да се страхува?

— Прав си — рече Ретлиф. — Така излиза, че почти няма от какво да се бои. Поне до следващия път, нали?

Разбира се, шега. Той все още виждаше смисъл да я повтаря два часа след като беше отказал да дойде с нас на летището. А Гейвин седеше и надигаше чашата, в която онзи, който държи летищния ресторант, твърдеше, че има кафе: самодоволен и непроницаем, самоуверен и недостижим като въшка на кралски задник. Защото по всяка вероятност Линда Кол (извинете, Сноупс Кол) също разполагаше с достатъчно финанси — не само тези, които може би й беше оставила майка й, но и онова, което вуйчо Гейвин, в качеството си на неин опекун бе съумял да изкопчи от стария Уил Варнър. Да изкопчи не от баща й, тъй като старият Сноупс сигурно щеше с радост да се изръси, само и само за да не му се навира в очите онова, което Гейвин или Ретлиф биха нарекли безупречна девическа прямота. Но след като тя нямаше две деца, на нас с Ретлиф този път ни оставаше само да вярваме в онова прастаро и основно състояние, основано на изпаряването на времето: всеки път идваше момент, когато те се оказваха, с един миг по-стари; за да ги забележи Гейвин, те трябваше да бъдат живи, тази жизненост личеше само ако са в движение, а едничкият вид движение, което, можеше да привлече неговото внимание, да задържи погледа му, беше онзи момент, в който почваха да съзряват и прекрачвайки прага на някоя врата, току ще заметнат поли или ще сгънат грациозно ръка — жестове като на забавена кинопрожекция, но все пак мигове от движението — движение невъзвратимо.

Фактически точно това го спасяваше всеки път: че мигът биваше преходен. Те не спираха на прага, а минали отгатък, продължаваха; понякога дори време не им оставаше да затворят вратата зад гърба си, ами направо прекрачваха следващия праг и се озоваваха в състоянието на семейни — така да се каже, от зрелостта направо в материнството, и то само в един нагледен урок. И така беше добре. На тази следваща врата вуйчо ми Гейвин го нямаше. Той все така не свалеше очи от първата. И тъй като животът е не толкова движение, колкото едно монотонно повторение на движението, нито веднъж не се случи да постои на тази първа врата толкова дълго, че да не дочака следващото прошумоляване на фусты, да не зърне вече изчезващите още неоформени момичешки прасци. Можех следователно да посъветвам

Ретлиф, докато съм в Мемфис И помагам на вуйчо си Гейвин, да се прости с едната, той в това време да се огледа по площада и да открие коя ще бъде следващата, тъй като Линда бе вече сменила Мелисандра Бакъс, вероятно още преди Мелисандра да е узнала, че е сменена. Но веднага ми стана ясно, че това е ненужно, по всяка вероятност вуйчо Гейвин вече бе направил своя избор и затова сега можеше да седи спокоен и съсредоточен, да си пие кафето и да чака съобщението за кацането на самолета.

Накрая съобщиха. Излязохме на пистата. Аз останах до парапета.

— Тук ще почакам — рекох. — Докато е възможно, ще ви се доще да останете насаме, макар че няма да е истинско уединение, но поне тук никой не ви познава. Пригответи ли си плоча за писане, или може би тя вече се е закачила на ръкава или на бедрото, както пилотите си закачат картите?

Но той отмина напред. После самолетът, един от новите „Дъглас-3“, приближи, спря и след малко се появи и тя. От моето място очите ѝ не можах да видя, но се сетих, че бомбата (или снаряд, или мина) я беше поразила в ушите. Беше същото високо момиче, твърде високо, за да кажеш как е оформено, но знаеш ли — като им свалиш на такива жени дрехите, ума ти вземат, нищо, че може да са като нея на двайсет и девет. След това забелязах очите ѝ: толкова тъмносини, че отначало ще ги помислиш за черни. Мен ако питат, тъй и не разбрах как и откъде е взела тия очи и тази черна коса, тъй като на стария Сноупс очите имат цвета на застояла блатна вода, а косата му изобщо цвят няма; майка ѝ също имаше сини очи, но беше руса. Колкото пъти съм се мъчил да си припомня майка ѝ, все съм си я представял току-що измъкната от някой вертеп на скандинавската Валхала, а полицаите, преди да я натикат във вагонетката, едва смогнали да ѝ метнат някоя и друга дреха. Линда също имаше хубави очи и ако навярно ти се падне ти именно да я разсъблечеш би установил дори, че са приказни. Като целуваше Гейвин, в ръката си вече стискаше бележничке и молив. Честна дума, целуна го. А той очевидно не можа да съобрази, че занаят ще трябва да използва този бележник и дори да разчита на него, защото каза гласно, сякаш и тя е като всички останали:

— Ето го и Чик!

Тя си припомни. На височина беше колкото Гейвин, току-речи, мой ръст и явно си гризеше ноктите, на което явно бе свикнала след

експлозията или може би след овдовяването си. От ръкостискането ѝ се виждаше, че наистина е шофирала линейка, че наистина ѝ е сменяла гумите; не говореше високо, а с онзи суховат и дрезгав, малко квакащ глас, какъвто придобиват глухите. Дори попита за майка ми и баща ми, като че само за тях е мислела — досущ като всяка обикновена жена от Джеферсън, на която и през ум не ѝ минавало да ходи на война и да я вдигат във въздуха. Чак сега вуйчо Гейвин се окопоти, или най-малкото взе да посвиква, посегна към бележника и молива и надраска нещо, навярно за багажа, защото тя рече „ах, да“, сякаш се чуваше, и измъкна квитанциите от чантата си.

Докато търсеха куфарите, докарах колата. Значи, преди да се оженят, беше живяла с онзи човек толкова години, а по нищо не ѝ личеше. Беше ходила на война в Испания, на фронта от мина беше пострадала и пак нищо не ѝ личеше. Казах:

— Защо не ѝ дадеш да шофира? Може би няма да ѝ е толкоз неудобно, че не можете да разговаряте.

— По-добре ти да караш — рече той. Така и направихме. Аз отпред, те двамата отзад — върнахме героинята у дома. Някой можеше да запита: „Защо не седнахте и тримата отпред? Седалката е достатъчно широка.“ Не помня защо. И едва ли някой си спомня. Така или иначе, двамата седнаха отзад. И това не помня точно, освен дето вуйчо Гейвин каза: — Успокой се, нищо няма да ти се случи. Държа я за ръката.

Така си беше. Тя хвана в скута си ръката му с две ръце и мине не мине миля, патешкият гласец ще се обади „Гейвин!“, на другата миля пак „Гейвин!“. Беше ясно, че употребява бележника и молива отскоро и още не им е свикнала, а може би като изгубиш слуха си и потънеш в пълна тишина, забравяш, че не всичко се извършва именно в този личен и усамотен свят. Изглежда, че след като той вземеше от нея молива да ѝ отвърне на бележника, тя едва изчакваше отново да го грабне, затуй по-добре щеше да бъде и двамата да си носят по една плоча за писане.

— Да, точно така. Усещам го някъде в черепа си или може би в гърлото. Отвратителен звук, нали? — Но явно вуйчо Гейвин свикваше с писането, защото патешкият гласец отново се обаждаше: — Да, разбира се. Нали ти казвам, усещам го. — И после продължаваше: — Как? Ако река да се упражнявам, как ще разбирам, че не е погрешно?

С което се съгласих и аз. Ако се каниш да късаш време от адвокатската си практика, от задълженията на околийски прокурор, за да възвърнеш на оглушалата си приятелка загубената девственост на нейното единакогласие, как по-точно ще се справиш? Макар че за един съпруг това би бил идеалният случай: да научи глухата си като пън жена, че ако иска да има приятен глас и тембър, едничкото, което ѝ остава, е като говори, повече да мълчи. Много е възможно в следващия момент вуйчо Гейвин да ѝ е написал някой стих от Джонсън или може би от дъртака Джон Дън, или от Херик, или дори от сър Джон Съклинг, а, току-виж, нещо от всички тях заедно, преработено за този единствен слух — сега зрение — от дъртака Гейвин Стивънз: *Не опетнявай вишневите устни с празни думи, от тях аз искам, да изпия съкровено то ти „да“.* А може да е изписал нещо още по-просто: *Почакай да се приберем. Не му е тук мястото да си оправяш гласа. Освен това другия месец този млад момък си заминава за Кембридж и тогава ще имаме много време, само двамата.*

И така, върнахме героинята у дома. Видя се Джеферсън, часовникът на съда, да не споменавам водния резервоар на баща ѝ. Патешкият гласец спомена Ретлиф.

— Барт го харесваше. Казваше, че не е очаквал да му се хареса някой от Мисисипи, но не беше прав. — Очевидно бе какво е написал Гейвин този път, защото гласът додаде: — Дори не и тебе. Поиска да му обещава, че който от нас двамата остане жив, ще подари на Ретлиф една от творбите му. Помниш я, фигурата на едно италианче, която и ти, дете толкова отдавна познаваш скулптурата, не успя да разгадаеш. А Ретлиф, който не е виждал италианче, нито нищо друго освен паметника на Конфедерацията пред съдилището, веднага отгатна какво е и дори какво прави.

Доця ми се да взема бележника колкото да напиша: „А какво е правило италианчето?“, само че бяхме пристигнали, бяхме довели героинята и Гейвин каза:

— Спри най-напред при банката. Трябва да го предупредим — изисква го простото благоприличие. Освен ако вече не са го предупредили и не е офейкал от града за известно време да се пребори със съвестта си, та да я подготви за неизбежния момент. Разбира се, ако допуснем, че най-сетне и той е разбрал: не може току-тъй да я

отпише от живите като просрочена ипотека или като полица с минал падеж.

— И да устрои тук на улицата публично посреща — не, без да й даде възможност да се пооправи? — попитах аз.

— Успокой се — повтори ми той. — Като поузрееш, ще разбереш, че хората са далеч по-мили, по-внимателни и по-любезни, отколкото ти се струва сега.

Спрях пред банката. На нейно място изобщо не бия посегнал към молива, а направо бих извикал: „Какво става, по дяволите? Откарайте ме в къщи!“ Но тя и това не стори. Седеше отзад, хванала с две ръце ръката му, притискаше я не в скута, а на корема си, оглеждаше площада и повтаряше с патешкия си глас:

— Гейвин, Гейвин. — След това: — Я виж, чичо Уили се връща от обед. — Само че това не беше старият Крисчън, той бе мъртъв. И какъв смисъл някой да беше написал това на бележника? Гейвин се оказа прав. Никой не спря. Видях, че двама я познаха. Не, по-право те усетиха противоречието: автомобилът на Гейвин Стивънз до бордюра пред банката в един часа и двацет и две минути след пладне, на кормилото аз, а на задната седалка Гейвин с някаква жена. Те, които до един бяха чували за Линда Кол — пардон, Сноупс Кол, — най-малкото, че е жена от Джеферсън, която толкова отблизо е видяла войната, че са й спукани и двете тъпанчета. Ясно, Гейвин е прав: хората са добри, мили и внимателни. И не че не очакваш това от тях, а просто предварително си решил, че не са такива, и затова те дразнят, затова те отблъскват. Дори не се поспряха — само един рече на Гейвин едно здрасти и продължи.

Слязох от колата и се упътих към банката. Мислех си какво бих сторил, ако имах дъщеря, единствено дете, ако дядо й притежава купища пари и бих могъл да си разреша да я пратя на учение. Само че не я пращам и никой не разбира защо, додето внезапно я оставям да замине, само че тъкмо в онзи университет, който е само на петдесет мили разстояние, и отново никой не може да проумее защо; в това време гледам с четири очи да стана председател на банката, чиито сегашен председател, както всички вярват, е човекът, който спи с жена ми, откакто сме се преместили в града. Никой не узнава защо, додето три месеца по-късно жена ми отива за първи път в живота си в салон за разкрояване и същата вечер внимателно се застрелва в

слепоочието, за да не нарушава повече новата подредба на нещата и когато пушекът най-после се разсейва, естествено оказва се, че развратният банков председател е напуснал града и сега аз не само че съм председател на неговата банка, ами и живея в неговата къща и всеки вече би си помислил, че нямам никаква нужда от дъщеря си и я пускам да върви по дяволите, където ѝ видят очите, само и само повече да не се връща в Джеферсън, Мисисипи. Само че преди да я пусна, ще седнем двамата в автомобила, за да присъствуваме на откриването на майчината ѝ надгробна плоча, беззащитни пред издълбаното лице и пред издълбаната беззащитна подигравка:

Добродетелната жена е корона за своя съпруг.
Пораснат ли, децата ѝ ще я благословят.

След което казвам: „Това е. Можеш да тръгваш.“

Върнах се при колата.

— Мистър Сноупс си е взел свободен следобед и си е отишъл вкъщи да чака дъщеря си. — Отидохме до тях, до това чудовище в колониален стил, което беше втората подигравка. Сега в Джеферсън имаше вече три негови паметника: водният резервоар, надгробната плоча и този дворец. Никой не може да каже на кой от прозорците е дебнел в очакване, или е чакал дебнейки — негова си работа.

— Дали и аз да не вляза? — попитах.

— Дали и ние двамата да не си вземем по един бележник и молив — прекъсна ме вуйчо Гейвин, — та да се чуваме по-добре?

Чакаха ни. Току начаса на парадния вход се показва негърът-портиер и шофьор. Свалих багажа на тротоара, а те застанаха — той в нейната прегръдка толкова, колкото и тя в неговата, еднакви на височина, и се целунаха наред улицата посред бял ден, а патешкият ѝ гласен повтаряше „Гейвин, Гейвин“ — не да кажеш все още невярваща, че най-сетне това е той, колкото още несвикнала с името, което бе убедена, че произнася за първи път. После го пусна, той ми рече „Хайде!“, качихме се в колата и това бе всичко. Героинята си беше дошла у дома. Още не стигнал до пряката улица, обърнах се (макар че ми се щеше това да не е вярно): слугата още тътрузеше чантите ѝ по алеята, ѝ тя все така стоеше на същото място, загледана към нас, малко

височка за моя вкус, зазидана в себе си, пречиста в своето, безмълвие, неуязвима и спокойна.

Точно така: безмълвие. Сякаш звуци не съществуват. А в случай, че звуците съществуват само в безмълвието, значи, каквото и да намисли злят ти ближен, с нищо не ще успее истински да те нарани — нито с експлозия, нито с предателство, нито с човешки глас.

Точно така: глухота. Тук ние двамата с Ретлиф бяхме безпомощни. Онези, предишните, завъртаха поли, протягаха гъвкаво бедро и прекрачваха в зрелостта, отминаваха я и тозчас заставаха пред новата врата, отвъд която веднага ги чакаше олтарът и дългото въже съхнещи пелени: осъществяването на мечтата, краят. Но тя го беше победила. Не чрез непрестанното си движение от праг към праг и от миг към миг, а застивайки от гръмотевичния удар в безмълвие, сама неподвижна, докато в това време вратите и стените, през които те водеха, се отдалечават и се стапят, а тя остава не като дете на мига, а като неуязвима невеста на мълчанието, в ненарушила девственост, вечна, завинаги защитена от превратности и промени. Накрая, три дни по-късно, спипах Ретлиф.

— Имаш подарък от съпруга ѝ — казах му. — Оная скулптура, дето ти е харесала: италианчето, което вършело някаква работа — харесал си го; а Гейвин, дето е виждал не само италианчета, ами и какво точно вършат, така и не проумял за какво става дума. Както и да е. Нито жена имаш, нито невинни дъщери, можеш да си държиш в къщи, каквото си поискаш. А тя ще се омъжи за него — добавих.

— Че защо не? — рече той. — Предполагам, че ще издържи. И още: вземе ли го някоя за мъж, за нас, останалите, може да настъпи спокойствие.

— Искаш да кажеш за тях — рекох.

— Казах, каквото искам да кажа — отвърна Ретлиф. — Имам пред вид всички нас, останалите.

---

[1] Съдбовен човек (фр.) — Б.пр. ↑

[2] Франклин Делано Рузвелт. — Б.пр. ↑

Гейвин излезе прав. Беше краят на август. Три недели по-късно бях отново в Кембридж, надявайки се, или по-скоро мъчейки се, а всъщност това, което искам да кажа, е, че бях в клас, който би трябвало, тъй или иначе, да завърши през юни другата година. В Джеферсън Обаче останах три седмици, през които те имаха достатъчно време, дори ако държах на официално църковно известие за женитбата — нещо, съвсем ненужно за една вдовица, която бе не само вдовица, а и ранена героиня от войната. Ето защо си помислих, че изчакват да се отърват от мене. Нали знаете старата мелодрама, разигравана от пътуващите театри, само че този път всичко обърнато наопаки: обезумялото дете се е хванало за пешовете на бъдещия жених и плаче: „Татко, татко (в сегашния случай «вуйчо, вуйчо»), моля ти се, недей да се жениш за мисиз Смит!“

После си помислих (бе вече Денят на благодарността и скоро щях да се връщам за коледната ваканция): *Много естествено, никой от тях няма да се сети и да си прави труда чак тук в Масачузетс да ме уведомява.* Ето защо ми хрумна дори да пиша и да попитам — не, разбира се, мама и в никакъв случай вуйчо Гейвин, понеже, ако работата бе вече станала, той едва ли щеше да има време да ми отговори, а и да не беше станала, пак щеше да е достатъчно зает или да си пази живота, ако случайно все още именно той казва „не“, или пък да се старае така да ѝ възстанови гласа, че ако е рекъл вече „да“, тя да му отвърне със „съгласна съм“. Щях да пиша на Ретлиф, който винаги е бил заинтересуван страничен наблюдател, макар че любопитството му към чуждите работи едва ли може да се нарече абсолютно невинно. Може би трябваше да му телеграфирам: *Спят ли вече официално, или не? Искам да кажа вече rosa ли е, или е още sub^[1], като предполагам, че допускаш същото предположение, на което ни учат в Харвард, тоест съблечеш ли някоя от тия високи препатили жени, виждаш, че съвсем не са чак толкова патили.*

После дойде Коледа и си казах: Може би съм несправедлив към тях. Може през цялото време да са ме чакали, та да не ми прекъсват учебните занимания с внезапно повикване, ами чак като дойде ваканцията — това време на спокойствие и добри чувства, когато ще бъде вече налице и ще им понеса я пръстените, я букета, я нещо друго. Но аз дори не я видях. С вуйчо Гейвин прекарахме почти цял ден заедно. Бях тръгнал към Сарторисови на лов за патици с Бенбоу (токущо навършил седемнайсет, той минаваше за един от най-добрите ловци на пернат дивеч в околията, отстъпвайки първото място единствено на Лутър Биглин, полуфермер, полутреньор на кучета и най-често ловец за печалба, който при това стреляше с лявата ръка, не много по-възрастен от Бенбоу, впрочем моя възраст — живееше недалеч от Олд Уайътспорт, нагоре по реката) и вуйчо Гейвин се самопокани да дойде с нас. Той, тоест Гейвин, не беше кой знае какъв стрелец, дори ако млъкнеше за по-дълго време, но сегиз-тогиз идваше с мене на лов. Целия ден нищо. Накрая аз се обадох:

— Как вървят уроците с гласа?

— На мисиз Кол ли? Добре, Непредубеденото ти ухо най-добре ще отсъди.

— А кога ще стане това? — попитах.

— Всеки път, когато си наблизко да чуеш — рече той.

На Коледа аз пак попитах за нея. В този ден Ретлиф обикновено обядваше у вас като гост на вуйчо Гейвин, макар че мама също държеше на него (дали не защото с вуйчо бяха близнаци?). Друг път вуйчо Гейвин отиваше на обяд у Ретлиф и тогава ме взимаше със себе си — Ретлиф беше дяволски добър готвач и живееше сам в най-чистата къщица, която съм виждал, сам си вършеше къщната работа и дори сам си шиеше сините ризи, с каквито бе вечно облечен, та този път пак аз поставих въпроса.

— Защо не поканим на обяд и мисиз Кол? — попитах майка си, а вуйчо Гейвин рече:

— Господи, затуй ли си дошъл чак от Кембридж — На Коледа да гледаш тая студенокръвна муцуна и след което се хвана овреме и каза: — Извини ме, Маги! — А майка ми рече:

— Много естествено, че на първия коледен обяд трябва да си остане в къщи, при баща си.

На другия ден заминах. Сноуп (баща му и вуйчо Гейвин са следвали заедно в Харвард през 1909 година) ме беше поканил в Чарлстън да видя какво представлява един истински бал в деня на света Цецилия. По това време обикновено всички се пръскахме. На втория ден на Коледа баща ми всякога заминаваше за Маями и цяла седмица гледаше коне; майка ми също отиваше с него, но не защото и тя се интересуваше от състезателни коне, а тъкмо напротив: защото бе убедена, че нейното присъствие, близост или най-малкото допир ще му попречи да си купи кон.

Настъпи 1938 година, върнах се в Кембридж. След това дойде септември 1938 година и аз отново и още бях в Кембридж, сега вече в правния факултет. Отбелязахме Мюнхен, осветихме го, празнувахме го — както ви се харесва, а вуйчо Гейвин твърдеше:

— Сега вече няма да закъснее. — Но той бе казал това и миналата пролет. Затова го прекъснах:

— Каква полза тогава да губя още две или три години, за да стана адвокат, след като, ако си прав, вече никому няма да остане време за граждански дела, дори да съм тук, за да обвинявам или защитавам? — И той ми вика:

— Защото като свърши и тази, човечеството и справедливостта ще разчитат само на законността.

— А сега на какво разчитат? — попитах го.

— Сега живеем във времена на добруване, в спокойни времена — за какво ти е сега справедливост, когато имаме благосъстояние? Сега до закона се прибъгва в краен случай, само за да си напъхаш ръката в джоба, който досега ти е бил отказван или се е съпротивлявал.

Това беше миналата пролет, а през юни той и майка ми (оставили някъде в Саратога баща ми, който уж обещал да пристигне в Кембридж тъкмо за дипломирането) дойдоха да присъствуват на моето абсолвиране в Академичната зала на Харвард. Посрещнах го с въпроса:

— Какво? Още никакви венчални камбани? — а той отвръща:

— За мен не. — На което му казвам:

— А как вървят уроците по техника на говора? Хайде — викам, — вече не съм малко момче, човек с академична титла от Харвард, нищо, че не съм учил в Хайделберг. Кажете! Когато сте си сам-самички, туй ли правите: говорни упражнения? — А той:

— Млъкни — вика — и ме остави да ти кажа някои неща. Това лято заминаваш за Европа, подарък от мене. Взел съм ти билетите, ето ти и молбата за паспорт. Не ти остава нищо друго, освен да слезеш до служебния фотограф, да ти изкара физиономията.

— А защо Европа и защо сега? Ами ако не искам да замина? —
А той:

— Защото другото лято едва ли ще може. Затова по-добре сега. Иди, поогледай се, може и там да загинеш.

— Ами тогаз да почакам дотогава! — а той:

— Тогава ще заминеш като господар. А това лято все още можеш да си гост.

Тръгнахме трима. С доста тичане, използвайки всички налични връзки, успяхме да се наредим в един параход! Това лято аз (останалите двама в последния момент решиха, че не могат да изоставят Париж) обиколих част от Европа на велосипед. Видях впрочем ония страни, в които все още пускаха: онзи предполагаем коридор, в който, според вуйчо Гейвин, трябваше да загина: Англия, Франция, Италия — онази Европа, от която, както казваше вуйчо ми Гейвин, няма да остане нищо, тъй като хората, които успеят да се спасят от Хитлер, Мусолини и Франко, ще бъдат прекомерно изтощени, а оцелелите ще бъдат напълно безразлични.

И така, стараех се всичко да видя, тъй като дори двајсет и четири годишен, изглежда, все още вярвах в думите му, както му вярвах и на четиринајсет, а може би (само предполагам, без да помня) и когато бях на четири години. Оказа се, че онази Европа, която той си спомня, или поне мислеше, че помни, вече я няма. Видях не друго, а нещо като съсредоточена, концентрирана истерия: един безумен празник, в който всеки беше турист, независимо дали е местен или другоземец. И неизчислим брой войници. Искам да кажа огромно количество хора, които бяха облечени в униформи и в момента се държаха като военни, сякаш по прости полицейски или временно стопански причини всички трябваше да носят тези маскарадни костюми и да подсилват линията Мажино (при което всички, а най-вече французите, изглежда, искаха да внушат: „Бъдете милосърдни, не ни се подигравайте. Ние също не вярваме в това.“), тъкмо когато се водеше борбата за трийсет и девет часова работна седмица; водеха се шумни парламентарни дебати от коя страна на Пикадили или на Шан-

з-Елизе най-добре ще стоят пясъчните барикади, сякаш ставаше дума на коя стена да се окачат картините; и величествената блестяща фигура на генерал Гамлен, който бърше бульона от мустаците си и казва: „Спокойно! Аз съм тук!“ Сякаш цяла Европа (да, разбира се, и ние — навсякъде беше пълно с американци) казваше: „Щом като злото е не само задължително, но и преуспява, нека всички застанем на страната на злото и се помъчим да го превърнем в Добро!“

Последните две седмици прекарах в Париж да видя дали Париж на Хемингуей и Париж на Скот Фицджерълд (те са нямали нищо общо, само дето са живели в една и съща стая), не е изчезнал напълно. След това отново се озовах в Кембридж, с един ден закъснение. Всичко това, или по-скоро нищо от това няма никаква връзка с останалите неща, но все пак за мен е обяснение защо мина почти година и половина, преди да я видя отново. И така, дойде Мюнхен: едноминутно мълчание и ние още веднъж се заловихме за своите си работи; получи се писмо от вуйчо Гейвин, в което се казваше: „Сега вече няма да закъснее.“ Само че за мен бе вече твърде късно. Когато трябваше да тръгвам (не, съвсем не искам да кажа това, а по-скоро когато ми дойде времето да тръгвам), поисках да ме вземат в изстребителната авиация. Но бях вече на двайсет и четири, след шест години щях да съм трийсетгодишен и дори сега бе вече късно; Баярд и Джон Сарторис бяха двайсетгодишни, когато в шестнайсета са заминали за Англия, а вуйчо Гейвин ми е разказвал за Кралския въздушен корпус (сега вече се наричаше Кралски въздушни сили) — имало там един младок, капитан, с толкова много бойни успехи, че британското правителство го върнало на земята и го изпратило у дома, та поне да доживее деня на гражданското си пълнолетие. Тъй че аз може би щях да стана щурман или бордови механик в бомбардировъчната авиация, а трийсет годишен, навярно нямаше изобщо да ми разрешат да летя.

А звън на сватбени камбани все още нямаше. Вероятно причина е бил гласът ѝ. Моите агенти — разбира се, разполагах само с едни: мама — съобщаваха, че частните уроци продължавали и възможно е да е смятала, че нейното „да“ не е още достатъчно сладкогласно, за да има законна сила. На такова нещо — тоест законен брак — тя, естествено, би настоявала, след като първия път бе опитала съжителство, така да се каже, в чист вид, а то бе избухнало в лицето ѝ. Впрочем това са глупости. Съжителството бе продължило до мига, в

който бе станало законно, когато не знам кой най-сетне е рекъл: „О, по дяволите, давай тук разрешителното за встъпване в брак и свещеника, но само, моля ти се, за бога, замълчи!“ Тъй че сега тя би се страхувала както от свещеник, така и от мирови съдия, както човек се страхува от сатаната или палача, защото да се яви лице от противния пол с нея пред някой от тях, за него това би представлявало едва ли не смъртна присъда. А тя положително не би пожелала това на вуйчо ми Гейвин, след като нейното „да“ трябваше да бъде не само достатъчно нежно — нали заради него всъщност се беше завърнала в Джеферсън, но и самият Гейвин не би й оставил достатъчно състояние, за да си струва да овдолее в случай, че това „да“ не е толкова нежно.

Това също са глупости. Ако й се е било наложило да върви по петите на един мъж цели пет години, преди той да склони да я вземе за жена, при това скулптор, модерен и либерален дотолкова, че дори Гейвин да не познае какво твори, значи, този човек ще да е бил твърде модерен в своя либерализъм. А щом е могъл да зарече нещо толкова сигурно и приятно — да си скулптор в Грийнич Вилидж и да живееш с едно момиче, което има пари и желание да плаща наема и да купува хляба, нищо че той може и да не е женен за нея, да зарежеш всичко това и да отидеш в Испания, за да се биеш на една страна, която всеки би ти казал, че ще загуби, то значи да си бил напредничав много повече от обикновения либерал. И щом тя го е обичала толкова, че да го чака пет години и да й каже „Добре, взел те дяволът, извикай свещеника“, и да замине после за Испания, само и само да бъде до него и сама да попадне на мина, значи, и тя трябва да е била като него, тъй като очевидно човек не може да има средно отношение към комунизма — или си непрекословно за, или непрекословно против. (Попитах вуйчо Гейвин. „Да предположим, че е“ — рече той. „Добре“ — викам. „Е, и какво от това?“ — казва той. „Добре, добре“ — казвам. „А на тебе какво ти влиза в работата?“ — пита ме. „Нищо, нищо — казвам, — добре.“) А това, че се беше натъкнала на мина, не я беше излекувало. И така, значи, сватбени камбани нямаше да има. Първият случай е бил просто едно заблуждение на младостта, което повече няма да се повтори; за миг тя се е оказала „народен враг“ и бързо си е платила за това.

Значи, нямаше да има свещеник. Значи, на практика ще установят народна демокрация направо тук, в Джеферсън, при която и

двамата са равни, независимо от това как ще изглежда, когато най-после той ѝ смъкне дрехите. Оставаше само човек да гадае как, за бога, ще смогнат да направят това в един малък и лишен от равенство град като Джеферсън. И по-скоро не те, а той, Гейвин — негово щеше да бъде притеснението, проблемът, може би нуждата. Не нейни. Тя бе свободен човек, откъснат от светските дела; кой знае, така е може би с всички, които са кастрирани от звуците, чиито слух е обрязан, които нямат нужда да чуват. Тя притежаваше безмълвието: онзи гръмотевичен удар в миг и навеки я беше осъдил на нерушима и заключена самота; нека светът се лута във всички оглушителни посоки, нека препъва нозе в мъчението да намери своята цел, която се намира точно на ръба на пропастта, както в едновременния филм на Чаплин!

Той трябваше да намери пътищата и средствата; на нея ѝ оставаше само да принесе своята способност на покорство, на онова, което се нарича семейна традиция. Само дете тя не приличаше на майка си, да не казвам, че Гейвин нямаше нищо общо с Манфред де Спейн. Впрочем, когато мисиз Сноупс се застреля в онази нощ, аз бях само тринайсетгодишен, тъй че не съм сигурен колко съм видял и какво съм запомнил и кое ми е било внушено или насадено от вуйчо Гейвин, тъй като според Ретлиф, някъде докъм дванайсетата си година съм живял все в сянката на вуйчо си, разсъждавайки като него, виждайки само онова, което и той е виждал, и то не защото ме е учил на това, а може би защото ме е оставил, разрешил ми е да бъде така. Мисълта ми е, че Линда и вуйчо Гейвин нямаше да притежават онова единствено по рода си естествено предимство, което притежаваха майка ѝ и Манфред де Спейн, а именно онази аура, онзи ореол, онова състояние — не знам коя е точната дума, — в които мисиз Сноупс не само съществуваше, живееше, дишаше, а сама създаваше, просто съществувайки, жива и дишаща. Не мога да случя думата, но това беше не атмосфера на своеволие и нецеломъдреност, защото (може би зная това от Ретлиф, не помня) малките, съвсем дребни нравствени условности, като въздържание и чистота, нямаха нищо общо с жена като мисиз Сноупс или по-скоро жена като нея не можеше вече да се съобразява, а камо ли да обръща внимание на такива неща; това бяха най-вече условности само по отношение на силата, кога, как и къде да се приложи тя в случай на война или ураган. Искам да кажа, че когато

едно общество ненадейно открие, че е едничък собственик на една Венера, макар и за определен срок, то не може да изисква от нея да бъде целомъдрена съпруга или най-малкото вярна любовница — нищо, че тя може да е или да не е, да иска или да не иска. Това би било не само недопустимо, но и едно свършено престъпно похабяване; а самото общество, удостоено с подобен дар, ако рече дори да извинява или поне да подкрепя целомъдрието и въздържанието, така би оскърбило своите дарители, че би си навлякло тяхното божествено отмъщение. Все едно по някакво чудо в един чудотворен миг над нашата околия да се установи едно неповторимо годишно време, заедно с ветровете му, слънцето му, дъждовете, задуха и студа, а ние, вместо да тръгнем до един, мъже, жени и деца, всички, които могат да ходят, за да обработим земята и да ѝ дадем всяко зрънце, което би поела, да седнем и по най-дребнав начин да си присвояваме правото на избор и на отсейване. Ето защо всички ние — и мъжете, и жените — дори не се опитахме да избегнем страданието и шумотевицата, които тя би причинила, дишайки и съществувайки сред нас, знаехме, че не сме достойни да я ревнуваме, след като сред нас имаше един, който можеше да се сравнява и да се справи с нея в честен двубой и да бъде наш шампион и наша гордост, както околията би се гордяла с най-бързия кон в страната. Ние всички бяхме на нейна страна и на страната на де Спейн; ние дори уреждахме и охранявахме срещите им; и само проповедниците я ненавиждаха, защото се бояха от нея, понеже божеството, което тя въплъщаваше, без дори да се старае (то караше мъжете да въздишат подире ѝ, а жените — да се гордеят, че се е намерила поне една от тях, която да е негова посланица), беше къде-къде по-могъщо от бледоликия и безнадежден галилеец, с когото единствено можеха да я предизвикат.

Линда обаче не притежаваше тези качества — те не са наследствени. Тъй че единственото, което им оставяше с Гейвин, бе самовъздържанието или, грубо казано, да съблюдават морала. Та и къде ли можеха да отидат? Не в нейния дом, където от двамата с баща ѝ глух беше не този, който трябва. Не в неговия дом, защото къщата, в която той живееше, не беше негова, а на майка ми, а един от най-ранните принципи, на които ме е учил (когато му дойде времето, разбира се), бе този, че истинският джентълмен никога не води своята любовница в дома на — степенувано — своята съпруга, майка си,

сестра си, държанката си. Не можела да предприемат и онези по съвпадение еднакви набези поотделно до удобните за това места в Мемфис или Ню Орлеанз, или може би чак в Сейнт Луис и Чикаго, каквито (както предполагахме) Манфред де Спейн и майка ѝ често правеха, тъй като дори полицейският морал, да не говорим за този на полупрестъпния свят, към който по необходимост биха прибегнали, щеше да се възмути от факта, че за такава и такава цел един тип е съблазнил жена, глуха като пън, откъсвайки я от нравствената ѝ сигурност на нейния провинциален роден град. Оставаше само автомобилът му, набързо и в отчаяние скрит зад гъсталака — той, Гейвин Стивънз, петдесетгодишен, магистър на изкуствата от Харвардския университет, доктор по философия от Хайделберг, доктор по правото от университета в Мисисипи, служил в Американската полева служба и в МХД, Франция, 1915–1918, околийски прокурор; и тя — Линда Кол, трийсетгодишна, вдовица, ранена при изпълнение на служебния си дълг с комунистическите войски в Испания: дишат тежко и се опипват в един паркиран автомобил, сякаш са по на седемнайсет години.

Особено ако полицията (естествено имам пред вид, ако някой отиде и издрънка) разбере, че тя е комунистка. Или, да кажем, това се разчуе в Джеферсън. При нас живееха двама финландци, измъкнали се на косъм от Русия през 1917-а и от Европа в 1919-а, които в началото на двайсетте се озоваха в Джеферсън; никой не знаеше защо — единият беше обуцар и изкупи от мистър Найтингейл неговата работилничка, а другият тенекеджия; не бяха отявлени комунисти, а и сами не си признаваха това, защото не говореха добре английски до времето, когато, вследствие на Рузвелтовата политика за съживяване на нацията и профсъюзите, понятието „комунист“ доби нечист смисъл, и то най-вече по отношение на Конгреса на промишлените организации, ръководен от Джон Л. Луис. В действителност те не виждаха никаква необходимост да се обявяват или да си признават, че са комунисти. Просто приемаха за нещо нормално в Джеферсън да има пролетариат, определен, очевиден и конкретен като бял ден; а щом понаучеха достатъчно английски, щяха да го открият и след като всички са пролетарии, то всички ще станат комунисти, което бе не само тяхно право и техен дълг, а просто другояче не можеше да бъде. Това беше преди петнайсет години, но обуцарят, по-едрият от двамата,

който учеше английски по-бавно, бе все така озадачен и слисан, вярвайки, че преграда му е все още незнанието на езика, а не толкова обстоятелството, че пролетариатът в Джеферсън отказваше не само да се осъзнае като пролетариат, но не беше съгласен да го смятат и за средна класа, като беше убеден вместо това, че изживява едно временно междинно състояние, преди на свой ред да стане собственик на банката на Сноупс, на универсалните магазини, собственост на Уолстрийт Сноупс, или (кой знае?) да присвои резиденцията на губернатора в Джексън или дори Белия дом във Вашингтон.

По-дребният, тенекеджията, беше по-съобразителен. Може би, за разлика от заседналия и по-философски занаят на обуцаря, той бе успял повече да види. Тъй или иначе, той бе успял преди известно време да научи, че ако иска да стане член на джеферсънския пролетариат, ще трябва първо да го създаде. И се зае с това. Единственият му изход беше да вербува хора, да ги прави комунисти, за целта най-подходящ материал бяха негрите. Защото сред нас, белите мъже от Джеферсън, съществуваше някакво единодушно съгласие, много по-здро и дори по-гръмка сред нисшите слоеве, като се почне от дребните търговци на пуканки и фъстъци, които съботен ден заставаха с механизирани си колички по плочниците, мине се през зарзаватчиите от страничните и задните улички и се стигне до собствениците на универсални магазини, автомобилни представителства и бензинови станции — те всички бяха против всички, наречени по това време комунисти: против Хари Хопкинз, Хю Джонсън и всички останали, имащи някаква връзка с политиката за съживяване на нацията, с Юджин Дебз, със Световната организация на промишлените работници, с Конгреса на промишлените организации — против всичко и всички, които подлагаха на съмнение нашето по рождение джеферсънско право да купуваме, да отглеждаме, да изкопаваме или да намираме това или онова, колкото е възможно толкова евтино, колкото мошеничеството, измамата, заплахата и насилието можеха да ни осигурят, а после да го продаваме толкова скъпо, колкото позволяваше нуждата, невежеството или боязънта на купувача. И това беше всичко, с което разполагаше Линда, което бе намерила в нашата чужда за нея капиталистическа пустош, далеко от всичко близко за нея, при положение, че тя наистина беше комунистка, а комунизмът не е просто политическа идеология, а вяра, която без

дела е мъртва; тя свари тук двама емигранти от Полярния кръг: единият практически неспособен на човешки език, досущ като троглодит, другият — малък, избухлив и непримирим като стършел, заради когото и двамата бяха вече добре известни извън територията на Джеферсън, но не защото бяха отявлени комунисти (никой не би дал и пет пари що за комунист се пише малкият, стигаше само да не се намесва във въпроса за местните надници; двамата можеха да бъдат и републиканци, стига само да не се набъркват в нашите градски и околийски избори, в които гласувахме за Демократическата партия; ако щат, и католици да са, но да не бойкотират църквите ни и да не пречат на молитвените ни събрания), а защото минаваха за приятели на негрите — техни съюзници и политически съмишленици. Разбира се, в обществото не дружаха с тях: това не бихме изтърпели дори от тяхна страна, а малкият знаеше достатъчно добре джеферсънски английски език, за да е наясно по въпроса. Но все пак връзките, каквито и да бяха те, им идваха много: местната полиция вече ни гледаше под око, макар да не вярвахме искрено, че един чужденец ще успее да навреди с нещо на нашите верни цветнокожи.

И така, както разбирате, на Гейвин и Линда им оставаше само едно — бракът. Настъпи Коледа на 1938 година, последната, преди да почнем затъмняването на прозорците. Прибрах се къщи за празниците и един ден тя дойде у нас на вечеря. Не за коледния обед. Не зная какво точно бе станало: дали майка ми и Гейвин не са решили, че ще е по-деликатно да я поканят, а тя да откаже, или пък изобщо да не я канят. Впрочем не е така. Обзалагам се, че майка ми е поканила и двамата — нея и стария Сноупс. Фантастични същества са жените. Те преминават съвършено гладко и спокойно през всяко препятствие, с което мъжете с години си чупят главите, при което накрая разбираш, че то не само е било маловажно, ами изобщо не е съществувало. Поканила ги е и двамата, сякаш тъкмо така е постъпвала, щом ѝ дойде наум, най-малкото веднъж в месеца от сто години насам — решила просто да им достави едно малко удоволствие, като им предложи нещо за похапване, или може би е решила, че като ги повика, безразлично дали те са имали това пред вид, удоволствието ще бъде за нея самата; по същия начин Линда е отклонила двойната покана.

И така, представете си коледния обед в тяхната къща, където не е стъпвал никой от моите познати, ако не смятаме майка ми (о, да,

невъзможно е да не е ходила, още повече, когато Линда си е тук) и вуйчо Гейвин: трапезарията с масата, столовете, бюфета, шкафовете, канделабрите и всичко останало, подредено точно тъй, както е било в магазина за мебелно обзавеждане в Мемфис, където Сноупс бе разменил старата покъщнина, останала от майката на майор де Спейн — той седнал в единия край на масата, Линда — в другия, а прислужникът в бяла ливрея им сервира; той, старият студенокръвен кучи син, чийто речник се състои от две думи (едната „не“, а другата — „просрочено“), и тя, невестата на безмълвието, по-непорочна в своята чистота и от жената на Цезар, неуязвима, навеки спасена, завинаги пречиста в своята непорочност, не можеща да го чуе, дори ако той има какво да ѝ каже, тъй като и той не би я чул, защото дори не би различил езика, на който би му проговорила. Двамата седнали един срещу друг, за да изпълнят този продължителен и мъчителен обяд, който от всички дни в годината този ден задължително им налага; и никой не знае защо правят всичко това, защо се измъчват, защо е длъжна тя да го изстрада и търпи, що за ритуал изпълнява и какво задължение изкупва, или може би, знам ли? — така е решила да му напомня някакво знамение? Може би това е била причината. За нейното завръщане в Джеферсън, искам да кажа. Явно целта ѝ е била да се омъжи за Гейвин Стивънз. Или поне още не.

И така, вечерята у нас щеше да бъде най-обикновена, макар майка ми да бе оповестила (и непоколебимо си е вярвала), че е в чест на моето завръщане. Не казах ли преди малко, че жените са фантастични? За Линда имаше подарък (познайте от кого) — малък бележник с тънки листи от слонова кост, на които можеха да се поберат до три думи, с позлатени краища, закачени на златни халкички, на които да се обръщат, а към бележника и съответното златно моливче — написаното можеше да се изтрие или с носна кърпичка, или с тънка хартийка, а при мъжко бързане — и с наплюнчен палец, след което наново можеше да се пише (положителен съм, че ѝ го подари в отплата за онази златна запалка, на която бяха гравирани инициалите ГЛС, макар в името му да нямаше никакво Л — в неговите инициали изобщо нямаше средна буква; беше му я дала преди пет години, но той не я употреби нито веднъж, тъй като никой не успя да го разубеди, че през лулата няма да усети дъха на бензина). Майка ми също използваше бележника като всички нас, макар че това

бе съвсем случайно, подобно на жестовете с ръце, които правим, разговаряйки. При това в същото време тя говореше на Линда, без изобщо да поглежда какво пише с ръка, защото гледаше Линда, която пък не би могла да разчете драскулките на майка ми, дори ако се предположи, че майка ми е нанасяла някакви драскулки — тя просто говореше на Линда тъй, както говореше и на нас. И да пукна, ако Линда не я разбираше — поне даваше вид. Двете бърбеха и се наддумваха една-друга, досущ както правят жените: нито една не изслушва другата, защото няма защо, те вече са си казали всичко, още преди едната да е отворила уста.

В такива случаи Линда се разприказваше. Да, от уроците на Гейвин за постановката на гласа имаше полза, а и как иначе, когато бяха минали вече не малко, може да се каже достатъчно, ако се допусне, че голяма част от заедно прекараното време биваше посветена на опитите за омекотяване на гласа й. Но той все пак си оставаше като глас на патица: суховат, безжизнен, мъртъв. Именно мъртъв. В него нямаше никаква страст, никаква разгорещеност, а най-лошото — никаква надежда. Мисълта ми е, че си представям двамата в една постеля, наоколо мрак, а в теб се е насъбрала толкова много любов, възбуда и възторг, че просто не можеш да ги понесеш и ти се ще да ги споделиш, да зашептиш, а насреща ти този суховат и безжизнен квак — на него ли да гукаш, нему ли да шепнеш? Този път (през лятото щяхме да вечеряме неведнъж, но това беше първата вечеря, на която присъствувах и аз) тя захвана да разказва за Испания. Не за войната. По-точно не за изгубената война. Странно. Споменаваше за нея от време на време не като за нещо, което никога не се е случвало, а така, сякаш изобщо не са били разгромени. Някои, като Кол, са били убити, на мнозина други, бог да им е на помощ, са били отнесени ръцете и краката, повреден е бил слухът им, като на нея, останалите са се пръснали (и току-виж, всеки момент ги обявили извън закона, а ФБР ще почне да ги разследва, да не говорим, че разни самозвани блюстителите ще ги подгонят и ще им правят погроми), но при все това те не са унищожени и нищо не са изгубили. Говореше за хората от тази война, хора като Кол. Разказа за Ърнест Хемингуей и за Малро, за един русин, поет, който сигурно щял да надмине и Пушкин, само че го убили. Майка ми драскаше по бележника, вече без да

обръща никакво внимание на това, което пише, Линда също не поглеждаше натам.

— О, Линда, това е невъзможно! — казваше мама, сиреч: колко трагично да загинеш толкова млад, недовършил своето дело, при което Гейвин измъкна бележника от ръцете ѝ, но сам вече говореше на глас:

— Глупости! На света не съществуват неми и безславни Милтъновци. И двегодишен да беше умрял, някой друг щеше да напише поезията му.

Не си направих труда да посягам към бележника, пък и съмнявам се дали щях да им го измъкна.

— На име Бейкън или Марлоу — подхвърлих.

— Или може би под някой добър, здрав и обобщен професионален псевдоним като Шекспир — каза вуйчо Гейвин.

Линда така и не погледна към бележника. Нали ви казвам, тя и мама нямаха нужда от него.

— Защо? — попита тя. — Кажете ми един измислен, и написан стих или мисъл, или дори страница, които могат да се сравнят с пожертвуването на собствения живот заради правото да кажеш „не“ на хора като Хитлер и Мусолини!

Гейвин също не се сети за бележника:

— Тя е права. Тя е абсолютно права и слава богу. Нищо не отива напразно. Нищо. Нищо!

Разбира се, с изключение на Линда. Гейвин спомена какъв голям човек бил Кол — естествено не като маса от плът, а мъжествен, жив; човек, който е обичал радостта в нейния древногръцки смисъл, човек, който би могъл да отговори, способен да насити душевния и физическия живот на всяка жена. А Линда сега беше само трийсетгодишна. Да, имаше приказни очи, а може би не само очи; на Кол вероятно му е било безразлично каква е тя под дрехите, а и на онзи щастливец, който би го заместил, в това число и на вуйчо Гейвин, също би било все едно. Тъй че едва сега почнах да разбирам онова, което виждах: както на майка ми, така и на Линда им беше ненужно да поглеждат онова, което мама си мислеше, че пише на тия дяволски плочки от слонова кост, тъй като очевидно още от втория ден след връщането на Линда майка ми се беше заела, безжалостно и неотклонно като старите викториански свахи, да ѝ търси жених, както е ставало по време на курортния сезон в Бат или в Тънбридж Уелз —

така поне пише у Фийлдинг, Дикенз и Смолет. След това открих нещо друго. Спомних си как преди не повече от година седяхме с Ретлиф сами в кабинета, а той рече:

„Виж какво ще ти кажа, за какво ти е да ревнуваш вуйчо си? Похабяваш си хубавите години. Рано или късно, все някоя ще го вземе. Ще дойде ден, от него по-голям ще станеш и ще си имаш достатъчно грижи — и тогава ли пак ще му се пречкаш и ще го предпазваш? Какво пък, нека бъде Линда.“

Нали разбирате какво искам да кажа? Очевидно нещата са вървели по наследство, тоест онова, което бе станало с майка й. Гейвин я беше видял веднъж, когато тя бе тринайсетгодишна, и ето какво му се случи. След това, вече деветнайсетгодишна, я видя Бартън Кол — ето и на него какво му се случи. А аз я бях виждал два пъти — разбира се, когато бях достатъчно пораснал, за да зная какво виждам: веднъж на летището в Мемфис през лятото и тази вечер тук, на масата в къщи. Сега разбирах, че аз именно ще трябва да отведе вуйчо си Гейвин в пушалнята, в стаята му или просто там, където се водят подобни разговори, и да му кажа:

— Виж какво, млади човече. Зная колко нечестни са твоите намерения. Искам само да узная колко са сериозни.

Ако не него, най-малкото някой друг на негово място. Защото нямаше да бъде той. Ретлиф е споделял с мен, че според Гейвин й било орисано да люби само веднъж, да го загуби и после да жали. Може би и затова се беше върнала в Джеферсън: след като не може да желае друго, освен да страда, все едно е къде ще бъде. И тъй, тя беше загубена; беше изгубила дори онзи последен човек, който трябваше да се ожени за нея, ако не за друго, то защото повече от всички, още в детските й години, бе сторил толкова много, за да бъде тя днес това, което е. Нямаше да е той: сега му оставаше само да защити своето предсказание, да види как се материализират собствените му слова, пък който ще нека страда и го боли.

Да, загубена. Откакто се беше върнала, шофираше онази черна селяшко-банкерско-баптистка кола — явно още в началото бе приела, че ще я кара сама, но по-късно старият Сноупс се противопостави заради глухотата й. Всеки следобед, когато банката затваряше, тя го чакаше с автомобила и после тръгнаха двамата из околността, като той се заслушваше за приближаващи се клаксони, ако се случеха такива.

Тези разходки из околностите на града му бяха съвсем по сърце — нали цялата околия беше негово владение, нали като барон той притежаваше и земята, и фермите, и реколтата! — по този начин той измерваше и пресмяташе на око ония имоти, които досега му се бяха изплъзвали, защото навсякъде другаде притежаваше ипотеки, някои може би вече в процес на просрочка.

Това ставаше всеки ден освен в сряда следобед. Старият Сноупс нито пушеше, нито пиеше, не дъвчеше дори тютюн; това, което непрекъснато премяташе в челюстите си, както казваше Ретлиф, била същата оная глътка въздух от Завоя на французина, която бе донесъл в устата си, преселвайки се преди трийсет години в Джеферсън. Да, загубена. Един такъв следобед тя не се отнесе дори до вуйчо Гейвин, а отиде при Ретлиф с въпроса:

— Не знам, кой може сега да продава уиски? — Не, не толкова загубена, колкото твърде дълго отсъствувала. И обяснявайки защо не е прибягнала до вуйчо Гейвин, продължи: — Той е околийски прокурор. Сметнах, че... — А Ретлиф я потупа по гърба насред улицата и рече тъй, че да го чуят всички, след като очевидно тя не можеше:

— Твърде дълго си отсъствувала. Ела, ще отидем да го вземем.

С автомобила на Гейвин подкарали тримата към тъй наречения въдичарски кемпинг на Джейклег Уотмън при Уайотов брод, та следващия път тя сама да може да се оправи. Трябва само да се достигне небоядисаното магазинче на Джейклег (Джейклег не го боядисваше, защото при всеки нови избори за местна управа новият реформаторски настроен шериф го уведомяваше, че предстои да му направи обиск и тогава, без да е необходимо да изстъргва сумата боя, за да измъкна гвоздеите, Джейклег можеше леко да разглоби стените и да ги отнесе на миля по-надолу, докато реформите поутихнат и той ще може отново да се върне на доста по-удобното място край павираното шосе, където беше автомобилното движение), да се слезе от колата и на един разкрач човек се озоваваше вътре, където небоядисаните лавици гъмжаха от рибарски куки, тежести и върви, тютюн и батерии за електрически фенерчета, кафе и консервиран фасул, ловджийски патрони, а на стената, приковани с кабарчета, в правилна редица стояха разрешителните за производството на алкохол, издадени от Федералния отдел за вътрешните приходи. Зад оградения с телена мрежа тезгях стоеше самият Джейклег с неговите шляпащи и високи

до хълбока гумени ботуши, които не сваляше ни зиме, ни лете; в единия стърчеше затъкнат и винаги зареден пистолет. Казваш: „Здрасти, Джейк! Какво имаш днес?“ И той ще ти отвърне: все една и съща марка, сякаш му е все едно дали ти харесва, или не, винаги на една и съща цена, без да дава пет пари дали ти подхожда на кесията. И веднага щом кажеш колко искаш, слугата негър, обул миналогодишните шляпащи и високи до хълбоците ботуши на Джейклег, ще се измъкне или ще слезе, просто ще изчезне от погледа, за да се покаже след малко с бутилките, ще стои и ще ги държи, додето си платиш на Джейклег и си получиш рестото (ако имаш да получаваш), и тогава Джейклег ще откряне едно прозорче в мрежата, ще ти тикне шишетата, а ти се връщаш в колата и това е всичко. Вуйчо Гейвин повел Линда със себе си и по всяка вероятност е рекъл: „Здрасти, Джейк. Това е мисиз Кол. Не дочува, но има добър вкус и добра глътка.“ Вероятно Линда е казала: „Какво има тук?“, на което вуйчо Гейвин може би е написал в бележника: *Тук, който пита, си търси боя. Вземаш или не вземаш. Даваш осем долара, за две — шестнайсет.* И тъй, възможно е следващия път да е дошла сама. Или пък вуйчо Гейвин се е вдигнал до банката и право в задната стаичка, казвайки: „Виж какво дърт и студенокръвен пръч! Все така ли ще киснеш тука, додето в туй време едничката ти дъщеря, дето и фанфарите на второто пришествие няма да чуе, ходи с колата да купува уиски от контрабандната барака на Джейклег Уотмън?“ Или пък е било чисто съвпадение: сряда следобед, а той, мистър Сноупс, не може да й каже: „И почакай за малко! Къде, по дяволите, си тръгнала? По крив път си поела!“ Не може да й каже, защото тя не може да го чуе и аз всъщност нямам представа как е разговарял с нея, тъй като не мога да видя как ръката му ще напише нещо друго, освен цифров сбор, проценти или дати за просрочка; може би дотогава са имали карта на пътищата в околията и той просто е сочел по картата. И ето че сега той се изправяше не пред една, а пред три дилеми: едно, дето добре познатият автомобил на банковия председател спира пред заведението на един контрабандист, ами в нея се намира и самият той; втората дилема струваше ли си всеки бъдещ негов длъжник в Йокнапатофа да научи, че той седи в колата и разрешава на едничката си женска рожба да купува уиски от едно заведение с незавидна слава току до речния бряг; и трето — нима трябва сам да влиза там и със собствената си

ръка на баптистки настоятел да плаща шестнайсет долара, откъсвайки ги от плътта и кръвта си?

Загубена. Гейвин ми разказа как преди около година двамата финландски комунисти почнали да я посещават нощем (естествено, по нейна покана) — можете да си представите картинката. Тя ги приема в гостната. Вуйчо Гейвин казваше, че си била подредила своя всекидневна на горния етаж, но това ставало в приемната по диагонал през централния хол от стаята, в която се предполагаше, че старият Сноупс прекарва цялата онази част от живота си, която не протича в банката — Приемната на капиталиста и те тримата там — двама финландски имигранти-работници и дъщерята на банкера, — единият не говори английски, другата не чува никакъв език и се мъчи да установи контакт чрез третия, който още не се е научил как се казват буквите: и тримата разговарят за надеждата, за ерата на великото щастие, за своята мечта: да избавят човека от неговата трагедия, да освободят най-после и завинаги човечеството от страданието, глада, и несправедливостта. А в това време, на две врати от тях, в стаята в която върши всичко, освен да яде и да държи наличните авоари на банката, с нозе, подпрени на голата дъска, прикована о камината, стил Адам^[2], и непрестанно дъвчейки онова, което Ретлиф наричаше залька въздух от Завоя на французина, седи самият капиталист, собственик на приемната и на къщата, на цялата обстановка, в която те мечтаят, човекът, започнал живота си като нихилист, след това поомекнал до степента на чист анархист, а сега не само консерватор, но и тори — един здрав като скала стълб, на който се крепи съществуващият ред.

Загубена. Не мина много време и тя започна, както се изразяваха в Джеферсън, да си пъха носа в негърските проблеми. Както стана известно, без покана и без предупреждение тя взела да посещава различни класове в негърското първоначално и средно училище: обърнете внимание — тя, която и гръмотевицата не би чула, отива там и гледа — лица, изражения, жестове на ученици и учители, които, вече подплашени, може би разтревожени, но във всеки случай сепнати и готови да се наежат в защита, не проумяват присъствието на тази необяснима бяла жена, която изведнъж заговаря преподавателя с квакация патешки глас на глухите, а след това протяга бележник и молив на учителя да ѝ отговори. Докато накрая, колкото държат краката на разтревожения пратеник, проведен да го открие, пристига и

самият директор — човек, завършил колеж, според данните на вуйчо Гейвин, интелигентен и предан на своето призвание, след което тя, директорът и старшата преподавателка се събират в неговия кабинет, където не толкова тя, бялата, се мъчи да им обясни, колкото те, двамата негри, вече са проумели и може би разбрали, макар и да не са съгласни с нея. Защото негрите, когато въпросът е не до страстите, породени от нуждата, невежеството и страха — хазарта и пиянството, — а засяга простата човечност, са хора добри и меки малко повече от белите — налагало им се е да бъдат такива — малко по-мъдри в отношенията си към белите, отколкото белите са към тях, защото е трябвало като малцинство по някакъв начин да оцелеят. И като че предварително са знаели, че невежеството и предразсъдъците, с които тя би искала да се пребори — онова невежество и онези предразсъдъци, които биха се противопоставили или погубили нейните мечти, а в случай че е все така сляпо упорита, биха унищожили и нея, — са вкоренени не в черната раса, която тя би искала да издигне, а в бялата, чиято представителка е и тя самата.

Накрая стана онова, което очакваха всички освен очевидно тя, може би поради глухотата ѝ, izolацията, самотния живот, изграден не от звукове, а от жестове. А може би тя също го е очаквала, само че преживяла една война, не искаше и да знае. Така или иначе, тя се втурна през глава към осъществяването на своя проект. А той предвиждаше да се учреди нещо като седмичен конкурс, в който победителите, тоест най-добрите ученици от всички класове, ще прекарат следващата седмица в една основана от нея школа с белокожи преподаватели; подробностите трябваше да бъдат уточнени по-късно, но сега-засега щяха да използват нейната стая в бащината ѝ къща — там щяха да се водят общите занимания, — а на следващата седмица новите отличници щяха да заемат мястото на старите; това трябваше да обхване цялото училище, от детската градина до абитуриентите, като според нейната теория колкото възприемчив е човек на осемнайсет години, толкова възприемчив, ако не и повече, е той и на осемгодишна възраст. Но поради глухотата си тя не успяваше да долови не само думите, но и интонациите, онези полутонове и обертонове на безпокойство, страх и ужас, с които гласовете на черните ѝ благодаряха. Ето защо най-сетне самият директор, човек

интелигентен, вдаден в своята работа, с нетрепващо, ала трагично лице, посети вуйчо Гейвин в кантората му.

— Очаквах ви — посрещна го вуйчо Гейвин. — И зная какво имате да ми кажете.

— Благодаря ви — рече директорът. — Следователно сам знаете, че нищо няма да излезе. Нито вие сте готови за нещо такова, нито ние.

— Малцина от вашата раса ще се съгласят с вас — каза вуйчо Гейвин.

— Всички ще се съгласят — рече директорът, — тъй както никой не прие думите на мистър Уошингтън.

— Мистър Уошингтън?

— Букър Т^[3] — поясни директорът. — Нито пък тези на мистър Карвър.

— О, така ли? — рече вуйчо Гейвин.

— Да, те казваха, че трябва да направим така, щото преди всичко белите да се нуждаят от нас. Едно време вашите имаха нужда от нас, макар и в стопанско, а не в културно отношение — ние трябваше да произвеждаме вашия памук, тютюн, индиго. Но тази нужда беше криворазбрана, тя криеше много зло и много беди. Затова не можеше да се запази. Трябваше да отмре. И ето, сега ние не сме ви необходими. В днешната ви култура и стопанство за нас място няма. И ние купуваме на изплащане едни и същи автомобили, горим един и същи бензин, с едни и същи радиоапарати слушаме една и съща музика, еднакви са хладилниците, в които изстудяваме еднаквата си бира, но с това свършва. Така че сега ние трябва да създадем място за себе си във вашата култура и във вашата икономика. И то не вие да ни направите това място, като ни измъкнете изпод нозете си както е тук, в Юга, нито пък да използвате нашите гласове за раздуването на своите политически интереси, както правят на Север. Ние сами трябва да си осигурим това място, като ви принудим да се нуждаете от нас — без нас вие не можете, защото никой друг не е в състояние да запълни онова място във вашата икономика и култура, което можем да запълним само ние, и следователно това място трябва да ни принадлежи. Така че вие не само ще ни молите, а ще ви е необходимо да ни молите, ще поискате да ни помолите за това. Бихте ли й предали тези мисли? Кажете й, че сме й благодарни, че няма да забравим стореното. Но нека ни остави на мира. По-добре винаги да разчитаме

на вашето приятелство, на вашата помощ, когато се нуждаем от нея. Но задръжте покровителството си, докато ние не ви помолим за него.

— Но това не е покровителство — каза вуйчо Гейвин. — Вие сам знаете.

— Да — рече директорът, — зная, че не е. Простете. Срам ме е, че... — и бързо добави: — Кажете само, че ѝ благодарим и че няма да я забравим, но нека ни остави на мира.

— Как да кажеш това на човек, който поема такъв риск само в името на справедливостта, за унищожаването на невежеството?

— Разбирам — каза директорът, — трудно е. Но може би за известно време няма да можем да минем без вашата помощ, още повече, че вече ви я поисках. Довиждане, сър — рече той и си отиде. Как би могъл вуйчо Гейвин да ѝ каже това? Кой друг можеше да ѝ го каже? Всички — и бели, и черни? Въпросът бе не там, че тя нямаше никого да чуе, тя изобщо нямаше да слуша, не би приела дори единодушното солидарно „не“ на цялото негърско училище — тази масова не толкова съпротива, колкото неподвижност, подобна на животинския инстинкт да се притайваш напълно замрял, без да дишаш, без да мислиш дори. А може би тя бе разбрала това, защото тутакси, без да се суети, от училището отиде направо в инспекцията по образованието: щом не може да ликвидира невежеството чрез отделни ученици, ще опита на едро, като постави в негърското училище съответно подготвени бели учители, без да иска ничия помощ, нито дори Гейвиновата — първо притисна училищния съвет, те отстъпиха, едва ли не изпарявайки се, след това се добра до околийската инспекция в нейното свято леговище, въоръжена не с някакво бележниче от слонова кост и златно моливче, а с огромен топ жълта хартия и достатъчно моливи за всички членове. Очевидно те са допуснали първоначалната грешка да я приемат. После Гейвин разправяше, че срещата преминала примерно така:

Председателят написва: *Да предположим за миг — вие разбирате, чисто теоретично, — че назначим бели учители в негърското училище. Какво ще стане с учителите-негри или може би имате намерение да им плащате пенсии?*

Патешкият глас: „Не точно. Ще ги пратя на Север в училища за бели, където ще ги приемат и обучат, както се обучават белите учители.“

Моливът: Да предположим още веднъж, все така на теория, че освободим учителите-негри. Откъде ще намерите бели учители да запълните вакантните места в Мисисипи и колко дълго според вас ще им разрешат да заемат негърските места в Мисисипи?_

Патешкият глас: „Ще ги намеря, стига вие да ги защитите.“

Моливът: *Да ги защитим? От кого, мисиз Кол?*

Само че тя вече не е имало нужда да отговаря. Защото вече се бе почнало. Думата НЕГРОЛЮБЕЦ се появи, надраскана с огромни тебеширени букви, върху плочника пред двореца им още на другата сутрин и баща й, с черната си банкерска шапка и малката ластична папионка, дъвчейки своята постоянна глътка въздух от Завоя на французина, мина спокойно отгоре й. Сто на сто е видял. Гейвин казваше, че никой не би я пропуснал и че до обед, кажи-речи, цял Джеферсън уж случайно е успял да мине оттам и да погледне. Но какво друго можеше да стори един банкер, истинският банкер? Да си плюе на носната кърпа, да коленичи и да изтрие буквите? По-късно излезе и Линда, упътила се към съда, да досажда още на останалите околийски власти, вече скрити зад заключените си врати. Много е възможно да не е видяла надписа. В края на краищата никой от тях, нито готвачът, нито дори портиерът, а една съседка се показала с метла в ръката и колкото могла, заличила го, разгневена, злобна, но не за да защити неосъществимата мечта на Линда, нито дори от инстинктивната женска солидарност, а просто защото живее на същата улица. Думата можеше да бъде от ония къси и бързо надрасквани с тлъсти печатни букви думи, означаващи някоя мръсотия или псувня, както често ставаше и става и сега дори по тротоарите в тази част на града, но тя щеше да мине невъзмутима отгоре й, защото спре ли се, то би значело публично да си признае, че тя, една дама, знае нейното значение. Но на улицата, на която тя (и нейният съпруг, разбира се) живее и притежава имот, никой нямаше право да пише нито негролюбец, нито негромразец и така видимо и оскърбително да изразява с тебешир онзи древен и прикрит атавистичен расов страх.

Докато най-сетне председателят на инспекцията по образованието прекоси площада, влезе в банката и се озова в онази задна стая, където, с нозе подпрени на камината, седеше старият Сноупс, току-що обявил просрочката на някоя ипотека. Много ми се ще да съм бил там, влиза външното лице и повече или по-малко казва

следното: „Ей богу, не можете ли да държите дъщеря си у дома, или поне не ѝ давайте да идва в съда.“ Отчайваща история — нима би могъл да се надява на някаква промяна, когато тя е вече трийсетгодишна, независима, вдовица, а и като ветеран от войната, фактически — Ретлиф би казал „фанатически“ — е стояла и под куршумите? Тя така и не се спря. Стигна се дотам, че инспекционният съвет не смееше да отключва вратата си по време на заседание, нито по обед — да отидат членовете му по домовете си да хапнат; вместо това си купуваха сандвичи от кафене „Дикси“ — подаваха им ги през един заден прозорец. Човек внезапно си казва: ами ако например тя беше послушна и податлива, би му се подчинила, но в случая той, старият Сноупс, не смееше да я помоли, камо ли да ѝ заповяда да изостави всичко това. Разбира се, никой не знае защо. На човек му оставаше само да гадае: каква ли ще е онази разписка или полица с неговия подпис, която се крие в нея от онова минало, благодарение на което най-после той си беше спечелил задната стая в банката, където можеше да седи и да наблюдава как състоянието му расте от даване на заеми и протестиране на чужди полици.

Скоро той трябваше да се сблъска с нещо повече от неподписания надпис „Негролюбец“, върху който минаваше едва ли не вече всеки ден, излизайки от къщи. Една нощ (аз съм бил вече в Европа) на поляната пред къщата им ненадейно пламнал грубо скован и напоен с бензин кръст, после дошли полицаите и възмутени, побеснели, ала безпомощни, го угасили; също тъй безпомощни на тяхно място са щели да бъдат и всички останали. Знаете: ако тя имаше късмет да живее сама или беше дъщеря на някой обикновен лекар, адвокат, или дори проповедник, щеше да бъде друго нещо — и двамата с баща си биха си получили заслуженото. Тя обаче се беше оказала дъщеря не на какъв да е банкер, а на този именно банкер, тъй че онова, което кръстът всъщност бе осветил, бе истината за хората, които го бяха забучили, а именно, че са малоумни глупаци: ако едничката защита и опазване на бялата раса и нейната чистота се намираха в ръце, които не различават — още по-зле, не могат да различат — градината на един банкер, то значи, че тази раса е в незавидна безизходица.

На следващия месец станаха Мюнхенските събития. След това бе подписан пактът между Хитлер и Сталин. Сега, излизайки сутрин от

къщи с черната си банкерска шапка, ластичната папионка и малката глътка на Ретлиф от въздуха в Завоя на французина, той вече не стъпваше върху анонимни и неопределени слова, а върху огромни разкривени букви, като трите думи вече покриваха целия тротоар пред къщата в различните си съчетания и степенуване:

КОЛ
КОМУНИСТКА
ЕВРЕЙКА

ЕВРЕЙКА
КОЛ
КОМУНИСТКА

КОМУНИСТКА
КОЛ
ЕВРЕЙКА

И той, банкерът, консерваторът, онзи тори, който бе сторил повече от всички други в Джеферсън, а може би и в околията Йокнапатофа, за да върне времето назад поне до 1900 година, трябваше да мине от тях, правейки се, че не ги вижда, или че може би са написани на друг език и в друго време, които никой не би очаквал от него да разбере, при което цял Джеферсън, най-малкото чрез свои представители, наблюдаваше дали няма да покаже слабост. Та и какво би могъл да стори? Едва сега ставаше ясно, че предположението е основателно и че някъде в цялата му история от успехи и победи, в която се криеха и два смъртни случая, има някакво „да не си посмял!“ — това бе не само самоубийството, оставило дъщеря му сирак, но и истината, че ако беше друг човек, а не този, чиято жена е трябвало да си тегли куршума, той може би щеше да отгледа такава дъщеря, чиито Бартън Кол нямаше да е скулптор евреин с Испанската война в хороскопа си. Но ето че в следващия момент установяваш как мислиш тъкмо обратното: че думите по тротоара му, върху който трябва да преминава всеки ден, на излизане от къщи, за него не са по-фатални знамения и заплахи за крушение и бедствие от кой да е погрешно

пресметнат заем — докато парите все още оставаха в обръщение и той не би бил непоправима катастрофа. Последната мисъл, която би му дошла, е да си каже: *Това ми е кръстът, ще си го нося, защото истинската мисъл бе: Сега ми е необходимо хората да смятат, че това ми е кръстът, а не поредната игра.*

След това дойде Полша. Казах: „Заминавам“, а Гейвин отговори: „Стар си вече. Още не биха те взели в авиационната школа.“ „Още ли?“ — попитах, а той рече: „Изкарай още една година в юридическия. От де да знаеш какво ще стане, но няма да е това, което очакваш.“ И така, върнах се обратно в Кембридж, а той ми писа, че ФБР започнало да я разследва: „*Боя се. Не за нея. И не за това, което биха разкрили, защото тя сама всичко би им разказала, стига само да се досетят, че най-простото ще е да дойдат и да я питат.*“ А после ми разказа останалото: как най-после се отказала да хлопа по заключената врата, зад която със затаен дъх клечали членовете на инспекцията и училищния съвет. Сега само събирала всяка неделя един клас от малки деца в една от негърските църкви и им четяла на глас — с този суховат, монотонен и квакащ глас — не ортодоксалните библейски истории, а легендите на Месопотамия и скандинавски приказки, които християнската религия си беше приписала в своите служебни церемонии, тъй че сега била в безопасност, тъй като дори белите свещенослужители не могли да протестират против този парадокс. Вече нямало *Кол, еврейка, комунистка* по тротоара, нямало и *Негролюбец* (ще ти се да вярваш, че ги е досрамяло), вече не се налагало да стъпва върху тези надписи, за да се покаже публично на площада: невестата на безмълвието и тишината, крачеща недосегаема в усамотението на своята глухота, неприкосновена, минаваща по същия начин, по който се е движела четиринайсет, петнайсет и шестнайсетгодишна, досущ като млад женски пойнтер, който всеки момент ще открие и ще вдигне ято птици.

И когато се върнах у дома за Коледа, казах на Гейвин:

— Кажи й да скъса мръсния си партиен билет, ако има. Върви, кажи й. Не може тя да помага на хората. Не заслужават. Не им трябва ни помощ, ни съвет, ни работа. Дай им хляб и зрелища, и то безплатно. Гад е човекът. Как, по дяволите, е могла цяла година да се бъхти в една война, която не само й отне мъжа, ами и нея в главата удари, и въпреки че плати тази цена, тяхната страна пак изгуби войната, а на нея още не

й е дошъл умът в главата? О, разбира се, знам, знам, вие двамата с Ретлиф твърде често сте ми повтаряли; чуя ли Ретлиф веднъж, все едно, че сто пъти ми го е казал: „Човекът не е истински зъл, той просто няма разум.“ Но тогава толкоз по-основателно е да се каже, че човекът е напълно безнадежден случай, че ни най-малко не заслужава за него да се правят усилия или да се изпитват болка и тревоги. — Тук млъкнах, защото усетих ръката му на главата си. Сега вече му се налагаше да вдига ръка по-нависочко, но го стори точно тъй, както го правеше, когато бях двойно по-нисък и три пъти по-малък на години, мило и нежно, погали ме и рече също тъй нежно и едва чуто:

— Защо ти не й кажеш? — Добър и умен човек е той, освен когато кривне встрани, за миг загуби ума и дума и извърши погрешна стъпка, която дори аз бих нарекъл неправилна, а после като залети ей така, направо, но абсолютно без никакви отклонения от логиката и от здравия разум, и вземе, та свърши в някоя каша, в някоя такава бърканица, че дори и аз виждам как е могъл да я избегне. Ама е добър човек. Може би понякога нямам право да му вярвам и да му се вода по свирката, но винаги съм имал право да го обичам.

— Извинявай — казах му.

— Няма защо — рече той. — Само едно запомни: никога не си губи времето да съжالياваш за грешки. Просто не ги забравяй.

Така отново се наложи да търся Ретлиф. Впрочем не, просто се възползувах от случая. Беше традиционната коледна вечеря, приготвена от самия него, на която ни покани с вуйчо Гейвин. Само че този път Гейвин трябваше да замине в Джексън по някакви окръжни дела по отводняването и затова отидох сам. Настаних се в безупречно чистата кухничка на Ретлиф с чаша студен пунш от царевичното уиски на стария мистър Калвин Букрайт, което Ретлиф, изглежда, взимаше от него без особено затруднение, макар че сега, на стари години, ако беше някой друг, старият Кал или щеше да му продаде, можеше да му подари, но можеше и да го изгони, едно от трите; посръбвах студения пунш, тъй както го приготвяваше Ретлиф — първо ще разтвори захарта в малко вода, после добавя уискито и леко разбърква с лъжичка и накрая допълва чашата с дъждовна вода от варела, — а в това време, с белоснежна престилка върху една от разгърдените, спретнати, избеляло-сини ризи, които си шие сам, Ретлиф довършваше ястието — дяволски добър готвач е той, не само защото обичаше да си похапва

хубаво, а просто защото обичаше да готви, да смеси всичко до съвършената висша точка. След това свали престилката и вечеряхме на кухненската маса с бутилката леко светлочервено вино, която вуйчо Гейвин и аз винаги донасяхме. После, с кафето и гарафата уиски, се преместихме както винаги в малката безупречна стая, която той наричаше приемна — в ъгъла стоеше полираната, без нито едно петънце, фисхармоника, а пред камината — полираните столове; лятно време тази камина се затваряше със зелено велпапе, но през зимата в нея гореше изкуствен газов дънер — прогресът бе дошъл и при нас, беше ни залял; наред стаята беше полираната маса, на която, върху стойка под стъклен похлупак, се мъдреше вратовръзката на Алановна: на един наситен, не съвсем ален и не дотам бордо фон грееха жълти слънчогледчета със сини кръгчета в средата, почти същото избеляло синьо на ризите му — беше я донесъл от Ню Йорк някъде по това време преди три-четири години, когато ходиха с Гейвин за сватбата и изпращането на Линда за Испания; по-скоро езика си бих отрязал, отколкото да му кажа, че на онзи, който е платил за нея (предполагам Гейвин), тя е струвала най-малко седемдесет и пет долара; все пак този ден се изпуснах и казах нещо по този въпрос, а Ретлиф ми рече:

— Знам колко струва, нали сам я платих. Сто и петдесет долара.

— Какво? — извиках. — Сто и петдесет?

— Бяха две — каза той.

— Но аз съм виждал само тази — рекох.

— Съмнявам се дали ще видиш другата — рече той. — Другата е частен въпрос.

До вратовръзката стоеше и скулптурата, завещана му от Бартън Кол — онази, за която Гейвин все още беше пълен новак; аз бях извън играта, тъй като нито схващах какво е това, нито пък какво прави.

— Липсва само златната запалка, която тя му е подарила — казах. — Музей „Линда Сноупс“.

— Не — рече той, — музей „Юла Варнър“. Трябва да има и други неща, но ще минем и с тези. Все пак е нещо. Когато едно общество има щастието да бъде обществото, което на всеки хиляда години една Юла Варнър избира, за да диша в него, най-малкото, което трябва да направим, е някой да издигне нещо... не паметник, това не е точната дума.

— Храм — подхвърлих.

— Именно — рече той. — Един храм да стои и да напомня на хорицата, които не са имали щастието, които са били още съвсем малки... — и млъкна. Изправи се и притихна. Ще си речеш, че в своята странност пак се е замислил, а не че е бил заслепен. Тогава се обади:

— Грещиш. Няма да стане.

— Какво? — сепна се той. — Какво няма да стане?

— Тя няма да се омъжи за Гейвин.

— Правилно — рече той. — Ще стане още по-лошо. На свой ред сега аз извиках:

— Как? Какво каза?

Но той бе вече дошъл на себе си, приятен, невъзмутим, непроницаем.

— Но съм сигурен, че адвокатът и това ще издържи.

---

[1] *Sub rosa* (лат.) — скришно. — Б.пр. ↑

[2] *Братя Робърт — Джеймс* (1728–1792) и *Адам* (1730–1794) — англ. архитекти и създатели на мебелен стил. — Б.пр. ↑

[3] *Букър Т. Уошингтън* (1856–1915) — негърски просветител, колаборационист. — Б.пр. ↑

Можех да ѝ го подхвърля, да ѝ кажа да го стори и тя щеше да ме послуша — начаса би скъсала партийния си билет, веднага, без да се бави, страстно и екзалтирано. Поне в едно беше като майка си: беше ѝ необходимо, фатално необходимо да изнамери нещо достатъчно устойчиво и достатъчно силно (в нейния случай не само достатъчно грубо — Кол бе твърде груб: оказа се обаче, че и той е от плът и кости, сиреч недостатъчно издръжлив), за да отдаде всичко, което притежава; заедно с това бе осъдена на провал — в дадения, тоест в нейния, случай не защото Бартън я провали, а защото и той сам носеше същата орис в хороскопа си. И тъй, ако комунистическата партия, доказала вече своята неуязвимост от куршумите, а следователно и безсмъртна, бе заменила Бартън, поне за да я ограби повторно, тя, разбира се, би скъсала партийния си билет страстно, екзалтирано, дори с радост. Нима любовта може да изисква по-пълна саможертва от самоунижението и самоотричането, особено с цената на онова, което безличният грубо материалистически свят в своето глупаво и безчувствено невежество би нарекъл страх и позор? Винаги съм бил скришно убеден, че онзи древен християнски мъченик всъщност е приемал, а може би дори обичал своя зубър или своя лъв.

Подхвърлих ѝ обаче друго. Бе дошла вече 1940-а. Нибелунгът-маниак бе разорил Полша и се обърна на запад, където Париж, вечната и великолепна куртизанка на „цивилизования свят“ му беше продаден тъй, както се продава уличница, и единствено английският национален манталитет го принуди отново да се обърне на изток; още една година и Лениновият исполин щеше да стане наш съюзник, но за нея бе вече късно; твърде късно и за нас, твърде късно за мира в западния свят през идните сто години, както вече подхвърляше в частни разговори един подобен на буре малък голям човек в Англия, но когато, то тогава, нужно е, трябва и т.н.

Всичко започна в моя кабинет. Беше тих, спретнат, почти незабележим човек на неопределена възраст между двайсет и пет и петдесет — те всички са такива, показа ми за секунда значката на Федералното бюро. (казваше се Гайън), прие предложението му стол, благодари ми и едва чуто и безлично мина направо на темата — те всички започват така, — сякаш имаше да ми предаде някакво съвсем маловажно съобщение. Разбира се, без съмнение аз бях последен, най-последен в списъка му, тъй като, без дори да подозирам, той вече отдавна щателно ме беше проверявал, както вероятно дни, а може би и месеци наред се е ровил, разузнавал и пресявал всичко, което би могло да се научи за нея.

— Ние знаем, че каквото е направила или се е помъчила да направи, е било свършено открито, тъй че всеки е имал възможност да чуе и да разбере...

— Мисля, че две мнения няма — казах аз.

— Да — продължи той, — свършено открито. Свършено безобидно. С най-добри намерения, само че не много... практично. Всъщност неща, свойствени на всяка жена, само че малко...

— Шантави — подхвърлих.

— Благодаря ви. Ето, виждате ли? Мога под секрет да ви кажа, че тя има членска карта за комунистическата партия. Вие естествено не знаете това.

Сега аз на свой ред казах:

— Благодаря.

— А който веднъж е бил комунист... уверявам ви, прилича малко на старата поговорка (разбира се, не правя никакви намеци, уверен съм, че разбирате) „Излезе ли на една жена име...“ Поразмислим ли по-спокойно, всички ще видим, че това не е вярно. Но работата е там, че сега не е време за спокойни размишления. Не можем и да се надяваме, а камо ли да искаме и да очакваме от правителството и от народа сега, когато ни предстои, дори по-рано, отколкото предполагахме...

— Да — прекъснах го. — Какво трябва да сторя аз? Какво според вас мога да направя?

— Тя... Аз разбирам, информиран съм вече, че вие сте най-отдавнашен и все още най-близък неин приятел...

— Никакви намеци, нали? — казах аз, но той не ми благодари на свой ред. Просто нищо не каза, абсолютно нито. Седеше и ме наблюдаваше през очилата си, посивял, безличен като хамелеон, ужасяваш като стъпката на брега за Робинзон Крузо, твърде незабележим и нищожен в трошливото си телосложение, за да носи страховитата мантия, която представляваше. Значи, искате да използвам влиянието си...

— ... като гражданин и патриот, който е достатъчно разумен, за да разбира, че до пет години и той ще бъде въввлечен в тази война. Казвам пет като максимален срок — миналия път на германците им стигаха три години, за да обезумеят напълно и да ни предизвикат и кой точно ще бъде наш неприятел, ще разберем едва когато е станало вече късно...

— ... и да я убедя, че трябва тихо и кротко да ви даде тази карта и да се закълне с клетва, каквато вие сте упълномощени да ѝ предложите. Не казахте ли преди малко, че веднъж като излезе име на една жена, без никакви намеци, то тя до края на живота...

— Напълно съм съгласен с вас — рече той. — В дадения случай и дума не може да става за намеци.

— Тогава какво искате от мен, впрочем от нея?

Той извади малък бележник и го отвори: всичко беше записано с дните и с часовете:

— Тя и нейният съпруг са били шест месеца и двадесет и девет дни в Испания на страната на Републиканската комунистическа армия. Той е бил убит по време на сражение, а тя е останала и след раняването си е служила в болницата като санитарка, додето накрая републиканците са я евакуирали през границата във Франция...

— Което се знае дори тук, в Джеферсън.

— Да — каза той. — Преди това е живяла седем години в Ню Йорк в незарегистриран брак с...

— Което, разбира се, е за нея проклетие не само в Джеферсън, Мисисипи, но и във Вашингтон. — Но той продължи:

— Добре познат и регистриран член на комунистическата партия, близък съмишленик на други известни членове на комунистическата партия, което може би липсва в архивите на Джеферсън.

— Да — казах, — и какво?

Той затвори бележника, прибра си го във вътрешния джоб и отново ме загледа, напълно студен, напълно безличен, сякаш разстоянието помежду ни представляваше микроскопски обектив.

— Значи, тя е познавала хора не само в Испания, но и в Съединените щати, хора, които досега липсват дори в нашите списъци: членове на партията и комунистически агенти, важни персони, може би не така забележими като скулпторите евреи, професорите в Колумбийския университет и други подобни интелегентстващи дилетанти... — Едва сега най-сетне го разбрах.

— Ясно — казах. — Предлагате размяна. Ще гарантирате нейната неприкосновеност срещу списък от имена. Вашето бюро ще я преобоядиса от враг в най-обикновена предателка. Имате ли някаква заповед?

— Не — рече той. Аз се изправих.

— Тогава довиждане, сър. — Но той не мръдна.

— Няма ли да ѝ предложите това?

— Няма — рекох.

— Вашето отечество е в опасност, може би пред гибел.

— Но не от нея — отвърнах аз. Той също се изправи и си взе шапката от писалището.

— Дано не съжалявате за това, мистър Стивънз.

— Всичко хубаво, сър — казах му аз.

Всъщност написах ѝ всичко. Вече три години откакто се опитваше, мъчеше се искрено, да научи четенето по устните. Но знам ли? Може би да живееш въвн от човешките звуци е все едно да живееш и въвн от човешкото време, защото все не ѝ оставаше време да учи, не си даваше и труд да учи. И пак не мога нищо да кажа. Може би дори три години свобода и независимост от шумния свят не стигат, за да схванеш, че по всяка вероятност цялата обърканост на човешкото съществуване идва от непрестанното дърдорене, в което човек се е потопил, затворил, откъснал се от разплатата за собствените си безумства, която в друг случай — разплатата, балансът, — е могла да му даде досега възможност да направи живота си полезен, резултатен и плодотворен. И така, написах ѝ: *Замини оттука. Махни се.*

— Тоест да се преместя? — попита тя. — Да си намеря собствено жилище? Апартамент или къща?

Напусни Джеферсън — написах. — Махни се завинаги. Дай ми този проклет билет и се махни от Джеферсън.

— И по-рано си ми казвал това.

— Не, не съм — продумах и взех да пиша намислил вече цялата фраза: *Досега не е ставало дума нито за партийния ти билет, нито за комунистическата партия. Дори преди три години, когато за пръв път поиска да ми кажеш и да ми го покажеш, но аз не ти позволих, спрях те, отказах да слушам. Не помниш ли?* — Но тя вече говореше:

— Говоря ти за онова време, когато бях на петнайсет или на шестнайсет. Ти и тогава ми каза да се махна от Джеферсън.

Не дописах останалото. Вместо това написах: *Но тогава ти не можеш. Сега можеш. Давай ми билета и заминавай.*

Остана смълчана миг-два. Изобщо не се мъчехме да използваме табличните от слонова кост, когато ставаше дума за важни и критични неща като сега. Те бяха просто едно бижу, една лъскотевина, дамско украшение, наистина почти безполезно: тънките листове от слонова кост, поръбени със злато и свързани със златни халки, бяха големи колкото карти за игра, тъй че повече от три думи на тях не можеха да се напишат — биха стояли като анаграма, като акростих от детска книжка — да кажем нещо като гатанка или част от приказка с продължение, откъсната от буквар. Намирахме се във всекидневната, която си беше подредила на горния етаж, и се бяхме изправили до камината, проектирана от нея на такава височина, че върху достатъчно широката дъска отгоре да може да се поставя топ хартия — ако има какво да се обсъжда, без да стават грешки или има нещо, което си заслужава добре да се изясни, като например парични въпроси, при което четеше думите още докато ръката ми ги пише, като че ли са реч, сякаш ги чува.

— Къде да отида? — попита тя. — Къде мога да отида?

Където и да е. Ню Йорк или пак Европа. Но в Ню Йорк са хората, които сте познавали още с Бартън, ваши приятели и връстници. Изгледа ме. Разширеше ли си така зениците, очите ѝ ставаха почти черни. И слепи.

— Страх ме е — каза тя.

Поговорих; единични думи, ако се произнасяха бавно, разгадаваше:

— Тебе? Да те е страх?

— Да — каза тя. — Не искам да бъда безпомощна. И няма да бъда безпомощна. Не искам от никого да завися.

Мислех бързо, като картоиграч, който трябва да реши на секундата дали да вдигне залога, дали да изтегли карта, или да се откаже, защото с всеки миг от картите му отпада по една единица. След това написах с твърд почерк, докато тя следеше всяка дума: *Тогава аз за какво съм?* — и отдръпнах ръка, за да го прочете цялото. Със своя безжизнен и сух, както го наричаше Чик, патешки глас, тя продума:

— Гейвин! — Застинах. Тя повтори: — Гейвин! — Останах неподвижен. А тя рече: — Добре, излъгах. Не е до зависимостта. Аз няма от никого да завися. Но просто трябва да съм там, където си и ти. — Не добави *защото сега имам само тебе*. Просто стоеше до мен, гледахме се в очите, нейният поглед сякаш идваше през някаква бездна, от някакъв мрак; не сломен, не питащ, не дори изпълнен с надежда; след миг щях всичко да узная. И отново рече с патешкия глас: — Гейвин!

Взех да пиша бързо, по три-четири думи наведнъж, на залпове, на залци, които давят, както искате, тъй го кажете, за да може тя да чете още докато пиша: *Добре. Не се страхувай. Отказвам да се оженя за теб. 20 години са голяма разлика. Нищо няма да излезе. А и не искам.*

— Гейвин — продума тя.

Откъснах жълтия лист от топа, захвърлих го встрани и отново написах: Не искам.

— Обичам те — каза тя. Дори когато трябва да излъжа, ти вече предварително си намерил как.

Написах: *Никакви лъжи. За Бартън Кол никоой не е намеквал.*

— Да — каза тя.

Не — написах.

— Но ти можеш да спиш с мене — каза тя. Да, именно. Тя употреби тъкмо точната дума, произнасяйки я гръмко с квакация патешки глас. Впрочем още от началото на гласовите упражнения в това се състоеше един от най-сложните проблеми: тонът, онзи тон, който трябва да смекчи гласа, но който тя не чуваше. „За мен е точно обратното — бе ми признавала тя. — Когато ми кажеш, че шептя, аз го усещам като трясък в главата си. Но кажа ли го силно, почти не го

усещам.“ Ето защо сега прозвуча едва ли не като вик. Тя вероятно е била уверена, че е снижила глас; застанал до нея, изчаках да замрат отзвучите на сторилата ми се като гръм дума.

— Ти се изчерви — каза ми тя.

Написах: *От тази дума.*

— Коя дума?

Която току-що изрече.

— Каж ми друга. Напиши ми я, да я видя и запомня.

Няма друга — написах. — Това е точният глагол. Само че съм старомоден и все още ме шокира. Не, шокира това, че я произнася жена и не се смуцава, докато не види, че аз съм смутен. — После дописа: — И това не е вярно. Шокира това, че тази едничка гола и неприятна дума едновременно обобщава и убива цялото възшебство, страст и възбуда.

— Добре — каза тя. — Тогава не ми казвай никаква дума.

Написах: *А ти наистина ли искаш...*

— Ти винаги можеш — отвърна тя, — винаги. Знаеш го.

Не това исках от тебе — написах. Тя го прочете, но не мръдна.

Написах *Погледни ме.* Погледна ме отнякъде, през нещо, което трябваше след миг да разгадая.

— Да — рече тя.

Нали току-що ти казах, че няма от какво да се страхуваш — този път побутнах леко топа хартия, за да привлека вниманието ѝ. Без да вдига очи, тя каза:

— И, значи, няма защо да се махам, така ли?

Написах, Не — този път тя проследи ръката ми, после ме погледна и аз разбрах откъде и през какво ме гледат очите и: това беше чувството за неизмерима загуба, за неутолима болка, през верността и търпението. Суховатият патешки глас повтаряше:

— Гейвин, Гейвин, Гейвин... — а аз написах:

Защото ние сме единствените двама в света, които могат да се обичат, без да трябва да... но накрая редът излезе от листа в една несдържана криволица, тъй като тя ме прегърна, притисна се силно и изрече с кънтящия сух глас:

Гейвин, обичам те, Гейвин. Обичам те. — Наложих се да се отдръпна, присегнах се към листовите и написах:

Дай ми билета си.

Тя погледна написаното и ръцете ѝ, тъкмо отдръпващи се от раменете ми, спряха неподвижни.

— Билета ли? Та аз го загубих.

Сега ми стана ясно; изведнъж, сякаш мълния, и разбрах: Баща ти — написах и гласно извиках:

— О, мръсникът му с мръсник! — Почакай, казах си, почакай! Той не е могъл другояче. Постави се на негово място! Какво друго да стори, нима е имал друго оръжие да защити собственото си съществуване от опасността тя да го съсипе, да запази позициите, за които бе жертвувал всичко — жена, дом, приятели, спокойствие, само и само да се докопа до едничката известна му награда — той само нея разбираше, защото и светът, както и той го възприемаше, го бе уверявал, че друго не бива да иска, че само това си струва да притежаваш. Разбира се: това му бе единственото оръжие — да сложи ръка на картата и постоянно да я заплашва, че ще я предаде на ФБР, за да ѝ попречи да го погуби. И все пак през цялото време си мислех: Да, досещам се — той ще използва партийния билет, за да я срази. Вероятно сам той в полунощ е драскал по тротоара пред къщата си КОЛ, ЕВРЕЙКА, КОМУНИСТКА, за да се запаси със съчувствието на Джеферсън — то ще му е необходимо в деня, когато ще се види принуден да прати единственото си дете в приюта за душевно болни. Написах:

Претърсил ти е стаята, чекмеджетата, писалището.

Да, някой е претърсвал — призна тя, — още миналата година. Помислих...

Баща ти — написах.

— Така ли? — Този път тонът беше точен.

Не разбра ли, че е той?

— Има ли значение? Ще ми изпратят друг предполагам. Но и това няма значение. Нали аз съм си останала същата. Нямам нужда от някаква напечатана хартийка, за да го доказвам.

Този път написах бавно и внимателно.

Няма защо да заминаваш. Вече няма да настоявам, но ще помоля повторно, повярвай ми и тръгвай веднага. Аз ще уредя всичко. Обещавах ли?

— Да — каза тя.

Закълни се.

— Добре — рече тя. — Сега ти можеш да се ожениш. — Нямах възможност да пиша; тя бе хванала и двете ми ръце и ги притискаше до гърдите си. — Трябва. Искам да се ожениш. Не бива да пропускаш. Всеки трябва поне веднъж в живота си да направи това. Всеки. Всеки! — Погледна ме. — Думата, която не ти допадна. Нали и майка ми ти е казвала същото? — Дори не беше въпрос. — А ти?

Освободих ръце и написах: *Знаеш, че е нямало нищо.*

— Ти защо не пожела?

Защото тя ме съжали. Когато от съжаление правиш нещо за хората, значи, за теб то не е особено важно.

— Аз не те съжалявам. Знаеш. Не мислиш ли тогава, че за мен няма да е важно?

Тогава беше така, може би защото не бях достоен за нея — написах. — И двамата знаехме това. Ако не беше така, мислех, че тя вероятно винаги ще е на мнението, че може би аз... — тук откъснах листа, смачках го в джоба си и написах: Трябва да си вървя.

— Не си отивай — рече тя, а след миг: — Да, да, върви! Нали виждаш, аз съм в ред, дори вече не се страхувам.

А защо избобщо си се страхувала? И после на същия лист написах: Донеси ми шапката. Докато се върне, събрах изписаните листи, напъхах ги в джоба си, взех си шапката и като се отправих към вратата, патешкият глас се обади:

— Гейвин! — Обърнах се. — Как го казахме? Единствените двама в света, които се обичат, без да трябва да... Обичам те, Гейвин. — Говореше с онзи глас, с онзи тон, който за нея бе шепот, може би поверителен и нежен, но за човек, достатъчно нещастен все още да чува, той бе пронизителен и стряскащ като рева на едновременна автомобилна тромба.

Излязъл вън, вън — незабавно и бързо — от неговата къща, от неговото имение, от двореца му, би трябвало също така незабавно и бързо да се втурна към банката, право в банката, в онази малка стая, да връхлетя, да го изтласкам, да сепна подпрените на камината нозе и с протегнатата напред ръка да му кажа: „Ако обичате, сега този партиен билет ще стои у мене.“ Само че това би било все едно по най-непростим начин да захвърля една възможност, падаща ми сега като подарък; отде накъде той сам трябваше да избере момента, когато ще предаде, ще връчи на ФБР тази улика в собствена полза? Защо да не

нападна пръв, защо да не насъскам ФБР на него, преди той да е могъл, както би рекъл Ретлиф, да се обърне и да ухапе? Да отиде онзи любезен, безличен и сив човечец, да лъсне пред очите му онази значка и да каже: „Според наши достоверни източници у вас, мистър Сноупс, има комунистически партиен билет. Ще има ли нещо да заявите?“

Но не знаех къде ли може да е сега мистър Гайън, пък и като на отявлен враг едва ли би ми повярвал. Така че ФБР в негово лице отпаднаше. Трябваше да се отнеса направо до онзи всемогъщ гигант, наречен правителство; самият донос трябваше да бъде безупречен — да изхожда от низините и строго да се придържа о простонародната реч. Разбира се, с пощенска картичка, от тия за по един цент. Помислих си първо да я адресирам до президента на Съединените щати, но в пороя от писма на всякакви идиоти, каквито Рузвелт вероятно вече получаваше, моето щеше да се удави. Оставаха военните. Военните никога няма да затрият нито едно късче хартия, щом отгоре му има нещо написано и е подписано (всичко останало — да, ще го изоставят, ще го захвърлят или унищожат, но късчето хартия, което е подписано — никога, макар да трябва за тази цел да субсидират и облекат в униформа хиляда души, чиято единствена задача ще е да го съхраняват); някой ден то неизбежно ще се появи отново, па макар и след сто години, но за мен беше твърде много. При което внезапно чух как се питам наум: Че какво лошо има в първия ти вариант, ФБР? Тук едничкият отговор бе: Нищо. Дори вече виждах изписаната картичка. Простолюдието бе добре информирано, то знаеше, че има двама Хувъровци: единият беше производителят, на прахосмукачки, а другият е бил президент, като се говореше, че и шефът на ФБР също се наричал Хувър. Представих си адреса:

До Хърбърт Хувър^[1]
Департамент ФБР

но се замислих — не до Вашингтон; простолюдието е не само многознаещо, то спазва и каналния ред, тъй че най-напред се сетих за Парчман, Мисисипи — щатския затвор, но там вероятно пощенският чиновник ще е някой привилегирован затворник, излежаващ доживотна присъда, а какво ще означава за такъв човек един период от

броени дни, особено що се касае до някакво писмо? То отново щеше да се изгуби. Отговорът беше Джексън, столицата на щата. Това бе най-доброто: не особено голям град, тъй че сигурно агентите там просто скучаят и стоят без работа и при тази възможност веднага ще скочат; освен това не е далеч. Значи, ето как трябваше да изглежда:

*До Хърбърт Хувър
Отдел Ф. Б. и Р.
Джексън, Мисис.*

Ако дойдите в Джеферсън, Мисис, със заповед за обиск и претърсите банката и домът на Флем Сноупс ще фанете куманистически парт. билет.

Патриотичен гражданин

Тук може би ще възразите, че „заповед за обиск“ е малко извън речника на един простоват гражданин и че правописът на „хващам“ отива наистина доста далеч. На което пък аз ще ви опровергая: авторът на едно такова писмо знае съвсем точно за какво говори; понятията „заповед за обиск“ и „фащам“ от всички останали думи са двете, по които не би направил никаква грешка, независимо от това как ще ги изпише — той постоянно живее под заплахата от първото (което по негово, а и по ваше мнение, може да стане всеки ден), докато второто или неговият синоним „хвърлям в затвора“, са вечният спътник на първото.

Но дали щях да посмея? Нали разбирате, ако дори аз можех да се вмъкна чрез взлом в дома му или в банковия сейф, да намеря партийния билет, да залича нейното име и вместо него да напиша неговото, за да ги насоча по петите му, тя щеше да е първата, която ще подскочи, ще се хвърли да отрича, да опровергава, да твърди и да потвърждава, че е неин; преди това би отишла може би и при Гайън или при всеки друг от тях, стига да ѝ е под ръка, за да разясни своите убеждения, ако само ѝ мине през ума, че това може да ги интересува. След което, от този миг нататък до деня когато дори някой по-могъщ съюз на вселенските безумци най-сетне се окаже изчерпан и утихне в мир и забрава, нея ще я мъчат, ще я преследват и шпионират ден и

нощ: като се събужда, като яде, като спи. И така, трябваше окончателно да се откажа, не от нейното наивно убеждение, че всичко това няма никакво значение, че, така или иначе, е нещо свършено неважно, а заради своята по-злобна и (а може би или) по-обоснована увереност, че този билет е неговото единствено защитно оръжие и че той няма да го използва, докато не го тласне страхът.

А може би и надеждата. Тъй или иначе, положението бе все такава, додето всъщност не я спаси битката за Англия; в противен случай си оставаше просто да отида при него и да му кажа: „Дайте ми билета!“ а то би било равносилно на това да се приближа до непознат човек и да го попитам: „Вие ли ми откраднахте портфейла?“ И така, битката за Англия спаси и нея, а и него за известно време. Имам пред вид съобщенията, репортажите, получавани у нас, за това как шепи момчета са се сражавали за Англия в небето ѝ. Защото до края на тази пролет, през лятото и есента на 1940-а тя ставаше все по-неспокойна. Естествено продължаваше своите неделни уроци в негърското училище, все така си „пъхаше носа“, както говореха в града, но като че стана модно да ѝ се прощава — навярно хората свикнаха, а извън това още никой не бе изнамерил по какъв начин да я спре.

Така беше до юни, когато Чик се върна от Кембридж. И тогава изведнъж проумях, открих две неща: първо, че сега може би Чик е този, който според нейната социална схема представлява нашето семейство, и второ, че тя знаеше по-добре дори от него имената на пилотите от английските кралски въздушни сили и машините, на които летяха: „Мейлън“ и „Ейткън“, „Финукейн“ и „Спитфайър“, „Бофайтър“ и „Хърикейн“, „Бърлинг“ и „Диър“; познаваше дори чужденците в британската авиация като американците, които нямаха търпение да изчакаат реда си, като поляците и французите, които винаги се измъкваха невредими: Деймънд. Вжлевски и Клостерман. Така доживяхме до септември, когато се споразумяхме: Чик се съгласи да следва право още една година, а ние — вместо в Кембридж, сега да отиде в Оксфорд. Може би това се оказа решаващо: когато той си замина, тя вече нямаше с кого да разговаря за въздушните битки. Така че нямаше защо да се изненадвам, когато пристигна в кантората ми. Изобщо не спомена, че с нещо трябва да помогне, че нещо трябва да стори, че не може да седи със скръстени ръце. Направо ми рече:

— Заминавам. Намерих си работа в един калифорнийски завод за самолети, пращат ги в Европа. — На което аз разкривено надрасках:

Почакай.

— Всичко е в ред — каза тя. — Уредено. Писах им, че не чувам, но че добре познавам камионните мотори и ще мога лесно да изуча онова, което им трябва. Отговориха веднага да замина и да занеса някои документи. Знаеш: препоръчителни писма, че ме познават отдавна и уверяват, че нравствено съм чиста, че не съм конфликтна и още никой не ме е хванал в кражба. Ти можеш да направиш това и дори можеш да се подпишеш като председател на околийската мобилизационна комисия в Йокнапатофа, Мисисипи. — А мен все ми се искаше да напиша „Почакай“, но не пишех, защото веднъж вече го бях надраскал: хванах я просто с една ръка, вдигнах тефтера с другата, за да прочете написаното, поддържах го, колкото да прочете, или поне да млъкне, и тогаз написах:

И в този завод, както във всички заводи, има една личност с неограничени права, наречена държавна сигурност, и за нея тази служба единствена на земята е гаранция, че няма да я вземат във — но откъснах листа и вече пишех наново, а дланта ѝ, не, цялата ѝ ръка бе праметната през рамото ми, долавях дъха ѝ, току до лицето ми ухаеше косата ѝ — във войската: привилегия, която тя естествено ще поддържа с цената на живота си, посочвайки все по-често доказани подривни елементи, тъй че рано или късно ще стигне до тебе и ще те уволнят. Ти пом... — отново откъснах листа и без да спирам, продължих: — ... ниш ли крайбрежието на Мисисипи, Билъкси Спрингз, била си там...

— Да. С мама и... — помислих, че ще замълчи, но тя направо продължи: — ... с Манфред. Помня.

Написа: Там е Паскагула, корабостроителницата, където строят кораби за транспорт на самолети, оръдия и танкове. Щом те приемат в Калифорния, ще те приемат и там. Отиваш ли?

— Да — рече тя. — За Русия. — Пое си дълбоко дъх. — Но държавна сигурност има и там.

Да — написах. — По е по-наблизо. Ще мога бързо да идвам и дори да се намеси Сигурността, ще мога може би да ти намеря нещо друго.

— Добре — каза тя, дишайки бавно и спокойно до рамото ми. — Наблизо. Ще мога да се връщам за неделя.

Май че се работи и в неделя. Има нужда от кораби.

— Тогава ще идваш ти. Нали мобилизационната комисия почива в празнични дни?

Ще видим — написах.

— Но от време на време ще бъдем заедно. Затова се колебаех за Калифорния, много е далеко. Но Паскагула е близо. Поне от време на време.

Разбира се.

— Добре — каза тя. — Естествено, че ще отида, И тя наистина замина след Нова година, вече 1941-ва. Познавах там един адвокат, който ѝ намери малко жилище в един частен дом с отделен вход. И очевидно вярвайки, че сега, след като е най-малкото на дванайсет часа път от забраните — от страна на Сноупс или от моя страна, поотделно или заедно, никой няма да оспори намерението ѝ да си купи един малолитражен автомобил и сама да го шофира, аз тутакси я предупредих, че сам ще съобщя в полицията на Паскагула за нейната глухота, само да чуя, че е направила нещо подобно. Съгласи се да не купува, а моят приятел, адвокатът, ѝ уреди да се включи в едно кооперативно ползуване на автомобил. Скоро си намери работа като инструментална контрольорка, макар незабавно да ми писа, че почти ги е накарала да се съгласят и да я назначат за зенитчик, където нейната глухота ставаше вече истинско предимство. Във всеки случай можеше отново да нахлузи работния комбинезон и още веднъж да стане миниатюрна частица от мъжкия или по-скоро безполовия свят, хваната и старееща се да овладее смъртоносните технически чудовища, в каквито се беше превърнала войната, и може би пак живееше в спокойствие, доколкото спокойствието е възможно. Така или иначе, в началото пристигаха писма с формулата. *Когато дойдеш, ние ще... после. Ако дойдеш, не забравяй...* а няколко седмици покъсно една обикновена пощенска картичка, твърдяща *липсваш ми* — и нищо повече: онази недоизказана недостатъчност на илюстрираните картички, върху които се пише. *Жалко, че не си тук или това е нашата стая* — такива обикновено пращат полуграмотните; додето накрая пристигна писмо, в плик: *Всичко е ясно. Разбирам. Знам колко работа има мобилизационната комисия. Просто ела, когато можеш*

— *ще искам нещо от тебе.* На което отговорих веднага, незабавно (щях да добавя „защото не зная какво да мисля“, само че знаех отлично какво мисля): *Ще искаш или ще ми кажеш?* Предварително знаех какъв ще бъде нейният отговор: *Да, ще искам.*

И така (беше отново лято), телеграфирах за датата, а тя ми отвърна: *Запазила съм стая. Чакам съобщии кой влак. С обич.*

Пратих ѝ телеграма (аз, който ѝ бях забранил да шофира): — *Пристигам с кола. Ще те посрещна вторник края на работния ден, корабостроителницата. С обич.* И заминах.

Тя се показа със смяната си, в работен комбинезон, и още не целунала ме, тикна ми бележника и молива, притисна се плътно до мен и продума:

— Разкажи ми всичко.

Трябваше да се освободя от нея, за да надраскам, пак ограничен в залповете от по три-четири думи:

Кажу ти какво има.

— Да отидем до брега.

А аз: *Не искаш ли по-напред да се отбиееш у вас и да се преоблечеш?*

— Не. Да вървим на брега!

Така и направихме. Спрях колата и вече ми се струваше, че съм написал. *Разкажи сега,* но тя се измъкна навън, почака ме, взе си бележника и молива и ги пъкна в джоба си, после пое ръката ми с две ръце и тръгнахме така — тя се притискаше с две ръце за ръката ми, от което се препъвахме и залитахме на всеки две-три стъпки; слънцето залязваше, а слетите ни сенки стигаха приболя пред нас и аз тъкмо си мислех: *Не, не, не, може да бъде,* когато тя се обади:

— Почакай — пусна ме и взе да рови в другия джоб на комбинезона си, не там, където беше пуснала бележника. — Имам нещо за тебе. За малко щях да забравя. — Беше мидена черупка; може би бяхме стъпкали милиони такива в тия двеста метра от колата до тук. Пак си помислих: *Не може да е това. Не може да бъде.* — Намерих я още първия ден. Страх ме беше да не я загубя, преди да си дошъл, но не можах. Харесва ли ти?

— Много е хубава — казах.

— Какво? — рече тя и ми подаде бележника и молива.

Страшно изящна. А сега кажи.

— Да — промълви тя. Отново хвана здраво ръката ми с две ръце, почти увисна на мен и тръгнахме нататък, а аз продължавах да си мисля. *Защо не пък? Защо да не бъде така? Защо никъде в света да няма поне още един Бартън Кол, или най-малкото един достоен заместник? Да се хванеш за нещо, нещо, поне малко по-добро от мъката.* — Ето каза тя — и спря, обърна ме и заставахме с лице към слънцето, застинало за миг, преди да се гмурне окончателно; високите дрипави палми и борове бяха сякаш занемели в тази вече гаснеща експлозия, след което нощният бриз щеше да ги разлюлее и разтърси. Мигът отмина. Остана само обикновеният залез. — Това е — продължи тя. — Сега вече е добре. Ние сме били тук. Спасили сме я. Взели сме я. Имам пред вид земята, изминала един безкрайно дълъг път от сътворението на земята, и слънцето, изминало един безкрайно дълъг път от началото на времето, за да дойде този ден, тази минута, тази секунда от всички дни, минути и секунди, а да няма кой да вземе този миг, да ги няма онези двама, които накрая да са най-сетне сами след толкова много прегради и очакване. Но сега те са заедно, отчаяни от цялото това дълго чакане, дори тичат по брега към онова място, то вече не е далеко, където най-после ще бъдат заедно сами и никой на света няма да ги знае, няма да им обръща внимание и няма да им пречи, сякаш освен тях го няма и света и ако е бил досега несътворен, би могъл да се роди отново — а аз си мислех: *Може би издръжливостта и верността трябва да ти се случат поне веднъж в живота, нищо, че някой ще страда. Чувал си за любов и загуба, за мъка и вярност, за издръжливост, познаваш любовта и загубата, възможно е дори да си изпитал и любовта, и загубата, и мъката, но никога всичките пет или по-скоро четири, тъй като издръжливостта и верността, за които мисля, са едно, неделими* — а в това време тя казваше: — Не исках да кажа само... — и млъкна сама, още преди да съм вдигнал ръка, за да я сложа на устните и, ако изобщо бих го направил. — Ясно, ясно. Не съм забравила. Тази дума вече няма да произнасям. — Погледна ме. — Ти може би вече знаеш какво ще искам от тебе?

Да — произнесох: това тя разбираше лесно. И написах: *женитба.*

— А как позна?

Не е важно — написах. — *Радвам се.*

— Обичам те — каза тя. — Да вървим да хапнем. После ще се приберем и ще ти разправа.

Най-напред вкъщи да се преоблечеш.

— Не — възрази тя. — Там, където отиваме, може и така.

Отидохме така. Сред останалите посетителки тя можеше да се появи само със слухова тръба и дивашка превръзка през бедрата и тогава може би слуховата тръба щеше да направи впечатление. Беше нещо като бар. Сигурно в събота към полунощ (а е възможно и в останалите вечери при този усилен корабостроителен сезон) тук ставаше лудница, дори, както казват, лудница на квадрат; радиото трещеше с пълна сила и на мен вече ми приличаше на лудница. Но аз, разбира се, не бях глух. Затова пък храната — калкан и скариди — беше превъзходна. Келнерката донесе чаша и лед за бутилката, която носех; в общия рев гласът ѝ почти се губеше. Като че намислила предварително, разговаряше само за неща, на които можех да отвърщам с „да“ и с „не“, от време на време споменаваше корабостроителницата, работата си, други хора, също като момиченце, което учи в друг град и сега се е върнало за първата си ваканция, лапаше набързо, без да дъвче достатъчно, докато се навечеряхме, и тя рече:

— Сега можем да вървим.

Още не беше ми казала къде ще преспя, а и аз не знаех къде ѝ е квартирата. Тъй че когато отново се наместихме в колата, включих осветлението на таблото, за да може да види бележника, и написах: *Къде?*

— Нататък — посочи тя, всъщност обратно към центъра на града, и аз подкарах, докато на едно място тя се обади: — Свий тук. — Завих и най-последно ми каза: — Стигнахме — приближих бордюра и спрях, поемайки бележника:

— *Къде сме?*

— Пред хотела — рече тя, — ето го там. — А аз написах:

Нали имаме да говорим? Няма ли у вас къде да седнем на тишина и спокойствие?

— Тази вечер тук ще спим и двамата. Всичко съм уредила. Стаите ни са една до друга, само една стена ни дели. Помолих да поставят леглата до тази стена, тъй че като си свършим разговора и си легнем, аз ще мога по всяко време през нощта да ти тропна на стената,

а ти ще чуеш и като си поставя ръката, ще доловя твоя отговор. Знам, знам, ще почукам съвсем тихичко, никого да не смущавам, само ти ще чуеш.

Хотелът имаше собствен паркинг. Взех си чантата и влязохме. Собственикът я познаваше, а може би вече всички в градеца я знаеха или бяха чували за младата глуха жена, която работи в корабостроителницата. Тъй или иначе, никой не ни спря, той я назова по име, тя ме представи, а после получих от него и двата ключа и пак, без никой да ни спира, се озовахме пред нейната врата; отключих и — в стаята вече се намираще нейната чанта, във вазичката дори имаше цветя, а тя рече:

— Сега ще се изкъпя и после ще ти похлопам — а аз рекох:

— Добре — тази дума тя можеше да разчита. И се прибрах в своята стая; да, защото трябва непременно да има издръжливост и вярност — защото си въобразяваш, че ги има ли? Ако човечеството осъществяваше всичките си мечти, къде щяха да отидат мечтите му? Най-после тя почука на стената. Излязох от едната врата, направих пет крачки и влязох в другата, затваряйки я зад гърба си. Тя бе на леглото, подпряла се на двете възглавници, облякла бе някаква лека роба или халат, косите ѝ (очевидно ги беше скъсявала, когато е шофирала линейката, но сега вече бяха отново достатъчно пораснали, за да ги привързва с тъмносиня, като очите ѝ, панделка) сега бяха разресани и подредени за през нощта; в една ръка държеше бележника и молива, а с другата потупа леглото до себе си да ме подкани да седна.

— Всъщност това няма много да ти трябва — рече тя, леко повдигайки бележника, след което отново го свали, — тъй като ще е необходимо да повтаряш само „да“, а това аз чувам. Извън това, след като вече знаеш за какво става дума, ще е по-лесно да разговаряме. А може би ако ти кажа, че искам да го сториш заради мене, ще ти бъде още по-лесно да го направиш. Добре, казвам го. Искам да го направиш заради мене. — Аз поех бележника и написах:

Разбира се, ще направя, каквото...

— Помниш ли като бяхме ей сега на брега, когато слънцето накрая се скри и не остана нищо, освен залеза, боровете, пясъка и океана и ние двамата с тебе, и аз казах, че всичко това не бива да се похабява след толкова много очакване и големи разстояния, че трябва в целия този свят да се намерят двама души, отчаяни от болката един за

друг, които да заслужат запазването на всичко това завинаги, и как изведнъж двамата се разбързаха, хукнаха към онова място, което най-сетне беше наблизно, току до тях, и там вече нямаше нито отчаяние, нито болка, вече нищо, нищо повече... — изведнъж, както я наблюдавах, кажи го под упора на очите ми, лицето ѝ се заля от бликналите сълзи; никога досега не бях я виждал да плаче, а явно и тя сама не съзнаваше това. Написах на бележника:

— *Недей!*

— Какво недей?

Ти плачеш.

— Не, не плача.

Виж си лицето.

На масата стояха обичайните стандартни огледало и кутия с тоалетни салфетки, но аз си извадих носната кърпа и я протегнах към нея. Но тя просто отри опакото на дланите си по страните, отнемайки и размазвайки влагата, както се изтрива пот, и след това дори тръсна ръце да я изцеди, както се изцежда пот.

— Не бой се — рече тя. — Няма да повторя онази дума, дори не мисля за това. То не е важно, както не е важно и дишането. Не мислиш за него, но когато е необходимо, правиш го. Важно е само когато се превърне във въпрос, в сложна и трудно разрешима дилема, както и дишането става важно, едва когато е проблем, когато се изправиш пред въпроса можеш, или не можеш да си поемеш още веднъж дъх. Важно е останалото, дреболиите: една такава възглавница, която още пази формата на една глава, вратовръзката, все още запазила извивката на един врат, свалена още снощи и просто висяща самотна върху таблата на леглото, важни са дори празните обувки на пода, дясната още обърната малко навън като че нозете му са все още в тях, и дори ходят тъй, както той е вървял, повдигайки единия крак повече от другия, с походката на гордия човек, както са казвали негрите едно време...

Недей, недей. Пак се разплака.

— Не усещам. На лицето си не мога да усетя нищо оттогава, ни жегга, ни студ, нито дъжд и вода, нито вятъра, нищо. — Този път взе кърпата, а аз посегнах да ѝ дам огледалото и почнах да пиша: *Къде ти е несесерът?* Но тя отблъсна огледалото. — Сега ще внимавам... И така, ето какво искам от тебе. Обичам те. И ако не беше заради тебе,

сигурно нямаше да стигна дотук. Но сега съм добре. Искам и ти да го имаш. Искам да го направиш заради мене.

Но какво да направя заради тебе? Още не си казала.

— Да се ожениш! — рече тя. — Мислех, че си разбрал. Нали ми каза, че знаеш? — А аз написах:

Да се ожения? Аз да се ожения?

— А ти за кого си мислиш? Или си сметнал, че аз... Гейвин!

— Не — отвърнах.

— Разбрах. Ти каза „не“. Но лъжеш. Помислил си, че имам пред вид себе си.

— Не — повторих аз.

— Помниш ли като ти казах, че когато според теб трябва да излъжеш заради мене, аз ще мога винаги да разчитам на твоята преценка, без значение дали ще бъдеш опроверган.

— Да — казах.

— Тогава всичко е уредено — каза тя. — Впрочем мисля за тебе. И тъкмо това искам да направиш за мене. Искам да се ожениш. Искам и ти да го изпиташ. Защото едва тогава всичко ще бъде както трябва. Ще можем винаги да бъдем заедно, без значение колко далече някой от нас ще трябва да бъде. Как казваше ти? Единствените двама души на цялата земя, които могат да се обичат, без да трябва... но ние изобщо няма защо да произнасяме тази дума — ти не обичаш да я чуваш! Ще ми обещаеш ли?

— Да — рекох.

— Знаем, че не е възможно още утре да излезеш на улицата и да я намериш. Може би ще отидат година-две. Но ти просто трябва да се откажеш от мисълта, че няма да се жениш. Направиш ли го обаче веднъж, всичко идва на мястото си, защото нещата следват едно след друго. Ще го направиш ли?

— Кълна се — казах.

— Защо? Защо се закълна?

— Ей така — казах.

— Целуни ме тогава. — Целунах я, а ръцете й, твърди и силни, обгърнаха врата ми. Бе миг. Отмина. — А утре рано сутринта се връщай у дома. — Аз пък изписах:

Щях да остана целия ден и утре.

— Не — каза тя. — Тръгваш рано. Ще си сложа ръката на стената, а ти, както си в леглото, потропай, и ако не те усетя, пиши ми още утре от Джеферсън, може и на следващия ден. Защото сега се чувствам отлично. Лека нощ, Гейвин.

— Лека нощ, Линда — казах.

— Прочетох и това. Обичам те.

— И аз те обичам — казах.

— Да, разчетох го, но все пак напиши ми го на бележника, за да ми послужи утре като — как казваш ти? — като разсънващо средство.

— Добре — казах аз и протегнах ръка да вземе бележника.

---

[1] Грешката е, разбира се, умишлена: Хърбърт Кларк Хувър е бил президент на САЩ (1929–1933), а директорът на ФБР е Джон Едгар Хувър. — Б.пр. ↑

Този път бях в униформа. Сега само ми е нужно да се досетя и да уточня за кой „този път“ става дума и какво стана през това време. Не беше тогава, когато отново видях Линда, защото тя все още бе в Паскагула и строеше кораби за Русия. Не беше и следващия път, когато се отбих в Джеферсън само пътьом, тогава отивах да облека кафявата куртка. Тъй че вероятно е било онзи път, когато притиснах Ретлиф до стената. Макар че мисълта ми е най-вече за тогава, когато се видях с вуйчо Гейвин след женитбата му, той бе вече съпруг.

Беше 1942 година и Гейвин бе вече женен за Мелисандра Харисс (по баща Бакъс, както би споменал Текъри); търкулнало се гърнето и си намерило похлупака, казваше Ретлиф, стига той именно да го е казал. Една неделя осъмнахме с Пърл Харбър и аз едва ли не с обратната поща телеграфирах на Гейвин от Оксфорд *Почва се заминавам*. Телеграфирах на Гейвин, защото иначе трябваше да се обадя на майка ми по телефона, а за междуградски разговори тя харчеше луди пари, затуй само с четирийсет и два цента за телеграма спестих на баща си в Джеферсън мамината сметка по телефона.

И така, завърнах се у дома на време, за да бъда свидетел на първите невинни пукнатини в неговите, както очевидно ги бе смятал, непристъпни бастиони; да го „подкрепям“, да бъда шафер на неговата катастрофа. Всичко стана така. Не можах да се включа в официалния бойно-подготвителен курс в университета, но ми бяха казали, че който има висше образование и определен брой летателни часове, особено самостоятелни, има всичките шансове да бъде приет направо в офицерската авиационна школа. Намери се един професионален летец от селскостопанската авиация, който бе зачислен към същото летище, и той ме прие за ученик: летяхме дори на по-голям самолет, както той твърдеше, един от типа на същинските учебни самолети в армията, доста по-мощен от малките тапешници по петдесет конски сили, които се използваха в редовния курс. Така че когато пратих телеграмата на

вуйчо Гейвин, бях навъртял вече петнайсет регистрирани полета, три от които самостоятелни. И когато мама ми звънна по телефона, вече си бях стегнал багажа и колата бе обърната към Джеферсън.

И така, озовах се там, за да присъствувам на началото, което Гейвин може би е виждал в публичното оповестяване на сватбата, не зная. Говоря за онази конеразвъдна ферма на Лонг Айлънд, където от време на време Мелисандра Харисс Бакъс имаше навика да води двете си деца (бяха вече пораснали; Гейвин получаваше с брака си не завареничета, а деца за женене), когато си идваха за малко от Европа, докато германците не се заловиха да взривяват американските кораби покрай бреговете на Ирландия. След това почнали да ходят в Южна Америка и последния път довели със себе си един аржентинец, кавалерийски офицер със състезателни наклонности, който, според убеждението на маниака, тоест момчето от двете деца на Харисс (не искам да кажа, че и двете деца на леля Мелисандра бяха маниаци. Само момчето), искал да се ожени за сестра му заради парите, на които майка им сега беше опекун, а не просто заради самата му сестра, която, както и той, получаваше само известна издръжка. Тогава той — (маниакът, разбира се) решил да убие аржентинския жокей, като му пробута дивия жребец на Рейф МакКалъм. Какво е направил маниакът, купил ли го е, подмамил ли го е — не знам, но го вкарал в конюшната, където аржентинецът трябвало да влезе по тъмно и като отвори вратата, да си мисли (невинният аржентинец), че вътре го чака не само един смирен, но и полусляп кон. Само че Гейвин — на кафе ли си е гледал, до ясновидството си ли е допрял, или до магическата пръчица, но както ставаше в подобни случаи, се вдигнал, спипал Рейф навреме, озовал се пръв до вратата на конюшната и спрял човека.

Така аржентинецът бил спасен и още същата нощ маниакът трябвало да избира между наборната комисия в Мемфис и вуйчо Гейвин — избрал войската и сега беше в безопасност. На другия ден следобед аржентинецът и сестрата на маниака се венчали и напуснали Джеферсън, също в безопасност. Но вуйчо Гейвин останал, а на другия ден аз трябваше да постъпя в предварителната сухопътна школа, тъй че когато следващия път се прибрах у дома, бях вече с униформа, а Гейвин бе не само съпруг, а и баща на един заварен син, от когото можеше да излезе чудесен съучастник в убийство, на по-добър от него човек не би могъл и да се надява, ако не беше онази нагла намеса,

каквато и едно куче не може да си позволи; и на една заварена дъщеря, омъжена за жокей, неговия аржентински зет. (По това време и мен ме бяха венчали за бомбардерския мерник — пилот не станах, но поне щях да летя до самия пилот; повери ми го едно правителство, което не ми се доверяваше и затова бе поставило шпиони да ме следят как боравя с него, а още преди да ми даде мерника, и мен бе научило да не се доверявам нито на шпионите си, нито на останалите замесени — те се намираха в една заключена черна кутия^[1], непрекъснато прикачена за мен с верига, дори когато спях — положение, което, разбира се, непрекъснато ми създаваше неудобства, но главно ме мъчеха неотслабващото взаимно подозрение и взаимно недоверие, които след време преминаха във взаимна омраза, но човек се приучва да я понася, което е може би най-добрата подготовка за щастливия брак.)

Тъй че при следващата ми среща с Джеферсън аз бях вече в униформа. Имах време колкото да посетя рицаря и неговата дама сред новите му потомствени бели огради и електрифицирани конюшни, да им кажа „Бъдете благословени, деца мои“ и още веднъж да притисна Ретлиф до стената.

— Сега вече не може да се ожени за нея — казах му. — Вече си има жена.

А що се отнася до Ретлиф, човек никога не би прибягнал до понятието „здравомислещ“. Най-малкото до сега, до този миг.

— Вярно — рече той. — И тя няма да се омъжи за него. Ще бъде още по-лошо.

---

[1] Задължителен за всички самолети прибор, записващ разговорите на екипажа помежду и с базата. — Б.пр. ↑

ФЛЕМ

В един град на име Лейк Корморант покритата камионетка, която го бе взела от Кларксдейл, свърна от пътя, той слезе и продължи пешком. А очевидно до Мемфис бе още далеко. Сега установяваше кое е най-важното, до известна степен ужасно нещо, което бе станало с него през тия трийсет и осем години: бе забравил разстоянията. Бе забравил колко далече едно от друго могат да бъдат две места. А сега се налагаше и да хапне. Имаше всичко на всичко десетте долара, които му бяха дали заедно с дрехите и шапката и новите обуца на вратата на Парчман, плюс ония три долара и осемдесет и пет цента, останали от четирийсетте, които му бе изпратил братовчед му Флем; трябва да е бил Флем; след като най-сетне бе разбрал, че Флем няма да дойде и дори няма да изпрати никого от Завоя на французина, за да му помогне, и се бе отказал да подвиква от прозореца на градския затвор към минувачите, та по някого от тях да уведоми Флем, никой друг, освен Флем, а може би и съдията, не знаеше, пък и не си направи труда да попита какво е станало с него и къде се намира; и този Флем преди осемнайсет години му беше пратил тия пари, току преди да изпрати Монтгомери Уорд, за да го подлъже към опит за бягство в ония женски дрипи и панамената шапка, когато, разбира се, го хванаха и му лепнаха новите двайсет години.

Беше малко, тясно магазинче с приветливо подредена стока, цялото облицовано в афиши, зад една бензиностанция на шосето; пред него бе спрял очукан, кален и прашен автомобил, а вътре свари само собственика и един млад негър в останките на военна униформа. Поиска един хляб и внезапно си припомни сарделите — след почти четирийсет години си спомни вкуса им — защо да не си позволи да похарчи още един петак, когато, за най-голяма своя изненада, в първия момент дори не повярва и се усъмни в слуха си, узна, че една кутия сардели ще му струва двайсет и шест цента — тази малка и плоска твърдичка кутийка, вездесъща в дните му преди Парчман, само за пет цента! — и докато стоеше така в тази невероятна изненада, продавачът сложи пред него друга малка консервна кутия и каза:

— Това струва само единайсет.

— А какво има вътре? — попита той.

— Лънчмийт — отвърна продавачът.

— Какво значи това „лънчмийт“?

— Не питай — каза човекът, — ами го изяж. Какво друго да ти дам за единайсет цента?

Тогава до отсрещната стена той видя на височина половин човешки ръст камара от каси с безалкохолни напитки и в устата и гърлото му стана нещо ужасно: някаква рядка течност, подобна на огън или на милион мравешки ухапвания, избликна и протече към стомаха му. Макар мислено да си казваше: *Не! Не! Това ще струва най-малкото четвърт долар*, в ужас пред недоверието гласът му вече казваше високо:

— Предпочитам една от тези.

— Цяла каса ли? — попита продавачът.

— Не може ли да се купи само едно шише? — рече той, пресмятайки бързо в ума си: *Най-малкото двайсет стъкла. Ще ми отидат и десетте долара. И може би в това ще ми е спасението*. Дори когато продавачът постави на тезгяха пред него отворената и запотена от студ бутилка, той пак не намери достатъчно време да си рече: *Ще я надигна и ще я налапам, преди да съм попитал за цената, защото иначе едва ли ще мога да я докосна*, защото ръката му вече бе вдигнала бутилката, вече я накланяше, почти вкарваше силом гърлото ѝ в устата му: първата глътка беше ледено-пареща и твърде прибързана, за да усети вкуса, но той съумя да ограничи, да въздържи припряността и страстта, можа да усети вкуса и да си потвърди, че в тия трийсет и осем години не е могъл да го забрави: спомняйки си колко е приятен, пресуши бутилката на бавни и сдържани глътки, остави я и в ужас дочу гласа си:

— Ще изпия още една — макар да си казваше *стига!... Стига!* Остана обаче напълно спокоен и напълно самоуверен, додето в туй време продавачът отваряше втората изпотена бутилка; взе я, притвори леко очи и бавно я пресуши, после напипа една от банкнотите в джоба си, където бе сложил трите долара (десетдоларовата банкнота бе грижливо скътана в парче вестник и забодена с безопасна от вътрешната страна на горния преден джоб на комбинезона), и я положи на тезгяха, без да я гледа, без впрочем никъде да гледа, в

очакване продавачът да му поиска още една или може би още две еднодоларовки; но оня остави на тезгяха шейсет и осем цента и прибра банкнотата.

Но двете празни бутилки все още стояха на тезгяха, на съвсем видно място; светкавично си помисли: *Да можех да грабна рестото и да се измета, без да ме види* — не толкова невъзможна, колкото опасна игра, — той не смееше, нямаше за кога да рискува: два долара срещу един вик, един скок през тезгяха и запречване на изхода, след което ще се появи съответният шериф, за да го поведе. Ето защо, без да докосва рестото, каза:

— Не си прихванахте газираниите.

— Как така? — рече продавачът и пръсна монетите по тезгяха. — Лънчмийт единайсет, хляб... — Спря и моментално ги събра отново на купчинка. — Откъде каза, че идваш?

— Нищо не съм казал — рече Минк. — От пътя.

— Но те е нямало доста време, а?

— Вярно е — каза той.

— Много съм ти задължен — рече продавачът. — Разбира се, забравил съм двете коли. Заради тия проклети профсъюзи и кокаколата изчезна, като всичко друго. Ти изпи две, нали? — Отдели петдесет цента от рестото, а останалото тикна към него. — Ако не се намери кой да ги спре, не знам докъде ще стигнат хората. Излиза, че май ще трябва да съборим тия проклети демократи, ако не искаме да стигнем до просешка тояга. Та накъде, казваш, си тръгнал? За Мемфис?

Нищо не съм казал — щеше да рече той, но оня вече, ако не и все още, говореше сега на негъра, подавайки му една отворена сода.

— За моя сметка. Скачай в колата и го заведи до кръстопътя, там ще има двоен шанс да го вземе някой, може и от другото шосе.

— Нямах още намерение да тръгвам — рече негърът.

— Имаш, имаш — каза продавачът. — Всичко половин миля. Време, колкото щеш. Хайде, докато не се върнеш, не ми се показвай. Е — обърна се той към Минк, — там сигурно някой ще те вземе.

И така, отново потегли, този път с очукания изпокалян автомобил; само за миг негърът плъзна към него един поглед, после отмести очи.

— От кой път идвате? — попита негърът. Минк не отговори. — От Парчман, нали? — Автомобилът спря. — Ето го и кръстопътя. Дано хванете някоя кола.

— Благодаря — каза той и излезе.

— Вече му платихте — рече негърът.

Наново тръгна пеш. Главното сега беше да се движи по-далеч от магазините, вече да не влиза в тях. Ако бутилките бяха по един долар, щеше да има определена граница, отвъд която изкушението, или най-малкото липсата на воля, вече нямаше да са опасни за него. Но струвайки само четвърт долар, докато стигнеше Мемфис и се видеше с пистолет в ръката, те не предвещаваха никакво озаптяване по отношение на останалите дванайсет долара. Още неизлязъл от магазинчето, той вече си мислеше, казваше си: *Бъди мъж! Бъди мъж! Трябва да си мъж, колко нещо ти предстои, не рискувай!* И тръгнал сега пешком, продължаваше да го избива пот, не толкова задъхващ се, колкото задишал дълбоко, като човек, който непредвидено и по погрешка е попаднал в леговището, в обятията на Семирамида или Месалина, и след това е успял да се измъкне, все още невярващ, все още вцепенен от своето безразсъдство и все още слисан, че е могъл да спаси живота си.

Сега почваше да открива още нещо. За всичките тия двайсетина години, преди да отиде в Парчман, и в трийсетте и осем оттогава досега той бе стъпвал само върху меката земя. Сега стъпваше по бетон; тревожеха го не само краката му, боляха го също костите и мускулите чак до черепа. Накрая се добра до локва застояла вода в един вонещ, безсенчест буренак край канавката, изу коравите нови обуца, които му бяха дали заедно с новите дрехи, и седна, потопявайки нозе във водата. Ядеше от хляба и консервата и си мислеше: *Не бива да се разпускам. Инак може и да не стигна там, дето ги продават.* Разсъждаваше всъщност не с отчаяние, колкото непоколебимо. *Току-виж, струвал всичките десет долара, че може и повече. Значи, остават три и осемдесет и пет, пък ей за това вече дадох осемдесет и два цента* — тук измъкна шепата монети от джоба си и внимателно ги нареди на земята; в началото имаше три едnodоларови банкноти и осемдесет и пет цента — изброи бавно осемдесет и пет: една петдесетачка, една четвъртинка, две петачета — и ги отдели настрана. На човека в магазина бе дал един от трите долара и оня му беше върнал остатъка

от единайсет цента за хляб, единайсет цента за лънчмийт, а това правеше дваайсет и два цента, после му взе още половин долар за газирани, значи, всичко седемдесет и два, от което трябваше да останат дваайсет и осем цента; преброи останалите дребни, монета по монета, след това отново монетите, които бе вече отделил, да провери няма ли грешка. И тъй, и иначе, оставаха само осемнайсет, а не дваайсет и осем цента. Губеше му се един петак. Този лънчмийт беше точно единайсет, той помнеше това, защото за него стана въпрос. Значи, оставаше хлябът, сигурно ще е хлябът. *Докато съм стоял там, той е поскъпнал с цели десет цента — помисли си той. — А щом хлябът е могъл да скочи с десет цента ей така, пред очите ми, значи, за тринайсет долара пистолет не ще мога купи. Значи, някъде трябва да спра и да си намеря работа.*

Шосето гъмжеше от движение, всичко хвърчеше; автомобилите бяха огромни, съвсем нови, камионите напомняха железопътни вагони; нямаше ги вече прашните камионетки, които биха му предложили да го вземат, тук се стрелкаха само машините на богатите, които дори нямаше да забележат самотния пешеходец с работен комбинезон. Дори още по-лошо: със своята собствена големина, скорост и лъскава боя те по всяка вероятност биха попречили на всекиго, който би спрял заради него, тъй както не биха искали да им се мотае под колелата и в Мемфис. Не че това сега имаше някакво значение. Мемфис все още не се виждаше. А сега той дори не можеше да предположи кога ще го види, мислейки: *Ще ми трябват, значи, още десет долара, преди да съм се накарал да го купя.* Но преди всичко трябваше да се добере до Мемфис, докато все още можеше да се направи нещо, докато нямаше пречки; и когато стигнеше Мемфис, тринайсетте долара и три цента, които имаше сега, трябваше все така да бъдат непобутнати, колкото и да се наложеше да добави, за да стигне там. Ясно, че по някакъв начин трябваше да се сдобие с още пари, че кой знае дали нямаше да си изневери в някой друг крайпътен магазин, където продават газирани напитки. *Значи, ще трябва да спра някъде и да си потърся работа, но като през живота си никога и от никого не съм търсил работа, аз може би и не знам как се иска — мислеше си той безмълвно, но все още, без да губи надежда. — Вече съм стар за такова нещо. Човек на шейсет и три години не бива да се занимава с такива неща. А това ще коства поне още един ден, ако не и повече. — И без да се отчайва,*

все така непоколебим, продължи да си мисли: *Но за човек, който е чакал цели трийсет и осем години, един-два дни в повече не са болка за умирање.*

Жената беше едра, но не тлъста и не стара, малко грубовата, с безформено и не много чисто облекло; застанала наред малък и разхвърлян двор, тя кършеше изсъхнали клони от една глициния, виеща се по асма до малка къща.

— Да не сте божи човек? — попита го тя.

— Пардон? — рече той.

— Приличате ми на проповедник.

— Не, мадам — каза той. — Отдалече съм.

— Каква работа умеете?

— Например това. Да почистя двора с греблото.

— Друго?

— Бил съм фермер. Струва ми се, всичко мога.

— Мен пък ми се струва, че първо трябва да похапнете — каза тя. — Така да бъде. Ние всички сме чада божи. Довършете глицинията. След това до кухненската врата ще видите едно гребло. И помнете: ще ви наблюдавам!

Сигурно така е и направила иззад пердето си. Той не разбра. Не се и помъчи. Въпреки че тя очевидно го бе наблюдавала, защото, когато хвърли и последното гребло смет върху купа, тя вече стоеше на миниатюрното предно чардаче, обясни му къде се намира количката, даде му три кибритени клечки и остана да гледа как ще извози боклука до близкото празно място и как ще го подпали.

— Оставете сега количката и греблото по местата им и елате в кухнята — нареди му тя. Така и направи. Печка, мивка, хладилник, постлана маса и стол, а на масата чиния с недоварен зеленчук и парчета посиняла сланина, два резена фабричен хляб и чаша вода; той остана неподвижен с кротко отпуснати ръце и вперени в масата очи. — От гордост ли загубихте апетит? — попита тя.

— Не е това — рече той. — Не съм гладен. Мен ми трябваха пари да си продължа пътя. Трябва да ида до Мемфис, после да се върна в Мисисипи.

— Ще обядвате ли, или няма? — каза тя.

— Да, мадам — отстъпи той, — хиляди благодарности — и седна. Тя го погледа миг-два, после отвори хладилника, извади

начената консервена кутия и я постави на масата пред него. Вътре имаше половин праскова от компот.

— Яжте — каза тя.

— Добре, мадам — рече той, и хиляди благодарности.

Може би тя продължаваше да го наблюдава. Изяде, каквото можа (всичко беше студено) и тъкмо бе отнесъл чинията, ножа и вилицата до мивката, за да ги измие, тя внезапно се появи.

— Това е моя работа — рече му. — А вие ще тръгнете по пътя и на четвъртата миля ще видите пощенска кутия, на която пише „Брат Гудихей“. Нали сте грамотен?

— Ще я открия — каза той.

— Кажете му, че ви е пратила Бет Холкъм.

Той намери кутията. Беше длъжен. Помисли си: *Длъжен съм да я намеря*, като си казваше, че може би ще успее да разчете името, просто защото трябва да го разчете, ще трябва да проникне в неразгадаемите йероглифи; мислеше си така и стоеше, загледан в металната кутия, върху която думите „Дж. С. Гудихей, Бра.“ бяха нанесени не с шаблон, а боядисани, не разкривено и небрежно, а нетърпеливо, под напора на някакво бясно нетърпение; стоеше и мислеше, още преди да схване, или може би тъкмо в този момент схвана, че някой наблизо вика по него. *Изглежда, винаги съм можел да чета, само че не съм знаел, защото не ми се е налагало.* Чувайки обаче гласа, той отмести поглед към диво запустялото дворче, към една дървена къщица с миниатюрен пруст, от който един човек му махаше с ръка и викаше:

— Тука е, тука е! Елате! — Беше слабават, подвижен мъж, на години някъде между трийсет и четирийсет, със студени прогарящи очи и с увиснала горна устна на адвокат или оратор, с издадена напред брада, както едно време окарикатуряваха пуританите. — Хей, дяволското! Да не сте проповедник?

— Не — каза Минк. — Отсъствувах дълго време. Мъча се да стигна до...

— Ясно, ясно — рече другият. — Сега ще заобиколя да ви посрещна — и бързо се шмугна в къщата. Минк я обиколи и се намери в задния двор, който се намираше в още по-диво запустение от предния — тук имаше още една къща, не толкова разглобена, колкото рухнала — една струпотевина от греди и летви, от прозоречни рамки и каси на врати, тук-там дори все още здрави късове стена, сред които се

движеше или по-скоро стоеше мъж явно на неговата възраст, облечен с бойна куртка от онзи английски образец, който взеха да имитират едва след Пърл Харбър, на ръкава имаше знак на дивизия, която дори и преди това не е съществувала; когато Минк се появи, човекът взе бързо да сече с брадва разхвърляната наоколо дървения; в този миг задната врата на къщата се отвори с трясък и се показа по-младият с трион в ръката; сега Минк забеляза магарето и купчинката нарязани дъски. — Ясно, ясно — каза първият, подавайки бичкията на Минк. — Здравите парчета оставяйте настрана. Гвоздеите ще вадите внимателно, да не се разцепи дъската. И всичко се нарязва на еднакви дължини. Бащи ми знае. Аз съм вътре. — И отново се скри; изглежда, че дори вратите, които едва пускаше, зад него се тръшваха с бяс, сякаш минавайки, той ги всмукваше подире си.

— Значи, байно, и тебе те хванаха, а? — обади се човекът с бойната куртка, вероятно бащата.

Минк не отвърна. Вместо това запита:

— Този ли е проповедникът?

— Това е Гудихей — каза другият. — Още не съм го чувал да проповядва, но и устата да не си отвори, пак ще бъде по-добър проповедник, отколкото готвач. По нали все пак някой трябва да препича сухарите? Разправят, че жена му избягала с някакъв нехранимайко, блъфьор и търговец на пържени картофи, още преди да си дойде от сраженията в Тихия океан. Тогава всички си дойдоха, но, както ги гледам, не са се отказали и нищо, че няма вече война, все тя им е виновна. Карай да върви, винаги съм казвал, че колкото и жаби да изскочат от блатото, вътре остават още толкова. Значи, те хванаха, а?

Този път той отговори:

— Трябва да отида в Мемфис и после да се върна в Мисисипи. Вече доста закъснях. Довечера трябва да съм там. Колко плаща този?

— И ти за това мислиш — рече другият. — И аз това си мислех преди три дена: да взема долар, долар и нещо и да продължа. Сега ти тука църква строиш, приятелче. По-добре да стискаме палци да им дръпне тоя никаквец една проповед, та в неделя да пуснат по нещичко и да си вземем парите.

— В неделя ли? — сепна се той.

— Точно тъй — рече другият. — Сега сме четвъртък, пресмятай.

— Неделя. Значи, три дни.

— Правилно — каза другият. — По тия места поделя винаги се пада три дни след четвъртък. Закон си имат хората.

— И колко ще получим в неделя?

— В брой може би дори долар. Ти тук, байно, работиш за господата, а не за Мамона. Нали ти дават храна, постеля...

— Толкова много за един долар не мога да работя — каза той. — Нямам време.

— Може и повече да излезе. Както чувам оттук, оттам, този май имал доста. Ама са си негови. Изглежда, е бил сержант от морската пехота в Тихия океан, с тия, десантните гемии, но един ден отгоре им налетял японски бомбардер — всички рекли да наскачат във водата, преди да ги стигне бомбата, добре, ама едно мамино синче се уплашило, в нещо се заплело ли, и не могло да скочи, та тогаз проповедникът (той още не бил станал, още няколко минути време имало) се върнал, дано го развърже, но в туй време гемията се пръснала и ги потопила и проповедника, и маминото синче, чак до дъното, нашият тогава го освободил и отново изплували. Така се разправя официално, затуй и медал са му дали, че ако го питам него или най-малкото енорияшите... Както чувам, голямата част от тях били все уволнени войници с жените си и с разни други фусты, дето са ги повлекли без сватба, без нищо, повечето младички, ако не броиш една шепа по-дърти, които се мъкнат подире им, дръпнати, може да се каже, от вятъра, който се образува, като минат; а сигурно и някои родители на убити войници или ей такива, като оная сестра Холкъм, дето те е пипнала на пътя: тя май нито един път не се е поразтопила достатъчно, за да добие какво да е дете, па и роди ли, бог да му е на помощ на който ѝ е мъж; такива никой не ги е повличал, ами сами спират автобусите, защото им се струва, че пътуването е безплатно... — И млъкна. След това продължи: — Не; знам аз защо е дошла: да слуша приказките, които се издумват на проповедите, както им вика той. Та докъде бях стигнал? Аха! Десантната гемия. Според проповедника, бил вече мъртъв, вън от всякаква опасност и мирно и тихо си легнал на дъното на Тихия океан, но не щеш ли, застава над него самият Исус Христос и му вика строй се и она се строява, а Исус вика: Мирно! Кръгом! — и го праща на постоянна работа право тук, близо до Мемфис, щат Тенеси. Има в него нещо, щом му стига умът да разбере, че ако иска да държи завербуваните в този бивак на новата вяра, ще

трябва и църква да им вдигне. Да пукна, ама съм сигурен, че и дърводелец ще намери да му я скове. Какво ти каза, като те видя?

— Моля? — рече Минк.

— Какви му бяха първите думи, като те видя?

— Каза: „Хей, дяволското, да не си проповедник?“

— Виждаш ли? Хипнотизирал е сумата народ да претърсва наоколо за всяка постройчица, на чиито стъпала отпред да не е седнал човек, събарят я, домъкват я тука и я нарязват, както правим ние с тебе. Но си няма майстор-дърводелец да скове от това църква. Днес майсторите-дърводелци си имат профсъюзи и всеки ден на жива глава се плаща в брой, никой не пита кой ти възлага работата: дали Иисус Христос, дето от пари не се интересува, или пък ти идва направо от чучура. Той и агентите му душат нагоре и надолу по пътищата, като тая сестра Холкъм, дето те пипна, пресяват, търсят.

— Пресяват? — попита той.

— Пресяват. Като брашно. Пускат хората да минават през тоя двор, додето излезе някой, който ще може да скове църквата, след като вече сме разковали врати и прозорци и сме натрупали достатъчно дъски и летви. С което май ще трябва да се захванем. Досега не съм хващал да дебне иззад пердето, ама един бивш сержант от морската пехота, при това приет в лоното на църквата, не е човек, с когото да се шегуваш.

— Значи, не мога да си тръгна?

— Как да не можеш! Тук цялото поле е твое. Но никакви пари няма да получиш, докато не се съберат в неделя. Да не ти напомням, че довечера ще се намери място за спане, а и буламач, който той нарича ядене, стига да не си много придирчив.

Къщата впрочем нямаше ни щори, нито завеси, за да има откъде да ги шпионират. Наистина, като се огледа едва сега за първи път, той долови атмосферата на нещо необуздано преходно да тегне над цялото място, тя проникваше в неразличимия куп от стени, прозорци и врати, в който работеха с другия човек: държащи се все още изправени, просто защото са заковани; от време на време, докато камарата от нарязани дъски и грамадата от отпадъци за горене растяха за сметка на купчината нахвърлен дървен материал, благодарение на триона му, Минк дочуваше движенията на проповедника в здравата къща и си мислеше: *Ако се е затворил да си съчинява проповедта, излиза, че да*

се подготвиш за една църковна служба, трябва да хвърлиш толкоз работа, толкоз движение, колкото и да оседлаеш едно муле. Слънцето бавно си отиваше и той отново се замисли. Трябва да съм изкарал досега поне половин долар. Да си го взема! И да продължавам. Не мога да чакам до неделя. В този миг задната врата подрипна, отвори се с гръм и проповедникът извика:

— Хайде, вечерята е готова. Идвайте.

Той последва бащата. Никой не спомена, че трябва да се измият.

— Смятах... — поде той, но бе вече късно. Намираха се в кухнята, не толкова спартанска, колкото изоставена, като обществен палатъчен лагер в някой парк покрай шосето; тук също имаше, както той си беше решил, „артоматична“ печка — газова или електрическа печка той видя за първи път у мисиз Холкъм. Гудихей стоеше с лице към нея, свирепо неподвижен, обгърнат от пронизителния съсък на нещо, което се пържи; Минк отново поде: — Смятах... — Гудихей се извърна от печката с три чинии, в които се виждаше обгорената плоска форма на нещо, което върху емайла изглеждаше тъй чуждо, не на мястото си и съвсем не за ядене, както би стояло и говеждо лайно. — Вече съм ял — рече Минк. — Смятах да си продължа пътя.

— Какво? — каза Гудихей.

— Че като стигна в Мемфис, тепърва работа ме чака — рече той. — Още тази вечер трябва да вървя.

— Значи, си искаш парите още сега — рече Гудихей и остави чиниите на масата, където вече стърчеше едно огромно шише с доматиен сос, до него чиния с машинно нарязан хляб, захарница и кутия кондензирано мляко, върху чийто капак бяха пробити две дупки. — Сядай — каза Гудихей и пак се обърна към печката, откъдето Минк долови аромата на прекипяло кафе: той се носеше със същия бяс, със същото нетърпение, което имаха пържените сарфалади, дъсчените купища по двора и буквите на пощенската кутия. Тогава Гудихей отново застана с лице към масата с трите чаши кафе и повтори: — Сядай! — Бащата бе вече седнал. — Сядай, казах. А парите ще си получиш в неделя, като събера пожертвованията.

— Не мога да чакам дотогава.

— Добре — каза Гудихей, стреляйки по чинията си с доматиен сос. — Първо си изяж вечерята. За нея вече си платил. — Той седна. Другите двама вече лапаха. Всъщност Гудихей бе вече привършил, с

едно движение си остави вилицата и се изправи и още дъвчейки, приближи и блъсна една отворена врата (от вътрешната ѝ страна висеше замаскирана с мрежа бойна каска, каквито войниците от морската пехота носеха по тихоокеанските брегове и джунглите, но Минк не я забеляза, защото окото му падна върху приклада на един автоматичен пистолет, щръкнал от подплатения с кече колан изпод каската) и от хладилника, намиращ се зад вратата, извади кутия със същия компот от разполовени праскови, донесе я на масата и раздаде, по-скоро изплиска половинките и сиропа с точна безстрастност в трите мазни чинии. Изядоха и него, при което Гудихей отново свърши пръв и чак сега, за първи път, откакто го познаваше, Минк го видя да седи напълно неподвижен, почти като заспал, докато привършат и те. След това каза: — Раздигай! — и сам се отправи към мивката с чинията си, приборите и чашата, изми ги на струята и застана отстрани да ги наблюдава как повтарят същото, а после ги избърсват и нареждат, както бе сторил и той. После се обърна към Минк: — Е? Тръгваш ли, или оставаш?

— Ще трябва да остана — рече Минк. — Имам нужда от пари.

— Добре — каза Гудихей. — На колене! — И коленичи пръв, другите двама след него, направо на кухненския под, под твърдата мъждива светлина на едничката незасенчена и слаба крушка, висеща от тавана; но макар и коленичил, Гудихей бе вирнал глава, студените прогарящи очи на пустинен отшелник дори не се затвориха. — Спаси ни, Исусе, нас, бедните кучи синове! — След което се изправи и каза: — Ясно. Лампите да се угасят. Камионът ще дойде в седем часа.

Стаичката беше всъщност пристройка, малко по-голяма от шкаф. Имаше едно прозорче, врата, която я свързваше с къщата, единична крушка на жица, тъничък дюшек на пода, покрит с брезент, но никакви възглавници и завивки, и нищо повече. Гудихей поддържа вратата, докато влязат, и след това я затвори. Останаха сами.

— Хайде, опитай — каза бащата.

— Какво да опитам? — попита Минк.

— Вратата. Заключена е. А можеш да излезеш по всяко време, щом ти се доще, прозорецът не се заключва. Но тая врата води вътре в къщата, а той няма никакво намерение кандидатите за дърводелци да му разравят нещата в знак на раздяла, ако рекат да си тръгнат. Ти сега работиш за господата, но подробностите, невернико, ги оправя един

сержант от морската пехота. Прозина се. — Но в неделя поне ще си получиш двата долара, или три, ако сметне и днешния ден. Да не говорим, че и проповедта му ще чуеш. Струва си трите долара. Нали знаеш, излизат едни такива редки книги, на които турят десеторна цена, защото отпечатват само един-два екземпляра. — И намигна на Минк. И защо? Защото много няма да продължава. — И отново намигна. — Защото няма да допуснат.

— Значи, няма да си получа и двата долара? — каза Минк.

— Не, не — рече другият. — Говоря ти за ония от тукашните хора, които още не е спечелил на своя страна. Те дълго няма да търпят. Че този народ изнесе проклетата му война четири-пет години и сега му се ще да я забрави. Всичко това си отмина с тия пет години на тревоги и лишения и трябва да му се сложи край, но тъкмо поискаш да се установиш отново, взема се тая шайка, в пъкъла да се продъни дано, от разпасани и демобилизирани кучи синове, дето са на държавна пенсия, и си я карат тъй, сякаш всичко онова, от което почна войната, не само по-рано не е било наистина, ами си продължава и сега и ще бъде все тъй, додето не се намери някой нещо да направи. Шапка хора, които и данъците си не плащат, и са готови да гласуват по-скоро за Норман Томас^[1], отколкото за Рузвелт, а пък Труман го остави! И седнали посред четирийсет и шеста година да ми възкресяват Исус Христос! Тъй че може да си струва три долара да го чуеш на чист въздух, защото не се знае дали следващия път няма да ти говори през решетките. — Отново се прозина с широко отворена уста и взе да разкопчава военната куртка. — Какво да се прави, и да искаме, няма нито една книга за преди лягане. Какво друго ни остава, освен да спим.

Легнаха. Лампата беше угасена, а Минк лежеше по гръб, скръстил ръце на гърдите си. Дишайки тихо, размисли се: *Положително ще бъдат три долара. Положително ще сметнат и днешния ден и в неделя стават три дни на вятъра, защото и да ида в Мемфис, след като ни платят в неделя, магазините, дето ги продават, ще бъдат затворени до понеделник сутринта. Ще трябва да изчакам три дена — и вече с известно огорчение, — като не мога нищо друго да измисля...* И почти незабавно заспа, смирен, в здрав сън. Като отвори очи, бе съмнало. Полежа още малко, все така спокойно, и изведнъж усети, че е сам. После му се струваше, че все така е лежал мирно и спокойно и ръката му все така безцелно си е играела с

безопасната, която е напипала разтворена върху гърдите, и чак след минута е осъзнал какво се е случило; изправи се, скочи — вече нямаше защо да вижда, че прозорчето е отворено и стъклото потраква; пощуряла, ръката му събра от горния джоб на комбинезона парчетата вестник, под които бе прибрал десетдоларовата банкнота, а гласът му, вместо да изпсува, както се помъчи, успя само тъничко да изскимти; заудря с юмруци по заключената врата, додето най-сетне тя се отвори с трясък и на прага застана Гудихей, вече видял обезчестения прозорец.

— Ограби ли те кучият му син? — каза той.

— Десет долара бяха — рече Минк. — Трябва да го хвана. Пуснете ме!

— Стой! — каза Гудихей, препречвайки изхода. — Вече не можеш го стигна.

— Трябва! — извика Минк. — Да си взема десетте долара.

— Десет долара ли ти трябва да се прибереш у дома?

— Да! — Сега вече той изпсува. — Без тях съм заникъде.

Пуснете ме!

— Откога не си се връщал в къщи? — попита Гудихей.

— От трийсет и осем години. Кажете, накъде според вас е търтил?

— Почакай — рече Гудихей, все така неподвижен. — Добре, виждам как в неделя можеш да имаш десетте си долара. Можеш ли да готвиш?

— Мога само яйца и месо да пържа — рече Минк.

— Добре, ти ще приготвиш закуската, а аз ще товаря камиона. Хайде — Гудихей го научи как да пали печката и го остави. Той напълни снощния кафеник с вода, както си знаеше, така че гъстото изгуби всякакъв аромат и цвят, нарязва сланината и я поръси с брашно в тигана, както си знаеше, после извади яйца да ги опържи, но ръката му остана някак прилепена о вратата, а той се загледа, не спираше да мисли, — там, под каската, висеше тежкият картечен пистолет, а мислите му вървяха: *Само да имах това нещо за два дена, нямаше да ми потрябват ония десет долара. Ей така ме ограбиха, посред бял ден и без предупреждение; не стига ли това да мога и аз, на свой ред, да открадна? Да не казвам, че на мен ми трябва десет, не — сто, хиляда пъти повече от всеки друг да имам сега десет долара.* —

Мисълта му наистина се успокои. — *Не. Никога не съм крал, още не съм допрял дотам и няма никога да допра.*

Когато излезе на прага да ги извика, Гудихей и другият човек бяха вече натоварили камиона с цели парчета стена и неразковани дъски; покачен на товара, той още веднъж, се приближи по шосето до Мемфис, мислейки: *Ако вземат да минат през Мемфис, пък аз ако имах десетте долара...* Но се отказа от мисълта, остана само да се вози, остави се на движението; камионът свърна в някакъв страничен път — сега вече се движеха, а може би навлизаха, ако и не бяха вече в нечий голям имот, владение, плантация — наоколо се ширеха памучни нивя, бели — побелели за берачите; най-сетне свиха в един черен път, прекосиха една нива и се озоваха до един обрасъл с върбалаци поток, където имаше още един камион, втори куп разчленени степи и още трима-четирима души, по някакъв начин странно прилични на самия Гудихей и на шофьора на техния камион. Минк не можа да реши как и по какво си приличат и дори не се впусна в предположения: просто между другото забеляза още една военна куртка и също така между другото забеляза и четириъгълника от опъната между забити колци връв, очертаваща размерите на онова, което се канеха да строят — там стовариха, след което Гудихей каза:

— Добре. Вие с Алберт може да се върнете за още един товар.

Поради което сега вече се взеше в кабината. Върнаха се до енориашкия дом — може и другояче да му викаха, — натовариха с Алберт камиона и отново се намериха при потока, където досега, при толкова много работна ръка, ако останалите четирима работеха поне наполовина толкова бързо и усърдно както Гудихей, една стена вече да са вдигнали. Наместо това обаче камионът, Гудихей и канапеният четириъгълник с колчетата бяха изчезнали, а до купчината дървен материал кротко седяха само трима души.

— Е? — попита Алберт.

— Да — рече един от тримата. — Някой се е разколебал.

— Кой? — каза Минк. — Как разколебал? Аз трябва да си вървя, закъснявам.

— Собственикът на парцела — поясни Алберт, — който уж ни разреши да построим тук молитвен дом. Някой го е накарал да се разколебае. Може би банката, която държи ипотеката. А може и Легионът.

— Какъв легион? — попита Минк.

— Американският легион^[2]. Дето все още държи на позициите си от осемнайсега година. Никога ли не си чувал?

— А къде е проповедникът Гудихей? Аз трябва да вървя.

— Хубаво — рече Алберт, — довиждане.

Но той изчака. Беше минало пладне, когато другият камион се върна с връхлитаща скорост и още не спрял, от него изскочи Гудихей.

— Ясно — каза той, — товарете! — След което отново се озоваха на мемфиското шосе, подгонили камиона с Гудихей, да не го изгубят от поглед, провирайки се между останалите превозни средства, които се движеха със същата бясна скорост. Минк си помисли: *Само да ги имах тия десет долара, нищо, че и този път няма да стигнем до Мемфис.* И не стигнаха. Гудихей зави и те отново подкараха, главоломно и страховито, защото иначе Гудихей в предния камион можеше и да ги загуби в този пущинак — цветущата едно време делта сега се беше превърнала в изровени и голи глинени хълмове; най-после, в най-затънения ъгъл на тази пустош Гудихей спря и пред тях се ширна хаотично гробище на ръждясали автомобилни каросерии, котли, памукоочистителни машини и всякаква тухлена и бетонена неразбория; колчетата бяха вече забити и между тях опнатият канап очертаваше четириъгълника. Гудихей стоеше до своя камион, махаше им с ръка и викаше: — Насам, насам! Почвайте!

Най-после се почна истинска работа. Само че стана късно, денят намаляваше, а утре беше събота, тоест само един пълен работен ден. Но Гудихей изобщо не му даде възможност да проговори.

— Нали ти казах, че в неделя ще си получиш десетте долара? Значи, ясно.

Гудихей не го попита може ли да приготви вечерята. Направо дръпна с все сила вратата на хладилника, извади кайма в окървавена хартия и се махна от кухнята. Сега Минк си спомни отнякъде, че едно време е готвел и грис, изнамери грис и подходящ съд, а вечерта Гудихей не го заключи. Минк опита вратата да се увери, после я затвори и си легна смирено, отново по гръб, скръствайки ръце на гърдите си като покойник, и спа, докато Гудихей не го събуди, за да изпържи отново шунка с яйца. Камионът беше на мястото си, този път с цяла дузина мъже, и едва сега човек можеше да види как горе-долу ще изглежда молитвеният дом (така му казваха). Отново падна вечерта.

— Тази вечер не е студено — рече Минк, — мога да си легна ей тук, под тази покривна хартия, че утре да почна още докато другите...

— Ние в неделя не работим — каза Гудихей. — Хайде, прибирай се.

Дойде и неделя. Валеше: непрестанният ситен ръмеж на ранната есен. Пристигна един мъж с жена си, само че вече не с камион, а с лек автомобил, доста употребяван, но малко износен. Отново се отклониха на някакъв кръстопът, сега не към изоставените земи, а направо в съвсем пуста земя, докато най-сетне стигнаха сграда, напомняща небоядисан сандък, и с видяното преди тези трийсет и осем години в затвора той си припомни, позна го: *Това е негърско училище*. Слязоха между пет-шест други мръсни и очукани коли и камионетки — тук вече имаше група хора, които чакаха, неколцина по-възрастни, но повечето мъже и жени почти връстници на Гудихей или малко помлади; той наново долови тази еднаквост, прилика помежду им, минаваща дори някъде отвъд облеклото — военните куртки, зелените казармени тренчкоти, дори една фуражка, на която личеше, че е имала офицерска кокарда; някои подвижна:

— Здравсти — току до лакета му. Беше Алберт и едва сега Минк разпозна мис или мисиз Холкъм, чийто двор бе почистил, а после видя и една едра негърка, жена отдавна вече не млада, която изглеждаше едновременно и изпита, и дебела. Спря се — не толкова сепнат, колкото да я разгледа.

— И негри ли приемате? — попита той.

— Тази да — отвърна Алберт. Гудихей вече бе влязъл. Останалите бавно се придвижваха към вратата, където се и бяха натрупали. — Нейният син извърши същото, което и синовете на белите жени, макар че не поставиха името му на паметника заедно с останалите. Виждаш ли оная жена там, с жълтата шапка? — Шапката беше позацапана, но все още се открояваше, палтото под нея на времето също е било бяло, но и то биеше на очи; лицето между шапката и палтото можеше да изглежда двацет и пет годишно и вероятно едно време е изглеждало, но сега беше съсухрено, неначервено както трябва. — Точно така — продължи Алберт, — тя и сега малко прилича на проститутка, но да я беше видял миналата пролет, когато излизаше от онази къща на улица Каталпа! Мъжът ѝ командуваше пехотен взвод, когато японците ни погнаха от Азия —

отстъпвахме тогава всички заедно: австралийци, англичани, французи, напуцахме Индокитай; не се мъчехме вече нито да удържаме, освен вечер, стъмнеше ли се, една линия от единични окопи за кратка почивка, после събирахме отклонилите се и на сутринта продължавахме, тоест тия, които бяхме останали живи. Нея нощ взводът му бил в охрана, той в един окоп, а отделението пръснато във верига, и ненадейно се изтърсва негърът: допълзъл и им носи боеприпаси. Новак беше, разбираш ли? Това момче, черното. Дотогава бил все по-далече от японците. Представяш ли си какво е: наоколо тъмно като в рог, а ти клечиш в тая воня, в една влажна, вмирисана дупка, напрегнал си слух и зрение така, че всяка минута очите ти ще изхвъркнат като стъклени топчета, а пред тебе от всички страни се носят някакви скърцащи гласове, все едно скакалци в ливада, само че ти става ясно, че това не са никакви скакалци, защото съвсем скоро долавяш, че прицъркват на английски: „Утре или тая нощ ще се мре.“ В това време пристига негърът с една торба гранати и пълнители за автоматичните пушки, а лейтенантът му нарежда да се смъкне в дупката, после му слага пръста върху спусъка на пушката и му казва да стои и да го чака, защото трябвало да изпълзи назад до командния пункт по някаква работа. Знаеш какво е. Човек може да търпи донякъде. Дори не знаеш кога ще му дойде краят. Изведнъж обаче идва един момент и разбираш, че това е то, че повече не може. Може да го ненавиждаш, колкото си искаш, но никой не те пита, нищо не може да се направи. Там е бедата. Предварително нищо не знаеш, няма кой да те предупреди, да ти каже: „Дръж се!“ Особено пък на война. Почваш да си мислиш, че човекът няма никакво място във войната, твърде слабо същество е той, нали? Мислиш си, че ако трябва и занапред да има войни, ще трябва да изобретят нещо по-ефикасно от човека, нека то да ги води. Така или иначе, при първата светлина на другото утро се търкулва първата отрязана глава, може би с нея си разделил предната вечер порцията си, претъркулва се между вас, сякаш някой е хвърлил баскетболна топка. И се оказва, че главата е черна. Та как иначе? Негърът израснал в някоя плантация на Аркансо, а при това един бял, не само лейтенант, ами и той говори като в Аркансо, му заповядва: „Дръж тука тази мотика, тоест пушка, и стой, докато се върна!“ А когато успяхме да отблъснем японците достатъчно назад, за да можем целия ден по-организирано да се крием от налитащите им самолети,

лейтенантът отива зад сандъка с мунициите, дето все го мъкнем и все се мъчим да го подпалим, та дано изгори — чудна работа са тия джунгли! Непрекъснато от тебе пот се лее, дори и нощно време, изгаряш за вода, защото в джунглата вода няма, може да си мислил другояче, а покажеш ли се на слънце, додето си закопчееш ризата, и цял си в мехури. И почваш да вярваш, че само ако си изпуснеш манерката или байонета, или ритнеш с подкованата подметка някой корен, такава искра ще изхвъркне, че цялата земя ще запали. Но само се опитай да запалиш нещо, нещо да изгориш, и ще видиш, че е точно обратното. Както и да е, та отива лейтенантът зад сандъка, да е насаме, и лапа дулото на пистолета си. Ясно защо и тя може да идва.

Сега вече всички бяха вътре, а той, макар и след трийсет и осем години, установи колко дълго остава миризмата на негрите, нищо, че в помещението негри няма — това бе миризма на бедността и на прикътания страх, на търпението и на издръжливостта, без никаква надежда, която да я разнесе. Присъстващите (предположи, че се наричат енория) изпълниха чиновете без облегалки, жената с жълтата шапка седна на първия ред, едрата негърка, сама — на последния, а Гудихей застана срещу тях в единия край на помещението зад дъска, поставена на две бичкиджийски магарета: този път ръцете му бяха отпуснати, а не сплетени една в друга — юмруците му почиваха върху дъската, докато множеството се умири.

— Е, добре — почна Гудихей, — ако тук има хора, които смятат, че могат само да си седят в кърмата на своята лодка и да чакат спасението да им падне отгоре като дъждец или нещо подобно, мястото им не е тука. Трябва да се изправим на собствените си крака, да го подгоним, додето го хванем здраво и го задържим, та дори ако трябва, да се бием за него. А не го ли намерите, тогаз създайте си го, за бога! Сътворете собственото си спасение! Ще премине онзи, който си спечели правото да хване тази благодат, да я задържи, да се бори за нея, ако се наложи, но, така или иначе, да я задържи, ако ще потоп и огън, проклети да са... — тук го прекъсна един мъжки глас:

— Разкажи всичко, Джо, разкажи го от началото!

— Кое? — попита Гудихей.

— Хайде, хайде — каза гласът, — разкажи го пак!

— Нали се опитах — каза Гудихей. — Чуха всички. Не мога да го повтарям.

— Можеш, можеш — настояваше човекът. — Намесиха се и женски гласове:

— Да, Джо, да! Хайде, разкажи!

А Минк продължаваше да гледа ръцете, не стиснати, а просто свити върху дъската, студените прогарящи очи, отrekli се като очите на отшелник от петия век, който от дупката на своята месопотамска пещера не вижда друго, освен пустинята, и тялото, изопнато в своята неподвижност, сякаш страхотно напрегнато под тежък товар.

— Добре — съглася се Гудихей. — Лежа си аз там, всичко в ред, всичко о'кей, нищо ми няма. Нали знаете как е във водата, когато нямаш собствено тегло — лежиш си, а отгоре, от повърхността, идва светлината, също като през мрежести щори, когато ветрецът съвсем безшумно ги поклаща и ги люлее, люлее. Лежа си и си гледам ръцете как се носят нависоко, аз дори не ги повдигам, а по тях примигват и трепкат сенките на решетъчните щори; същото става и с краката ми, нямат никакво тегло, пък и не им трябва никъде да ходят или да маршируват, дори не изпитвам нужда да дишам, нито ми се спи, нито нищо: с една дума, всичко е о'кей. И ето го изведнъж, застанал зад мене, прилича на новоизлюпено лейтенантче, току-що измъкнало се от единичния окоп, може би малко по-стар, само че гологлав като тиква; стои там без шапка, по него играят сенките на щорите, и пуши цигара. „Строй се, войнико!“ — вика ми. „Не мога“ — казвам, защото си знам, че докато лежа, всичко е наред. Но река ли да мръдна, или само да опитам, виждам, че не мога. Пък и защо ми е, по дяволите? Нали ми е добре! Бях се наситил. Всичко видях как става. И ми видяха сметката. Ония да се е... с тяхната е... война, щом искат, само че горе! „Ще броя до три — вика. — И после край. Ти да кажеш, че не можеш, ти, отличният боец? При Шато Тиери и Сей Мишел ротата щеше да те нарече Отличен Боец. При вашия корпус на остров Гуадалканал нямаше ли такова нещо?“ „Имаше“ — казвам. „Добре тогава, отличен войнико — вика ми той.“ — Строй се! — И аз се надигам. — Свободно! — командува. — „Виждаш ли?“ „Мислех, че няма да мога — признавам си. — Не вярвах.“ „Разбира се — казва той. — Какво друго можем да искаме от вас? Дошло ни е до козирката от хора, които знаят, че могат, но нищо не правят, защото, като знаят, че могат, няма и нужда да правят това или онова. На нас ни трябва хора, които да вярват, че не могат, а после всичко правят. Ония първите нито на нас

ни трябват, нито те имат нужда от нас. Още нещо: такива не ги щем изобщо в групата. Не се приемат. А и да ни се пречат в краката не искаме. За едно нещо не те ли бива, за нищо не те бива, нали така?“ „Тъй вярно, сър“ — отговарям. „Ако искаш, и горе можеш да казваш «сър». Това е то свободната страна. Никой пет пари не дава. Сега добре ли си?“ „Тъй вярно“ — отвръщам. „Мирно! — командува той. А на мен очите ми ще изскочат в тинята. — Кръгом! — вика. Друг път едва ли е виждал така да се изпълняват команди. — Ходом марш! — казва той и аз аха да тръгна, той вика: — Стой! — и аз спирам. — Него тук ли ще го оставиш да лежи?“ — пита ме. Пък аз го бях забравил — лежи си оня мирно и тихо, проклетото копеле, дето се изплаши точно когато не трябваше — те всички така правят, изпусна руля и рече да се скрие: оттам тръгна цялата бъркотия; голям късмет имахме всичките, че не беше с някоя нашивка на пагона, тогава щеше всичко да обърка и да ни види сметката. „Не мога и него да нося“ — казвам. „Две — казва той. — Имаш право още веднъж да откажеш. Хайде, възползувай се, че завинаги да се отървеш.“ „Не мога — викам — да го нося.“ „Чудесно — казва той. — Станат три, и край. Нямах повече право да казваш «не мога». Ти си специален случай. Дават ти се три възможности. Но днес пристигна обща заповед и след нея никой не може да откаже повече от един път. Взимай го!“ — И аз го понесох. — „Остави!“ — рече той — И това е всичко. Казах ви, че не мога да разказвам. Случи се, и толкоз. Не мога да го разкажа.

А Минк ги наблюдаваше, отчужден от тях, не толкова непримирен, колкото непримирим; не презрителен, защото живееше в очакване, и не нетърпелив, защото дори да се намираше сега в Мемфис, в десет или единайсет часа сутринта, пак щяха да му остават най-малко двайсет и четири часа, които кой знае как щеше да прекара, докато му дойдеше да направи следващата крачка. Просто ги наблюдаваше: двете възрастни двойки, разбира се, съпрузи, очевидно фермери и без съмнение изполичари, дошли от някоя памучна плантация, ипотекирана в банката или собственост на някой синдикат, от която преди четири-пет години синът им е бил взет във войската, за да се пожертвува някъде безкрайно далече от дома, стари, също отчуждени, твърде стари за всичко това, непримирени от оскъдните и пресъхнали сълзи, далеч не толкова сълзи, колкото гнойни подутини; и всъщност никой от белите не видя как самотната негърка стана от

последната редица и по пътеката се приближи до там, където младата жена бе смачкала лекясаната си жълта шапка в извивката на лакета, досущ като дете в пристъп на детско отчаяние; белите на пейката обаче й сториха място да седне до младата бяла жена и да я прегърне. Гудихей все така стоеше, подпирайки затворените си юмруци на дъската, а студените му прогарящи очи дори не бяха притворени и говореше тъкмо тъй, както бе говорил преди три вечери пред тримата, коленичили на кухненския под:

— Спаси ни, Исусе, нас, клетите кучи синове! И тогава Гудихей го погледна. — Ти там! — рече той. — Стани! — Минк се изправи. — Този човек иска да си отиде у дома. Работил е само един пълен ден, но за да се върне, му трябват десет долара. Не си е бил вкъщи от трийсет и осем години. Има нужда от още девет долара. Как ще стане това?

— Аз ще му дам рече човекът с офицерската фуражка. — Снощи спечелих на комар трийсет и четири. Десет му давам.

— Казах девет — рече Гудихей. — Един долар му е осигурен. Дайте му десет, аз ще върна единия. И казва, че първо трябва да се отбие в Мемфис. Има ли някой да отива там довечера?

— Аз — каза друг.

— Ясно — рече Гудихей. — Кой ще запее?

Ето как той отново видя Мемфис в условия отлични и неповторими за човек, който не е стъпвал там от... колко време? Почна да пресмята. Беше двапетгодишен, когато се ожени. Три пъти преди това той бе измъквал достатъчно пари от иначе неплатения си труд в изполичарската ферма на своя роднина, който го бе отгледал като сирак, за да посети вертепите на Мемфис. За последен път беше тук в годината на сватбата си. А когато влезе в Парчман, беше на двапет и шест. Като извадиш от двапет и шест долара двапет долара, остават шест долара. В Парчман престоя трийсет и осем години. Шест долара плюс трийсет и осем долара правят четирийсет и четири — значи, вижда Мемфис отново не само след четирийсет и четири години, но и в най-изумителен вид: нощем, от двете страни тъмна земя, а напред, разсипани, вече тук-там се мяркат неоновни светлини, каквито виждаше за първи път, а някъде в далечината — ниското подсказващо сияние на самия град. Беше седнал на ръба на седалката, както сядат децата, малък почти като дете, и се взираше напред, а колата летеше и сякаш от ускорението на някакво притегляне или всмукване той се сливаше с

автомобила в една обща, искряща устреманост към далечния град; ненадейно вдясно от тях профуча влак, теглец дълга върволица от светнали прозорци, бърз и мимолетен като сън; сега той усети как цялото движение се слива, събира се като спиците на исполинско тъмно колело, легнало на главината си, а по спиците, един след друг, неотклонни като мравки, се носят автомобили и ония коли, които покъсно разбра, че се наричат автобуси, като че цялата земя се беше забързала, втурнала, теглена от ниското сияние в небето и покрита с елмазени и рубинени светлини към някаква чудовищна, страховита и невъобразима радост или наслада.

Над събиращите се пътища вече светеха кълбовидни светлини, огромни и някъде високо в дърветата, като накацали глухари.

— Кажете ми като наближим — рече той.

— Какво да наближим? — попита човекът на кормилото.

— Мемфис.

— Ние сме вече в Мемфис — рече оня. — Още преди миля влязохме в града.

Сега чак той установи, че ако все още бе вървял пешком и сам, без никого да попита и без никой да го упъти, истинското главоболие щеше да почне едва след като е стигнал Мемфис. Защото онзи Мемфис, който си спомняше от преди четирийсет и четири години, вече не съществуваше; помисли си: *Твърде дълго ме е нямало; а когато човек има да свърши някоя работа, както аз сега, и то сам и освен това, което имам, друго да нямам, а ти остават още осемдесет мили път, го такъв човек не бива да отсъствува толкова дълго, колкото ми се наложи на мене.* Едно време някой от Завоя на французина можеше да те вземе на колата си, или пък ще се сберете двама-трима и яхнали мулета, ще се доберете до Джеферсън, метнали отзад, върху взетото назаем седло, по някой чувал царевица, ще оставите мулетата на празното място зад Търговския хотел и ще платите на негъра по една четвъртинка да ги храни, докато се върнете, после ще се качите на влака от сточната гара и на разклонението ще се прехвърлите на другия, който отива право сред Мемфис — гарата се пада почти в центъра на града. Но сега всичко се беше изменило. Преди четири дни му бяха казали, че повечето влакове вече не вървят, дори да му останеха пари за път. Бяха му обяснили, че сега има автобуси, но за тия четири дни той така и не видя нещо, което да

прилича на спирка, откъдето можеха да се купят билети и да се вземе автобус. Колкото до края на града, преди четирийсет и четири години човек извървяваше час, докато стигне центъра, а сега, когато, според шофьора, още преди миля били навлезли в града, той не виждаше нищо друго освен сиянието на небето. И макар да се намираше вече наистина в Мемфис, от целта, която помнеше и щеше да търси, той бе очевидно на такова разстояние, на каквото са магазинът на Варнър и Джеферсън; добре че автомобилът го доведе, а и шофьорът знаеше в общи черти къде да го остави, че инак щеше да похарчи дори десетте долара, за да яде, обикаляйки Мемфис, додето намери мястото, откъдето ще купи пистолета.

Автомобилът се беше вклинил плътно в бързачия поток от други превозни средства, всички мигаха и блестяха и светкаха с разноцветни светлини; всъщност всичко наоколо блестеше и грееше с милиарди цветове и кънтеше с милиарди звуци: внезапно високо в нощта се плъзна грозд от мигащи червени, зелени и бели лампи — той разбра, досети се какво е това, но предвидливо не попита, казвайки си, почти съскащ: *Помни. Помни. От това не боли; щом никой не е разбрал, че не знаеш, няма нищо страшно.*

Сега вече се намираше в града, позна. За момент той просто се изправи пред него бляскав, струпан, по-висок от звездите. След това го погълна; залитна към него с вой, огромната маса от бетон и тежест легна отгоре му като дихание, от което той остана без дъх, едва поглъщайки въздуха. И разбра от какво е това. Градът не познаваше съня. Толкова отдавна не е спал, помисли си той, че вече е забравил как се спи, а сега вече не му остава време да се спре на едно място, та отново да се научи; колата бе навлязла плътно в плътната му маса, пропъльзваше, спираше и пак пълзеше по заповед на мигащи и сменящи се разноцветни светлини, напомнящи железопътните семафори, докато най-после се измъкна и спря.

— Ето я и автобусната станция — каза човекът на кормилото. — Нали тука искахте?

— Чудесно — рече той.

— Отгук тръгват автобусите за навсякъде. Да дойда ли с вас да проверим кога е вашият?

— Много съм ви задължен — каза той. — Благодаря.

— Довиждане тогава — рече човекът.

— Сърдечно благодаря — повтори Минк. — Довиждане.

Наистина най-после това беше автобусната станция. В Парчман бе чувал за някакви нови закони — например закон, че не можеш да срежеш една дъска и да заковеш гвоздей, ако не си платиш на съответното дружество, което ще ти разреши, или че не можеш дори памук да отглеждаш на личната си земя, докато властта не ти каже, че можеш. Та и сега: ако влезеше, дали нямаше да го накарат да се качи на първия тръгващ автобус, без да се гледа накъде отива? Оставаше му, значи, цялата нощ, още не беше късно. Но това са само дванайсет часа и през това време той ще бъде просто още един безимен сред бледите безименни лица, тълпящи се край него, безбройни и бързаци под пъстрите лампи, възбудени, весели, безсънни. И тогава нещо стана. Без никакво предупреждение градът се завъртя, усукана се главозамайващо, изведнъж смален и вихрен, и след това пак тъй внезапно спря, застина отново и той не само че разбра къде се намира, но и как ще прекара дванайсетте часа. Трябваше само да прекоси улицата, да се остави на тълпата да го поеме като частица от себе си, щом светлината промени цвета си, и тогава, вече от другата страна, ще се освободи и ще продължи нататък, където го чака той: Паркът на Конфедерацията, както му казваха още тогава — онова празно пространство, кръстосано от алеи и цветни лехи, точно такова, каквото си го спомняше — с редиците пейки покрай каменния парапет, в чиито отвори клечеха старите чугунени оръдия от времето на Гражданската война, а отвъд парапета — присъствието и миризмата на реката; тук, преди четирийсет и четири, четирийсет и пет или четирийсет и шест години, похарчил половината от парите си в един вертеп предната вечер и спастрил другата половина за тази вечер, след което освен билета за Джеферсън, нямаше да му остане нищо, той бе идвал да наблюдава параходите.

Те се нареждаха покрай кея носещи имена като „Изнудвачът Лий“, „Хубавицата на Озарк“, „Кралицата на полумесеца“, идваха чак от Кайро и от Ню Орлеанз, тук се срещаха и разминаваха, а той ги наблюдаваше, по кея трополяха конски или мулешки впрягове, носачите подвикваха, а по мостчетата слизаха и се качваха бали памук, окована в дъски машинария и всякакви други торби и сандъци; по пейките край парапета се тълпеше всякакъв народ, дошъл като него да позяпа. Но сега пейките бяха празни, а когато се доближи до каменния

парапет между старите топове, той видя, че я няма и реката — там имаше само едно грамадно празно пространство, само един мокър и студен притъмнял вятър, дишащ отгатакъ грамадната празна река, който го накара да закопчае памучното сетре връз памучната риза; тук не се долавяше никакъв звук, само несекващото, незаспиващо гърголене на града зад него; никакво движение, освен мигновеното пропълзяване на автомобилите по моста, някъде долу над реката, бързаци и също притегляни към това непрестанно жужене на страсти и възбуда, към този водовъртеж, в който, изглежда, и той е бил заплетен, а после се е отклонил и го е изоставил, защото е трябвало твърде дълго да бъде далеч. Беше студено, дори тук, зад едно от старите оръдия — миришеше на старо студено желязо и той се сгуши в твърдия памучен плат, твърде нов, за да е добил вече неговите очертания, та от допира си да го топли; не след дълго щеше да стане още по-студено, макар че тук бе тихо и спокойно и можеше да се престоят останалите от дванайсетте часа. Но той вече си бе спомнил друго едно място, което наричаха Корт Скуеър — там високите сгради щяха да спрат речния въздух, само че трябваше малко повечко да изчака насядалите по пейките, докато им се доспи и се приберат.

Но когато се върна към сиянията и шума, отекващото в бетона бучене, макар все още незаспало, бе почнало някак да се изчерпва, да се издига нагоре като разсейващ се дим или изпарение, така че сега неговите останки витаеха някъде високо в еркерите и корнизите; минаващи сега по-нарядко, макар все така светещи с разноцветните си светлини, автомобилите сякаш бягаха в ужас от една самота в друга. Тук беше по-топло. След малко се оказа, че е бил прав — освен него тук вече нямаше никой; легна на една по-удобна пейка, прибирайки коленете в закопчаното сетре: не по-голям от дете, също тъй бездомен и захвърлен; бе минало доста време и нощта бе станала студена и опустяла, когато с нещо твърдо заудряха по подметките му. Беше полицай — успя да го познае дори след тия четирийсет и четири години на промени и нововъведения.

— Пак ли от тоя проклет Мисисипи? — каза полицаят. — Питам впрочем отседнал ли си някъде в града? Аха, искаш да кажеш, че няма къде да спиш, така ли? Не знаеш ли къде е гарата? Върви там, дават легло за петдесет цента. Хайде, тръгвай! — Но той не се и помести, наистина бездомен и захвърлен, но небудещ съчувствие повече от един

скорпион. — Поврага, тебе и джобът ти празен! Дръж — и му подаде половин долар. — Върви сега. Къш! Ще стоя тука, докато изчезнеш.

— Хиляди благодарности рече той. Половин долар! Значи, и това е част от новоприетите закони. Спомни си: в Парчман и за това се говореше; наричало се Помощна организация ли, управление за усъвършенствуване на труда ли — същата тая държава, дето не ти дава да сееш памук на собствената си земя, изведнъж се обръща на сто и осемдесет градуса и ти дава постеля, продукти, та дори и пари в брой, само че преди това трябва да се закълнеш, че нищичко си нямаш, а за да го докажеш, трябва да си припишеш къщата, земята и дори каруцата и впряга я на жена си и децата, я на някои роднини, на които можеш все пак да разчиташ, да се осланяш, да имаш доверие в тях. А кой знае? — ако дори на старо pistolетите бяха поскъпнали, както и всичко останало, тогава може би тия петдесет цента щяха да свършат работа, без да има нужда да прибегва до друг полицаи.

Но той налетя на друг. Намираше се на гарата. Поне тя бе останала непроменена: същата кълтяща кръгла чакалня, през която бе минавал, идвайки от Джеферсън с влака по време на другите си три посещения в Мемфис — в онова първо незабравимо посещение (вече бе изчислил: за последен път е бил тук преди четирийсет и четири години, а първият път е с три долара повече, сиреч преди четирийсет и седем), когато стискаше жалка шепа изпросени, тъжни долари, а наставникът и разводачът им бе съобщил, че в Мемфис има особени къщи, пълни с бели жени, всяка от които можеш да имаш срещу съответните пари — той, чиито преживявания дотогава бяха лудешки непредвидени епизоди, неукротими като повръщане, без никаква друга подготовка, освен да скъса няколко копчета, преди да се хвърли в прашния крайпътен буренак или в памучната леха, където, почти невидима и неизмита, чакаше някоя млада негърка. Но в Мемфис беше по-друго: той и наставникът му на една улица, където целият град е легнал по гръб, за да го приеме в обятията си, да го прегърне, а в джоба му гори мизерната стиска банкноти, които бе изтръгнал, отвоювал между две реколти като временен работник по дъскорезниците, или от неумолимата арендаторска земя, чиято оран е закъсняла с месеци, при което трябваше да се бори с баща си за своя дял, та дано сложи ръка поне на няколко петачета. На гарата беше

топло и почти безлюдно. Този път полицаят го разбуди още преди да е осъзнал, че спи. Този беше без униформа, но той познаваше и такива.

— Кой влак чакаш, попитах — рече полицаят.

— Не чакам влак — отвърна той.

— Добре тогава, измитай се! Върви си в къщи. — След това, досущ като първия, каза: — Или няма къде да спиш? О'кей, сто на сто отнякъде си дошъл, нищо, че там може и да няма къде да спиш. Хайде да те няма! — Но понеже Минк не мръдна, оня повтори: — Тръгвай, ти казвам! Какво чакаш?

— Половинката долар — рече той.

— Половинката какво? — ревна полицаят. — Половинката! Абе, я ти!... — Този път той се размърда, извърна се бързешката, втурнал се вече нататък, не по-голям от момченце, а затова и на мъжага като полицаия щеше да е трудно да го хване в едно такова обширно пространство. Не че тичаше: вървеше, само че толкова бързо, колкото да не може полицаят да го стигне, а и да няма защо да вика подпре му, премина кръглата чакалня и излезе на улицата, без да се обръща към полицаия, който сега стоеше на изхода и викаше: — И втори път да не съм те видял тука!

Почваше все по-добре да се ориентира. Само една пряка по-надолу имаше още една гара, но и там щеше да се случи същото; положително железопътната полиция, която ходеше без униформа, няма нищо общо с разните там помощни организации и други нови закони. Освен това нощта вече приближаваше края си — усещаше го. Ето защо продължи да се разхожда, но без да се отдалечава много, защото сега поне знаеше къде се намира; от време на време, в някоя пуста странична уличка или алея, той спираше и посядваше в някой вход или зад купчина боклукчийски кофи, за да се пробуди, преди да е установил, че заспива. След това тръгваше наново из притихналия празен град, в тази му част, сега неоспоримо негова, и мислеше със старото изумление, все така остро и смайващо, независимо от годините на гърба му: *Човек може всичко да преживее, само трябва непрекъснато да върви.*

Денят дойде, но не събуди града; градът никога не спеше; не възобновяващи се, а продължаващи, показваха се отново бледите болнави лица, неспящи, бързаци, възбудени и весели, отпавали се всички към това неизмеримо и невъобразимо щастие. Сега точно

знаеше къде се намира — на този паваж може би щеше да види и собствената си следа от преди четирийсет и четири години; за пръв път, откак бе прекрачил изхода на Парчман преди пет утрини, той се чувствуваше самоуверен, неуязвим и недосегаем. *Сега мога цял долар да похарча, нищо не ме спира* — помисли си той в малкото мръсно магазинче, където неколцина негри вече купуваха нещо. Обслужваше ги негър, който, изглежда, отговаряше за всичко. А може дори и собственик да беше — вероятно по новите закони чернокожите вече имаха право да притежават магазини. Сега си припомни още нещо от преди трийсет и осем години:

— Искам бисквити с формата на животинки — каза той. Защото сега се чувствуваше в безопасност, недосегаем и неуязвим. — Вярвам, че не са ги повишили и тях с десет-петнайсет цента, а? — И се вгледа в картонената кутийка, нашарена като цирков фургон и украсена с животни като герб.

— Десет цента — рече негърът.

— С десет по-скъпи? — попита той.

— Не, само десет цента — повтори негърът. — Ще вземете или не?

— Купувам две — каза той. И отново тръгна, а слънцето вече истински грееше. Сам стана частица от бързащото множество, похапвайки миниатюрната си ванилена менажерия: сега време имаше колкото си иска, защото бе не само в безопасност, но и отлично знаеше къде се намира; само да бе обърнал глава (което не стори), щеше да види улицата и познатата фасада (той, разбира се, не знаеше, а вероятно и нея не би познал, но по-малката от дъщерите му сега бе тук като съдържателка), където преди четирийсет и седем години бе влизал със своя наставник, а там ги очакваха сияещите рамене на жени, които не само че имаха очертанята на Елена, Ева и Лилит, не само че вършеха това, което са вършили Елена, Ева и Лилит, но и като тях бяха с бяла кожа — там, където в леглото на проститутката той бе казал „не“ не само на всички тежки и диви години от своя тежък и безплоден живот, но и на смъртта.

Витрината си бе останала същата: същото немито стъкло зад железната решетка и същото изтощени банджо, писани часовници и подноси със стъклена бижутерия.

— Искам да купя пистолет — каза той на единия от двамата мъже зад тезгяха, и двамата със сини шалчета като пирати.

— Имате ли разрешително? — попита човекът.

— Какво разрешително? — учуди се той. — Просто искам да си купя пистолет. Бяха ми казали по-рано, че продават пистолети. Пари имам.

— А кой ви каза, че продаваме пистолети? — попита пак човекът.

— Може би не иска толкова да купи, колкото да вземе някой заложен — обади се вторият.

— Аха! — каза първият. — Това е друга работа. Какъв пистолет ще искате, дядка?

— Не разбрах — призна си той.

— Колко пари имате? — запита първият. Той извади сгънатия вестник от горния джоб на комбинезона си, измъкна десетдоларовата банкнота и я разгъна. — Това ли е всичко?

— Първо да видя пистолета — каза той.

— За десет долара пистолет не се купува, дядка — рече първият. — Хайде, бръкнете и в другите джобове.

— Чакай — обади се вторият. — Може пък да вземе някой от личната ми колекция. — Наведе се и бръкна под тезгяха.

— Така става — каза първият. — За тия от личната ти колекция разрешително не се иска. — Вторият се изправи и сложи на тезгяха някакъв предмет. Минк спокойно го погледна.

— Прилича на костенурка — каза той. И наистина: с широкото си дуло и скъсена цев, с огромния издут барабан, целият в ръжда, с извитата ръкохватка и плоското като глист чукче, револверът напомняше вкаменелата останка на някоя предпотопна костенурка.

— Какво говорите? — рече първият. Та това е истински булдог^[3], специално за детективи, четирийсет и първи калибър, най-добрата самозащита, която човек може да иска. На вас нали за това ви трябва, за самозащита? Защото, ако е за друго, да речем, отивате в Аркансо и го удряте на грабеж и стрелба по хора, това на закона няма да се понрави. За такова нещо дори в Аркансо тикат в затвора. Та дори и долу в Мисисипи не е позволено.

— Точно така — рече Минк, — за самозащита. — Остави десетачката на тезгяха, пое револвера, отвори го и вдигна цевта към

светлината. — Отвътре е мръсен — установи той.

— Но се вижда през него, нали? — каза първият. Нима си мислите, че един куршум четирийсет и първи калибър няма да мине през отвор, през който може да се гледа? — Минк свали револвера и тъкмо се канеше да го затвори, когато забеляза, че банкнотата е изчезнала.

— Чакайте — рече той.

— Моля, моля — каза първият и върна парите обратно на тезгяха. — Върнете ми револвера. Дори този не можем да ви отстъпим само за десет долара.

— А колко ще искате?

— Колко имате?

— Имам още три. Но ми трябва да се върна в Джеферсън, у дома.

— Разбира се, човекът трябва да си отиде у дома — обади се вторият. — Дай му го за единайсет. Ние да не сме обирджии!

— Но не е зареден — рече Минк.

— Тук след ъгъла на Главната има един магазин, там има четирийсет и първи калибър колкото искаш, четири долара кутията — каза първият.

— Но аз четири долара нямам — рече той. — Остават ми всичко два. И нали трябва да...

— Щом е за самозащита — обади се вторият, — за какво му е цяла кутия? Да ви кажа ли, за един долар ще ви дам два от личния си запас.

— Но ще ми трябва най-малко още един, за да го пробвам — каза Минк. — Освен ако не гарантирате.

— А ние искаме ли от вас гаранция, че няма да ограбите или застреляте някого? — попита първият.

— Добре, добре — рече вторият, — човекът трябва да го опита. Дай му още един патрон за... ще дадете ли още четвърт долар, а? Четирийсет и първи калибър много-много не се намират, нали знаете!

— А не може ли за десет цента? — рече той. — Все пак трябва да се прибера.

— Хубаво — склони вторият. — Дай му револвера с три патрона за дванайсет и десет. Човекът трябва да се прибере. Проклет да е оня, дето ще обере човек, който си е тръгнал за дома!

Сега всичко беше в ред. Той излезе в ярката сънлива светлина на ранната есен в неспящия и възбуден град. Сега се чувствуваше добре. Не му оставаше нищо друго, освен да се върне в Джеферсън, на някакви си осемдесет мили.

---

[1] *Норман М. Томас* (1884–1969) — политически деец, духовно лице — Б.пр. ↑

[2] *Американски легион* — организация на ветераните от армията и флота от двете световни войни, узаконена от Конгреса на 10.IX.1919 г. и повторно на 9.VII.1946 г. — Б.пр. ↑

[3] *Булдог* — специален тип голямокалибрен револвер с рязана цев. — Б.пр. ↑

Когато Чарлз Мелисън се върна през септември 1945-а, в Джеферсън имаше нов Сноупс. Самолетът им бил свален „разбира се“ — добавяше винаги Чарлз, (разказвайки тази история), макар че до катастрофа не стигнали. Пилотираше Плексиглас. Плекс. Казвал се всъщност Харълд Бадрингтън, но към целофана, който той наричал плексиглас, имал особено отношение, стигащо чак до фобия. Само да види или дори да си помисли за ново пакетче цигари, нова риза или носна кърпа = както сега се купуваха, запечатани в невидими, но непроницаеми опаковки — и веднага изпадал в нещо като злокачествен, почти хистеричен бяс, какъвто Чарлз бил виждал у някои цивилни граждани, особено такива на около петдесет години, само като им споменеш за японците или германците. Същият този Плекс имал свой план за спечелването на войната посредством целофана: вместо бомби, бомбардировачите Б-17 и Б-24, както и английските ланкастъри и бленхайми трябвало да пускат фабрично запечатани пакети тютюн, нови ризи и бельо и докато германците стоят на опашка за леда, който ще им е нужен да дойдат на себе си, отгоре могат масово да бъдат обстрелвани, или дори заловени до един, без нито един изстрел от страна на нашите парашутисти.

Не се наложило дори да скачат с парашути; Плекс извършил блестящо кацане с един мотор. Бедата обаче била там, че за целта избрал едно стопанство, което същата сутрин един германски патрул си бил избрал, за да се упражнява в някакво ново занятие или нещо друго, за което току-що били получили заповед отгоре. Така че, докато се озърнат, всички, целият екипаж, се оказали в пленническия лагер в Лимбург, който почти незабавно им се разкрил като най-опасното място, на което са били по време на войната; в близко съседство се намирал някакъв команден пункт, който кралските въздушни сили бомбардирали редовно всяка сряда през нощта от височина почти петнайсет метра. Шест дни преживявали, наблюдавайки как календарът неумолимо се приближава към сряда, когато, с хронометрична точност, се зачувал трясъкът на попаденията, тътен и

ревящи мотори, а въздухът се изпълвал с прожекторни лъчи, картечни куршуми и съскащи шрапнели от зенитни снаряди; цялата им барака се навирала под наровете, под всичко, което би прибавило над главите им още някой и друг сантиметър безразлично какво, имайки през цялото време лудото желание, необходимост, вътрешен тласък да се втурнат навън, да размахат в ръце и да надвикат кипящия над главите им ад: „Хей, приятели! Милост, за бога! Тук сме ние! Ние!“ Както разправяше Чарлз, ако е било на филм или в книга, а не на война, щели са да избягат. Но сам той не познаваше и вече никога не можа да срещне човек, който някога се е измъкнал жив от истински военнопленнически лагер. Та затова дочакали най-обикновеното си освобождение, след което се върна в родния град и установи, че там вече се е настанил още един Сноупс.

Все пак гражданството на Джеферсън не се предаваше. Защото през същото лято на 1945-а, когато Джеферсън се сдоби с новия Сноупс, Ретлиф успя да елиминира Кларънс. Не че Ретлиф го е застрелял или нещо подобно: той просто премахна Кларънс като фактор в онова, което вуйчото на Чарлз, Гейвин, също така наричаше „нашия постоянен страх от Сноупсови, нашата сноупсофобия, бягството ни от Сноупсови“. Това стана по време на предизборната кампания, завършила с августовското определяне на кандидатите. До връщането на Чарлз оставаше още един месец, а вуйчо му Гейвин лично не можа да присъствува на пикника, където фактически стана всичко, където Кларънс Сноупс фактически се провали на изборите за Конгреса, макар че в общонационален мащаб тези избори трябваше да се произведат чак на следващата година. Тъкмо този случай имаше Чарлз пред вид, казвайки, че Ретлиф е причината. Той също се намираще в кабинета, когато този път вуйчо му Гейвин притисна Ретлиф о стената, хвана го натясно и му рече:

— Добре. Но какво точно стана там него ден?

Всеки свободен бял американец от Йокнапатофа наричаше сенатора Кларънс Игълстоун Сноупс „Клаанс“ — всеки, чието право и задължение беше да отиде до изборната урна и всеки път, когато старият Уил Варнър му заръчаше, да постави там своето кръстче върху бюлетината; през първите няколко години, след като старият Варнър го ориса, нареди му, по някакъв начин го препрати в Горната камара на Законодателното събрание в Джексън, той се наричаше само сенаторът

Кларънс Сноупс; скоро той захвана да тлъстее по малко (той беше едър здравеняк като юноша и като младеж, с мярка груб и подвижен и твърде непохватен, но заседналият умствен труд като един от избраните старейшини, пазители и наставници на парламентарните интереси на околията Йокнапатофа взе постепенно да боядисва носа му в червено, да отпусна торбички под очите му и да разхлабва колана му); и ето че в един горещ юлски ден някъде през дващестте години, когато никой мъж в Джеферсън, та и в цялата околия, под шейсетгодишна възраст не слагаше сако, Кларънс се появи на площада в затворен бял ленен костюм с широка копринена вратовръзка в черно и, току преди това ли, малко по-късно ли, а може би тъкмо в същата минута, едновременно гражданството почна и да се изненадва, и да схваща, забелязвайки, че сега той вече се подписваше „сенатор К. И. Сноупс“, при което вуйчото на Чарлз Гейвин бе попитал: „Откъде се появи това И. в името му?“, а Ретлиф бе отвърнал: „Може да си го е взел заедно с този бял венчален костюм, минавайки през Мемфис на връщане или на отиване за Джексън. А и защо не? Няма ли един законен сенатор личните права на обикновения свободен гласоподавател?“

Чарлз смяташе, че още тогава Кларънс вече ги е бил извадил от равновесие, както правят боксовите шампиони с противниците си, още преди да са ги ударили като хората. Тъй щото те посрещнаха с най-просто покорство вестта, че техният собствен, личен Цинцинат^[1] не е вече дори К. а сенаторът Игълстоун Сноупс; вуйчо му Гейвин само попита: „Игълстоун ли? Защо тъкмо Игълстоун?“, на което Ретлиф отговори по най-прост начин: „Защо не?“ Тогава дори Гейвин рече: „Всъщност — защо не?“ И така повече не му обърнаха внимание, докато един ден това К не се появи отново, сега вече като сенатора К. Игълстоун Сноупс, с определено шкембе, с торбички под очите и с вече подпухнала долна устна от много приказки, от красноречие. Защото сега Кларънс държеше речи навсякъде и всякога, на акционерни събрания и в женски дружества, на всяко място и при всеки случай, когато можеше да разчита на дисциплинирана публика; Чарлз бе все още в германския пленнически лагер, когато вуйчо му Гейвин и Ретлиф научиха, че Кларънс се готвел да се кандидатира за Конгреса във Вашингтон и че по всяка вероятност старият Уил Варнър ще направи всичко, за да го избера — него, същия онзи Кларънс

Сноупс, който упорито се издигаше напред и нагоре от онова време, когато бе полицай, лично назначен от стария Варнър в неговия собствен втори участък, после началник на участъка, а след това, посредством възможностите на стария Уил да прилага в масови размери своето подкупничество и шантаж, бе избран да представлява околията в Джексън; и сега, в 1945 година, тласнат от взаимно съгласуваното прехвърляне на гласове между всички Варнъровци в избирателния район за Камарата на представителите въз Вашингтон, той можеше, попаднал там в лапите не на някой местен или околийски Бил Варнър, а на някой Бил Варнър от истински национален или дори международен мащаб, да разполага с безгранични възможности да върши каквото си иска, ако все пак не се намереше някой да вземе мерки. Такова беше положението до онзи юлски ден на годишния пикник при мелницата на Варнър, където, по традиция и по стар обичай, обявяваха, че се включват в предизборната кампания не само местните кандидати за околийски и щатски места, а и районните и окръжни кандидати, като Кларънс, за федералните длъжности, въпреки че всъщност самите избори ставаха едва на следващата година. Кларънс обаче не само че пропуснал да се яви на трибуната, за да оповести своята кандидатура, а направо изчезнал от пикника, дори още преди поднасянето на обед. На другия ден из околията тръгна приказка, че едно дете Кларънс се е отказал да се бори за Конгреса, ами решил дори да се оттегли от обществения живот веднага след изтичането на мандата му в щатския сенат.

Но вуйчото на Чарлз, Гейвин, искаше не толкова да знае какво е станало с Кларънс, колкото какво е станало със стария Уил Варнър. Защото отпадането на Кларънс от кампанията за Конгреса щеше да удари не толкова него, колкото стария Уил; дори не е имало защо изобщо да се закача самият Кларънс. Всъщност никой истински не е обръщал внимание на Кларънс, тъй както не се обръща внимание на пръчка динамит, докато някой не ѝ запали фитила. Без такъв фитил Кларънс, макар и запален, нямаше да гори по-добре от дървени стърготини и от омазнена хартия. Той, разбира се, беше човек без всякакви принципи, без никакъв морал, но без една направляваща, подбуждаща и опрощаваща ръка или мозък Кларънс можеше да стане жертва всекиму, тъй като със слепия си инстинкт към садизъм и измамничества можеше да бъде опасен само за човек, който

нравствено и умствено стои под него, а такъв, от цялото население на земното кълбо можеше да бъде не друг, а също някой Сноупс — от всички хора с името Сноупс такъв можеше да бъде само един Сноупс. В този случай се оказа, че това е по-малкият му брат Дорис — едно едро момче на седемнайсет години, което приличаше на Кларънс не само по конструкция и размери, но и по детинския си манталитет и моралните принципи на хиената, като едничката разлика бе тая, че Дорис все още не е бил избран за щатското законодателно събрание. В края на двайсетте години Байрън Сноупс, който ограби банката на полковник Сарторис и избяга в Тексас, бе изпратил с наложен платеж четири малчугана, полу-Сноупсовци и полуиндианци от племето апачи, които Кларънс, летувайки вкъщи между две законодателни сесии, обяви за нещо като свои васалчета, за да си прави с тях всякакви шегички. Само че с длъжността си на щатски сенатор той трябваше да внимава повече за общественото си достойнство, не толкова заради своите избиратели, а защото дори той разбираше, че е сто пъти по-добре да не предизвиква разбиранията на стария Уил Варнър за самолюбието. Ето защо се задоволяваше само да измисля шегичките, а изпълняваше брат си Дорис да ги изпълнява, докато най-сетне четирите индианчета пипнаха Дорис самичък на неутрална почва, хванаха го и го завързаха в гората на клада, приготвяйки вече и горящия огън, когато някой дочул виковете му и се притекъл на помощ.

Тогава Кларънс беше почти трийсетгодишен, вече щатски сенатор; кариерата му бе започнала много преди това, още на осемнайсет или деветнайсетгодишна възраст, в магазина на Варнър, когато стана тартор (беше едър и силен и Ретлиф казваше, че истински обичал да се бие, стига само равенството в ръста да е в негова полза) на една банда от братовчеди и подмазвачи, които непрекъснато се биеха, пиянствуваха, играеха комар, изтезаваха негрите и държаха в ужас жените и момичетата в Завоя на французина, додето най-сетне (според Ретлиф) старият Варнър се раздразнил и разгневил дотолкова, че наредил на местния мирови съдия да назначи Кларънс за свой полицай-пазач. Та ето кога и как целият живот на Кларънс, неговото съществуване и съдба най-сетне, изглежда, са се определили, както се определя съдбата на един фойерверк при първия му досег с кибрита.

Разбира се, неговата кариера не се възвисяваше толкова бързо, във всеки случай не и в началото. А може би не беше толкова до кариерата му, колкото до неговите лични проявления, до разкриването на характера му. В началото той сякаш само се оглеждаше, ориентираше се, за да схване къде точно се намира; и едва тогава с известно недоверчиво изумление той видя открилите се пред него перспективи. Първоначално само изумен, а след това и възторжен от безграничните възможности, за които никой не му беше разказвал. В началото се държеше дори прилично. В началото всички мислеха, че ако е бил тъй безобразен без ничия друга подкрепа, освен единодушието на своята бивша беззаконна шайка, той ще бъде сега също тъй безобразен, опирайки се на неоспоримото величие на закона в лицето на Уил Варнър. Но той ги измами, вместо това превърна се в привърженик и защитник на гражданските добродетели и на общественото спокойствие в Завоя на французина. Разбира се, първите неколцина негри, които се сблъскаха с новото му служебно положение, си изпатиха. Но сега дори в жестокото отношение към негрите имаше нещо безстрастно. Преди новото му превъплъщение той и бандата му биеха негрите просто по принцип. Те не ги наказваха като отделни лица, нито, както казваше Гейвин, вуйчото на Чарлз, бяха повели срещу тях война, защото представляват раса, която им е чужда по външен вид и следователно враждебна като такава, а защото (вуйчо Гейвин обясняваше, че Кларънс и бандата му не разбират това, тъй като не смеят да го осъзнаят) просто се страхуваха от тази чужда раса. Страхуваха се от нея не заради черната ѝ кожа, а защото самите те, белите, я бяха научили как да застрашава тяхното собствено разточително стопанство: сами белите принуждаваха негъра да се справя по-добре с по-малко и по-зле, ако иска да оцелее в тяхната икономика — с по-малко и по-зле, що се отнася до оръдията за обработка на земята и всяка друга работа, да се задоволяват с по-малко удобства, да поддържат живота си с по-малко средства. Но сега вече бе иначе. Сега, когато Кларънс налагаше негъра с палката или с дръжката на пистолета, който му бе официално зачислен, той вършеше това някак отчуждено, като че не виждаше нито черната му кожа, нито дори човешката му плът, а просто използваше сегашното негърско състояние на уязвимост от закона като пробен камък или като резонатор, с които отново да си доказва с всеки изминал ден, дори

може би да си потвърждава докъде всъщност стигат официалните му права и законна неприкосновеност и колко все още е силен физически, независимо от неизбежния ход на времето.

Защото срещу него невинаги имаше само негри. Всъщност една от първите жертви на неговия нов пост стана адютантът му, вторият по власт в бившата банда; ако не друго, този път Кларънс беше още по-жесток, тъй като оня се бе опитал да играе на старото им приятелство, на миналото; сега сякаш Кларънс пожела да придаде на стария си естествен и нормален инстинкт и склонност към насилие и физическа жестокост вид на нещо като неподкупност и честност, които — неподкупността и честността — трябваше да вземе на такава висока цена, че сега бе длъжен да ги брани на живот и смърт. Така или иначе, беше се променил. И както казваше Гейвин, вуйчото на Чарлз, тъй като преди неговото извисяване до честта всички вярваха, че е неспособен да се измени, сега същите хора незабавно повярваха, че новото му положение ще се увековечи до края на живота му. И все още бяха уверени в това, дори след като разбраха (това не беше слух; сам Кларънс се пъчеше и най-спокойно се хвалеше), че е станал член на Ку Клукс Клан още с появяването му в този край (Кланът така и не преуспя и дълго не се задържа; смяташе се, че изобщо е нямало да го има, ако не е бил Кларънс) — бил приет, защото Кланът имал нужда от човек като него и можел да го използва или, както казваше вуйчото на Чарлз, Гейвин, може би защото не е имало никакъв друг начин под слънцето да не го приемат, след като Кланът и той са създадени един за друг. Това бе станало, преди да го назначат за полицаи в Завоя на французина; то бе неговият, така да се каже, непорочен дебют извън личния му живот, неговото първо рицарско посвещение за общественото признание, все още сравнително безопасен — дори един Ку Клукс Клан щеше да предпочете да не разчита напълно на Кларънс; за тях той си оставаше само един послушен членски номер в повече, една мускулна сила — тоест онова, което след някоя и друга година хората щяха да наричат терорист, докато дойде денят, в който раздражението и гневът на стария Уил Варнър го повишиха в длъжността полицаи, след което, най-много година по-късно, се заговори, че станал вече член на Клаверна (нещо подобно казваха на ръководството на Клана), а след още две години той сам бе вече местният „дракон“ или „орел“: така човекът, определен от стария

Варнър за пазител на общественото спокойствие, сега сам се бе обявил за арбитър и на обществения морал.

Може би тъкмо тогава той прогледна истински и най-сетне видя размерите и блясъка на своята щастлива съдба; с удивление и недоверчивост видя тези, както изглеждаше, безгранични възможности и — кой знае? — може би дори смирено бе приел, че тъкмо той е избраникът, достойният да прояви своите способности и талант в това неограничено поле на действие: не толкова да бие и пребива хората до безчувственост и подчинение, но и да ги използва — не просто да изразходва неизчерпаемото им количество като амуниции или да ги поглъща като прасета или овце, а да ги използва за работа като мулета и волове, правейки винаги сметка било утре, било другата година накъде ще го изведе изораната бразда; да използва не само тяхното умение колкото да поставят своето „X“ когато и където им нареди старият Уил Варнър, но и тяхната способност да изпитват както страсти, така и алчност и тревога — сякаш Кларънс цял живот се е занимавал само с политика и никога не е бил няколко години обикновен селски полицай. И както казваше вуйчото на Чарлз, правеше всичко това, като че тласкан от прост безпогрешен инстинкт, без никакви предписания, без ничий пример. Защото всичко това ставаше още преди Хюи Лонг^[2] да се издигне дотолкова, че да показва на Билбоу, сенатора на техния щат, какво може наистина да постигне човек с малко пари, дързост и без никакви задръжки.

Тъй че, когато Кларънс оповести кандидатурата си за щатското законодателно събрание, те — тоест околията — разбраха, че няма да му е необходима никаква друга платформа, освен името на чичо Били Варнър. Впрочем те тутакси се досетиха, че тази кандидатура не е дори идея на самия Кларънс, а е дошла първо на чичо Били, че всъщност раздразнението на чичо Били е стигнало чисто и просто до момент, когато Кларънс ще трябва напълно да изчезне от погледа му. Но те грешаха. Кларънс имаше своя платформа. Тогава дойде часът, когато някои от тях, между които вуйчото на Чарлз, Ретлиф и неколцина от по-младите — като самия Чарлз (който беше само на осем или на десет години), вслушващи се (Чарлз например нямаше друг избор) в приказките им, откриха, че е по-добре да се пазят от него, да треперят и да внимават. Той имаше своя собствена платформа, такава, каквато само неговото безнравствено безразсъдство би посмяло

да издигне, защото тя всъщност го противопоставяше на избирателите му; нищожното, но решаващо количество гласове в негова полза дойде от среди, не само извън властта на Уил Варнър — то дойде от хора, които при всякакви други условия биха гласували най-напред за кой да е друг представител на човешкия род: той се обяви публично против Ку Клукс Клан. До деня, в който постави кандидатурата си, той бе местният орел или дракон (титлата не е важна) на Клана — така поне мислеха в околията. Но ето че сега той ставаше негов смъртен враг, обикаляйки околията очевидно в стремежа си към един пост, тъй като преди всичко се беше посветил на идеята да унищожи дракона и да спечели изборите именно с помощта на това оскъдно количество гласове, подадени предимно в самия Джеферсън — учителите, младите хора с постоянни професии, жените, тоест начетените и невинни свободомислещи, вярващи, че почтеността, правото и личната свобода ще надделеят именно понеже и те самите бяха хора почтени и порядъчни; те не знаеха какво е политическо единство и дори невинаги си даваха труд да гласуват, докато Кларънс не ги обедини, докато най-после за тях не се появи защитник от всичко онова, от което се бяха страхували и бяха ненавиждали. Така че той замина за Джексън не като кандидат, спечелил политическата си длъжност, а като призван и легендарен привърженик на една кауза, влизайки (разказваше вуйчото на Чарлз) в заседателната зала в ореола на Белия Рицар на чистотата, сподирян от смаяното недоумение на нему подобните, от които той явно се е откъснал и отрекъл. Защото той наистина унищожи Ку Клукс Клана в околия Йокнапатофа, което едни от ветераните-клановци изрази така: „По дяволите, щом не можем да бием шепа учители, редактори и директори на неделни училища, на какво тогава се надяваме, че ще бием цяла една раса чернокожи, католици и евреи?“

И така, Кларънс влезе в играта. Направи големия удар, както би казало поколението на Чарлз. Две години до следващите избори той бе в безопасност — да се огледа и подобно на алпинист да избере следващата по-висока тераса. Точно така беше го казал вуйчото на Чарлз: като катерач. Само че алпинистът изкачва скалата не само за да стигне върха. Той ще се опита да я изкачи дори ако знае, че никога няма да стигне там. Изкачва я просто защото само на стената той може да има спокойната самота и задоволството непрекъснато да съзнава, че между него и гибелта стоят единствено самотната му воля,

хладнокръвие и безстрашие. Затова пък Кларънс дори не разбираше, че това е планина, защото нямаше откъде да падне — можеха само да го блъснат, а нека заповяда онзи, който се чувства достатъчно силен или достатъчно пъргав, за да блъсне Кларънс Сноупс откъдето и да било!

В началото околията смяташе, че сега Кларънс просто кротува, наблюдава и се ослушва, за да научи правилата на новата игра. Но тя нямаше и понятие, че сега всъщност той се учи как да познава изгодните възможности, когато му се представят, че продължаваше да върши същото и тогава, когато най-после взе да говори, да се обръща към камарата, все така представляващ Белия Рицар, който е ликвидирал фанатизма и нетърпимостта в околия Йокнапатофа — разбира се, само в очите на онези хранещи се с илюзии наивници, чиито нищожен брой допълнителни гласове помогнаха за избирането му; много преди това обаче околията бе разбрала, че Кларънс и сега проповядва същата омраза към негрите, католиците и евреите, която съставлява догмата на организацията, чрез чието проваляне той се озова там, където се намираше сега; когато се появиха Сребърните ризи, Кларънс бе един от първите в Мисисипи, който се записа — записа се, както казваше вуйчото на Чарлз, не заради принципите, проповядвани от Сребърните ризи, а само защото може би е решил, че организацията ще се окаже по-трайна от местния автономен Клан, разформиран с негова помощ. По това време неговият курс бе вече ясен: да се записва и влиза навсякъде, във всяка организация, съставена от хора, която би могъл да принуждава, да управлява или да потиска посредством техните религиозни или патриотични чувства, простата им алчност и глада им за лъжица от гозбата на голямата политика; от рождението си в Завоя на французина той принадлежеше към баптистката църква — причисли се към нея и в Джейсън, където (вече два пъти преизбиран) сега преподаваше в неделното училище; същото лято в околията се чу, че възнамерявал да освободи мястото си в законодателното събрание, колкото да закачи малко служба в армията или флота, та после да може да го приемат в Американския легион.

И така, Кларънс влезе в играта. Направи големия удар. Чарлз едва не би казал, че Кларънс е „разделил околията“, макар че понятието „разделям“ предполага някакво равновесие или най-малкото „весие“, дори ако по-лекото блюдо от везната е безвъзвратно в горно

положение. Що се отнася обаче до Кларънс и околия Йокнапатофа, полекият край на тази везна изобщо не висеше, а направо се намираше в състояние на безтегловност, нечуто мъчейки се да нададе глас в безвъздушното пространство; подобно на китовете или бухалите, Кларънс беше погълнал цялата околия и както бухалите правят, след това бе изплюл ненужните остатъци от кости и косми върху това лековато и безвредно блюдо — това бяха шепата осъдени и начетени, либерално настроени и ниско платени, живеещи с илюзии работници на умствения труд, които го бяха избрали да ги представлява в щатския сенат, защото си мислеха, че е премахнал Ку Клукс Клан, плюс онези, по-малко и от шепа илюзорни наивници като Гейвин, вуйчото на Чарлз, и Ретлиф, които този път подадоха гласа си за Кларънс като за по-малкото зло, защото се беше обявил против Ку Клукс Клан; те бяха и още повече обречените, тъй като, докато наивниците интелигенти, първоначални учители, учители по музика и други, учеха наизуст речите на президента Рузвелт и можеха отново всеки път да вярват, че справедливостта, честта и порядъчността ще надделеят именно защото те самите са честни, справедливи и порядъчни, то вуйчо му Гейвин и Ретлиф никога не бяха вярвали и никога нямаше да повярват в това.

Кларънс не ги срази. Бяха малцина. Бяха всъщност толкова малко на брой, че той можеше все така да им праща всяка година коледни картички масово производство, за които се говореше, че получавал от същата фирма, на която съдействувал да получава всяка година контракт за производство на автомобилни номера. Колкото до останалите избиратели от околията, те само чакаха Кларънс да им каже къде да поставят своето кръстче, та да го изберат за всяка пожелана от него длъжност, та чак и за онази най-върховна, която околията (в това число, но за известно време, дори и вуйчовата му група от идеалисти) вярваше, че е негова цел: губернатор на щата. На хоризонта, където свършваха амбициите на всеки политик от Мисисипи, вече се издигаше фигурата на Хюи Лонг; затова на околията се струваше свършено естествено и техният да вземе образец от него. И дори когато Кларънс пое бойния вик на Лонг: „Долу богатите!“, сякаш сам той, Кларънс, го беше измислил, дори вуйчото на Чарлз, Гейвин и Ретлиф все още смятаха, че целта на Кларънс не отива по-високо от резиденцията на губернатора. И макар че по това време (1930 — 1935) в Мисисипи нямаше особени богаташи — все още никаква индустрия,

нито петрол, нито природен газ, — мисълта, че от някого може да се вземе онова, което ти нямаш, а той не го заслужава повече от тебе, не защото е бил да речем, по-умен, по-трудолюбив, а само защото е имал по-голям късмет, стигаше право до избирателното съзнание на всеки изполичар и арендатор не само в околия Йокнапатофа, но и в целия щат Мисисипи; Кларънс можеше да бъде избран за губернатор на Мисисипи дори ако предложеше същата своя платформа против богатите къде да е в Луизиана или Алабама, та дори в Мейн или Орегон.

Ето защо изненадата на жалката ядка от непоправими идеалисти като вуйчо му и Ретлиф от слуха, че за известно време Кларънс възнамерявал да оглави Американския легион в Мисисипи, бе нищо в сравнение с изумлението, когато преди три години самият Чарлз отсъствуваше; вече бе напуснал Йокнапатофа, за да почне обучението си за десетте месеца престой в германския пленнически лагер научиха, че най-състоятелната политическа фракция в щата, фракцията, която положително щеше да постави на поста губернатор своя кандидат, е предложила на Кларънс да го посочи за вицегубернатор, а Кларънс отказал. Той не посочи никакви причини, но вече нямаше и нужда, тъй като цялата околия — не само малката ядка на вуйчо му Гейвин, а всички — вече знаеше каква е целта, амбицията на Кларънс и каква е била тя през цялото време: Конгресът във Вашингтон. Това ужаси само обитателите на катакомбите зад зверилницата; за всички останали то беше триумф и въодушевление: всеки, който се бе влачил подир пешовете на Кларънс, за да се храни в копанята на сравнително малката щатска кочина в Джексън, сега виждаше разчистен пътя си към вашингтонската — огромна и неограничена.

Вестта причини не само шок и възмущение, по също така страх и ужас пред човека, който бе използвал Ку Клукс Клан, когато бе имал нужда от него, а след това си послужи с наивността им, за да разгони Клана, понеже не му трябваше вече, който се възползува от баптистката църква дотогава, докато вярваше, че ще му служи; който си послужи с Управлението за усъвършенствуване на труда, със Службата за възстановяване на нацията, с Агенцията за селскостопанска реконструкция, с Корпуса за поддържане и запазване на природата и всички други организации, създадени с мечтата или с надеждата, че хората повече няма да страдат или ако страдат, най-вече в страшни или критични времена, то поне да страдат поравно; той

биваше или за тях, или против тях — зависи откъде духаше политическият вятър; така в края на трийсетте години той се обяви против партията, която го отгледа, и сега под сводовете, където поне от време на време са кълтели гласовете на държавници и хуманисти, той надигаше своя глас, пълен с расова, религиозна и стопанска нетърпимост (веднъж най-силният пункт в политическото му верую биваше експроприацията на богатите, сега най-гръмкият — заплахата от организираното работническо движение), и между него и Конгреса не можеше да застане никой друг, освен тази шепа наивници, все още в състояние да вярват, че злото може да бъде изкоренено именно защото е зло — от тях Кларънс дори не се боеше достатъчно, за да преустанови изпращането на евтините коледни картички.

— Но това е недостатъчно — казал вуйчото на Чарлз, — както е било винаги недостатъчно за страната, пък дори, ако щат, да се наплодят десет хиляди пъти повече. Той просто отново ще ги излъже.

— Може би — казал Ретлиф. (С тези думи обясняваше на Чарлз вуйчо му Гейвин какво се е случило, когато през септември Чарлз се завърна — всичко бе вече свършено, — а Кларънс, ударен здравата от нещо неизвестно, се видя принуден да се оттегли от кампанията след юлския пикник при стария Уил Варнър; разговорът между вуйчо му и Ретлиф бе станал още през април.) — Това, което ни е нужно сега, е да се върнат младите, пък ако ще и за ден-два, само да е преди седемнайсети август. Не е ли безобразие, дето хората, които обявиха войната и мобилизираха всички млади избиратели, че не се сетиха малко да поотложат, колкото да не допуснем Кларънс Сноупс в Конгреса?

— На вас ви е нужно? — рекъл вуйчото на Чарлз. — Кои сте тези *вие*?

— Стори ми се, ти току-що каза, че старците, като мене и тебе, не могат да направят нищо против Кларънс, освен да скръстят ръце и да се вайкат — отвърнал Ретлиф.

— Не можем — казал вуйчо му. — Е, иначе сме достатъчно. Нали тъкмо тия, на твоите и на моите години, нашето поколение, нали ние изнесохме всичко и добра работа свършихме, та дадохме на нещата днешния им вид. Но за нас сега е твърде късно. Вече не можем, а кой знае дали вече не ни е страх отново да надигаме глави! Или ако не ни е страх, то поне ни е срам. Да, да, не е страх: просто сме много

остарели. Или, ако искаш, уморени, много уморени вече, за да се страхуваме, че нещо ще загубим. Не е достатъчно само да ненавиждаш злото. Ти, друг, трети — длъжни сме нещо да сторим. Само че май сега ще е някой друг и дори да капитулират японците преди изборите през август, пак няма да имаме достатъчно от тези „други“. Но няма да сме ние.

— Може би — рекъл Ретлиф.

Вуйчо му беше прав. Прав е бил сигурно и Ретлиф.

Един от първите, които обявиха, че се включват в кампанията против Кларънс в избирателния район, беше именно човек от тези „други“ на Гейвин — човек от другия край на окръга, не по-възрастен от Чарлз, с една само разлика — както се изрази самият Чарлз, — че е по-смел. Кандидатурата му за Конгреса бе дори поставена още преди тази на Кларънс. Изборите за Конгреса щяха да се проведат чак идната 1946 година, тъй че време имаше достатъчно. Но Кларънс обикновено постъпваше така: ще изчака, додето другият кандидат или кандидати оповестят, посочат и, така или иначе, се обвържат с определена политическа платформа. Той бе пояснил на околия Йокнапатофа защо прави така: изчаквайки да бъде последен, нямаше защо да изработва своя платформа, тъй като по това време вече неговият главен и най-опасен съперник му предлагаше наготово своята. Така стана и сега — Кларънс на свой ред се възползува от неговата и взе неговия кураж, за да го бие.

Казваше се Девриз. До 1941-ва в Йокнапатофа за него не бяха чували. Но оттогава се разчу. През 1940 година бил първенецът на корпуса за обучение на запасните офицери в университета, после завършил и получил редовен военен чин, като в началото на 1942-ра бил вече зад граница; когато през 1943-а година го върнали в Съединените щати — да бъде идеолог на кампанията за събирането на държавните заеми, — вече имал чин майор и (това разказваше Чарлз) толкова много лентички от ордени, че спокойно можел да си направи от тях скаутска вратовръзка; спечелил ордени като командващ бойна негърска пехотна част — бил назначен тъкмо там от някакъв теоретик в „Личен състав“ на армията с лъскава кокарда, който безсъмнено е смятал, че като южняк, той непременно ще „разбира“ негрите; и както предполагаше Чарлз, той безсъмнено ги е командувал добре именно поради същата причина: като южняк е знаел, че никой

бял не разбира негрите и никога няма да ги разбере, ако той, белият, вижда в черния най-напред негъра, а след това човека, защото тази непроницаема стена, която ги разделя, е за негъра едничкият щит и пазител на неговото съществуване. Възможно е да не е продавал облигациите с особен успех. Всеки случай очевидно не си е давал много труд. Защото, както се носеше от уста на уста, още не го видели домашните му, и той наново заминал за фронта и връщайки се този път в 1944 година, бил вече полковник с предпоследната от всички възможни лентички и с протеза на единия крак; когато отпътувал за Вашингтон, за да му връчат последния орден, най-големия, разчу се как след второто му участие в боевете, когато вече щели да го връщат в Щатите, генералът му забол предпоследния медал. Но той пуснал медала в бойното си куфарче, надянал отново бойната униформа и продължил да досажда на командуването, докато за трети път решили да го върнат; една нощ обаче той предал остатъка от полка на своя заместник и заедно с един сержант негър и свързката пропълзъл до мястото, където съседният батальон бил отрязан с огневи бараж, пратил останалите войници от батальона назад, назначавайки свързката за водач, а той и сержантът останали с голи ръце да отбият следващата противникова атака, след което Девриз понесъл ранения сержант назад, но тогава и него го ранили и този път се намерил един здравеняк негър, великан от памучните плантации на Аркансо, който пропълзъл, наградил и двамата и ги върнал. Когато Девриз дошъл на себе си след упойката с отрязан крак, разкарал сумата хора, додето открият памукоберача, после, с помощта на милосърдната сестра, изровил медала си от бойното куфарче, казал на негъра: „Повдигни ме бе, дангалако“ — и му закачил медала.

Ето какъв човек беше съперникът на Кларънс за Конгреса. Ще рече, дори ако във войската не са имали друг човек, който, според мнението на специалистите, би могъл да разбира негрите, то Девриз (така казваше Чарлз) едва ли би успял да склони началниците да го върнат на фронта само с един крак. Така че сега не му оставало друго, освен да се помъчи да убеди гражданските власти да го препратят някъде другаде, а очевидно едничката инстанция, за която се е сетил, е бил Конгресът. И така (отново според Чарлз) може би само човек, който е бил достатъчно неразумен два пъти доброволно да се връща на един и същ фронт, е могъл да прояви безразсъдство и да се

противопостави на такъв отдавна вложен капитал, какъвто е Кларънс Сноупс. Защото дори ако нещата бяха тръгнали по-добре и по-практично — примерно 1944-а да беше вместо 1943-та, или ако изборите се бяха отложили за година по-късно, или ако в крайна сметка японците бяха капитулирали в 1945-а и всички стреляни зайчета се бяха върнали навреме за изборите, те все пак щяха да бъдат недостатъчни и в крайна сметка Девриз трябваше да остане само с наследниците на същите ония неориентирани политически наивници, стигнали в илюзиите си дотам — все още да вярват, че демагогията, лицемерието и нетърпимостта не трябва, няма и не ще издържат само защото са лицемерие, демагогия и нетърпимост, използвани и вече захвърлени от Кларънс в тия двайсетина години; при което вуйчото на Чарлз рекъл на Ретлиф:

— Те винаги ще бъдат на погрешен път. Мислят, че се борят против Кларънс Сноупс. Нищо подобно. Пред тях стои не отделен човек, нито дадено положение. Те просто си разбиват главите в един от основните камъни на нашия национален характер. А той е именно предпоставката, че политиката и политическите институции не са и никога не са били метод и средство, с което да се управляваме с достойнство и в мир, с чест и без рискове; те са по-скоро нашето национално убежище за некадърниците, които са се провалили на всички останали поприща, от които биха могли да прехранват себе си и семействата си, в резултат на което ние трябва да ги храним, да ги обличаме, та и покрив да им даваме от собствените си кесии. В Америка най-сигурният начин да се озовеш на изборна длъжност е да народиш седем-осем деца и след това да изгубиш ръка или крак при някой инцидент в дъскорезницата. И двете неща — безразсъдният оптимизъм, който зачева седем или осем деца, без да има с какво да ги прехрани, освен с една дъскорезница, и невероятната несръчност, която ще те тикне да си туриш ръката или ходилото точно в завъртения банциг — би трябвало вече да те лишат от всякакъв вид обществено доверие. Няма да могат да го бият. Ще го изберат за Конгреса по простата причина, че ако се провали, няма да може да свърши никаква друга работа, за която да се намери човек, който да му плати надниците в събота вечерта. А старият Уил Варнър и целият обвързан с него Сноупсовски род и познатите им нямат никакво намерение да хранят и подслоняват Кларънс цял живот. Ще видиш.

По всичко личеше, че ще излезе прав. Настъпи май, а заедно с това и времето да се открие политическият сезон; той имаше добри изгледи след тия четири години, когато германците бяха вече капитулирали. Кларънс обаче все още не оповестяваше кандидатурата си по официален път. Разбира се, всички знаеха защо. Но имаше нещо, което никой не можеше да си представи как ще стане, а именно как Кларънс възнамерява да използва военните заслуги на Девриз за своя сметка, за своя политическа платформа. Как точно смяташе Кларънс да използва военната слава на Девриз, за да го бие с нея на изборите за Конгреса. И когато накрая планът му почна лека-полека да се изяснява, околия Йокнапатофа, всъщност една част, узна още нещо за този Кларънс, с когото в наивността си бе живяла повече от двайсет години. Тоест колко опасен бе фактически Кларънс в способността си да носи нормалната — може да се каже, иначе безвредна — човешка подлост, за да се сдобие с необходимите гласове. Защото този път той застави онези, чийто защитник щеше да бъде, сами да дойдат при него и да го молят да им бъде защитник; и не само да го молят да стане техен рицар, но сами да изнамерят или във всеки случай да определят онази кауза, за която ще се нуждаят от него.

Вуйчото на Чарлз, Гейвин, му разказа как ненадейно един ден през май или в началото на юни цялата околия научила, че Кларънс не само няма да се кандидатира за Конгреса, но щял изцяло да се оттегли от обществения живот; това не бе съобщено в официална публична декларация, а се носеше в тих шепот от овца на овца в гласоподавателното стадо на стария Уил Варнър, което вече двайсет и пет години покорно бе следвало Кларънс до изборните урни, според вуйчо му Гейвин той споделял това тихо, дори малко тъжно, сякаш леко недоумявайки, че това не личи от само себе си.

— Та какво, аз съм вече стар човек — казал Кларънс (надхвърлил четирийсетте), — време е да се оттегля. Особено пък, като имаме такъв дръзновен млад човек като този капитан Девриз...

— Полковник Девриз — поправяли го.

— Полковник Девриз. Той да ви представлява, той да върши онази работа, която се стараех и аз да извърша за доброто на нашите хора и на нашата околия...

— Значи, ще поставите неговата кандидатура? И ще го подкрепите?

— Разбира се — отвърщал Кларънс. — Ние, старите, направихме за вас, каквото можахме, но ни дойде времето да се махнем. Сега в Конгреса се нуждаем от млади хора, особено от такива, които показаха храбростта си през войната. Ето например генерал Девриз...

— Полковник Девриз — поправяли го.

— Полковник Девриз — продължавал той. — Той е малко по-млад, отколкото според мен трябва да бъде. Но времето и това ще поправи. Естествено проповядва някои възгледи, които лично аз никога не бих приел, с тях не биха се съгласили и редица други стари консерватори като мене в Мисисипи, пък и в целия Юг. Но може би ние сме вече много стари, изостанали, и нещата, в които вярвахме, за които се застъпвахме и заради които страдахме, ако беше необходимо, вече са се променили, хората вече не ги искат, а неговите идеи идват тъкмо навреме и са за Йокнапатофа и Мисисипи, и за Юга...

При което естествено го питали:

— А какви са именно неговите идеи?

И това бивало всичко. Кларънс им казвал: този човек, полковник Девриз (за точния му чин вече не се тревожел), така се е привързал към негрите, след като ги е командувал в боя, че на два пъти доброволно се връща на фронта, възможно е дори тук-там да е понатиснал (понеже всеки ще признае, че е дал много повече от своя полагаем се принос в борбата за отечеството и демокрацията и че има — нещо повече: спечелил си е — пълното право да спре дотам), за да се върне отново на бойните линии, та да е пак заедно с негрите; рискувал е там живота си, за да спаси един негър, а след това пък друг негър е спасил неговия. Човек храбър (не отбеляза ли и не призна ли това държавата и неговият народ с всички тия медали, които му даде, включително и най-високия?), човек честен (нали орденът се дава и за чест, нали в условията да го получиш фигурира и честта?), какъв курс би могъл, би се осмелил да избере, след като вече е станал член на един Конгрес, който и така гласува закони, събарящи завинаги нормалните и естествени (естествени ли? Та те са издигнати и узаконени от господ-бога!) граници между белия човек и чернокожия? И така нататък. И това било всичко; както казваше вуйчо му, Кларънс бил вече избран, околията и окръга нямало защо да си харчат средствата за избори и за преброяване на гласовете; почетният орден, закачен от държавата на Девриз, загдето е пожертвувал живота си в името на принципите, на

които тази държава е съградена и благодарение на които съществува, завинаги бе подронил шансовете му да служи на същия този Конгрес, който го беше наградил.

— Виждаш ли? — казал на Ретлиф вуйчото на Чарлз. — Не можеш да го биеш.

— Тоест дори ти не можеш нищо да измислиш? — рекъл Ретлиф.

— Разбира се — отвърнал Гейвин. — Освен да го поддържаш.

— Кого да поддържаш? — любопитствувал Ретлиф.

— Това е най-ефикасният и най-старият принцип — да, без съмнение първият, най-първият, още от онзи смътен ден, когато двама пещерни човеци се съюзили против третия — именно този от всички политически принципи.

— И да го поддържаш? — попитал Ретлиф.

— Добре де — казал вуйчо му. — Каж ми ти тогава. Веднага ще те подкрепя.

Гейвин разказваше как Ретлиф попримигал:

— Положително има нещо по-просто. Задачата е проста и ясна: трябва да има прост и ясен отговор Кларънс иска чисто и просто да бъде избран за Конгреса, но му е все едно как. И за ония, които чисто и просто не искат да го пуснат в Конгреса, трябва да има някакъв прост и ясен начин да кажат „не“, все едно как.

— Добре де — рекъл отново вуйчо му. — Изнамери го ти, аз ще те подкрепя.

Но очевидно и за Ретлиф задачата не беше тъй проста и ясна: така бе само за Кларънс. Вуйчо му казваше, че оттук нататък Кларънс дори не се нуждаел от предизборна агитация. Сега не му оставаше нищо, освен да се изтъпани на трибуната по време на пикника при мелницата на Варнър, колкото да се увери, че навършилите двайсет и една години, след като Уил Варнър за последен път им е обяснил за кого да гласуват, ще могат да разчетат думата „Сноупс“ върху избирателната бюлетина. Всъщност Девриз трябваше в това време да се откаже и вуйчо му дори разправяше, че според някои хора трябвало да го направи. Но как би могъл да се откаже той, човекът с медалите (пет или шест на брой) за мъжество и храброст, намиращи се в куфара му на тавана или там, където е решил да ги държи? И сякаш нищо не се е случило, Девриз пристигна в Джеферсън, в собствения избирателен район на Кларънс, и произнесе реч. Но там именно беше

цялата работа. Не бяха се върнали още достатъчно от войниците, които знаеха какво значи един медал. И макар изборите да бяха насрочени чак за следващата година, никой още не можеше да предполага, че японците ще клекнат до края на тази. За останалите — за родителите им, за разните четвърти братовчеди и тям подобни, на които войниците бяха пратили изборните си пълномощни, Девриз бе само един негролюбец, когото правителството на янките е наградило именно за това. По-точно, пусна се новата приказка, че Девриз получил медала на Конгреса, защото, когато трябвало да избира кого да спаси — един негър или едно белокожо момче, — избрал негъра, а бялото момче оставил да загине. Вуйчото на Чарлз казваше обаче, че слухът не бил пуснат от Кларънс: в това отношение трябвало да му се отдаде нужната справедливост. Не че Кларънс би се отказал от такова нещо: сега той просто не се нуждаеше от това допълнително оръжие, и то не защото се е занимавал твърде дълго с политика, а просто защото, бидейки Сноупс цял живот, знаеше, че само един глупак ще даде два долара за един глас, когато може да го купи за петдесет цента.

Ще да е било дори малко печално: да се окаже, че човекът е бил сразен предварително от същия онзи медал, който сега не му дава възможност да се откаже от борбата. Та и повече от печално. Вуйчо му Гейвин казваше как накрая дори онези, които никога не са имали протеза и ако им потръгне, никога нямаше да имат, почнали да се досещат какво ли ще е да имаш, да трябва да живееш с изкуствен крак и на всичкото отгоре да стоиш и да ходиш с него. Девриз не оставаше в автомобила си на площада, не спираше и по пътищата, за да може в това време, стърчащи на крак вместо него, да го наобиколят жителите, неговите избиратели, а той само да протяга ръка — да му я стиснат и после да го изслушат, какъвто беше от незапомнени времена успешният предизборен трик на Кларънс. Вместо това той тръгваше сам, поклащайки този мъртъв механичен израстък или изпъвайки го така, че да може по цял час да стои на трибуната и да говори със съзнанието, че трябва да спечели гласовете, които, както сам вече знае, е изгубил, мъчейки се да не даде повод по лицето му да отгатнат свирепата болка в натъртения осакатен крак. Най-сетне, според Гейвин, дори онези, които щяха да гласуват за него, взеха да се ужасяват от необходимостта едновременно да го гледат и също така да крият от лицата си своята догадка; стигна се до момент, когато им се

допяваше всичко да свършва по-скоро, провалът да е вече факт и ако може самите те да го ускоряват, да го пуснат да си отиде у дома, да захвърли металическия крак, да го натроши и унищожи, та да си остане обезобразен, но поне спокоен.

Тогава наближи денят, когато чичо Били Варнър устройваше своя предизборен пикник, на който по традиция се изказваха всички околийски кандидати за служба околийска, щатска или държавна; — сега именно Кларънс трябваше публично да оповести кандидатурата си и те всички, както казваше вуйчото на Чарлз, се хванаха дори за тази сламка: кандидатира ли се Кларънс за Конгреса, Девриз ще почувствува може би, че трябва да изтегли името си от кампанията и така да се спаси поне от поражение.

Само че това не се наложи. Обедът беше изяден и ораторите се събраха около трибуната, но самият Кларънс липсваше; малко покъсно се пусна дума, че напуснал пикника, а на следващото утро цялата околия знаеше не само че се е оттеглил от изборната борба за Конгреса, но и че с публична декларация изобщо се отказва от всякакъв обществен живот. Този път шега нямаше, защото вестта излезе не от Кларънс — сам старецът Уил Варнър съобщи, че с Кларънс е свършено. Това беше през юли 1945 година; година след това, когато изборите за Конгреса съвсем наближиха, свършено беше и с японците и Чарлз, както и повечето от ония, които знаеха какво означава един медал, се прибраха по домовете си да пуснат лично гласа си. Но те просто увеличиха мнозинството в полза на Девриз; сега той вече нямаше нужда от медала, тъй като Ретлиф бе успял да отстрани Кларънс. Дойде септември, Чарлз си беше в къщи, а на другия ден вуйчо му спипа Ретлиф на площада, отведе го в кабинета си и каза:

— Добре. Кажни ни сега какво точно стана на пикника в онзи ден.

— На кой пикник и в кой ден? — попита Ретлиф.

— Знаеш какво искам да кажа. На пикника при чичо Били Варнър, когато Кларънс Сноупс се оттегли от кампанията.

— А, за тогава ли? — рече Ретлиф. — Че защо, може да се каже, всичко бе пръст божи, разбира се, с известна помощ от страна на двамата близнаци, сестрини синове на полковник Девриз.

— Да — досети се вуйчо му, — и за това също: защо му е трябвало на Девриз да води сестра си и цялото й семейство чак от

околия Къмбърленд: да го чуят как започва една кампания, която всеки знае, че е загубил?

— Тъкмо там е пръстът божи, за който ви споменах — рече Ретлиф. — Защото как иначе щеше полковник Девриз да научи в Къмбърленд, че зад воденицата на чичо Били Варнър съществува един стар и запуснат гъстак от дрянове, нали?

— Стига, стига — каза вуйчо му. — Гъстаци, близнаци. Остави това, а почни от началото.

— Близнаци като близнаци, а гъстакът — предимно кучешки гъстак — рече Ретлиф. — Вие двамата с Чик много естествено знаете какво е това близнаци... Щях да кажа, че, разбира се, знаете и какво е кучешки гъстак. Но ми дойде, че не знаете, тъй като и аз не бях чувал за такова нещо, докато с очите си не го видях: растат нагъсто дрянове, ясени, габровници, дъбчета точно на брега над Варнъровата вада за удобство на клиентелата, както е в градските хотели, дето винаги държат по едно отворено шише с мастило до масата за писане, та комуто дотрябва...

— Почакай — рече вуйчо му. — Дрянов гъстак. Продължавай оттам нататък. Ако ти не си, то аз тази сутрин, да допуснем, съм зает.

— Нали се мъча да ви разкажа — продължи Ретлиф. — Оказа се, че този гъстак представлява кучешка спирка. Кажи го нещо като кучешка поща. Всяко куче от втори участък минава оттам поне веднъж дневно, да не говорим, че няма псе в избирателния окръг и най-вече в нашата околия, което най-малкото един път в живота си да не е вдигало крак и да не си е оставяло визитната картичка на това място. Нали знаете: събират се две кучета, пристигат в тръс, помирисват, а куче номер едно вика: „Човек да стана, ако тук не е минавал онзи старец с отрязаната опашка Блутик от Уайотов брод! Какво според тебе ще е дирил насам?“ А номер две му отговаря: „Не е той. Това тука е от онази муцуна, дето Рес Гриър я смени за половин ден работа от Солън Куик, когато сковаваха покрива на църквата, не помниш ли?“ Номер едно обаче вика: „Не. Муцуната дойде после. Това си е от Блутик, от брода. Мислех, че след онова, което му направи полуеърдейлт на Литълджон, ще го е страх да идва насам.“ Ето, такива работи, нали знаете...

— Ясно — рече вуйчо му. — Продължавай.

— Това е всичко — каза Ретлиф. — Просто един от политическите пикници на чичо Били Варнър, предназначен за, така да се каже, избрани дебютанти, на които се стичат хора от четирийсет мили в радиус, кой кандидат, кой гласоподавател, един дошъл с камионетка, друг го довели, трети пък, като не е имал друго подръка, впрегнал мулетата; тълпят се независимите избиратели около гъстака, а сенаторът Кларънс Игълстоун Сноупс циркулира сред тях и чака да му дойде редът, че да застане на трибуната и нагледно да им обясни къде трябва да си поставят хикса. Знаете: всичко мирно и тихо, най-обикновено и законно, както обикновено. И изведнъж се появява някакъв безимен и прикрит мошеник, не бих казал подлец, защото може да е бил и самият полковник Девриз, тъй като е очевидно, че няма кой друг да знае кои са тия двама близнаци, още по-малко какво дирят тук чак от Къмбърленд; а и не само да познава тъкмо тия две момчета, но, така да се каже, същевременно да познава и кучешката спирка в горичката. Та този неизвестен и потаен човек, който и да е бил, взима, та подхвърля на момчетата какво ли ще стане, ако двама души, колкото тях големи, изпъдят кучетата от гъстака и нарежат един наръч клони, само че малко по-ниско от мястото, където псетата ги подмократ, и след това се промъкнат някак си зад сенатора К. Игълстоун Сноупс, когато се намери да говори, и съвсем леко, без да го смутят, да отъркат влажните клони по крачолите на панталоните му. Съвсем леко, никого да не смутят, защото явно нито Кларънс, нито някой друг от останалите не успя да забележи първите десетина псета, додето по едно време Кларънс по всяка вероятност усети, че крачолите му мокреят, взе да му става хладно и надникна през рамо; какво да види: с едното око мярва редица чакащи кучета, дошли да решат политическата му съдба, а с другото вече се втурва към най-близкия автомобил или камионетка, където може да се укрие зад вдигнатото стъкло, а зад него опашката от правостоящи клиенти расте и заприличва на възловата опашка на хвърчило. Най-после се бухна в един автомобил, тръшна вратата и вдигна стъклото, а ония ми ти кучета, горките, обикалят около автомобила като писаните кончета и лебедите-лодки на панаирджийските въртележки, с тази разлика, че кучетата подтичваха по на три крака, заредени, така да се каже, дръпнали петлото и прицелващи се. Накрая някой откри собственика на колата, взе от него ключовете и откара Кларънс у дома му, като едва

на втората миля успял да остави по-далече зад себе си последните кучета. Като стигнали най-сетне в двора на бившия сенатор, където той бил вече в безопасност, защото очевидно и псетата на Сноупс също са били на пикника, някой влязъл в къщата и донесъл чифт сухи панталони, та бившият сенатор се преобул в автомобила. Точно така. Бившият сенатор, защото дори и със сухи панталони той вече не се върна на пикника: изглежда, е пресметнал, че и така дори пак рискува, а и напрежението няма да е малко. Че нима не е напрежение хем да не забравиш, че трябва да се оттеглиш от политическия спорт, хем през цялото време да се озърташ през рамо да не си спомни някое куче физиономията ти, нищо, че панталоните ти миришат на чисто и безинтересно.

— Да пукна! — рече вуйчо му. — Много е просто. Не го вярвам.

— Според мен направил си е сметката, че да убеждаваш народа да гласува за тебе и в същото време да стоиш на един крак и с другия напразно да подритваш разните му кучета, е вече нещо твърде много, за да се приеме дори и от избирателите в Мисисипи.

— Казвам ти, не вярвам — каза вуйчо му. — Дори ако всички на пикника са видели и разбрали, това пак няма да е достатъчно, за да го накара да се откаже. Не каза ли ти ей сега, че почти моментално го вкарали в една кола и го отвели? — Вуйчо му замълча. Вгледа се в Ретлиф, а той примигваше спокойно насреща му. — Или може би...

— Именно — рече Ретлиф. — Такова беше условието.

— Какво условие? — попита вуйчо му.

— Вероятно нещо във връзка с този неизвестен и простоват мошеник — рече Ретлиф. — Тъй или иначе, някой е поставил условието, че стига сенаторът Сноупс да се оттегли от тия избори за Конгреса, хората, които са видели симпатизиращите на Девриз кучета, тутакси всичко ще забравят, а ония, които не са видели, никога няма и да научат.

— Та той и с това щеше да се справи — рече вуйчо му. — Кларънс Сноупс да се спре и да миряса, защото няколко кучета вдигнали крак отгоре му? Не, по дяволите, той така ще направи, че и картоните на бесните кучета в Йокнапатофа ще преброят като гласове на отсъстващи.

— А, ти имаш пред вид Кларънс — каза Ретлиф. — Пък аз си помислих, че говориш за чичо Били Варнър.

— Какъв чичо Били Варнър? — учуди се вуйчо му.

— Точно такъв — каза Ретлиф. — Изглежда, този простоват мошеник е отишъл именно при самия чичо Били. Във всеки случай, тъкмо чичо Били обяви още същия следобед, че сенаторът Кларънс Игълстоун Сноупс е оттеглил кандидатурата си за Конгреса; и както се вижда, чичо Били тъй и не уведоми самия сенатор за това. Е, да, на чичо Били му казаха същото, което и ти сега ми разправяш: как това изобщо няма да се отрази на Кларънс по-нататък, послужиха си дори с твоите думи относно предизборната тактика на кучетата, само че с по-силни примери. Но чичо Били рече: „Не, този Кларънс Сноупс във втори участък за никакъв няма да се кандидатира.“ — „Но нали той не е кандидат само на втори участък? — викат му те. — Сега нали и на Йокнапатофа не е дори кандидат? Нали ще го избира цяла една осма от щата Мисисипи?“ А чичо ви Били им казва: „Пикая аз и на сто осми от Мисисипи и от Йокнапатофа! Няма да позволя аз втори участък и Завоя на французина да се представляват тук и там от един тип, когото и едно случайно псе не може да различи от стълб на стобор!“

Вуйчо му не отделяше очи от Ретлиф. Всъщност наблюдаваше го от известно време.

— Значи, този неизвестен нахалник, за когото ми говориш, е познавал не само близнаците — племенници и кучешкия гъстак, ами и стария Уил Варнър.

— Така изглежда — рече Ретлиф.

— И работата е станала — каза вуйчо му.

— Така изглежда — повтори Ретлиф.

Чарлз и вуйчо му изгледаха Ретлиф, седнал спокоен и спретнат, примигващ, благ и непроницаем в една от своите чисти сини ризи, които си шиеше сам и на които никога не слагаше вратовръзка, макар че, както знаеше Чарлз, вкъщи държеше две, за които бе платил на Алановна по седемдесет и пет долара в ония дни, когато заедно с вуйчо му бяха ходили в Ню Йорк за сватбата на Линда Сноупс; изобщо не беше ги връзвал.

— О, Цинцинате! — рече вуйчо му.

— Какво? — попита Ретлиф.

— Нищо — каза вуйчо му. — Просто се питах кой ли ще е бил този, който е казал на близнаците за гъстака.

— Защо, предполагам, че полковник Девриз — отвърна Ретлиф. — Боец от войната с толкова медали, с тригодишен опит с разни там германци, италианци и японци: какво е за него да измъдри някой незначителен стратегически ход в политиката?

— Онези бяха обикновени поклонници на смъртта, разпасани садисти по рождение — рече вуйчо му. — А този тук е роден, отгледан и трениран американски политикан на провинциално равнище.

— И те, и той може да не са толкова опасни, стига само човек да не си затваря очите и по най-ефикасен начин да върши онова, което е по силите му — каза Ретлиф. След това додаде: — Е? — и се изправи, слаб и спокоен, безупречно благ, изцяло непроницаем, и се обърна към Чарлз: — Помниш ли, майоре, ония безкрайни овесени поля в Завоя под пасбището на чичо Били? Казват, че миналата зима било пълно с диви гъски. Защо да не се вдигнеш, като открият сезона, да удариш пет-шест? Смятам, че чичо Били ще ни разреши.

— От сърце ти благодаря — каза Чарлз.

— Разбрахме се, значи — каза Ретлиф. — Довиждане, господа.

Сега Чарлз се вгледа във вуйчо си, който притегли лист хартия и взе да пише, но не бързо — по-скоро крайно съсредоточен и погълнат.

— И така — почна Чарлз, — да отворим кавички: „Сега е ваш ред, на младите“, кавичките се затварят. Предполагам, че е било така, нали, и в онова лято на трийсет и седма, когато ние, моралистите, се помъчихме да провалим и самия Рузвелт, за да си осигурим един Кларънс Сноупс.

— Довиждане, Чарлз — каза вуйчо му.

— Защото, да отворим кавички. „Това не е наша работа. Ние сме твърде остарели, уморени сме, изгубихме вярата в себе си...“

— Стига глупости! — рече вуйчо му. — Казах довиждане.

— Да, сър — каза Чарлз, — още минутка. Защото, отварям кавички, „Съединените щати, Америка, са най-великата страна в света, стига да можем и занапред да си позволяваме това“. Затварям кавичките. Само че вместо „да си позволяваме“ нека се чете „да разчитаме на бога“. Тъй като именно той ви спаси този път, използвайки за свой пръст кого? Разбира се, В. К. Ретлиф. Само дано другия път Ретлиф не се е запилял някъде да продава я шевни машини, я радиоапарати. — Действително сега Ретлиф беше представител и на една радио фирма и носеше апаратите в същата кукленска къщичка,

монтирана върху камионетката му, в която се возеше и мострената шевна машина; след две години върху миниатюрната къщичка щеше да щръкне и миниатюрна телевизионна антенка. — Тогава господ може да не успее да го стигне с ръката си навреме. Необходимо е, значи, да свикнем да вярваме в бога, без да зависим от него. Или по-точно, така да подредим нещата, че за известно време той да разчита на нас. Тогаз ще му е по-лесно и няма да се изтощава едновременно да е навсякъде. — Вуйчо му го изгледа и Чарлз изведнъж си помисли: *Разбира се, обичал съм и баща си, но татко просто ми говореше, а вуйчо Гейвин ме слуша, независимо колко глупаво в края на краищата и на мен ми звучи това, което казвам, изслушва ме, додето млъкна, а после ще ми рече: „Абе аз не знам какво ще излезе, но знам един чудесен начин да проверим. Да опитаме.“ Не ТИ да опиташ, а НИЕ да опитаме.*

— Да — каза вуйчо му, — и аз мисля така.

---

[1] По името на римския пълководец Луций Квинкций Цинцинат (V в. пр.н.е.). — Б.пр. ↑

[2] Хюи П. Лонг (1893–1935) — амер. юрист и брутален политик. — Б.пр. ↑

По времето, когато Ретлиф елиминира Кларънс и го принуди да се върне към частния живот в Завоя на французина, в Джеферсън от две години вече живееше нов Сноупс. Така Джеферсън си оставаше верен на онова, което вуйчото на Чарлз наричаше съотношението или проблема на Сноупсовци.

Този беше съвсем нов, ерген, на име Орест, за по-кратко наричан Рес. Точно така, Орест. Дори Гейвин, вуйчото на Чарлз, не знаеше от къде на къде. Той разправяше на Чарлз как още в 1943 година градът изведнъж узнал, че Флем Сноупс притежава и остатъка от имението на Компсънови. А той не беше голям. Говореше се, че те продали значителна част още в 1909 година (на този парцел се изгради общинското игрище за голф), за да пратят най-големия си син, Куентин, да следва в Харвардския университет, където, в края на първата година, той се самоуби; преди около десет години най-малкият син, идиотът Бенджи, подпали себе си и къщата и изгоря в останките ѝ. Всичко това стана, след като Куентин се удави в Харвард, бракът на сестра им Кандейси се разби и тя изчезна неизвестно никому къде, а нейната дъщеря, също Куентин, чийто баща никой не познаваше, се смъкна една нощ по улука и забегна с някакъв цирк; тогава средният син Джейсън реши най-после да се отърве от Бенджи и придума майка си да го изпратят в приюта, но от това нищо не излезе, защото, според Джейсън, майка му циврела и плакала и той накрая вдигнал ръце, довеждайки Бенджи обратно у дома, където, разбира се, не изтекли още две години, Бенджи не само се самозапали, но и напълно унищожи къщата. Джейсън тогава изтегли застраховката, взе назаем още малко пари срещу вече празното място и построи на главната улица недалече от площада нова тухлена къща, в която се прибра с майка си. Празното място обаче се оказа ценен участък — Джеферсън бе започнал вече да го заобикаля от всички страни; всъщност игрището за голф още в 1929 година бе изместено в извънградския клуб, а Джейсън Компсън изкупи стария си парцел. Това никой не изненада. Още като ученик Джейсън бе захванал да чиракува след часовете и в

събота в железарския магазин на стария чичо Айк МакКаслин, още тогава управляван от един човек на име Ърл Триплет, когото чичо Айк бе довел отнякъде — всички предполагаха, че или от ловните полета, или от езерата в Делтата, тъй като именно по тия места чичо Айк прекарваше по-голямата част от времето си. По тази причина за града не бе изненада да приеме, че Триплет отдавна и безболезнено е изместил чичо Айк от търговията му, въпреки че чичо Айк все така висеше в магазина, когато не е на лов или риболов, като без съмнение Триплет продължаваше да продава амуниции и рибарски принадлежности. Несъмнено градът допусна, че и Джейсън върши същото, когато на свой ред измести Триплет и го прати обратно при неговите еленови укрития, въдици и серкмета за кленове.

Тъй или иначе, фактически Джейсън Компсън сега представляваше фирмата на МакКаслин за търговия с железарски стоки. Ето защо никой не се учуди, когато се разчу, че Джейсън е прибавил към първоначалното семейно имение и онази част, която баща му бе пожертвувал, за да прати по-големия му брат в Харвард — едно учебно заведение, което Джейсън презираше, тъй като според неговите разбирания, всяко учебно заведение след десеткласното училище е просто убежище за неспособните и боязливите. Вуйчото на Чарлз споделяше, че най-много се изненадал, когато отишъл веднъж в съда, прегледал книжата и установил, че макар Джейсън да е платил очевидно в брой за изоставеното игрище, той не е погасил ипотеката върху останалата част от имота, от която бе взел парите за постройката на новата къща, изплащайки обаче в банката на Флем Сноупс най-акуратно всички лихви, очевидно възнамерявайки да ги плаща и занапред. Така беше до Пърл Харбър. Почти да повярва човек, че в японския парламент Джейсън има свой верен, напълно надежден агент. А през пролетта на 1942-ра — също такъв доверен и надежден шпионин и в правителството на САЩ; вуйчо му казваше, че ако слушаш Джейсън, не може да не се убедиш не само в неговата предварителна и непоколебима информация, че в Джеферсън ще бъде разположено учебно-тренировъчно летище, но и в неговата непоколебима увереност, че то ще се намира именно на старото игрище за голф; вуйчото на Чарлз казваше, че по това време никой в Джеферсън не е разбирал от летища и дори не се е замислял по въпроса; ето защо всички на драго сърце повярваха на Джейсън, че

щом една поляна е достатъчно широка за топките на голфа, тя ще е достатъчно широка и за приземяването на самолетите.

Важното е, че който трябва, му повярва. А това беше Флем Сноупс, председателят на банката, притежаваща ипотеката върху другата половина от имотите на Джейсън. Вуйчо му Гейвин подхвърляше, че цялата работа много напомняла покер на две ръце, когато и двамата са разбрали, че държат по един ас и по взаимно съгласие са обявили останалите два аса за бити карти. Според Гейвин никой фактически не е знаел какво е станало. Знаели са само онова, което им е било известно за Джейсън Компсън и Флем Сноупс; Гейвин разправяше, че сигурно ще е дошъл момент, когато Флем, съзнаващ, че в никакъв случай не разбира повече от летища от Джейсън, е изпитал ужасяващото съмнение, че може би и от пари не разбира колкото него. Ето защо Флем не е можел да рискува и да остави Джейсън да тегли още една карта, а след това и да утрои залога; видял се е принуден да поиска откриването на картите.

Или (казваше Гейвин) може би Джейсън е смятал така. И просто е размахвал въображаемото летище по площада, за да внуши на мистър Сноупс, че трябва да предприеме първата стъпка. Което очевидно Сноупс е сторил: той протестира полицата, която банката му държеше върху ипотеката на Джейсън. Всичко бе сторено, разбира се, по приятелски и миролюбив начин, както и самият Джейсън бе очаквал: той бе поканен в частната задна стаичка в банката, където му бе казано:

— Съжалявам за всичко това не по-малко от вас, мистър Компсън. Но нали разбирате, когато нашата страна води война за собственото си съществуване, за живота си, в двата края на земното кълбо, дълг и висша чест за всеки гражданин е да даде и своя скромнен принос за тази борба. Нашият директорски съвет смята, че всеки цент от ресурсите на банката трябва да се вложи в дела, пряко отнасящи се до нашите военни усилия.

Именно това искаше и Джейсън:

— Но разбира се, мистър Сноупс. Всеки патриотичен гражданин ще се съгласи с вас от все сърце. Особено когато се касае до едно пряко военно начинание именно тук, в Джеферсън, като например това летище, за което, доколкото разбирам, контрактът ще се сключи веднага щом се оформи собствеността на земята. — При което назова

своята цена за бившето игрище за голф, от която сума естествено ще се изплати и полицата. Или, ако пък мистър Сноупс и неговият съвет от директори предпочитат, той, Джейсън, би посочил една обща сума за цялото имение на Компсънови, включително ипотеката, давайки по този начин възможност на директорите или на друга някоя патриотична гражданска организация, представляваща града, сама да влезе в преговори с правителството по отношение на летището; Джейсън би си запазил само правото да се надява, че готовият аеродром ще носи името „летище Компсън“, не в негова чест, а понеже смее да вярва, че семейството му е изиграло някаква роля в историята на Джеферсън, от която няма основание да се срамува, давайки един губернатор и един бригаден генерал, стига само да се приеме, че това има смисъл да се увековечава. Според вуйчото на Чарлз, Джейсън бе достатъчно хитър (по свой начин), за да съобрази, че човек като Сноупс, който бе пръснал толкова пари, за да впишат името му в мраморния надгробен паметник на невярната му съпруга, ще даде още малко, за да кръсти на свое име и едно летище.

Или поне така си мислеше Джейсън. Защото през януари 1943-та Джеферсън научи, че мистър Сноупс — не банката, а частното лице мистър Сноупс — е вече собственик на Компсъновото имение. Сега, по думите на вуйчо му Гейвин, в тържеството си Джейсън почна да разкрива по малко картите си. Но кой ли би могъл истински да го осъди за това, след като никой досега, извън италианския синдикат за мраморни изделия, но бе успял да продаде на Флем Сноупс нещо така аморфно като престиж? А италианците всъщност му продадоха репутация, която за него бе не лукс, а необходимост. Сега Джейсън наричаше стария си имот „летището Сноупс“ и дори (както разказваше вуйчото на Чарлз) издебваше от време на време мистър Сноупс от засада, спираше го на улицата пред достатъчно свидетели и питаше как върви строежът на обекта; това той вършеше, след като дори онези, които нямаха и представа какво може да представлява едно летище, бяха вече разбрали, че такова тук няма да се прави, тъй като властите се бяха вече спрели на по-равната прерия източно и близо до Колъмбъс и на съвършено равните земи в Делтата западно и близо до Грийнвил като на едничкия приемлив терен за учебни летища. Джейсън взе да съчувствува на мистър Сноупс, произнасяйки дълги публични тиради срещу глупостта на правителството: как фактически мистър Сноупс се

движи далеч преди своето време и че неизбежно, с продължението на тази война, когато всички трябва да пристягаме коланите още повече, неговото схващане за летище, разположено на хълмове, ще бъде признато за единственото най-практично и ще се разчуе по цял свят като „Аеродромна система Сноупс“, тъй като според него пистите, които иначе трябва да бъдат една миля в дължина, ще могат да се скъсят наполовина, защото с булдозери хълмовете направо ще се изравнят и така ще се използват и двете страни на пистата — едната за излитане, другата за кацане, а самолетите ще пълзят като муха върху карта за игра, пъхната в пукнатина.

А може би — според Гейвин — Джейсън бе почнал да си подсвирква за кураж в тъмното, мъчейки се да каже „не“ в ужас пред страшното откритие, макар и вече твърде късно. Джейсън бе хитър по свой начин, бе използвал хитростта си доста ефикасно, за да се намира сега там, където е, без външна помощ и без особено да рискува. Много бе възможно още с подписването на договора за продажбата и дори преди осребряването на чека да му е станало ясно, че и Флем Сноупс бе използвал хитростта си доста ефикасно — та как иначе щеше да е председател на банка, почвайки от капитал много по-малък от неговия (на Джейсън) — той поне разполагаше с къща и със земя, а Флем — само с жена. Може би Джейсън бе открил с помощта на някакво предчувствие, с каквото го бе осенил дяволът, общият им господар, че Флем Сноупс не иска и няма никакво намерение да строи летище на имота; че само той, Джейсън Компсън, е бил човекът, който е предполагал, че като страничен продукт на войната, едрите собственици завинаги ще бъдат осъдени и принудени да произвеждат и да изразходват самолети, танкове и оръдия; само че Флем Сноупс е имал по-точни съображения. Флем Сноупс знаеше, че самолетите, танковете и оръдията сами изразходват себе си, самоотричат се с вроденото си остаряване, че истинският страничен продукт на войната, който се самоувековечава и самопроизвежда и ще надделее, за да продължи да се умножава във вечността, са децата, раждаемостта, площта, върху която трябва да се издигат стени, които да ги пазят от времето и студа и да дават подслон на техните растящи отпадъци.

Твърде късно обаче. Защото сега Сноупс бе собственик на всичко и не му оставаше нищо друго, освен да седи със скръстени ръце и да

чака самоизтощението на самата война. Нямахте да има никакво значение дали Америка, тоест Джеферсън, ще я загуби или спечели; и в двата случая населението щеше да се множи и дали държавата, дали някой друг, трябваше все пак някой да го приютява, а жилищата трябваше да се възправят някъде и на нещо — на онзи именно къс земя, проточил се на четвърт миля в двете посоки, с изключение на малкото владение в единия му ъгъл, собственост на един капризен старец на име Медоуфил, с когото Флем Сноупс щеше да се справи за десет-петнайсет минути, стига само да му дотрябваше и това парче земя, която още преди Пърл Харбър бе вече задмината и заобиколена от града. Ето защо следващата постъпка на Джейсън никого не изненада; вуйчото на Чарлз казваше, че единствено изненадващ бил фактът, че Джейсън е избрал да подкупи именно него, Гейвин Стивънз, било да открие някаква нередовност в акта, с който е прехвърлил имотите на мистър Сноупс, било, ако той, Стивънз, не намери такава, поне да вземе да я съчини. Джейсън сам отговорил на тези въпроси:

— Дявол да го вземе, нали за вас говорят, че сте най-подготвеният адвокат в тази област? Не само Харвард, ами и онзи германски град...

— Значи, ако Харвард не помогне да измъкнете обратно имота си от Флем Сноупс, ще трябва да се намеси и Хайделберг? — казал вуйчо му. — Махайте се, Джейсън!

— Ясно — казал Джейсън, — сега, след като се оженихте за пари, можете да си позволите и малко добродетелност.

— Казах да се махате, Джейсън — рекъл вуйчо му.

— О'кей, о'кей — отвърнал Джейсън. — Сигурно някъде ще намеря, адвокат, който няма толкова пари в банката на Флем Сноупс, за да се страхува от него.

Впрочем Джейсън Компсън не се нуждаеше някой да му каже, че Флем Сноупс ще купи от някого права, допускайки в договора да има грешка или нещо друго, което би го направило уязвим. Но Джейсън продължаваше да опитва; вуйчото на Чарлз разправяше как Джейсън непрекъснато се мъчел да изрови някакъв способ, какъвто и да е той, само и само да анулира или поне да разклати собствеността на Сноупс, изгаряйки от нещо като студена и неуморна злоба, подобно на евангелист, който открива, че друг проповедник го е изместил и зад гърба му вече е спечелил клиента или пациента, над когото цяло лято е

работил; или подобно на измамник или джебчия, който е бил ограбен от друг измамник и джебчия. Но се проваляше всеки път: правото на Сноупс над цялото Компсъново имение си оставаше, тъй че накрая Джейсън се предаде; тази същата седмица този същият Уот Сноупс, който преди двайсет години бе превърнал старата къща на де Спейн в предвоенния по стил дворец на Флем, отново се появи и преустрои кабриолетния сайвант на Компсънови (той бе отдалечен от къщата и Бенджи не успя да го подпали) в малка двуетажна резиденция, в която месец по-късно се нанесе новият за Джеферсън Сноупс, Орест. И не само като агент на Флем Сноупс, та бидейки на място, да предотвратява машинациите, които Джейсън все още би могъл да изнамери или измисли. Защото до лятото Рес бе вече разделил с огради прилежащата земя на по-малки участъци и сега се занимаваше с покупка и продажба на долнопробни говеда и свине. По това време той вече водеше активна партизанска война със стареца Медоуфил, чиято овощна градина граничеше със свинарника на Рес Сноупс.

Старият Медоуфил бе известен в Джеферсън още преди войната: беше твърде подъл, за да е платежоспособен, и се отказа дори от спестяванията, идващи от дъскорезницата му. Притежаваше дъскорезница и търгуваше с дървен материал още година и нещо след като купи ъгълчето от имението на Компсън и построи там своята неелектрифицирана и неканализирана къща, след което продаде дъскорезната и се прибра в къщата с безцветната си отрудена жена и единствената си дъщеря; и след като на всички бе ясно, че един жив и здрав човек, който е зарязал своята дъскорезница, не може за нищо на света да ти извади един излишен долар — ни назаем да ти го даде, ни да му продадеш нещо за него — той посвети цялото си време да си спечели и задържи името на пръв злоправен скъперник в целия Джеферсън, а може би и в цялата околия Йокнапатофа.

Чарлз помнеше дъщеря му — едно тихо и скромно като мишле момиче, на което никой не обръщаше внимание, додето неочаквано в 1942 година тя завърши гимназията не само като първенец на своя клас, но и с най-високите бележки, писани някога някому, плюс стипендия от петстотин долара, предложена от председателя на Джеферсънската банка (не тази на Сноупс, а другата) в памет на единствения му син, пилот от военноморските сили, убит по време на една от първите тихоокеански битки. Тя отказа стипендията. Отиде

при мистър Холънд и му заяви, че вече си е намерила работа в телефонната компания и няма да има нужда от никаква стипендия, но затова пък ще поиска от банката заем в размер на петстотин долара срещу бъдещите ѝ заплати; притисната най-накрая, тя разкри причината, да си направи баня в къщи, разказвайки, че досега, зиме и лете, веднъж седмично, в събота вечер, майка ѝ нагорещявала вода на кухненската печка и напълвала едно кръгло поцинковано корито, поставено на пода наред стаята, и след това, в една и съща вода, се изкъпвали и тримата подред: най-напред бащата, после дъщерята и последна — майката. Тук вече мистър Холънд пое грижата в свои ръце и въпреки нечуваната свирепост на стария Медоуфил уреди в къщата им да се постави баня (старецът заявяваше, че няма да позволи външни и непознати лица да му се бъркат из къщата, но ако все пак не може иначе, ще иска парите да му се броят на ръка), след това осигури на Еси доживотна служба в своята банка.

При което, сега, когато едничкото му дете е не само осигурено, но и на дело допринася за семейния бюджет, старият Медоуфил стигна такива висини на безобразните си свирепства, за каквито сам дори не беше мечтал. Досега пазаруваше той: ще слезе всяка сутрин до града с една празна ютена торба, с каквито хранят конете, и ще почне пазарлъци в одимените магазинчета от задните улици, посещавани най-вече от негрите, за развалените и негодни остатъци храна, на които дори негрите гледаха с презрение. Останалата част от деня му минаваше не точно в притайване, но положително в изчакване: заставаше някъде по двора си в засада, да крещи и ругае празноскитащите кучета, които преминаваха през неоградения му имот, или момчетията, които бяха обърнали в игра обирването на няколкото нещастни и останали без грижа плодни дръвчета, които той наричаше своя овощна градина. Сега с това се свърши. Изчака точно една година, сякаш да се увери, че Еси наистина има постоянна работа. И тогава една сутрин, току след смъртта на една парализирана старица, негова съседка, той отиде и купи от семейството ѝ стола-количка, в който бе прекарала последните години, и още не изчакал да изнесат ковчега от дома ѝ, забута стола по улицата — тогава за последен път го видяха на него — и като се прибра, повече не стана. В началото впрочем не съвсем. Макар че сега, както казваше вуйчото на Чарлз, покупките правеше Еси, Медоуфил все още се показваше из двора, все

още ръмжеше и ругаеше момчетата или замеряше заблудените кучета (подръка винаги имаше купчинка камъни, като гюллетата, които подреждат до паметниците от войните). Но той вече не напусна собственото си владение и най-сетне, изглежда, завинаги се инсталира на стола, седеше в него като в стол-люлка до един прозорец, гледащ към зеленчуковата леха, която той вече никога нямаше да обработва, и хилавите овошки, които, било от вечен стипцалък, било от опърничавост, не напръска и не окопа нито веднъж, та да родят някой плод ако не за пазара, то поне за похапване.

След това Флем Сноупс даде възможност на Джейсън Компсън от много хитрост да изгуби наследствените си декари, а Рес Сноупс построи свинарник на границата с овощната градина на стария Медоуфил и с това направи от него нов човек. Защото момчетата можеха най-много от време на време да скършат някое клонче, а заблудените кучета — просто да изровят цветните му лехи, каквито той нямаше. Затова пък една ровеща свиня можеше да съсипе и обезплоди самата пръст. И така сега Медоуфил имаше вече основание да живее. Той временно дори напусна инвалидния стол — сега той щеше да му пречи, тъй като по цял ден следеше Рес и негъранадничар, които опъваха телената ограда по границата на имота му, наблюдаваше как изкопават дупката за всеки стълб и как после го поставят и трамбоват, след което отиваше и се хващаше за стълба с две ръце и го разклащаше, да опита колко е здрав, аха да изгуби свят, развикал се като луд подир Сноупс и помагача му, които опъват теловете:

— Опъвай, по-силно опъвай! Вие, майка му стара, да не мислите, че люлка закачате?

На което Рес Сноупс, човек изпит и смешно източен, с подигравателно пламъче в очите, ще му каже:

— Почакайте, мистър Медоуфил, не се безпокойте! Може ли да оставя един разсипан стар човек като вас, инвалид, да се катери по оградата с голи ръце? Имам намерение да ви поставя летящи врати, пък домързи ли ви да ги отваряте, лягайте долу и пълзете под тях. — А Медоуфил, вече загубил и ума, и дума, вика ли, вика:

— Само да посмеят тия прасета... Само да посмеят...

— Ами тогава хващайте ги — казва му Сноупс — и право в кухнята, в спалнята, където ви е най-удобно, затваряйте ги, пък аз,

съгласно закона за задържане на животните, ще ви плащам по един долар на парче. Всъщност това ще е чудесна и лесна работа за един стар и взел-дал господин с инвалидна количка... — като в този момент Медоуфил вече изпадаше в такова състояние, че Сноупс се провикваше към кухнята, от чиито прозорец или врата сивата му женица вече наблюдаваше, пърхаше с криле: — Най-добре елате и го вземете оттука!

И тя правеше това. Но на другия ден се почваше наново. Накрая обаче оградата бе готова. Най-малкото Сноупс не се мяркаше там, където Медоуфил би могъл да го псува: сега само свинете риеха и ровеха покрай новата ограда, която, поне засега, все още ги удържаше. Но именно засега, само до мига, когато ставаше твърде тъмно, за да се гледа в градината. Затова пък той имаше защо да живее, имаше за какво да става на сутринта, да се измъква бързешката от леглото, и почне ли мракът да изтънява — да дотичва до прозореца, за да се уверява, че нощта не го е излъгала и че под нейното прикритие не е изпуснал някоя влязла сред овошките свиня, та ако ще да стои буден и по двацет и четири часа и да дебне; имаше защо да сядна на стола и да се добутва до прозореца, за да види, че и тази нощ градината му не е била унищожена, че и тази нощ е бил пощаден. После роптаеше срещу минутите, които трябваше да изхаби на трапезата, похапвайки, защото така оставяше градината без охрана, но, разбира се, имаше пред вид наблюдение. Както казваше вуйчото на Чарлз, Медоуфил изобщо не се и тревожеше какво би сторил, ако види през прозореца, че някоя свиня е влязла във владенията му; Чарлз помнеше, че този дърт негодник се беше отчуждил от всичките си съседи, още преди да се престори на инвалид и да се настани в количката, тъй че нито един от тях не би си помръднал и пръста да изгони свинята вместо него или да направи за него каквото и да било, освен може би да скрие трупа му, ако (и когато) сивата и безропотна негова жена извършеше онова, което е трябвало да извърши преди много години: да му свети маслото някоя нощ. Медоуфил нито веднъж не бе и помислял какво ще направи със свинята. Нямаше и нужда. Може би за първи път в живота си той бе щастлив — казваше Гейвин: човек е щастлив, когато животът му е запълнен, а запълнен е онзи живот, в който си така зает всяка минута, че не ти остава никакво време да си спомниш за вчера или да изтръпваш за утре. Но това, разбира се, не можеше да продължава.

След време Медоуфил щеше да стигне до такава точка, че ако погледне някоя заран от прозореца и не види свиня в овощната си градина, той просто ще умре от непоносимото чувство за измамена надежда; а види ли някоя сутрин свиня, положително ще умре, защото за нищо друго не би му останало да живее.

Спаси го атомната бомба. Чарлз имаше пред вид, че най-последно японците се предадоха и сега войниците можеха да се върнат по домовете си от всички краища на света, обратно при жените, за които бяха почнали да се венчават, преди да е замряло ехото от първата бомба над Пърл Харбър, и за които се венчаваха оттогава, когато им се случеше да пипнат поне два дни отпуска — да се върнат по домовете си или при своите вече създадени семейства, или да се венчаят за останалите жени, до които не бяха успели да припарят, а парите, които получаваха срещу кръвта си, вече бяха в ръцете на правителствения жилищен фонд (вуйчо му Гейвин казваше: „Героят, който преди една година тичаше с ръчни гранати и пълнители за автоматите на първите огневи линии, сега тича с кошници мръсни пелени от държавните жилища за ветерани по страничните и задни улички.“) и сега Джейсън Компсън преживяваше страдание, каквото, както вероятно му се е струвало, нито един човек не само не би трябвало да изпитва, но и не би могъл истински да понесе. Защото, когато Чарлз се върна през септември четирийсет и пета, старият бащин имот на Джейсън бе вече подложен на прекрояване в малки парцели, на които се строяха стандартизираните кибритени кутии за ветераните; същата седмица Ретлиф пристигна в кантората, за да съобщи на Чарлз и вуйчо му официалното название на жилищния комплекс: „Предградие Юла“. Не предишното ликуващо и подигравателно „Летище Сноупс“ или „Разрушителна система Сноупс“ на Джейсън, а направо „Предградие Юла“, семейни гнезда на името на Юла. Чарлз не знаеше дали наименованието е било дадено лично от стария Флем Сноупс, но щеше да помни гримасата на вуйчо си, когато Ретлиф им донесе новината. Но дори и без това, Чарлз все предпочиташе да вярва, че за това се е сетил не Флем, а неговият строител и (както предполагаше градът) съдружник Уот Сноупс, може би защото Чарлз все така искаше да вярва, че има нещо, или поне едно нещо, което дори Флем Сноупс не е способен да направи, пък било то и по простата причина, че самият Флем никога не би се досетил да кръщава комплекса, тъй като за него

ще е все едно има ли име, или няма. Към Коледа мястото бе вече изпъстрено с малки, ярко боядисани девствено-нови кутийки, еднакви (и също толкова трайни) като пасти или като вафли, а бившите войници, моряци и морски пехотинци с протърканите си униформи, бутаци с една ръка детската количка и понесли на другата второто или третото, вече чакаха да се нанесат, едва ли не още преди последният бояджия да е смогнал да си прибере четките. А към Нова година бе набелязана и утвърдена нова пътна магистрала, която трябваше да премине покрай дългата страна на целия жилищен комплекс на мистър Сноупс, като щеше да включи и ъгъла, собственост на Медоуфил; тук пред Медоуфил се откриваха такива възможности за вълнение и занимавка, пред които обикновените щети от една свиня ставаха почти толкова незначителни, колкото преминаването на жаба или прелитането на птица. При това сега една от големите петролни компании пожела да купи ъгъла, където се срещаха имотът на Медоуфил и старото Компсъново (сега Сноупсово) имение — тоест една ивица от овощната градина на Медоуфил и граничещата с нея ивица от свинарника на Рес Сноупс, за да издигне там бензиностанция.

Само че старият Медоуфил не притежаваше дори тринайсет стъпки от ивицата земя, която петролната компания бе пожелала. Всъщност, както знаеше и целият град, нотариалният акт за тази земя не беше на негово име. В началните дни на втория Рузвелтов мандат той бе, естествено, сред първите, които поискаха помощ, за да узнае възмутен и с недоверчиво удивление, че дребнавата и бюрократична федерална власт абсолютно и категорично отказва да го признае едновременно и за сиромас, и за земевладелец. Тогава той се обърна към Гейвин, избирайки него сред останалите адвокати в Джеферсън само затова, защото той, Медоуфил, знаеше как за пет минути така ще разгневи Стивънз, че по всяка вероятност Стивънз ще се откаже да приеме какъвто и да било хонорар за съставянето на акта, с който той прехвърля целия си имот на своята деветгодишна (това ставаше в 1934 година) дъщеря. Той бе сгрешил само в изчисляването на времето, защото на Стивънз му бяха нужни една–две минути, за да стигне до точката на кипенето, което го отведе в кабинета на съдебния архивар, а там той откри, че в продавателното, издадено от бащата на Джейсън Компсън на Медоуфил, фигурира пасажът „На юг до пътя, известен като Фрийдъм Спрингз роуд, а оттам на изток покрай казания път...“

По времето, когато Медоуфил купи своя ъгъл, Фрийдъм Спрингз роуд представляваше един изровен, десет стъпки дълбок овраг, обрасъл с всякакъв шубрак, по който минаваше пешеходна пътека: един географски факт, значителен и неизбежен като Великия каньон, понеже всичко това ставаше преди ерата на булдозерите и скреперите, които почнаха не само да променят, но и да обезличават географията. А това значеше, че границата минава на тринайсет стъпки отсам същинската земемерна линия, по която Мохатаха, главатарката-матриарх на индианското племе чикасо, бе дала в 1821 година земята на Куентин Компсън. Вуйчото на Чарлз разправяше, че първият му етичен импулс бил да каже на стария Медоуфил как фактически той притежава тринайсет стъпки повече от земната повърхност, отколкото си е въобразявал, при положение, че уреди този въпрос, преди да се е сетил някой друг. Но каже ли това, Стивънз щял морално да се задължи да приеме от Медоуфил десет долара за справка по акта, ето защо решил едната морална подбуда да неутрализира другата и да остави справедливостта сама да възтържествува.

Такова беше положението, когато прокарваха земемерната линия за новото шосе, което трябваше да следва старата граница на чикасо, и Медоуфил откри, че неговият имот опира само до оврага, сиреч на тринайсет стъпки отсам шосето. Ярост е твърде меко понятие за състоянието, в което изпадна той, когато петролната компания поиска да купи неговата част от ъгъла, а той установи, че неговият смъртен враг, свиневъдът Сноупс, е собственик на тези тринайсет стъпки без никакъв по-ясен документ, поради което компанията няма да купи от него, от Медоуфил, нито метър земя. Разбира се, имаше и ярост, тъй като яростта от година насам бе нормалното състояние на Медоуфил. Но сега към нея се примеси и чувството на триумф. Нещо повече: жаждата за отплата и отмъщение. Отмъщение на Компсънови, които му бяха пробутали фалшиво продавателно, излъгвайки го да купува на вяра. Отмъщение на целия град, който години наред го бе дразнил със своите момчета и празносчитащи кучета; ще попречи на тази нова данъкоизяждаща промишленост (ако можеше да спре прокарването на новото шосе). Отмъщение на човека, който в продължение на година успя да разруши съня и редовния му стомах, постоянно заплашвайки го със своя свинарник. Той просто отказа да продава каквато и да било част от своята собственост, комуто и да е, при каквито и да са условия:

и тъй като неговият имот се намира пред този на Сноупс (без да се гледа ивицата от тринайсет стъпки), той ще отреже петролната компания от проектираната станция на ъгъла, почти така ефикасно, както ако бе поставил митнически пост, в резултат на което петролната компания отказа да купи и парцел от Сноупс.

Разбира се, както знаеше градът, Сноупс (Чарлз, естествено, имаше предвид Рес Сноупс) вече бе разговарял с Еси Медоуфил, на чието име бе издаден нотариалният акт. В града се знаеше и как му е отговорила: „Обърнете се към баща ми.“ Но Сноупс се намираше в невъзможна безизходица: неговият свинарник завинаги го беше наказал никога да няма лично вземане-даване със стария Медоуфил, да няма с него каквито и да било, дори за секунда, нормални човешки контакти. Всъщност Сноупс се озова пред две непреодолими препятствия — второто беше мисълта, илюзията, мечтата, че едните пари могат да въздействуват на човек, който от години бе свикнал както да няма, така и да не иска нито един долар в повече, човек, когото не би поблазнила мисълта и за хиляда. Ясно бе, че Сноупс криво е разбрал човека. Но той не преустанови своите опити. (Да, именно. Неосведоеният може би ще се зачуди какво е правел през това време Флем Сноупс, истинският собственик на земята. Но хората в града не бяха неосведомени.) Отиде при агента на петролната компания, който се занимаваше с покупките, и му каза:

— Кажете му, че ако подпише продавателното, ще му дам десет на сто от това, което ще ми платите за тринайсетте стъпки. — После добави: — Добре, тогава петдесет процента. Половината. — После пак добави: — Добре, а той колко ще иска? — Накрая изрече, а според агента на петролната компания, малко е да се каже, че гласът му бил мек, любезен и отстъпчив: — Е, добре. Съзнателният гражданин не може да пречи на прогреса, дори ако това ще му струва пари. Кажете му, че ако подпише, ще му дам тия тринайсет стъпки.

Този път очевидно Медоуфил дори не си направи труда да каже „не“, а остана на своя инвалиден стол до прозореца, откъдето можеше да наглежда земята, която не искаше да продава, и съседната земя, която нейният собственик не можеше да продаде заради него. Така за своя следващ ход Сноупс можа някак да спечели известно съчувствие от страна на града, но той още не бе го предприел, когато с Еси Медоуфил стана нещо, което под нейната външност разкри, че не е чак

толкова смирена; и макар че за нея все още можеше да се каже „скромна“, то в никакъв случай не биваше да се добавя „тиха“, колкото „решителна“.

Една сутрин, когато Медоуфил дотика стола си от масата, където бе закусил, до прозореца и погледна навън, той видя онова, което бе очаквал повече от година: една изпусната свиня нагъваше недостойните праскови под недостойните и негледани дръвчета; и както седеше, викайки с рев мисиз Медоуфил, сам Сноупс прекоси двора с кочан царевица и въжено ласо в ръце, стегна свинята за единия крак и наполовина я отведе, наполовина завлече обратно, изчезвайки от двора, а старият Медоуфил, наведен от стола си през отворения прозорец, продължи да реве, псувайки и човек, и свиня, макар отдавна да бяха се скрили.

На следващото утро той вече седеше до прозореца, когато с очите си видя как свинята пристига в тръс по пътеката направо към овощната му градина; реवेशе и ругаеше, наведен от прозореца, когато безличната му жена изскочи от къщата, омотаваща около главата си шал, спусна се по пътеката и захлопа по заключения главен вход на Сноупс, но ревовете на Медоуфил, изобщо не преставали, я върнаха обратно. Сега вече почти всички съседни се събраха да видят какво ще стане: старецът продължаваше да крещи своите ругатни от инвалидния стол до прозореца, а жена му, сам-самичка, се мъчеше да прогони свинята от неоградения двор; в този момент се появи Сноупс (както всички разбраха, досега бе наблюдавал от скришно място), невинен, готов да се извинява и учуден, понесъл царевичния кочан и въженото ласо, с чиято помощ хвана свинята и я отведе.

Сега вече Медоуфил извади пушката — стара и очукана едноцевка двацет и втори калибър. Впрочем тя изглеждаше износена само защото се намираще в негово притежание, макар че никой не разбра кога беше изоставил стола и прозореца (да не споменаваме свинята), за да открие в себе си момчето, чиято бе пушката, да го склони или сплаши, та да му я отстъпи; градът така и не можеше да си представи, че някога и той е бил момче, гордо и развълнувано, защото си има своя малокалибрена едноцевка, и че толкова години е съхранявал оръжието като спомен, от ония чисти и невинни времена. Но ето че тя бе в ръцете му, при това с патрони — не с истински куршуми, а натъпкани с дребосък, какъвто използваха

естествениците: с него свиня не можеше да се убие, камо ли да се нарани, особено пък от такова разстояние. Както казваше вуйчото на Чарлз, Медоуфил изобщо нямал намерение да прогонва свинята, просто му се дощяло всеки ден да стреля по нея, както хората играят крокет или бинго.

Сега направо след закуската той се хвърляше към стола, свиваше се в засада до прозореца и чакаше появяването на свинята. След това (налагаше му се да се изправи от стола) заставаше зад прозореца, тихо и бавно повдигаше стъклото и мрежата (беше им смазал жлебовете, за да се движат бързо и безшумно, а в долния край им постави дръжки, та да ги вдига едновременно само с едно движение) и стреляше, при което свинята конвулсивно потрепваше и подскачаше, но после, забравила вече, отново се успокояваше, за да си изпроси следващия изстрел, докато най-сетне неясните процеси в главата ѝ свързваха ужилването с гърмежа и след третия изстрел тя се прибираше, за да се върне чак на другата сутрин. Накрая тя свърза дори пръснатите праскови с някаква обща враждебност и цяла седмица никаква не се показва; тогава сред съседите тръгна легендата, че Медоуфил се е договорил с вестникарчето, което носеше мемфиските и джексънските вестници (сам той вестници не четеше, тъй като не го интересуваха никакви новини, които струват долар на месец), да преравя съседските боклукчийски кофи и нощем да разхвърля примамка в овощната му градина.

Сега повече от всеки друг път градът взе да се пита какво точно е намислил Сноупс. Очакваха естествено, че след първия изстрел Сноупс вече няма да пуска свинята при стария Медоуфил. А можеше и да я продаде, с което той по начало се занимаваше, макар че едва ли някой би му дал пълната пазарска цена за килограм живо тегло, когато в свинята от четиринайсет-петнайсет месеца насам се бяха събрали доста сачми десети номер. Най-после, както казваше вуйчото на Чарлз, почнали да се догаждат за намеренията на Сноупс: надеждата му, че някой ден или по погрешка, или може би от обикновена злоба, помела всякакви морални задръжки и страха от последствията, порочен като пияница или комарджия, Медоуфил ще постави в пушката патрон с истински куршум; при което Сноупс щеше не само да го даде под съд, че е убил свинята му, но и щеше да предизвика общинска наредба, забраняваща стрелбата с огнестрелно оръжие в границите на града, и

на тези две основания, но някакъв начин ще изнуди Медоуфил да не му пречи да продаде земята си на петролната компания. Но тук дойде историята с Еси Медоуфил.

Той беше ефрейтор от морската пехота. Градът така и не разбра как и къде е успяла Еси да се запознае с него. Никъде не беше пътувала, освен от време на време за по един ден в Мемфис, където поне един път в годината ходеше всеки жител на Северен Мисисипи. От банката не бе отсъствувала нито един работен ден, ако не се смятат летните отпуски, които, както знаеха всички, прекарваше в къщи, носейки своята част от бремето, обитаващо инвалидния стол. И все пак се запознаха — може би посредством някоя агенция за писмовна връзка между нещастни влюбени. Тъй или иначе, с покупките от всекидневното пазаруване тя застана един ден на автостанцията и когато „пристигна“ автобусът от Мемфис, посрещна човек, когото в Джеферсън не бяха виждали никога преди, а той взе пазарската торба от ръката ѝ и с цял час закъснение (хората бяха свикнали да сверяват часовниците си с нейното минаване) те преминаха по градските улици. Сега градът схвана, че „скромна като мишле“, както я определяха от години, съвсем не ѝ подхожда, тъй като очевидно никое момиче, заслужило си епитета „мишле“, не би могло да разцъфти така, така да се закръгли, да стане нежно и женствено само за краткото време от пристигането на автобуса. Също неподходящо ставаше и определението „тиха“; сега щеше да ѝ бъде нужна решителността — знаеше ли това нейният моряк или не? — да влязат двама в къщата, да се приближат до стола-количка в прекия обсег на такава ярост, в сравнение с която ругатните по момчетата и запратените камъни подир кучетата и дори стрелбата с истински сачми по свинята на Сноупс бяха само една реактивна хистерия; а сега нарушителката заплашваше направо системата на робство, от която живееше Медоуфил — да се изправи пред баща си и да му каже; „Татко, това е МакКинли Смит. Решихме да се оженим.“ Пет минути след което двамата отново излязоха на улицата и там, пред очите на всеки, който би пожелал да гледа, тя го целуна — може би не за първи път, но вероятно за първи път тя целуваше, без да се тревожи: (нещо повече: без да дава пет пари) грях ли е това, или не е — Явно и МакКинли притежаваше известна решителност: син на изполичар от Източен Тексас, той едва ли някога бе чувал за Мисисипи, преди да срещне Еси, където и както

е станало това; разбирайки, че заради инвалидния стол и посивялата си майка Еси няма да изостави семейството си и се омъжи току-тъй безразсъдно за него, той би трябвало да се откаже и още със следващия автобус да се върне в Тексас.

Но може би тяхната решителност бе обща, както впрочем, изглежда, споделяха и всичко останало. Бяха истински предопределени един за друг и съдбата им беше една, сякаш се бяха родили под една и съща звезда. Защото и постъпките им бяха едни и същи. Веднага биеше на очи, че той завинаги е свързал живота си с Джеферсън. И тъй като от известно време (бе вече януари 1946-а, Чарлз си беше в града, и на останалите събития бе непосредствен свидетел) Съединените щати се бяха изпълнили с демобилизирани войници, които посещаваха най-различни курсове, независимо дали ги бива за учение, или не, и дали изобщо искат да учат, най-естествено за МакКинли бе да влезе в професионалната школа, току-що учредена към Джеферсънската академия, та на държавни разноски поне един път на деня да ѝ държи ръката, изчаквайки стария Медоуфил да умре от собствената си проклетия. Но морякът на Еси се отказа от висше образование почти така незабавно и твърдо, както на времето самата Еси и по същите причини. Ето как обясняваше това: „Две години служих войник. Едничкото, което научих през това време, е, че най-сигурното място е личното прикритие, за предпочитане с железен капак, та като се намъкнеш, да си го затвориш отгоре. И сега ще ми трябва укритие, но понеже не съм вече войник, ще си го избира, където поискам, и то с всичките му удобства. Къща ще си построя.“

И купи един малък участък земя. Разбира се, в „Предградие Юла“. И, разбира се, мястото бе избрано от Еси. Не беше особено далеч оттам, където бе прекарала почти целия си живот; и когато новата къща взе да се издига, Медоуфил (когато вдигаше ръце от свинята, или легнеше да спи) се чувствуваше длъжен да стои на прозореца и да наблюдава как постройката расте, дъска по дъска: това непрекъснато му напомняше и го предупреждаваше, че не бива и през ум да му минава грешката сега именно да умре. А това най-малкото бе сериозен предлог да не става от стола до прозореца, още повече, че свинята вече я нямаше. Тя сякаш се бе отказала, поне временно. Или може би Сноупс се беше отказал, поне временно. Свинята извърши последното си нашествие в деня, когато Еси доведе своя моряк вкъщи

да го представи, и оттогава не се мярна в овощната градина. Сноупс все тъй бе неин господар, както и на много други (ако се съди по идващия от тази посока вятър), и тъй като такава му беше работата, можеше да я замени всеки път, когато сметнеше, че му е дошло времето. Сега-засега обаче той се въздържаше, поправи оградата и както смятаха съседите, престана да оставя вратичката отворена в тези стратегически според него дни. Тъй че сега старият Медоуфил нямаше какво друго да наблюдава освен къщата.

МакКинли я строеше сам, вършеше цялата груба и тежка работа, а един дърводелец му размерваше дъските за нарязване. Кипящ от възбуда, старецът дебнеше от своя стол зад прозореца, нямайки на кого да си излее злобата, защото не виждаше и свинята. Лесноразбираемо, а вече и по навик, Медоуфил се виждаше принуден да държи подръка пълната пушка. По нищо не можеше да отгатне дали свинята няма отново да се покаже; сега градът заигра на предположения — още колко време ще мине, докога ще може той да издържи, преди да е изпразнил пушката по един от двамата, МакКинли или дърводелеца. Накрая се реши, че ще бъде дърводелецът, освен ако Медоуфил не прибегнеше до прожектори, тъй като в един пролетен ден МакКинли купи муле и градът разбра, че на две мили от града е наел малко земя, на която сега засяваше памук. Къщата бе, кажи-речи, готова, оставаше само украсата и да се пипне тук-там, което бе работа само на дърводелец-специалист, ето защо МакКинли излизаше с мулето в зори и се връщаше чак след залез. По това време старият Медоуфил вероятно достигаше предела на своята ярост и безсилие: може би МакКинли все още можеше да бъде заставен или сплашен да продаде недовършената си къща и нивата по всяко време, та дори и с печалба, но едва ли би се намерил разумен човек, който да купи една памучна реколта, която още не е поникнала. Сега нищо друго не можеше да му помогне, освен смъртта — неговата или на МакКинли.

Но тук свинята се върна. Просто появи се отново. По всяка вероятност една сутрин, дотиквайки се от масата до прозореца с очакването да не види нищо друго, освен как изтича още един ден на сляпа ярост, той отново е забелязал, че свинята рови, дирейки признаците на миналогодишните праскови, сякаш изобщо не е отсъствувала. Може би Медоуфил е поискал да вярва тъкмо в това: че свинята никога изобщо не си е отивала и че случилото се през това

време, което така го бе вбесило, е било само сън и че този сън може да се прогони с изстрела, който ей сега ще тегли. Кое то и незабавно стана. Очевидно пълната пушка му е била винаги подръка. Някои от съседите казваха, че дочули злобния момчешки гърмеж още в леглата си.

До обед отзвукът му отекна в целия град и Гейвин, вуйчото на Чарлз, се оказа един от малцината, които най-силно усетиха ритането. Вече се канеше да излезе от кантората и да прескочи до вкъщи за обяд, когато по стъпалата се зачуха стъпки. С петдоларова банкнота в ръка при него влезе Рес Сноупс. Остави парите на писалището и каза:

— Добър ден, адвокате. Няма да ви задържам. Дошъл съм само за един малък съвет, колкото за пет долара. — Стивънз още не бе докоснал банкнотата: само премести очи от нея към притежателя ѝ, за когото се знаеше, че никога не би дал пет долара за нещо, което предварително знае, че не ще може да продаде най-малко с двацет и пет цента печалба. — Става дума за тая моята свиня, по която старият джентълмен Медоуфил толкова обича да гърми с птичи сачми.

— Чувал съм — рече вуйчо му. — И какво по-точно искате за своите пет долара? — После Гейвин разказваше: Сноупс стои оттатък писалището, не потаен, а просто любезен и непроницаем. — Да ви кажа това, което вече знаете? Че заведете ли срещу него дело за нараняване на свинята ви, той ще ви противопостави закона, забраняващ да се пуска добитък на свобода в очертанятия на града? Или да ви кажа онова, което сам знаете повече от година след първия му изстрел? Или затворете оградата, или махайте свинете.

— Доста скъпо излиза да отхраниш една свиня — каза Сноупс. — А колкото да се отърва от нея, старият джентълмен толкова много сачми ѝ е нахакал, че съмнявам се дали някой ще я купи.

— Изяжте я тогава — рече Стивънз.

— Цяла свиня заради един човек? При това събирала две години птичите му сачми!

— Тогава я подарете — рече Стивънз, пожелавайки да си беше затварял устата, но вече бе късно.

— Значи, това е вашият юридически съвет — каза Сноупс. — Да подаря свинята. Много ви благодаря — и вече се обръщаше да си върви.

— Почакайте! — извика го Стивънз. — Вземете! — и му подаде банкнотата.

— Дойдох при вас за юридически съвет — рече Сноупс — и вие ми го дадохте: да подаря свинята. Дълга си таксата. Пък ако пет долара са малко, кажете. — И си отиде.

Мислите на Стивънз потекоха бързо, но не се запита: *Защо е избрал мене?* — беше му ясно: той бе оформил поземления акт на Еси Медоуфил върху въпросната земя, той бе единствената личност в Джеферсън извън семейството на Медоуфил, с когото старият Медоуфил вече двайсетина години поддържаше нещо като нормални човешки отношения. Не се запита дори: *Защо му е необходимо на Сноупс да уведомява чужд човек, пък макар и адвокат, че има намерение да хариже свинята?* Нито: *защо ме подведе аз да кажа тия думи, технически оформяйки всичко като платен правен съвет?* Това, което Стивънз си мислеше, бе: *Как, подарявайки свинята, туй ще принуди стария Медоуфил да си продаде земята?*

Вуйчо му Гейвин всякога казваше, че в действителност не се интересува много нито от истината, нито дори от справедливостта, че за него главното е да узнае, да разбере, без значение дали отговорът го засяга пряко, или не; казваше, че за постигането на тази цел всички средства са позволени, достатъчно е само да не оставяш враждебни свидетели или уличаващи доказателства. Чарлз не му вярваше; някои от вуйчовите му методи биваха не само изключително трудни, но отнемаха и много време, а освен това има неща, които не бива да вършиш, пък дори и за да научиш това или онова. Вуйчо му обаче заявяваше, че Чарлз грeши, че любопитството е още една от ония дулцинеи, чиито роби не биха се отказали от никаква жертва.

Бедата в този случай бе там, че вуйчо му не знаеше какво търси. Имаше два метода — разпитване и наблюдение и три следи — Сноупс, свинята и Медоуфил, — за да разкрие онова, което може би нямаше да разпознае, дори да го установеше навреме. Да прибегне до разпита не можеше, тъй като единственият човек, който можеше да знае отговора — Сноупс, — бе казал вече всичко, което имаше намерение другите да знаят. Да наблюдава свинята също не можеше, понеже и тя, като Сноупс, беше подвижна единица. Оставаше му едната неподвижна следа: старият Медоуфил. Ето защо на другата сутрин взе Чарлз и с разсъмването се намериха също в засада в спрелия му на такова място

автомобил, че едновременно виждаха къщата на Медоуфил, овощната му градина, пътеката, водеща към дома на Сноупс, и — на третия връх на триъгълника — новата, почти довършена къщичка на МакКинли Смит. Престояха така два часа. Видяха как МакКинли яхва мулето и се отправя за полето. После Сноупс излезе на двора си и по пътеката пое за центъра на града, към площада. Най-сетне дойде време и Еси Медоуфил да тръгне на работа. Остана само старият Медоуфил в своята пусия зад прозореца. Липсваше само свинята.

— Ако само това чакаме... — поде Чарлз.

— Съгласен съм — рече вуйчо му.

— Искам да кажа, ако чакаме да се отклони този чифт очи, дето сигурно ни гледа от два часа, по-добре да си ходим.

— И мен не ми се идваше — каза вуйчо му, — но няма как, иначе трябва да върна петте долара.

На другата сутрин беше същото. Но сега е вече късно да се откажат. И двамата бяха вложили твърде много, без да се броят петте долара на Сноупс: два дни вече ставаха преди съмнало, сядаха в спрелия автомобил и два часа, без дори чаша кафе, чакаха нещо, което не бяха сигурни какво е и дали ще го познаят.

Беше третата сутрин; МакКинли и мулето заминаха по разписание: тъй нормално и редовно, че той и вуйчо му дори не схванаха, че още не са видели Сноупс, докато Еси Медоуфил не излезе от къщи на път за работа. За Чарлз всичко дойде така изненадващо и разтърсващо, че му напомни пробуждането, когато дори не си усетил кога си заспал; вуйчо му вече излизаше от колата и се канеше да затича, когато съзряха свинята. Точно така, това беше свинята и тя вършеше точно онова, което и бяха очаквали: упорито и ритмично се движеше в свинския си тръс към овощната градина на Медоуфил. Само че когато я забелязаха, тя не се намираше там, където трябваше да се намира. Отиваше накъдето я очакваха да отиде, но не идваше откъдето трябваше да дойде. Идваше не откъм къщата на Сноупс, а откъм къщата на МакКинли Смит. Вуйчо му вече бе хукнал, тласкан може би от онова, което Ретлиф бе определил като простия инстинкт или склонността да се намираш там, където нещо ще стане, макар и невинаги да си навреме — вече тичаше, Чарлз също, през улицата и дворчето към къщата, дано стигнат преди стария Медоуфил да е зърнал свинята от прозореца и да е натиснал спусъка.

Вуйчо му не почука; влязоха тичешком, вуйчо му използва елементарната си ориентация да открие вратата, зад която е може би старият Медоуфил, за да гледа през въпросния прозорец, и наистина, той беше там, приведен напред от инвалидния стол, стъклото вече повдигнато, макар мрежата още да висеше, с едната ръка наполовина надигнал малката пушка, а с другата хванал мрежата, готов да я пусне нагоре. Все пак Медоуфил още седеше и наблюдаваше свинята. Градът бе свикнал да вижда в лицето му подлост, отмъстителност и гняв — те бяха нещо нормално. Този път на лицето му нямаше нищо друго освен злорадство. Той дори не обърна глава, когато Чарлз и вуйчо му влязоха, само каза:

— Заповядайте! Вашите места са в ложата.

Сега го чува да ругае: не онези честни и страхотни улични псувни, а тихите, едва чути домашни мръсотии, които, помисли си Чарлз, ако някога е вършил, досега побелялата му глава вече трябваше да е забравила.

После взе да се надига от стола и в този момент и Чарлз видя: един малък вързоп, не по-голям от тухла, увит в парче зебло и привързан за един от чаталите на най-близкото прасковно дърво, на около двацет стъпки от къщата и насочено право към прозореца. Вуйчо му вече викаше: „Стойте! Стойте! Не вдигайте мрежата!“ И дори се присегна да задържи дърпанието от пружината сенник, но късно! Старият Медоуфил се беше изправил, подпрял пушката до прозореца и с две ръце вдигаше мрежата. Начаса откъм прасковата се понесе лекият и остър злобен гърмеж на двацетте и два калибъра; вуйчо му разправяше, че всъщност гледал вдигащата се мрежа, когато забелязал как жицата се изпъва и изчезва миг преди слабия изстрел. Сам Чарлз като че дочу как миниатюрните сачми изсвирват покрай гърдите и корема на Медоуфил, а старецът полуподскочи и полупадна назад в стола си, последният се изплъзна изпод него и той се намери проснат на земята, остана там секунда с израз на недоумяваща ярост: не изпита нито болка, нито страдание, нито страх, единствено ярост; още не надигнал се, вече посягаше към пушката.

— Някой стреля в мене — рече той.

— Разбира се — каза вуйчо му и му отне пушката. — Свинята. Нима ще я обвините? Мирувайте сега, ние ще видим.

— Глупости, свинята! — рече старият Медоуфил. — Това беше онзи никакъв... никакъв... никакъв МакКинли Смит!

Нямаше му нищо, само малко одимен, с няколко мехура от обгарянето; дребните сачми е трябвало да пробият не само панталоните и ризата му, но и дебелилото зимно бельо, та бяха заседнали едва под кожата. Затуй пък беше бесен като стършел, вилнееше, ревеше и псуваше, и все се мъчеше да си вземе пушката от Гейвин (сега вече в стаята се беше появила и мисиз Медоуфил, шалът вече омотан около главата ѝ, все едно че в мига, когато свинята преминеше неоградената им граница, това ѝ се предаваше по някаква безнадеждно съдбовна телепатия като онази електрическа клетка, която автоматично отваря вратите), докато най-после се умори и изпадна в състояние, което в неговия случай можеше да се нарече разумна практичност. И им разказа как преди два дни Сноупс съобщил на Еси, че е подарил свинята на МакКинли по случай новата къща, или пък, както се надявал Сноупс, по случай предстоящата им сватба. Тук вуйчото на Чарлз го прекъсна:

— Минутка само! Еси ли каза, че мистър Сноупс е дал свинята на МакКинли, или ви съобщи, че мистър Сноупс ѝ е казал за това?

— Какво? — обърка се Медоуфил. — Какво? — И захвана отново да ругае.

— Мирувайте — рече му вуйчото на Чарлз. — По тая свиня стреляте повече от година, но досега нищо не сте ѝ причинил, тъй че сега и вие ще издържите на един изстрел. Но заради жена ви ще повикаме лекар.

Вуйчо му бе свалил оръжието: един саморъчно и ловко изработен гърмящ капан от евтината двайсет и два калибърова пушка, с прерязана цев и приклад, прикована на дъска и после всичкото загънато в стар чувал и привързано за чатала на дървото, а от спусъка, през десетина халки, завинтени в дървото, до рамката на сенника вървеше черна и тънка, но здрава връв, дулото е било насочено право в средата на прозореца, на една педя над перваза.

— Ако той не беше се изправил, преди да вдигне мрежата, зарядът щеше да го удари право в лицето — забеляза Чарлз.

— И какво от това? — рече вуйчо му. — Да не мислиш, че този, който го е поставил, го е било грижа? Все едно му е било дали само ще го подплаши и ядоса, за да се спусне с пушката към Смит — а този път

тя беше заредена с редовен патрон, солиден експлозив: явно старият Медоуфил този път е искал да стреля не на шега — и така ще принуди Смит да го убие в самозащита, или пък дали изстрелът само ще го заслепи, а може би и убие, както си седи на стола, и така да се реши целият въпрос. Баща ѝ мъртъв, любимият в затвора, защото го е очистил, остава само една Еси, с която ще се преговаря.

— Доста хитро — рече Чарлз.

— По-лошо. Подло. Всеки веднага ще си помисли, че само един ветеран от тихоокеанския фронт може да измайстори такъв гърмящ капан. Пък той нека да отрича.

— Все пак доста хитро — повтори Чарлз. — Дори Смит ще се съгласи.

— Да — рече вуйчо му, — нали затова те взех и тебе. И ти си воювал. Може да имам нужда от преводач, когато говоря с него.

— Но аз съм само един майор — каза Чарлз. — С такъв чин никой сержант няма да ми обърне внимание, още повече пък от морската пехота.

— Той е бил само ефрейтор — каза вуйчо му.

— Все пак в морската пехота — каза Чарлз.

Само че не отидоха направо при Смит — тъй или иначе, сега той беше на памучната си нива. Чарлз си каза, че ако той е на мястото на Сноупс, досега отдавна да се е изпарил от къщата. Но Сноупс си беше у дома. Отвори им сам; беше вързал престилка и носеше тиган, в който дори имаше пържено яйце. Лицето му не издаваше абсолютно нищо.

— О, господ! — посрещна ги той. — Влезте.

— Благодаря, няма нужда — каза вуйчо му. — Няма да се засеждаме. Това е ваше, предполагам. — Наблизо имаше маса. Вуйчо му остави чуваления вързоп отгоре ѝ, после вдигна единия край на парцала и прерязаната пушка се плъзна на масата. Лицето, а сега и гласът на Сноупс все така не издаваха нищо.

— Но това, според вашите адвокатски работи, е спорно, нали? — рече той.

— О, да — съгласи се вуйчото на Чарлз. — Днес всички разбират от отпечатъци на пръсти, също както и от гърмящи капани.

— Да — каза Сноупс. — Надявам се, че нямате намерение да ми го подарите.

— Прав сте — рече вуйчо му. — Ще ви го продам. Срещу един акт на името на Еси Медоуфил за онази ивица ваша земя, която петролната компания иска да закупи, плюс тия тринайсет стъпки, които мистър Медоуфил си е въобразявал, че притежава. — Сноупс наистина застина в неподвижност със студенеещото яйце в тигана. — Добре — каза Гейвин. — В такъв случай ще питам МакКинли Смит дали той не иска да го купи.

Сноупс изгледа вуйчо му за момент. Не беше глупав, трябваше да му се признае — помисли си Чарлз.

— Сигурно ще го направите — каза той. — Аз също бих постъпил така.

— Това си и мислех — каза вуйчо му.

— Май ще трябва да поговоря с братовчедата Флем — рече Сноупс.

— Май че не трябва — каза вуйчо му. — От банката идвам.

— Аз също бих постъпил така — рече Сноупс. — По кое време ще си бъдете в кантората?

Можеха да пресрещнат Смит при къщата му на залез. Но вместо това още преди обед Чарлз и вуйчо му вече стояха до оградата, зад която МакКинли и мулето следваха дългата бразда от черна обърната земя, оставаща подире им като вкаменена вълна, вдигната сякаш от лемежа на плуга. След миг той застана при тях от другата страна на оградата, гол до кръста, с дочен комбинезон и бойни войнишки обуца. Вуйчото на Чарлз му подаде акта.

— Вземете — рече му.

— Това е за Еси — каза Смит, като го прочете.

— Тогава оженете се — рече вуйчо му. — Ще продадете мястото и ще купите стопанство. Нали и двамата това искате? Не си ли носите риза или някакво яке? Облечете се и да ви откарам. Ей този майор ще върне мулето.

— Не — каза Смит; той вече слагаше, по-скоро натъпкваше акта в джоба си, обръщайки се към мулето. — Аз ще си го върна. Първо трябва да се отбия до вкъщи. За никого не мога да се женя небръснат и без вратовръзка.

След това се наложи да почакаат и баптисткия проповедник — да си измие ръцете и си върже вратовръзката, после да си облече палтото. Мисиз Медоуфил бе поставила вече първата шапка, която някой бе

виждал на главата ѝ — твърде много приличаше изобщо на първата шапка, направена някога от човешка ръка.

— А татко? — попита Еси.

— О — рече вуйчо му, — имате пред вид стола, нали? Сега той е мой. Вместо хонорар. Ще ви го подаря с МакКинли за кръщението, стига да си го заслужите.

Два дни по-късно те бяха в кантората.

— Виждаш ли? — каза вуйчо му. — Безнадеждна история. Още от един Сноупс не си се отървал, и додето се обърнеш, зад гърба ти другият!

— Правилно — каза Ретлиф безгрижно. — Погледнеш и какво да видиш: просто още един Сноупс.

Когато Чарлз се върна, Линда Кол вече също си беше у дома. И тя от своята война: корабостроителниците в Паскагула, където най-после ѝ беше провървяло и бе станала занитчик, при това, според вуйчо му Гейвин, доста добър. И си личеше: по ръцете, по ноктите ѝ, не гризани, не хапани, а просто загрубели. В косата и се беше появил изящен, просто великолепен трагично бял кичур, минаващ по темето ѝ като перо на шлем. Скършено перо — да, може би тъкмо така, мислеше си Чарлз, едно скършено перо, полегнало върху главата ѝ, вместо да стърчи право нагоре, встрани и назад? Беше есента на 1945 година и за рицаря повече нямаше турнири и дракони: войната ги беше обезглавила, изчерпала, пратила ги в легендите.

Чарлз всъщност си мислеше как сега всички местни американски странствуващи рицари, либерали и реформатори, ще останат без работа дори в такива, досега незначителни и забравени места като околия Йокнапатофа в щат Мисисипи, инжектирани до пренасищане не само в натрупаните от кръв пари на бившите войници, но и с припечеленото от останалите бивши заварчици, зидари и машинисти като Линда Кол Сноупс, по-точно Линда Сноупс Кол, на които бяха плащали по два, по три и по четири долара на час с такова бързо увеличение на надниците, че не им оставаше време да ги изхарчат. Дори двамата финландски комунисти, че и този, който не можеше да говори английски, през войната забогатяха и им се наложи да станат капиталисти, инвеститори в търговията с бикове, просто защото все още не бяха се сдобили с достатъчно сериозна частна собственост, та в нея да вложат, обръщайки гръб да не гледат, тези значителни суми. Колкото до негрите, сега те разполагаха в Джеферсън с по-нова и по-хубава училищна сграда и от белите. Във всяка хижа, досега без електричество, без канализация и без перде, купени на изплащане със същите тези пари, които поне цвят на кожата не знаят какво е, сега се мъдреха автомобили, радиоапарати и хладилници, натъпкани с бира в консервени кутии; всичко това плюс законите на новата социална революция, които премахнаха не само глада, неравенството и

несправедливостта, но също така отнеха и работата на мнозина, заменяйки я с новото призвание на самозадоволяването, или, ако щете, професия, за която човек изобщо не се нуждае от квалификация: обикновеното производство на деца. Така че сега в Джеферсън Линда нямаше срещу какво да насочи своето копие. Помислете само: никъде да няма срещу какво да насочиш копието си — русите се бяха справили с германците и сега дори те вече нямаха нужда от нея. Наистина помислете — в Джеферсън за нея вече нямаше абсолютно нищо, след като и вуйчо му Гейвин се беше вече задомил, ако тя изобщо някога го е искала за себе си. Изглежда, Ретлиф щеше да излезе прав, казвайки, че каквото и да е искала някога от него, то в никакъв случай не е било да ѝ стане съпруг. Ето защо всъщност човек би се запитал за какво изобщо стои в Джеферсън и какво ли прави по цял ден, освен да чака, прекарвайки някак времето, докато падне нощта и настъпи часът за сън — в този мавзолей на Сноупс в колониален стил, при дъртия негодник, който се нуждаеше от дъщеря или друг човек толкова, колкото и от резервна папийонка или втора шапка. Може би този път повечето хора щяха да се окажат прави и в края на краищата Линда нямаше дълго да се задържи в Джеферсън.

Но засега тя беше тук и както казваше вуйчо му, ноктите ѝ били изядени не от занитването, а просто дълбоко изрязани, за да се изчистят (и да станат отново женствени — вуйчо му ли казваше това?), защото повече нитове нямаше да има и това наистина трагично бяло перо бе клюмнало в своята храброст върху главата ѝ, защото и драконите бяха вече мъртви. Но дори и шлосерството се оказа слабо пред нея. Мисълта му бе, че тя не изглеждаше остаряла. Всъщност не мислеше само, че не е остаряла. За тези три години и нещо от декември 41-ва до април 45-а сам той се беше променил, или най-малкото се надяваше да е така, или поне онова, което му се беше струвало изтърпяно и изстрадано, така пълно се покриваше с общоприетите представи за страдание и търпение, че го бе обогатило в духовно и нравствено отношение, независимо от това дали допринасяше за човешкия род; и щом бе пречистило душата му, то трябваше да личи и по външността му — той поне вярваше, че е така. Но у нея нямаше никаква промяна — най-малкото този бял кичур в косите; изглежда, доста жени си правеха такива нарочно. И когато накрая... впрочем защо накрая? Какво от това, че по-голямата част от

първите три дни след завръщането си, надявайки се, че прави това незабелязано, той вися по площада, дано я зърнеше, като го прекосява или шари из него? Имаше градове по-големи от Джеферсън, в които нямаше такава момиче — или жена, — която, още от мига, когато си я видял преди осем години да слиза от един самолет, веднага да се запиташ как ли би изглеждала съблечена; само че тя бе твърде стара за него, не от неговия тип; всъщност тъкмо обратно — той беше много млад за нея, той не беше нейният тип; оставаше само вуйчо му, за когото, дори в ония десет месеца в нацисткия концлагер, все си мислеше дали е успял да я разсъблече преди сватбата си с леля Мелисандра, или може би дори след това, а ако не е, то какво ли се е случило, какво им е попречило. Разбира се, вуйчо му никога нямаше сам да му каже било ли е, не е ли било, но затова пък след тия три години и нещо възможно бе той сам да познае, като я види — може би жената не съумяваше истински да прикрие това от друг мъж, който е... да кажем, добре разположен към нея. Само че когато най-сетне я видя на улицата на третия ден, в нея нямаше нищо забележително, никаква промяна освен само белия кичур, който по начало не се броеше — беше си същата като в онзи ден преди осем години, когато той и вуйчо му отидоха с колата до летището в Мемфис да я посрещнат, на пръв поглед доста височка и доста слаба за неговия вкус, тъй че в същия миг си каза: *Не, тази не е от ония, дето ще си махне дрехите заради мене*, а след това, още не довършил мисълта си, в него се обади друг глас: *Хайде, глупако, а кой ти е казал, че изобщо има такова намерение?* Той е бил прав: не че тя не е за него, а той не е за нея; в живота му все още могат да се случат много неща (надяваше се той), но между тях нямаше да бъде свалянето на тази пола, макар че като съблечеш някоя от тези твърде високи и твърде слаби понякога оставаш изненадан. И така си е; очевидно душата му, или каквото е там на нейно място, за тези три години и нещо бе станала поизтънчена, защото сега знаеше, че ако съдбата му предложи да свали тази именно пола, онова, което ще изпита, може и вероятно ще има няколко названия, но нито едно няма да бъде изненада.

Сега вече нямаше кораби за занитване, а и по-зле: вече нямаше нужда от кораби за занитване. Тъй че не само Чарлз, но след време и целият град, рано или късно, щяха да я виждат или да научават за това от очевидците, как върви, крачи, най-често облечена със същата

жълтеникава униформа от излишъците на армията, с която вероятно бе занитвала и корабите, разхожда се из задните улици и улички на града, по шосетата, по извънградските булеварди и по черните пътища сред нивята, в полето и в гората на две-три мили от града, все сама, без толкова да бърза, колкото да стъпва равномерно, сякаш лекува безсъние или може би дори махмурлук.

— Сигурно това е причината — каза Чарлз. И вуйчо му отново вдигна с известна досада очи от своите дела.

— Кое?

— Нали казваш, че имала безсъница. А може би си проветрява главата от препиване?

— А-ха — рече вуйчо му. — Може. — И пак се зачете. Чарлз продължаваше да го наблюдава.

— Защо и ти не се разхождаш с нея? — попита той.

Този път вуйчо му не вдигна поглед.

— А защо не ти? И двамата бивши войници, ще си говорите за войната.

— Няма да ме чува. А когато ходя, не мога да пиша на бележника й.

— Това исках да ти кажа — рече вуйчо му. — От опит знам, че последното нещо, за което ще си говорят двама бивши войници, помлади от петдесет, е войната. А вие двамата дори не можете да разговаряте.

— Така ли? — каза той. Вуйчо му се зачете. — Може би си прав. — Вуйчо му продължаваше да чете. — Ще имаш ли нещо против, ако се опитам да легна с нея? — Вуйчо му не помръдна. После затвори папката и се облегна на стола.

— Абсолютно нищо — каза той.

— Значи, мислиш, че няма да мога — рече Чарлз.

— Знам, че не можеш — каза вуйчо му и бързо добави: — Да не ти е мъчно, работата не е в тебе. Просто отчаяние, ако щеш. Никой не е виновен.

— Значи, разбираш защо — каза Чарлз.

— Да — отвърна вуйчо му.

— Но не искаш да ми кажеш.

— Искам сам да го разбереш. Друг път едва ли ще ти падне подобен случай. За тия неща четеш, слушаш, виждаш: книги, филми,

музика, и Харвард, и Хайделберг. Но не смееш да повярваш, докато не се сблъскаш лице в лице, защото може и да си сгрешил, а да понесеш такава грешка и все тъй щастливо да си живееш, не може. А и да се съмняваш пак е непоносимо.

— В Хайделберг не съм ходил — каза Чарлз, — останах си само с Харвард и с едикой-си номер от концлагера.

— Добре — съгласи се вуйчо му, — тогава гимназията и Джеферсънският колеж.

Само че сега Чарлз вече знаеше отговора. Това и каза:

— Ясно. В днешно време тия неща ги знаят и децата. Тя е фригидна.

— Чудесен фройдистки термин, не по-лош от разни други, когато трябва да се прикрие целомъдрието или дискретността — каза вуйчо му. — Хайде сега да те няма, че съм зает. Майка ти ме е поканила на обед, тъй че ще се видим.

Значи, имаше нещо повече, а вуйчо му нямаше да го обясни. Употребя думата „дискретност“, също за да скрие нещо. Впрочем Чарлз поне се досещаше за какво става дума, тъй като познаваше вуйчо си доста отдавна, за да разбере, че тази дискретност се отнася не до Линда, а до него. Ако той сам никога не беше служил войник, нямаше много да му мисли, камо ли да чака, та от вуйчо си да иска разрешение, досега навярно щеше да я спипа в някое подходящо и усамотено място в гората, по време на някоя нейна разходка, с наивното предположение на човек, който никога не е бил на война, че тя, като е преживяла една война, сигурно отдавна се чуди какво, дявол да го вземе, става в този Джеферсън, защо той или някой друг привлекателен мъж са си губили времето досега. Сега му се изясняваше защо младите хора така жадно се хвърлиха във войната — те са вярвали, че тя ще им предостави безкрайни и предварително разрешени възможности за безнаказано насилие и грабеж, съжаляваше, че трагедията на войната се заключава в това, дето от нея не можеш нищо да донесеш, а там си оставил нещо скъпо, че отнасяш на войната в себе си неща, с които би могъл и в мир да прекараш целия си живот, без изобщо да знаеш, че те са в тебе.

Значи, нямаше да е и той. Той също е бил на фронта, нищо, че не беше се върнал с рана, за да го доказва. Тъй че ако се наложеше чрез физическа принуда върху нея да научи онова, което вуйчо му казваше,

че не знае дали съществува, той нищо не би узнал; щеше само да бъде един в повече към всички ония от града, които смятаха, че тя се разхожда просто за да изтрее и се приготви за следващото си напиване, а те привеждаха за това доказателства или най-малкото един симптом, а именно, че един път в седмицата, сряда или четвъртък следобед (градът и по това можеше да си сверява календара или часовниците), тя заставаше на кормилото на бащиния си автомобил пред банката, вземаше баща си след края на работния ден и подкарваше към Уайотов брод, където беше тъй (меко) нареченият въдичарски кемпинг на Джейклег Уотмън и се запасяваше с контрабандно уиски за следващата седмица. И не с неин автомобил, а с автомобила на баща си. Тя можеше да се снабди с цял гараж автомобили срещу парите от онзи фонд, който се намираще под опеката на вуйчо му, онези пари, прехвърлени на нейно име от богатия ѝ дядо в Завоя на французина, Уил Варнър; или може би от баща ѝ и Варнър като част или по-скоро като резултат от онзи едновременен скандал и шум преди двайсет години, когато майка ѝ се самоуби, а нейният предполагаем любовник изостави банката и наследствения си дом на баща ѝ; да не споменаваме, че скулпторът, за когото се омъжи в Ню Йорк, беше евреин и следователно (по убеждението на целия град) богаташ. Шофираше сама и го водеше със себе си, макар че би могла да наеме всеки друг, колкото да има до нея човек, който да се вслушва за клаксоните. Само че не пожела. Очевидно предпочиташе да ходи, та с потта от усилието да прогонва безсъницата, снощните състояния или просто онова, което в отчаянието си плащаше за своето безбрачие — разбира се, ако през последните осем години адвокатът Гейвин Стивънз не беше постъпвал по-хитро и по-ловко, отколкото го подозираха; но сега и той вече си имаше жена.

Запасяваше се тя, а не баща ѝ. Защото градът и околията знаеха и това: сам Сноупс никога не бе пил, не беше се докосвал до алкохола. Въпреки това не оставяше дъщеря си сама да ходя до там. Някои бяха доволни от простото обяснение, че Уотмън, както всеки друг в наши дни, печели толкова много пари, че ще трябва някъде да вложи част от тях, а Сноупс, като банкер, си прави сметката, че това може да бъде в неговата банка и затова го посещава веднъж седмично, точно в определен ден, досущ както би следял обществените прояви на всеки друг търговец, фермер или производител на памук, изгоден клиент или

вложител в неговата банка. Но имаше и други, сред тях вуйчо му Гейвин и неговият специален приятел, представител на шевни машини и селски, буколически философ — самоук, и Цинцинат В. К. Ретлиф, които отиваха малко по-далеч: това се правеше в името на порядъчността, външно: в тези следобеди Сноупс биваше не само banker, а първи гражданин и баща; и макар че овдовялата му едничка дъщеря вече гонеше четирийсетте и в тия четири военни години бе работила като мъж в една военна корабостроителница, където с жените, не дори само вдовиците, се случваха далеч не старомомински неща, той пак не я оставяше да отива с автомобила сама на петнайсет мили, за да си купи бутилка уиски от един контрабандист.

Или цяла каса; ако разходките ѝ бяха за изтрезняване, значи, ѝ трябваше да изпива или поне да има подръка по една бутилка за всеки ден. Додето на края в града стана ясно, че работата не е само в изтрезняването, тъй като хората, които могат всеки ден да си разрешат по едно напиване, обикновено не искат да се отърват от него, да прочистват главите си с разходка, дори да им оставаше време за това. Оставаше, значи, да се допусне, че я изяждат злоба и ревност; и тя извървяваше по четири или пет мили всеки ден, за да се пребори или по някакъв начин да потуши своята безсънна и безпомощна злоба към вуйчо му Гейвин, задето я беше зарязал, докато тя запитваше кораби за спасението на Демокрацията, и се беше оженил за Мелисандра Харисс Бакър; а Чарлз си мислеше колко трябва да е благодарен, че не той успя да я разсъблече, тъй като именно онова под дрехите ѝ — разбира се, в случай че вуйчо му ги беше свалял — бе накарало Гейвин да се ожени за вдовица с две големи деца, едното вече семейно, така че вуйчо му щеше да стане дядо още преди да е станал младоженец.

Но излезе, че не става дума нито за ревност, нито за безпомощна и непрощаваща злоба. Коледа мина и замина, зимата свърши, настъпи пролет. Вуйчо му не само беше, но вече се и държеше като едър собственик. Разбира се, нямаше истински ботуши и брич и макар едрият собственик да приличаше на такъв дори със значката на Фи-бета-капа и дори в Мисисипи, той никога нямаше да има този вид — преждевременно побелялата му коса го правеше по-скоро на концертиращ пианист или на холивудски агент на „Кадилак“. Но той все пак играеше тази роля и веднъж в месеца, а понякога и по-често, сядаше в Роуз-Хил на председателското място срещу новата му леля

Мелисандра, а Линда и Чарлз се настаняваха един срещу друг откъм дългите страни на масата, при което вуйчо му превеждаше на Линда върху бележника от слонова кост или по-скоро повтаряше написаното гласно, за да чуят Чарлз и новата му леля М. Линда не говореше повече от друг път: просто седеше с белия си кичур като скършено върху главата перо и се хранеше по мъжки; Чарлз съвсем не искаше да каже, че се храни грубо — не, просто ядеше здраво, с удоволствие, изглеждайки... да, боже мой, тъкмо това бе точната дума: изглеждайки щастлива. Щастлива и доволна, какъвто е човек, който е свършил нещо, създал, сътворил, направил нещо: подложил си се на известни — а може би и много — изпитания и лишения, вирил си глава, когато може би сам си преценявал, че не си струва, и ето че, дявол да го вземе, всичко е станало, както си мислел, че трябва да стане, а вероятно дори по-хубаво, отколкото си смее да се надяваш. Искал си нещо за себе си, само че то се е изплъзвало и вече ти се е струвало, че то не може да бъде, че е невъзможно, но накрая го постигаш, може би когато вече е късно и повече не го искаш, но поне си доказал, че може да бъде.

После се оттегляха в гостната — дамите с кафе и коняк, а Чарлз с порто и пура; вуйчо му все така се придържаше към своите царевични лули, които продължаваха да струват по пет цента едната. А тя все така щастлива и доволна плюс нещо друго, което Чарлз бе усетил и разпознал: със собственически вид. Сякаш самата Линда беше измислила всичко това: и вуйчо му Гейвин, и леля му Мелисандра, и Роуз-Хил — тази стара, на времето малка и обикновена дървена къща, която старият мистър Бакъс с неговите Хораций и Катул и слабото, разрежено с вода уиски не би познал сега освен по топографското ѝ местоположение, преобразена с парите на гангстера от Ню Орлеанз, както старият Сноупс се помъчи да направи същото с къщата на де Спейн посредством своите йокнапатофски гангстерски пари, но от това нищо не излезе, докато тук хилядарките бяха текли не само нашироко и разточително, но и с вкус, поради което луксът изобщо не се забелязваше, а само се долавяше, вдишваше, подобно на топлината и въздуха; бе измислила и всичко това наоколо, което те ограждат тук, чувството за тези мили от бели дъсчени огради, затварящи добре сресаните и начесани акри земя, електрифицираните и отоплени конюшни, складовете, жилищата за конярите и къщата на управителя

— всичко като един строен хор в припадащата тъмнина, а след това бе измислила и него, Чарлз, за да му предостави възможността да види нейното творение, без да се тревожи ще одобри ли стореното от нея, или не.

След това идваше часът за „благодаря“ и „лека нощ“, връщаха се в града с колата в априлската или майска вечер, изпращаше Линда до сънвания още в Завоя на французина дворец на баща ѝ и спираше до бордюра, а тя всеки път ще му рече с дрезгавия патешки глас (и Чарлз всеки път ще си помисли: Може би в тъмното, когато най-последно я съблечеш и тя зашепти, гласът ѝ съвсем няма да звучи така грубо. Ако, разбира се, бъдеш ти): „Ела да пийнем по нещо.“ А в колата няма да има достатъчно осветление, за да прочете какво ще ѝ напишеш, ако ти подаде бележника от слонова кост. И той всеки път ще направи едно и също: ще се ухили, както се надяваше — гласно, и ще поклати глава — понякога на помощ идваше и луната, — а Линда вече отваряше вратата си, тъй че той трябваше светкавично да се измъкне и да изобиколи навреме. Но колкото и да бързаше, тя ще е вече излязла и ще се запъти по алеята към портика: може би тя бе напуснала Юга твърде млада и твърде отдавна, та не бе успяла да си изработи навика на южнячката да изчаква неизменното постоянство на своя кавалер или може би занитването на корабите бе придало на мускулите ѝ нова пъргавина. Тъй или иначе, Чарлз трябваше да я догонва, всъщност да я изпревари почти на половината разстояние до къщата; а тя ще спре, почти ще го изчака, за да обърне към него очи, сепната — не уплашена, а именно сепната, в едър план, както казват в Холивуд, все още не съвсем откъсната от своето южняшко наследство, за да си спомни, че Чарлз не ще посмее да рискува случаен минавач да доложи после на вуйчо му как неговият племенник е допуснал дамата, която изпраща, да извърви непридружена цели четирийсет стъпки до своя вход.

И така, един до друг, те стигаха входа — този огромен и мрачен, примитивен и подпрян с колони връх във фантазиите, в кошмарите на баща ѝ, в чудовищните му надежди или примирение пред страховете, неизвестно кое точно, каквото и да е било то, този студен мавзолей, за който старият Сноупс бе принесъл в жертва толкова средства, а той си бе останал и без изящество, и без топлота; Линда спираше още веднъж да повтори: „Ела да пийнем по нещо“, като че не бе казвала същото само на четирийсет стъпки по-назад, в колата, а Чарлз, като нямаше

какво друго да стори, пак се засмиваше и поклащаше глава, сякаш току-що е открил, че може да прави това. После идваше ръката ѝ, твърда и крепка като ръка на мъж — нали в края на краищата това бе ръка на занитчик, най-малкото на бивш занитчик. Тогава той ще ѝ отвори вратата, тя ще застане за миг на прага, застинала в движението си, а някъде в дълбочина на хола сияеше оскъдна светлина; и вратата отново се затваряше.

Да, можеше да има няколко названия, но нито едно нямаше да бъде изненада и той пак помисли за вуйчо си — горкият глупак, — дали поне веднъж е успял наистина да я разсъблече? И тук си каза, че може би вуйчо му е направил това именно веднъж, но не е могъл да понесе, да издържи и е побягнал, избягал осемнайсет или двайсет години назад при Мелисандра Бакъс (тогава само с това име), където щеше да се намира в безопасност. Тъй че щом названието няма да е „изненада“, то вероятно не би трябвало да бъде и „мъка“, а просто „облекчение“. Може би малко страх от това, колко близо е бил до изхода, но главно облекчение, че при всички обстоятелства и условия все пак е било изход.

В онези дни Чарлз е бил още много млад. Сам той не знаеше дали истински си спомня майката на Линда, тъй както очевидно си я спомняха вуйчо му и Ретлиф. Но толкова често му се беше налагало да ги слуша и двамата надълго и нашироко, та му се струваше, че знае всичко, което помнеха те и особено Ретлиф; почти чуваше Ретлиф отново да казва: „Имаме щастие. У нас в Джеферсън живя не само хубавата Елена от Аргос, каквато повечето градове нямат, но дори разбрахме коя е тя и си имахме дори наш собствен Парис, който спаси нас, аргозяните, разрушавайки Троя. На човек му се искаше не да обладава Елена, а само да заслужи правото и честта да я гледа. Най-лошото, което може да ти се случи, е такава жена да те забележи, да спре и да се обърне подире ти.“

И така, ако се предположи, че онова, което представлява същността на Елена, може да се прехвърля на друг човек или е най-малкото наследствено, думата изобщо не би била „мъка“, а най-просто и може би неочаквано „облекчение“; може би за негово щастие вуйчо му е имал благополучната орис да бъде наказан с по-малко огън и жупел в сравнение с Парис и Манфред де Спейн; той просто е изпитал най-обикновен страх в този първи и единствен път (ако вуйчо му

наистина е могъл да я разголи в този пръв и единствен път) и е побягнал, за да си спаси живота. Нали знае, че влюбеният паяк, достатъчно помъдрия от годините, или достатъчно предпазлив от опит, или може би просто достатъчно съобразителен, за да се уплаши от обикновените плахи инстинкти, да усети, да предугади онова първоначално, нежно и ласкаво съприкосновение на хоботчето, на смукалото или каквото е там, през което любимата му обикновено източва кръвта му, докато всъщност си мисли, че ѝ е отдал само семето си; а след това да подскочи и да се освободи, жертвувайки, разбира се, и семето, и повечето си вътрешности в онова, което отначало е приемал за един чисто мирен оргазъм, но поне спасявайки обвивката, кожата си, живота. Или, да кажем, гроздовото зърно, зряло зърно, от едната страна прегрято от слънцето и затуй по-малко сочно, но все пак цяло и недокоснато, па макар и в позасъхнала кожица, изцедило се, изтичайки цялото в целувката на някоя нимфа, но запазвайки в смачканата люспа приликата със зърното. Впрочем тъкмо сега трябваше да си спомни тогавашните думи на Ретлиф: „Не, тя няма да се омъжи за него. Ще стане по-лошо.“ И да се чудиш какво, за бога, може или би искала Елена или нейната наследница от една изтекла жлеза или от една изсмукана люспица и какво, по дяволите, е искал да каже Ретлиф. Или поне си е мислел, че казва? Или най-малкото се е страхувал, че може би иска да каже или е казал?

Докато най-сетне му хрумна да направи най-разумното и логично нещо, за което всеки друг би се досетил още в началото: да попита самия Ретлиф какво е искал да каже, мислел да каже или се е побоял да каже. Така и стори. Бе вече лято, месец юни. Поникнал бе не само памукът на МакКинли Смит, беше бременна и Еси. И за това знаеше целият град; една сутрин тя го бе обявила в банката на всеуслушание, още със започването на работния ден, когато пред гишетата се бяха наредили първите вложители. След по-малко от два месеца тя и МакКинли спечелиха инвалидния стол на стария Медоуфил.

— Защото това не ѝ стига — рече Ретлиф.

— За какво да не ѝ стига? — попита Чарлз.

— Не ѝ стига, за да ѝ запълва времето и да бъде доволна. Нито кораби за занитване, нито цветнокожи. Както виждаш, мир и изобилие, същите ония мир и изобилие, за които ние, старите като мен и вуйчо ти, цели четири години жертвувахме и захарта, и телешките пържоли,

и цигарите, само за да има за вас, младите, докато се биехте за победата. Такова изобилие, че сега дори угнетените комунисти обущарят и ковачът, и дори негърските деца вече могат да минат и без нейната помощ. Мен ако питаш, ако може би още в началото ги беше попитала, щеше да разбере, че те никога истински не са имали нужда от нея, само че им бяха малко доларите и центовете, за да ѝ го кажат. Но сега могат. — И намигна. — И сега тя остана без несправедливост.

— Не знаех, че можеш да намигаш — каза Чарлз.

— Мога — рече Ретлиф. — Затуй ще ѝ трябва да намери нещо друго, дори ако ѝ се наложи да го измисли.

— Добре — каза Чарлз, — да кажем, че намери. Щом са ѝ стигнали силите да издържи това, което ние сме измисляли, положително ще издържи и на всичко, което тя би измислила.

— За нея аз не се тревожа — рече Ретлиф. — Тя си е добре. Само че е опасна. Мисля за вуйчо ти.

— Какво за вуйчо ми? — попита Чарлз.

— Когато най-сетне измисли нещо и му го каже, той по всяка вероятност ще се съгласи — каза Ретлиф.

И тази сутрин се видяха в пощенската станция, както ставаше често, без изобщо да се уговарят, в часа, когато пристигаше сутрешната поща — тя беше нагласена както обикновено, със скъпите английски цели обувки, поиздрани и ожулени, но винаги, всяка сутрин усърдно лъснати, с вълнени три четвърти или къси чорапи под износения фланелен панталон или пола, а понякога с нещо, напомнящо песъчлив на цвят костюм, току-що изварен в локомотив, и наметната с лекясан мъжки шлифер — с тези дрехи правеше най-често разходките си из околността, тях носеше есен, зиме и напролет, а лете обличаше памук — рокля, пола или панталони: главата с едничкото бяло перо биваше гола и в най-лошо време. Сетне прескачаха до кафенето на Холстън да изпият по едно кафе, но този път Стивънз грабна бележника от слонова кост с позлатени ръбове, който ѝ беше подарил преди осем години, и написа: „Среща? В кантората? Искаш да говорим?“

— А нима адвокатите не приемат клиентите си с предварително уговорена среща? — попита тя.

Следващата му реплика естествено би трябвало да е: „Значи, сега съм ти потрябвал като адвокат.“ И ако и двамата можеха да си служат еднакво с речта, сигурно щеше да го каже, тъй като, надхвърлиш ли петдесетте, да се говори, не изисква никакво усилие. Но писането затруднява на всякаква възраст, тъй че дори един юрист, наложи ли се да употреби перо или молив, би се позамислил пред очевидното. Ето защо написа: *Довечера след вечеря у вас.*

— Не бива — рече тя.

Защо? — написа той.

— Жена ти ще ревнува. Не искам да оскърбявам Мили.

Разбира се, той трябваше да отговори: „Мелисандра да ревнува? Мене от тебе? След толкова време, толкова много време?“ Но това, разбира се, е фраза твърде дълга, за да бъде изписана в един бележник от слонова кост два на три инча. Бе посегнал вече да напише.

Глупости, сепна се обаче и го изтри с палец — улови погледа ѝ и му стана ясно. *Иска ти се да ревнува* — написа той.

— Тя е твоя съпруга — рече Линда, — обича те. Не може да не ревнува. — Още не бе заличил написаното; трябваше само да вдигне бележника пред лицето ѝ, та отново да го погледне. — Да, — каза тя, — да ревнуваш е също част от любовта. А аз искам да получиш всичката любов, всичко да имаш. Искам да бъдеш щастлив.

— Щастлив съм — рече той. Взе един от още неотворените пликосе от сандъчето с пощата и написа на гърба му: *Щастлив съм. Дариха ме с привилегията да се намесвам безнаказано в хорските работи, без да им причинявам всъщност никакво зло, понеже съм от онази професия, на чиито слуги предварително всичко им е простено, тъй като справедливостта им е по-скъпа от истината. Отказано ми е правото с докосването си да погубвам онова, което обичам. Можеш ли сега да ми кажеш за какво става дума, или да дойда у вас след вечеря?*

— Добре — каза тя, — тогава след вечеря.

В началото богатството на жена му го затрудняваше. И в действителност, ако не беше по-силното нервно напрежение на войната, по-малкото нервно напрежение в резултат на внезапно изсипалите се пари можеше да бъде твърде сериозно. Дори сега, четири години по-късно, Мелисандра все още се мъчеше да му причинява главоболия: в топлите летни вечери икономът негър с някоя от прислужниците ще сервира вечерята на една от страничните тераси, гледаща към глицинията в задния двор, при което всеки път, когато се случат гости, дори същият гост или отново същите гости, Мелисандра ще каже: „Май че в столовата ще е по-прохладно (в преустроената къща столовата беше малко по-малка от баскетболно игрище), пък и комари няма. Само дето столовата действа на Гейвин на нервите.“ На което, както винаги, дори пред същия гост или гости, той отвърщаше: „Глупости, Мели, нищо не може да ми действа на нервите. Аз така съм си роден.“

Те и сега вечеряха тук със сандвичи и леден чай.

— Защо не я покани да дойде? — обади се тя, но той продължи да дъвче. — Естествено, поканил си я — рече тя, но той все така дъвчеше. — Значи, е нещо сериозно. — После додаде: — Но сигурно

не е толкова сериозно, иначе нямаше да изтърпи и щеше да ти каже още в пощата. За какво според теб става дума?

Той обърса уста, хвърли салфетката, изправяйки се, заобиколи масата, наведе се и я целуна.

— Обичам те — рече. — Да. Впрочем не. Нямам представа. Не ме чакай.

За сватбата Мелисандра му беше подарила един спортен „Кадилак“, беше първата година на войната и само господ знаеше откъде е могла да изнамери нов „Кадилак“ с гюрук и колко ли е платила за него. „Освен ако наистина не ти трябва“ — беше му рекла тя. „Напротив — бе казал той — винаги съм мечтал за «Кадилак» с гюрук, при условие, че с него ще правя точно каквото си искам.“ — „Разбира се — бе отвърнала тя, — твой си е.“ Тогава той откара автомобила в града, намери му гараж срещу десет долара месечно, свали акумулатора, радиото, гумите и резервното колело и ги продаде, а ключовете и квитанцията от продажбата отнесе в банката на Сноупс и заложи колата, взимайки най-големия заем, който можеха да му отпуснат за нея. По това време прогресът, промишленото съживяване и обновлението бяха засегнали дори банките в провинциалния Мисисипи и затова преди половин година в банката на Сноупс бяха довели от Мемфис един професионален финансист, който да изпълнява длъжността административен подпредседател и да ѝ придава нов облик, тоест да тласне провинциалното банково дело до онзи манталитет, който приема, който би приел автомобила като определено неделима част не само от културата, а и от икономиката; защото, както бе известно на Стивънз, сам Сноупс за нищо на света не би отпуснал и една стотинка за някакъв автомобил. Но Стивънз можа да получи заема от доведения подпредседател не само по гореказаната проста причина, но и защото подпредседателят бе пришелец, а Стивънз представляваше едно от трите най-стари семейства в околията, поради което подпредседателят не би си позволил да му откаже. Само че Стивънз постъпи другояче; направи така, че Сноупс сам да влезе в капана. Той причака, издебна, пипна Сноупс пред очите на всички, в залата на собствената му банка, не само пред целия му персонал, но и пред събралите се в момента клиенти — с подробности обясни, че съвсем нямал намерение да продава сватбения подарък на жена си, а просто искал да го обърне в облигации от военни заеми, докато трае войната.

И така заемът беше отпуснат, ключовете предадени и отдадената собственост вписана в документите. Естествено Стивънз далеч не възнамеряваше някога да си я възвръща, нито да плаща десетте долара на месец за гаража, които преминаха върху Сноупс до онзи миг, когато Флем откри, че банката му е станала собственица на един съвсем нов, макар и поостарял „Кадилак“ без акумулатор и гуми.

Макар все още да се возеше със старото, купено преди шест години купе, с което впрочем бе отишъл и на венчавката си, пазачът все така изтичваше да му отвори вратата: Стивънз се качваше и потегляше по дългата алея, плътна очертана от розите, виещи се по белите дървени огради, зад които едно време в разглезено безделие пасяха скъпите чистокръвни коне; тях вече ги нямаше, тъй като в имението никой повече не би яздил, освен ако не му се дадяха пари. Сам Стивънз ненавиждаше конете повече и от кучетата, поставяйки в отвращението си коня на безспорно първото място — и двете животни бяха паразити, но кучето поне тактично съумяваше да бъде блюдолизец, най-малкото, умилквайки се, то поддържаше в теб здравословния срам за рода човешки. Все пак истинската причина бе в това, че макар нито конят, нито кучето никога да не забравяха нищо, то поне кучето ти прощаваше, а конят — никога. А Стивънз все мислеше, че светът има нужда от повече прошки, че притежаваш ли доброто, смислено и непосредствено умение бързо да прощаваш, то наистина не би имало никакво значение дали някога нещо си научил, помниш ли го, или не.

И през ум не му минаваше какво ще поиска Линда: _ жените, мислеше той, са чудно нещо: не е важно какво искат, или дали сами дори знаят какво мислят, че искат_. При това тук всичко ставаше в мълчание. На нея именно щеше да е нужно сама да подреди и свързано да му разкаже онова, което искаше да му съобщи, а не той да го изкопчва от нея посредством изтънченото адвокатско ровене, каквото обикновено прилагаша към свидетелите. Оставаше му само да напише на бележника: *Поне не ме карай да изписвам собственоръчно ония въпроси, които искаш да ти задам. Стигнеш ли до някой от тях, задай си го сама и продължавай нататък.* Още преди да спре, той вече я зърна на входа, в бяла рокля, застанала между две от колоните, твърде големи за къщата, големи за улицата, за самия Джеферсън. Тук бе полумрак, сигурно прохладно, приятно е да постоиш. Но какво

можеше да стори с безмълвието? Помисли си, че трябва със закон всички да се задължат да носят в автомобилите си електрическо фенерче или да я помоли да изнесе фенерче от къщата, та да прочете първото му изречение в бележника: но как? — тя не би могла да прочете молбата за фенерчето, ако не влезе вътре на светло.

Висока почти колкото него, тя го целуна както винаги, когато не се срещаха на улицата. А той си помисли: *Разбира се, ще се качим в нейната гостна и сигурно при затворени врати; щом иска среща насаме, значи, е нещо достатъчно спешно.* Последва я в хола, в чийто край се намираше вратата за стаята, в която баща ѝ (той вярваше, че от цял Джеферсън само те с Ретлиф знаят истината) седеше и както се шушнеше из града, без да чете, без да дъвчи тютюн, просто подпираше нозе о небоядисаната дъска, закована на съответната височина през съградената в стил Адам камина с помощта на извикания дърводелец-сродник от Завоя на французина. Качиха се по стълбата и, разбира се, влязоха в гостната ѝ, където плочата над камината бе поставена точно толкова високо, колкото да застанат пред нея, а той да пише с молива върху топа хартия, вече неделим от камината; тя го водеше тук само в случаите, когато трябваше да се пише повече, отколкото би събрал триинчовият бележник от слонова кост. Сега обаче той още и молива не бе вдигнал, когато тя изрече десетина думи, от които се смръзна за половината на почти толкова секунди. Една от тези думи той повтори:

— Минк? — рече той. — Минк ли? — И трескаво взе да мисли. *По дяволите, само това не.* — И все така трескаво: — *Хиляда и деветстотин... и осма. Най-напред двацет години, отпосле още двацет. Значи, след две години трябва да излезе. Бяхме забравили това. Бяхме ли?* Не се наложи да ѝ напише: *Разкажи!* — тя вече разказваше; ако можеше да го чуе, той щеше, непременно щеше да я попита за какъв дявол, по каква случайност (още не му идваше да каже съвпадение, съдбовност, орис) се е сетила за човек, когото никога не е виждала, чието име е могла да дочуе само във връзка с едно подло и жестоко убийство. Но сега това нямаше значение и в този миг той изведнъж осъзна, че става дума за орис и съдбовност. Взимайки портiera, да се ослушва за клаксоните, предишния ден тя бе ходила с колата на баща си до Завоя на французина и бе разговаряла там с вуйчо си Джоуди; изправена сега до камината, върху която стоеше топът хартия, тя бе обърнала лице към Стивънз и говореше:

— В началото го осъдили на два̀сет, а това прави до два̀сет и осма година; щял е тогава да излезе, само че в два̀сет и трета направил опит за бягство; както каза вуйчо Джоуди, с женски, на майка ми, дрехи и сламена шапка. Как са могли да попаднат в затвора дрехи на майка ми и нейна сламена шапка?

Ако не беше глухотата ѝ, той щеше да прояви нежност. Но сега му оставаше само жълтият топ хартия. И пишейки: *Какво ти каза Джоуди?* Той вече сам знаеше отговора.

— Че тук бил замесен един мой... друг един братовчед на име Монтгомери Уорд, дето разпространявал неприлични картинки за магически фенер. В два̀сет и трета и него пратили в Парчман, може би помниш.

О да, той помнеше: как той и тогавашният шериф, старият Хъб Хемптън, сега покойник, узнаха, че именно Флем Сноупс е оставил незаконния алкохол в ателието на своя роднина, за което последният бе осъден на две години в Парчман; че именно Флем Сноупс не само два пъти се е срещал насаме с Монтгомери Уорд, докато оня лежеше в градския затвор като следствен, а е дал и парите да пуснат Монтгомери Уорд за два дни под гаранция, което му позволи да изчезне от затвора, та и от Джеферсън, след което се върна да чуе присъдата си и бе отведен в Парчман да я излежава; сетне Джеферсън нито го чу, ни видя, докато преди десетина години в града не се разбра, че Монтгомери Уорд се намирал в Лос Анжелос, където се бил хванал с някаква твърде доходна дейност, отнасяща се или свързана с филмовата индустрия, но, така или иначе, живеел в една колония с кинаджиите. *Значи, затова Монтгомери Уорд е трябвало да отиде в Парчман и никъде другаде* — помисли той, — *вместо да го натикат в Атланта или Лийвънуърт, където единствено можеха да го заведат мръсните пощенски картички.* О да, той помнеше и този, и предишния процес: съдебната зала и дребния като детенце, недохранен и изпит вманиачен убиец; помнеше как сам съдията се наведе напред и като му даде конституционното право да признае или отрече вината си, онзи извика: „Не ме занимавайте сега, не виждате ли, че съм зает?“, след което се извърна и кресна към препълнената зала: „Флем! Флем Сноупс! Няма ли кой да съобщи на Флем Сноупс?...“ Да, сега Стивънз вече знаеше защо Монтгомери Уорд е трябвало да отиде в Парчман: с

петте галона подхвърлено доказателство Флем Сноупс си беше откупил още двайсет години живот.

Написа: *Искаш да го освободя сега?*

— Да — отвърна тя. — Как ще го направиш?

Написа: *Остават му само две години, защо да не се изчака дотогава?* После добави: *От трийсет и осем години не е виждал нищо извън килията си. И един месец няма да проживее на свобода, като старите лъвове и тигри. Да изкара поне тия две години.*

— Две години живот нищо не значат — рече тя, — но две години в затвора са нещо.

Още дори молива не бе поместил, сепна се и заговори гласно; покъсно обясняваше на Ретлиф защо. „Знам защо — бе му казал Ретлиф. — Искал си да не цапаш ръце. А досега тя вече сигурно се е научила да разчита по устата какво ѝ говориш, а и да не е, ти най-малкото си останал чист.“ А Стивънз бе отвърнал: „Не е това. Аз просто не само вярвам в съдбата и в орисията, не само съм техен привърженик, но се и възхищавам от тях, ще ми се да съм един от техните изпълнители, па макар и най-скромният.“ И така, той нищо не написа, а проговори:

— А не знаеш ли какво ще направи той в мига, когато се върне в Джеферсън или там, където е и баща ти?

— Повтори по-бавно — каза тя, — да опитам пак.

Той написа: *Обичам те.* Мислите му потекоха трескави: *Ако ѝ откажа, ще намери някой друг, кой да е, някой мошеник примерно, който ще я издои, докато го измъкне, и после ще продължи да я дои за всичко, което онази дребна гад би сторила, щом се види на свобода.* И написа: *Добре, можем да го измъкнем, искат се няколко седмици. Ще напиша петиция от твое име. Ти си му кръвна роднина. Тогавашият съдия Лонг и шерифът Хъб Хемптън са покойници, но Хъб младши ще свърши работа, макар чак на другите избори да стане шериф. И лично ще отнесе петицията на губернатора.*

А също и Ретлиф — сети се той. На сутринта петицията лежеше на писалището му, а Ретлиф стърчеше над листа с перодръжка в ръка.

— Хайде — подкани го Стивънз. — Подпиши. Аз и за това имам грижата. Да не съм случайно убиец според тебе?

— Още не си — каза Ретлиф. — А как ще се погрижиш?

— Това е работа на мисиз Кол — рече Стивънз.

— Мисля, сам ми каза, че гласно не си споменавал, а и тя не е разбрала какво би сторил Минк, щом се върне и се озове в един и същи град с Флем — каза Ретлиф.

— Не се наложи — рече Стивънз. — С Линда сме съгласни, че не е необходимо да се връща тук. Минали са четирийсет години, жена му умря, дъщерите се пръснаха бог знае къде; всъщност по-добре да не идва тук. Парите тя ще даде. Искаше да приготви хиляда, но и обясних, че такава буца пари положително ще го съсипе. При началника на затвора ще оставя двеста и петдесет, да му ги връчат на минутата, щом отключат вратата и го пуснат, но с уговорката, че приемайки парите, той се заклева до залез-слънце да е пресякъл границата на щат Мисисипи, като на всеки три месеца ще му се пращат по двеста и петдесет на всеки посочен от него адрес, стига до края на живота си нито веднъж да не се връща в пределите на Мисисипи.

— Ясно — рече Ретлиф, — значи, няма да види и цент, освен ако никога, до края на живота си, не се среща очи в очи с Флем Сноупс.

— Точно така — потвърди Стивънз.

— Ами ако не се уреди само с пари? — попита Ретлиф. — Я си представи, че не пожелае да се откаже от Флем Сноупс за двеста и петдесет долара.

— Не забравяй — рече Стивънз, — нали ще се види принуден да сложи на везните трийсетте и осем години, от които се е отървал, които са вече зад гърба му, и другите две, които му предстои да изкара в кафеза. Продава Флем Сноупс срещу тях оставащи две години и докато е жив, ще получава по хиляда долара даром ей тъй, подхвърлени в ръцете му. Подпиши!

— Не ме притеснявай — каза Ретлиф. — Предопределение и съдба! За тях казваше, че си готов с гордост да им служиш, нали?

— И какво от това? — рече Стивънз. — Подпиши!

— А не ти ли е хрумвало към тях да прибавиш и мъничко късмет?

— Подпиши! — настояваше Стивънз.

— Не си ли казал още на Флем?

— Още не ме е попитал — отвърна Стивънз.

— А като попита?

— Подпиши! — каза Стивънз.

— Подписах — заяви Ретлиф и остави перодръжката на писалището. — Ти си прав. Друг избор нямаме. Ако ѝ беше отказал, щеше да изнамери друг адвокат, който няма да ѝ откаже, а за играта с тия двеста и петдесет долара хич нямаше да се досети. Само че тогава нищо не би могло да спаси Флем Сноупс.

Останалите изискуеми документи бяха оформени без всякакви затруднения. Тогавашният председателстващ съда бе, разбира се, умрял, починал бе и шерифът-титulary, старият Хъб Хемптън. Но синът му, познат под името Хъб младши, бе наследил не само своето бащино право да го избират за шериф през всеки четири години, но също така и способността на баща си да се намира в най-добри политически отношения с другия редуващ се шериф, Ифриъм Бишъп. Така Стивънз се сдоби с подписите и на двамата; старейшина на тогавашния състав от съдебни заседатели беше един як (и затова още жив) осемдесет и пет годишен старец, който в промеждутъците, когато не ловуваше и не хвърляше въдицата заедно с чичо Айк МакКаслин, също такъв осемдесетлетник, въртеше малка електрическа мелница за царевично брашно; също така просто и безцеремонно, както принуди Ретлиф, Стивънз успя да изтръгне още няколко избрани подписа под своята петиция. За най-силна карта обаче той смяташе един бивш свой състудент от Харвард, който се месеше понякога в щатските политически въпроси; макар че досега не бе заемал никакъв пост, години наред бе нещо като безплатен юридически съветник на губернаторите, просто защото във всички политически групировки на щата се знаеше, че освен дето е мисисипски патриот, той е и достатъчно заможен, за да иска нещо за себе си.

И така, щом веднъж изпратеше документите в столицата на щата, към края на лятото или в началото на есента, през септември, и официален Мисисипи (губернатори, законодателни органи и комисии за помилване) отново поставеше вратовръзки, наденеше тоги и се заловеше за работа, Стивънз щеше да може и наистина възнамеряваше да съобщи на своята клиентка за значителен успех в постъпките си. Всъщност смяташе, че още отсега ще може да избере деня и часа, когато по негово предпочитание затворникът ще бъде освободен; бе се спрял на края на септември и поясни на своята клиентка с помощта на топчето жълта канцеларска хартия защо именно тогава — красноречиво, словоохотливо, убедително, защото и сам беше убеден.

Септември, защото по това време събирането на памука стигаше до разгара си и тогава щеше не само да има работа, позната работа, но работа, към която освобожденият изпитва най-силно влечение — след трийсет и осем години, през които заредените пушки са го принуждавали да я върши, сега за нея щяха да му плащат на всеки центнер. Така би било много по-добре, отколкото да бъде освободен веднага, през юни, когато ще му предстои половин лято безделие, а и привличането към родния край ще се усеща по-силно. Той не обясни на Линда защо това дребно като дете същество, което може би още в самото начало не е било с всичкия си, а за трийсет и осем години в затвора едва ли се е поправило, не бива да се връща в Джеферсън; той скри това под разумното многословие на молива, политнал по редовете, и когато изведнъж вдигна поглед (тя, разбира се, нищо не чу), забеляза, че отсам вратата на кантората му стоеше Ретлиф и ги наблюдаваше, любезен, мек и непроницаем, само че малко по-сериозен и замислен. Съвсем малко, тъй щото Линда изобщо не разбра или поне не се издаде пред Стивънз. Ставайки, той докосна, побутна лакътя ѝ (макар това да бе ненужно, защото тя вече бе усетила чуждото присъствие) и поздрави:

— Здравей, В. К. Заповядай. Стана ли време?

— Така изглежда — каза Ретлиф. — Добро утро, Линда.

— Здравей, В. К. — отвърна тя с приглушен глас, но почти повтаряйки интонацията на Стивънз: тя не би могла да го чуе, като поздрави Ретлиф, а и Ретлиф трудно можеше да си спомни кога по-рано ще да го е чувала. Стивънз извади златната запалка с монограма Г. Л. С., макар в инициалите му да нямаше Л, и запали цигарата ѝ; после извадиха с Ретлиф трите дебелостъкли чаши от шкафчето на умивалника, захарницата, единствената лъжичка и един срязан лимон, а Ретлиф измъкна някъде от дрехите си шише царевично уиски, каквото старият мистър Калвин Букрайт все още всяка година правеше и оставяше да отлежава, за да го споделя сегиз-тогиз с малцината достатъчно тактични хора, които търпяха неговото несигурно и сприхаво приятелство. След това и тримата — Линда с цигарата и Стивънз с лулата си — седнаха и засърбаха пунша, Стивънз продължаваше да говори и от време на време да дращи, когато очакваше от нея отговор. Най-сетне тя остави изпразнената чаша, стана, сбогува се и си тръгна. Ретлиф рече:

— Значи, още не си казал на Флем. — Стивънз смукна от лулата. — Впрочем няма и защо, след като, кажи-речи, цялата околия вече е научила, че Линда, братовчедката или племенницата на Минк Сноупс, се е заловила да го освобождава. — Стивънз смукна от лулата. Ретлиф вдигна една от чашите. — Да ти направя ли още един?

— Не, благодаря — каза Стивънз.

— Аха, значи не си онемял! — възкликна Ретлиф. — Но знаеш ли, може би там, в трезора на банката, където сигурно той си брои парите, може нищо още да не е чул. Освен ако не му се наложи да излезе. — Стивънз продължи да пуши. — Да прескочи отсреща до шерифа. — Стивънз смукна. — Сигурен ли си, че не искаш още един пунш?

— Добре — склони Стивънз. — Защо?

— Нали и аз това те питам. Човек ще си помисли, че първото, което ще хрумне на Флем, е да припомни на шерифа последните думи на Минк, преди съдията Лонг да го е поканил в Парчман. Само че не го е направил. А може Линда сама да му е казала за тия двеста и петдесет долара; дори и Флем Сноупс е готов да се хване за сламка, ако не вижда нещо друго. Естествено, Флем не може да отиде при нея и да напише на бележника: „На минутката, щом пуснат това мръсно отровно змийче, то ще се върне право тук и ще се разплати и за гроба на майка ти, и за всичко останало, за което джеферсънските досадници вероятно вече са ти внушили, че аз съм виновен.“ Много естествено, той няма да рискува да ѝ подхвърли такава мисъл, че, току-виж, те грабнала да вървите в Парчман, още довечера да го освободите и утре за закуска да го върнете в Джеферсън. А иначе дотогава му остават три седмици и през това време всичко може да се случи: може да умре Линда, Минк, губернаторът, могат да измрат членовете на комисията за помилване, може Парчман да литне във въздуха. Кога, казваш, ще бъде?

— Кое кога ще бъде? — рече Стивънз.

— Денят, когато ще го пуснат.

— А, това ли? Някъде след двайсети. По всяка вероятност двайсет и шести.

— Двайсет и шести — повтори Ретлиф — А ти ще заминеш по-рано?

— Другата седмица — каза Стивънз. — Да оставя парите и лично да говоря с началника. Че няма да види парите, додето не обещае още преди мръкнало да е напуснал Мисисипи и повече никога да не се завръща.

— В такъв случай — поде Ретлиф — всичко е наред. Особено ако аз... — но млъкна.

— Какво ако ти? — подкани го Стивънз.

— Нищо — каза Ретлиф. — Съдба и орисия, късмет и надежда и всички ние размесени с тях — ти и аз, Линда и Флем и онзи проклет недохранен див котарак в Парчман, всичките така объркани в тия същите надежди, късмет, орисии и съдби, че май никой от нас вече не знае кое къде свършва и къде почваме ние. И особено надеждата. По едно време си мислех, че надеждата е комай едничкото, което всички хора имат, но сега захващам да вярвам, че всеки има нужда от нея, най-обикновената надежда. Вземи оня нещастник, кучия му син, дето седи отгатак в трезора на банката и си брои парите; от цялата земя единствено там Минк Сноупс не ще може го спипа; и колкото и да се налага да стои там, той все ще има какво да прави, пари ще брои, ама без занимание няма да остане. Нищо чудно, ако реши да върне на Линда тия двеста и петдесет долара, пък дори и без лихва, само и само да компенсира тия изпросени от нея две години. Питам се колко ли от парите в трезора е готов да даде, но да му прибави още двацет години към останалите, или хайде, десет да са, една да е!

Десет дни по-късно Стивънз се намираше в кабинета на началника на щатския затвор. Носеше и парите — двацет и пет съвсем нови десетдоларови банкноти.

— А не искате ли да го видите? — попита го началникът.

— Не — рече Стивънз. — Вие ще му кажете, всеки може да му каже. Просто предложете му да избере: да приеме помилването и тези двеста и петдесет долара и колкото е възможно по-скоро да изчезва от Мисисипи, при което на всеки три месеца, докато е жив, ще получава по двеста и петдесет, стига да не прекосява щатската граница; иначе да си остане в Парчман още две години, тук да си изгние и да върви по дяволите.

— Че какво — каза началникът, — защо да не приеме? На негово място и аз бих приел. А защо този, който му праща тия двеста и

петдесет долара, така настоятелно иска да го отпрати от родното му място?

— Защото няма при кого да се върне — бързо отговори Стивънз. — Семейството му пропадна, пръсна се, жена му умря преди двайсет и пет-трийсет години, а какво стана с дъщерите му, никой не знае. Дори изполичарската хижа, в която живееше, се събори или може би някой си я хареса, насече я и отмъкна дъските за отопление.

— Странно — каза началникът. — В Мисисипи, кажи го, всеки си има по някой братовчед. Наистина трудно е да откриеш такъв, който да няма.

— Далечни роднини, да — рече Стивънз. — Да, някой от тия големи и, както обикновено, разпръснати вече селски родове.

— И, значи, някой от тоя голям разпръснат род толкова много се противопоставя на връщането му, та е готов да плаща по двеста и петдесет долара.

— Той не е с всичкия си — рече Стивънз. — Все някой тук в тия трийсет и осем години ще се е досетил и ако сам не сте обърнали внимание, може и да са ви казвали.

— Тук всички сме луди — рече началникът, — а какво остава до затворниците! Може да е от климата. На ваше място нямаше да се тревожа. В началото всички до един заплашват. Страшни заплахи! Против съдията, против прокурора, против някой свидетел, който се изправил и пред всички разказал неща, които един порядъчен човек щял да премълчи и прочие. Страшни заплахи! Забелязал съм, че никой на света не заплашва така гръмогласно и жестоко като човек, който е привързан с белезници за ръката на полиция. Но дори и една година понякога им стига. А той е лежал трийсет и осем! Значи няма да получи помилване, ако не склони да вземе парите. А вие откъде знаете, че няма да иска парите и ще ви измами?

— Аз също съм забелязал някои неща у хората — каза Стивънз. — Ето едно например: лошият човек ще се труди десет пъти повече, десет пъти повече жертви ще понесе, само и само да го удостоят най-малкото с една-едничка добродетел, ако ще и най-спартанската, докато праведният, стига да му доставя удоволствие, нищо няма да стори, за да се отърве и от най-унизителния порок. А той се опита да убие своя адвокат още в затвора като следствен, когато оня го уговаряше да го обяви за луд. Той ще разбере, че е най-разумно да приеме парите и

помилването, защото, откаже ли помилването заради парите, след две години не само няма да има две хиляди долара, ами може и да не е между живите. Или, което е безкрайно по-лошо, ще остане жив, най-сетне свободен и без петак. А Фле... — и млъкна.

— Кажете, кажете — рече началникът. — Кой е този Флем, който сам може да не е между живите след две години, тоест завинаги неоткриваем? Онзи, който дава тия двеста и петдесет ли? Но това не е важно. Съгласен съм с вас. Приеме ли веднъж парите, значи, всичко е, както казват, опечена работа. Нали това искате?

— Именно — рече Стивънз. — Ако се появи някаква неприятност, звъннете ми в Джеферсън за моя сметка.

— Във всички случаи ще ви се обадя — каза началникът. — И без това доста се постарайте да си дадете вид, че не е нещо сериозно.

— А, не — рече Стивънз. — Само ако се откаже от парите.

— Искате да кажете от помилването?

— А каква е разликата? — попита Стивънз.

Ето защо, когато на двацет и шести следобед телефонът му иззвъня и от централата казаха: „Мистър Гейвин Стивънз, търсят ви от Парчман, Мисисипи. Говори, Парчман...“, а някакъв слаб глас повика: „ало, адвокатът ли е?“, Стивънз веднага си помисли: *Значи, аз наистина съм страхопъзльо. Ако това стане след две години, мен поне нищо няма да ме засегне. Сега вече ще мога да ѝ го кажа, защото има доказателства.* След което извика в слушалката:

— Значи отказа да вземе парите.

— О, ти вече знаеш? — чу се гласът на Ретлиф.

— ... Какво? — заекна Стивънз. — Ало!

— Точно аз съм — каза Ретлиф. — В. К. Звъня ти от Парчман. Значи вече ти телефонираха.

— Какво да ми телефонираат? — извика Стивънз. — Той още ли е там? Отказал е да напусне?

— Не, заминал е. Излязъл е към осем тази сутрин. Някакъв камион, който отивал на север...

— Но нали каза, че не е взел парите?

— Ами аз за какво ти говоря! Ей сега, преди петнайсет минути най-после установихме къде са. Тук са парите. А той...

— Чакай — прекъсна го Стивънз, — казваш в осем сутринта? И в каква посока?

— Някакъв негър го видял да стои край шосето. После се качил на един камион за говеда, който отивал на север към Тътуайлър. Оттам е можел да хване пътя за Кларксдейл, а оттам за Мемфис. Или пък от Тътуайлър направо за Бейтсвил и оттам — пак за Мемфис. Ако се е приискало някому от Парчман да отиде в Джеферсън, може и през Бейтсвил да мине, освен ако не му се доще да заобиколи през Чикаго или Ню Орлеанз. Но така той съвсем скоро ще бъде в Джеферсън. Аз тръгвам веднага, а ти най-добре...

— Ясно — каза Стивънз.

— А може би и на Флем — рече Ретлиф.

— По дяволите, нали казах, че ми е ясно!

— Но на нея още не — продължи Ретлиф. — Още няма смисъл да ѝ се казва, че добре е подредила съпруга на майка си...

Но Стивънз повече нищо не чу, телефонът бе вече затворен. На площада установи, че дори шапката си не е взел. Банката и Сноупс бяха в една посока на улицата, съдилището и шерифът в противната. Не че имаше голямо значение с кого ще се види най-напред — сега му се въртеше друга мисъл: *Ясно, аз наистина съм страхливец, и то след всички тия приказки за съдбата и орисията, на които и Ретлиф не се хвана.*

— Искате да кажете — рече шерифът, — че е изкарал трийсет и осем години в Парчман и в минутката, когато някой го измъкне, той ще се помъчи да извърши деяние, за което веднага пак ще го натикат там обратно, ако този път преди това не го обесят? Не ставайте глупав. Дори човек, за какъвто са ми го представяли, за трийсет и осем години поне на толкоз разум все ще се научи.

— Ха! — без да му е смешно, извика Стивънз. — Този път се изразихте съвсем точно. Но сигурно тогава, в 1908 година, сте подскачали още без гащи. Нито пък сте били него ден в съдебната зала да видите лицето му, да го чуете. Аз бях.

— Добре — съгласи се шерифът. — Какво искате от мен?

— Да го арестувате. Как се казваше това? Клопка още по пътя. Не го допускате в околия Йокнапатофа.

— И на какво основание?

— Вие го хванете, пък щом ви дотрябват основания, аз ще ви ги предоставя. Ако се наложи, ще го задържим за присвояване на пари под лъжлив предлог.

— Но нали не е взел парите?

— Още не зная какво е станало с тях. Но все нещо ще измисля да ги използваме някак. Важното е засега да го задържим.

— Знам — рече шерифът, — знам, че ще измислите. Да прескочим до банката и да поговорим с мистър Сноупс; тримата ще мислим по-добре. Или примерно мисиз Кол? Мисля, че и на нея трябва да кажете.

Тук Стивънз повтори почти дословно думите на Ретлиф, изречени от него, след като му бе затворил телефона:

— Да кажеш на една жена, че очевидно е довършила баща си в осем часа тази сутрин?

— Добре, добре — съгласи се шерифът. — Искате ли да дойда с вас до банката?

— Не — рече Стивънз, — засега няма нужда.

— Все си мисля, че виждате плашило там, където го няма — каза шерифът. — Ако той изобщо се върне, ще си отиде в Завоя на французина. И тогава, мернем ли го да се появява в града, веднага ще го пипнем и добре ще си поприказваме.

— Глупости! „Мернем ли го“! — рече Стивънз. — Нали това се мъча да ви обясня? Него човек не може да го мерне. Същата грешка преди трийсет и осем години направи и Джек Хюстън: и той не го забеляза, додето оня не цъфна иззад храста в онази утрин с пушка в ръка. Само че съмнявам се дали се е показал преди изстрела.

Прекося забързан площада за втори път, мислейки: *„Да, в края на краищата аз съм страхливец. На което онази негова същност и онова единство, в разговор с които или вслушвайки се в които бе проживял по-голямата част от живота си (може би това беше неговият скелет, който ще го надживее с няколко месеца или години и без съмнение през това време ще поучава тленните му останки, безсилни да отговорят), тутакси отвърнаха: А нима някой ти е казал, че не си? А той: Но аз не съм страхливец. Аз съм хуманист. И пак те: И оригинален дори не си; тази дума обикновено употребяват като смекчен вариант на страхливец.“*

Банката трябваше да е затворена. Но пресичайки площада откъм шерифа, той не видя колата с Линда зад кормилото — значи друг беше денят на всекиседмичното попълване на запасите от уиски. Прозорците бяха вече закрити, но след като поразтърси бравата на

страничната врата, показа се един от деловодителите, позна го и му отвори; мина през тракането на машините, изчисляващи дневния баланс — самите машини звучаха безучастно и дори пренебрежително спрямо астрономическите суми, които свеждаха до нищожни дробни, — почука на вратата, върху която още преди четирийсет години по нареждане на полковник Сарторис на ръка бе написано СЛУЖЕБЕН ВХОД, и я отвори.

Сноупс не беше на бюрото си, а седеше гърбом към него, с очи към сега студената празна камина, подпрял кръстосани нозе на същото място, където стояха драскотините от токове, започнати на времето от полковник Сарторис. Не четеше. Нищо не правеше. Седеше, наложил черната плантаторска шапка, а долната му челюст едва забележимо, по постоянно се движеше, сякаш дъвчи нещо, което целият град знаеше, че не е вярно. Не свали краката си дори когато Стивънз доближи писалището (широка дървена маса, осеяна с разположени в нещо като акуратен ред книжа) и му каза почти на един дъх:

— Минк е излязъл от Парчман тази сутрин в осем часа. Не зная дали сте в течение, но ние... тоест аз бях оставил там едни пари да го чакат, да му ги предадат на изхода при условие, че се закълне завинаги да напусне Мисисипи и да не се връща в Джеферсън, както и никога да не пресича границата на нашия щат. Но той не е взел парите. Още не зная как е станало, тъй като и помилването щеше да се анулира, ако не ги вземе. Взел го някакъв случаен камион и след това изчезнал. Камионът отивал на север.

— Колко бяха? — попита Сноупс.

— Кое?

— Парите.

— Двеста и петдесет долара — рече Стивънз.

— Много съм ви задължен — каза Сноупс.

— Боже господи! — извика Стивънз. — Аз му казвам, че един човек тази сутрин в осем часа е напуснал Парчман и е тръгнал насам да го убие, а той ми вика „много съм ви задължен“!

Другият не помръдна, ако не се смята едва забележимото движение на челюстта; сдържано, но кипящ от гняв, Стивънз си помисли: *Поне от време на време да се изплюваше!*

— В такъв случай е имал само десетте долара, които им дават, когато ги освободят — рече Сноупс.

— Да — каза Стивънз. — Доколкото ние... тоест аз знам. Да, разбира се. Или поне от време на време да се прави, че плюе!

— Кажете си например, че някой лично на вас ви има зъб — поде Сноупс. — Някой шейсет и три годишен, от които трийсет и осем е прекарал в затвора, а и преди това не е бил нещо повече от едно дванайсетгодишно момче...

Което още тогава вдигна пушката иззад храста — помисли Стивънз. — О, да, чудесно разбирам какво имаш пред вид: още тогава твърде дребен и крехък, още преди тия трийсет и осем години в затвора, за да рискува сбиване с нож или с кривак. В Завоя на французина той няма да отиде — там е едничкото място на земята, където някой може да го разпознае и, значи, не би му услужил с пистолет, защото, макар че там никой не би избил от ръката ти насоченото към него дуло, то и никога не би ти дал своя, за да се прицелиш в него. Значи, или ще трябва да купи пистолет за десет долара, или да открадне. При това положение можеш да бъдеш спокоен: пистолетите за по десет долара не могат да стрелят, а колкото до второто, ще се намери полицай, който честно ще ти попречи. Стивънз мислеше трескаво. Разбира се, на север. Отишъл е в Мемфис. Нямало е как. Къде другаде ще намери пистолет за десет долара? А тъй като Минк притежава само тези десет долара, по целия път ще трябва да се вози по чуждо благоволение — най-напред до Мемфис и при положение, че стигне преди затварянето на заложните къщи, после обратно до Джеферсън. А това не може да стане по-рано от утре, тъй като иначе ще излезе, че обикновената съдба и орис са влезли в такова неустойчиво, ала страховито съглашение с надеждата, че дори оптимистичната природа на Ретлиф не би го отминала.

— Да — каза той, — прав сте. Поне до утре вечер време имате. — Отново се размисли: *А сега най-главното. Как да го убедя, че не бива да ѝ казва, без да осъзнае, че всичко, на което ще се съгласи и което ще обещае, всъщност му е било внушено от мен?* Ненадейно се чу да изрича: — Ще кажете ли на Линда?

— Защо? — каза Сноупс.

— Да, да — рече Стивънз. И се чу да казва на свой ред: — Много съм ви задължен. — И след това най-неочаквано: — Отговарям за всичко това, дори да допуснем, че с нищо не мога да попреча. Преди

малко говорих с Иф Бишъп. Искате ли да сторя още нещо? — *Поне веднъж да се изплюе!* — помисли той.

— Нищо — каза Сноупс.

— Моля? — рече Стивънз.

— Именно — каза Сноупс. — Много съм ви задължен.

Сега поне знаеше от къде да започне. Само не виждаше как. Дори да се обади сега на полицията в Мемфис, какво би могъл да им каже? Градска полиция на сто мили оттук, която никога не е чувала за Минк и Флем Сноупс, за Джек Хюстън, мъртъв от цели четирийсет години. Нали сам той, Стивънз, едва успя да поразмърда местния шериф, който поне беше наследил едновременната история. Как да им обясни собственото си убеждение за какво именно Минк се намира в Мемфис, да не говорим за това, че не можеше да ги убеди в сегашното му или скорошно присъствие там. А и дори да успееше да ги накара достатъчно да се поразшават, как да им опише кого именно трябваше да търсят. Нали неговата жертва преди четирийсет години се остави да я застрелят главно защото убиецът бе такава твар, която никой, нито дори и жертвата му, не забелязваше навреме, за да види какво ще извърши или се кани да извърши.

Освен Ретлиф. От цялата околия Йокнапатофа единствен Ретлиф би познал Минк от пръв поглед. За човек неук, малко видял и до известна степен неначетен, Ретлиф притежаваше потресающата способност да помни всякакви местни подробности и да завързва познанства, с които можеше да помогне при всякакви местни кризи. Едва сега Стивънз си призна какво чака, защо се мотае, защо си губи времето: чакаше Ретлиф да се върне от Парчман със своята камионетка, за да го засили към Мемфис още преди да е спрял, преди да е изключил мотора, та да посочи Минк на тамошната полиция и така да спаси Флем, каквато и роднина да се падаше на Минк, от справедливата му съдба; през цялото време обаче Стивънз съзнаваше, че главното, което му се ще да узнае от Ретлиф, е да установи как Минк не само е успял да се промъкне през вратата на Парчман без тези свързани с известни условия пари, но и как е съумял да направи това тъй, че явно само абсолютно непредвиденото и неугворено присъствие на Ретлиф по това време и на това място, без да му е изобщо работа, е станало причина да се разкрие фактът, че не ги е взел.

Когато Ретлиф му позвъни, нямаше още три. Значи, не можеше да го очаква в Джеферсън преди девет, не че неговата камионетка не би могла да вземе разстоянието за по-кратко време. Просто никое превозно средство, собственост на Ретлиф (при положение, че той е в него, че е с разума си и че, естествено, го управлява сам), не би изминало разстоянието по-бързо. Освен това по някое време, не много след шест часа, той щеше да спре, за да похапне в първото изпредило му се селце скучно и еднакво с всички останали памуковъдни селища, или (в днешни дни) някъде край самото шосе, прилежно отбивайки и прилежно паркирайки пред някое от монотонните ресторантчета „Дикей“, „Мак“ или „Лорейн“, за да изяде сам, приложено и без да бърза късче месо, което ще е или на конци, за да не може да се сдъвчи както трябва, или пък ще е твърде препечено, за да го вкусиш изобщо, с вечно повтарящите се пържени картофи и хляб, който не дъвчеш, а премяташ из устата си подобно на книжка салфетка, с машинно нарязана замразена салата и домати, напомнящи (ако не е наситеният им и неосквернен цвят) изкопаемо, изровено от палеонтолозите някъде в тундрата, с машинно приготвен и замразен кейк и нещо, което наричат кафе — с една дума храна, абсолютно чиста и абсолютно безвкусна, освен ако не я залееш с фабрично направения доматиен сос.

Сам Стивънз сега разполагаше с време и би трябвало да отскочи с колата до вкъщи, на Роуз Хил, и да се навечеря както подобава. Но вместо това той телефонира на жена си.

— Тогава ще слеза в града и ще отидем да ядем в Холстън — каза му тя.

— Не, скъпа. Трябва да се видя с Ретлиф, веднага щом се върне от Парчман.

— Добре. Но мисля, че мога да слеза и да отида на вечеря у Маги (сестра му). После може да идем на кино, а с тебе ще се видим утре. Нали мога да слеза в града, ако ти обещавам, че няма да се мяркам по улиците?

— Виж какво, с нищо не ми помагаш. Как да се противопоставя на мисълта да бъдем заедно, когато ти не се съпротивляваш?

— Тогава ще се видим чак утре — каза тя. — Лека нощ.

И отидоха да вечерят при Холстън. Тази вечер не му беше до сестра му, зет му и племенника му Чарлз. В хотела на Холстън все още се придържаха към стария стил, макар и не така отчаяно и храбро:

просто с една пресметната и несъкрушима несломимост. Сега той се намираще в ръцете на две сестри, стари моми (впрочем едната, по-младата, по едно време се беше омъжвала, но това бе толкова отдавна и за толкова кратко, че не влизаше в сметката), които бяха преки наследнички на Александър Холстън, един от тримата първи заселници в Йокнапатофа — той бе построил една дървена обща трапезария, която новата постройка отдавна бе погълнала: Холстън бе участвувал в кръщаването и фактически бе подхвърлил идеята градът да се назове Джеферсън преди повече от век. И досега ресторантът се наричаше столова и без никой да знае как, тук и досега държаха келнери-негри, старшинството на някои от които все още се предаваше от баща на син; посетителите все още се хранеха главно с общо меню на две дълги общи маси, председателствувани от двете сестри; никой мъж не можеше да влезе тук без сако и вратовръзка, никоя жена с шапка (за свалянето ѝ съществуваше нарочна тоалетна стая с прислужница), дори ако стиска в ръката си билет за влака.

Сестра му се появи навреме, за да отведе Мелисандра на кино. Той се върна в кантората и малко след девет и половина чу стъпките на Ретлиф по стълбата.

— Е, какво стана? — посрещна го той. — Впрочем почакай! Какво търсиш ти в Парчман?

— Аз съм... как се казва?... оптимист — каза Ретлиф. — И като всеки добър оптимист не очаквам да се случи най-лошото. Само че, като всеки оптимист, който си знае цената, обичам сам да отида и веднага щом нещо се случи, на място да проверя. Особено когато има опасност разликата между най-доброто и най-лошото да се усети чак тук, в Джеферсън. Отне ми обаче доста мотане. Беше към десет тая сутрин, два часа преди това той си беше заминал и хората бяха малко нелюбезни. Бяха си свършили работата: приели го, държали го трийсет и осем години честно и законно, както им е било наредено, и разбрали, че са спечелили правото да се отърват от него. Нали разбираш — нововеничко помилване, нови-новенички двеста и петдесет долара, прилежно поставени и закопчани на сигурно място в новите-новенички дрехи, вратата се заключва зад гърба му, както е наредено, делото на Минк Сноупс официално се изважда от архива, официално написват отгоре „Сметката приключена“, унищожават го преди цели два часа и ето ти изведнъж пристига някакъв досаден, не тамошен тип,

дори не и адвокат, и вика: „Добре, добре, всичко това чудесно, само дайте да видим, като си е тръгнал, дали наистина е отнесъл парите!“ Началникът лично се е погрижил за парите: извикал Минк насаме, а на масата всичко било вече приготвено — на едната страна помилването, на другата страна тия двеста и петдесет долара, дето Минк никога не е виждал в живота си на едно място; и началникът, лично му обяснява, че избор не може и да става — вземе ли помилването, взема и парите, а докосне ли се веднъж до парите, значи, дава честната си дума и пред Библията се кълне по най-късия път да офейка от щат Мисисипи и додето е жив, границата на щата повече да не минава. „Това ли се иска от мене, за да изляза? — рекъл Минк. — Да взема парите?“ — „Точно така“ — казва му началникът, Минк се присяга, взема парите и началникът собственоръчно му помага да закопчае документа и парите в джоба на якето, стискат си ръце, после идва един доверен затворник да го заведе до ключаря и онзи да му отвори вратата към свободата...

— Стой! — рече Стивънз. — Довереник ли?

— Клъвна ли? — одобрително каза Ретлиф, доволен и почти горд. — Колко просто! И точно затова на никой от тях не е минало през ума; дори там, в Парчман, дето си е заслужил славата на образец затвор, едва ли ще се намери някой толкова смахнат или толкова антиобществен тип, който да седне и да му мисли дали да избере нещо, което му предоставят свободно, под носа да му развяват двеста и петдесет долара, и то не фалшиви, да му ги дадат ей тъй, за нищо, та и едно благодаря да не си задължен да кажеш. И аз точно това им казах: „Довереникът — викам. — Минк е тръгнал оттука с тия двеста и петдесет долара. Дайте да видим с тях ли е излязъл. — И пак им повтарям: — Довереникът!“ А началникът ми обяснява: „И той е — вика — доживотен. Убил жена си с един гаечен ключ, но сетне се покаял и още като следствен, преди да го съдят, станал верующ, а при нас се ползува с много добро име и е дори проповедник.“ Значи, казвам, ако на Минк му беше попаднал списъкът на вашите питомци и да му бяхте дали време да избира, по-добре от тоя за своите цели едва ли е могъл да намери. Взе да ми се струва — викам, — че вече почвам да изпитвам съжаление към този избраник, нищо че е бил толкова нетърпелив да измисли по-добро решение на загадката на брака от гаечния ключ. С други думи, предполагам, че все още имате някои методи за разпит на не особено словоохотливи събеседници на четири

очи, нали? И затова ти се обадох толкова късно. Все пак беше нужно известно време, макар че, трябва да си призная, оня с нищо не се издаде. Смешни са хората. Впрочем не са смешни, а само жалки. Вземи го този човечец, осъден до живот — дори да бяха открили, че е станала грешка, дори някой да му остави вратата отворена, той пак не би посмял да се измъкне от затвора, защото бащата на жена му се бил закълел, че само да прескочи оградата на Парчман и веднага ще му свети маслото. Та какво, по дяволите, ще прави той с двеста и петдесет долара, дори да си е въобразявал, че някак ще скрие присвояването им?

— Но как, дявол да го вземе? — прекъсна го Стивънз. — Как е станало?

— Как! Само тъй, както Минк го е направил, и вероятно затова и никой не е съобразил. По пътя от стаята на началника към изхода той просто казал на довереника, че трябва за минутка да се отбие в тоалетната и когато се озовали вътре, тикнал му двестата и петдесет долара и му поръчал да ги върне на началника при пръв удобен случай, колкото по-късно, толкоз по-добре, за да има време Минк да излезе и да изчезне, и да му предаде, че той много благодари, но е размислил и сега няма нужда от тия пари. Довереникът това и чака — дава на Минк час-два, да се увери, че си е отишъл, дай боже завинаги, и после никой нищо не знае. Защото е все едно къде си: в мига, когато наистина повярваш, че до края на живота си няма как да се възползуваш от едни двеста и петдесет долара, все едно, че вече си умрял и разбираш това в самата минута. Това е всичко. Не знам...

— Аз знам — рече Стивънз. — Флем ми каза. Той е в Мемфис. Твърде дребен, стар и слаб, за да употреби нож или дърво. Затуй ще трябва да отиде на най-близкото място, откъдето му се вярва, че може да купи револвер за десет долара.

— Значи си казал на Флем. А той?

— Каза: „Много съм ви задължен.“ — Стивънз замълча и добави: — Чу ли? Когато му казах, че Минк е излязъл от Парчман в осем сутринта и сега ще се върне да го убие, Флем изрече: „Много съм ви благодарен!“

— Чух — рече Ретлиф. — А ти какво би казал? И ти ще бъдеш не по-малко учтив от Флем Сноупс, нали? Всичко си е в реда на нещата. Естествено, ти вече си говорил с Мемфис.

— И какво да им кажа? — рече Стивънз. — Как да опиша на мемфиската полиция човек, когото сам не мога да позная, и че наистина се намира в Мемфис, мъчейки се да направи нещо, което аз подозирам, че иска да направи? При това сам аз не зная как трябва да се постъпи.

— И все пак, защо не се обади? — каза Ретлиф.

— Ооо! — рече Стивънз. — Кому?

— Мислех си, че само в някое далеч по-малко градче от Мемфис няма да се намери човек, с когото да не си бил състудент в Харвард.

— Да пукна! — изстена Стивънз, начаса даде телефонна поръчка и след миг вече разговаряше с него: състудента, любителя-Цинцинат, когото завари в плантацията му недалеч от Джексън. Той вече бе помогнал да се издейства помилването на Минк, тъй че Стивънз трябваше да му съобщи само критичните факти, а не ситуацията изцяло.

— Ти, разбира се, не знаеш със сигурност, че е отишъл в Мемфис — каза му състудентът.

— Прав си, не знам — рече Стивънз, — но тъй като сме принудени, по спешност да го издирим където и да е, позволено ни е най-малкото едно предположение.

— Добре — каза приятелят му. — Познавам и кмета, и полицейския комисар. Ти друго не искаш, а и те могат всъщност само едно: да се проверят всички места, където би могъл за десет долара да си купи револвер или пистолет, да кажем, от днес по обед нататък. Нали така?

— Точно така — рече Стивънз. — И ги помоли щом открият нещо, веднага да ми позвънят на моя сметка.

— Аз лично ще ти се обадя — каза приятелят му. — Може да се каже, че и аз имам известно участие в съдбата на твоя приятел.

— Ако решиш да уведомиш Флем Сноупс, че съм негов приятел, направи го с усмивка — рече Стивънз.

Това беше в четвъртък. В петък телефонната централа щеше да го търси навсякъде, независимо къде би мръднал по площада. Ако можеше обаче да си наложи, работа имаше доста и в кантората. Стивънз смогна и тъкмо бе потънал в делата си, на вратата се показа Ретлиф с грижливо стъкмена книжна кесия в ръка и поздрави:

— 'Брутро!

Стивънз не вдигна очи, а продължи да пише върху топа жълта канцеларска хартия, трескав и погълнат, сякаш пред него, с прикован над главата му поглед, не бе застанал Ретлиф. Ретлиф се раздвижи, взе един от столовете от другата страна на писалището му, откъм стената, седна, сетне се надигна и остави книжното пакетче на картотеката до него, после пак седна, но Стивънз все тъй съсредоточено продължаваше да пише, като от време на време поглеждаше в отворената книга под лявата си ръка; Ретлиф неочаквано се присегна, взе сутрешния мемфиски вестник от бюрото и едва чуто зашумоля, прелиствайки страниците; след малко страницата отново прошумоля и Стивънз извика:

— Поврага! Или се пръждосвай, или измисли нещо друго! Нервираш ме.

— Тази сутрин съм свободен — рече Ретлиф. — Ако имаш някаква работа из града, мога да стоя тук и да дебна телефона.

— Насъбрало ми се е доста и за тука! А ти можеш да не ми шумиш с тоя шантав... — и захвърли молива, удряйки с него по масата. — Очевидно още не се е появил в Мемфис, или най-малкото не е правил опит да купува пистолет. Иначе щяха да се обадят. За нас това е достатъчно: първо там да бъдат известени. Смяташ ли, че ще се намери заложна къща с добра репутация или спортен магазин, които биха рискували разрешителните си, за да му продадат пистолет, след като полицията...

— Ако се казвах Минк Сноупс, не ми се вярва, че бих отишъл в магазин, който да си изтърве разрешителното заради продажбата на револвери и пистолети.

— А какво например? — рече Стивънз.

— В Завоя на французина се говори, че още като млад Минк си падал по гуляите, но, разбира се, доколкото са му позволявали средствата, а те не са били много. Но и той като всички селски момчета е прескачал на два-три пъти до Мемфис с тогавашните си млади връстници, разните там Куиковци, Тъловци, Търпиновци и тям подобни; та му стига вероятно още от тогава да си знае къде сега да търси ония продавници, които не си вадят такива позволителни, че полицията да ги безпокои всеки път, когато някоя пушка или пистолет се появят там, където не трябва, или пък не се появят там, където трябва.

— Нима мислиш, че мемфиската полиция знае за Мемфис по-малко от някакво си смахнато маниаче, убиец, и то такъв, дето са го държали заключен в затвора цели четирийсет години? Мемфиската полиция, която е къде-къде по-добра от полицията в десет, глупости, в сто други града, всичките мога да ти изредя...

— Добре, добре — каза Ретлиф.

— Бога ми, господ не е толкоз претрупан с работа, че да остави едни луд убиец с десет долара да пропътува на автостоп сто мили, да си купи с тия десет долара оръжие, след това да измине по същия начин още сто мили и да застреля някого с това оръжие.

— Но това не зависи ли от божието желание кого му се ще да очистят? — каза Ретлиф. — Беше ли при шерифа тази сутрин?

— Не — отвърна Стивънз.

— Пък аз бях. Флем още не му се е обаждал. А и от града не е излизал. И това проверих. Тъй че може би това е най-добрият признак: Флем не се е разтревожил. Мислиш ли, че е казал на Линда?

— Не — рече Стивънз.

— Отде знаеш?

— Той ми каза.

— Флем? Така, направо, или ти го попита?

— Аз го попитах — рече Стивънз. — Казах му: „Ще кажете ли на Линда?“

— А той?

— Той вика: „Защо?“

— Аха — продума Ретлиф.

Бе станало пладне. Оказа се, че в грижливо сгънатата кесия Ретлиф си носи също така грижливо приготвен сандвич.

— Ти си иди вкъщи да обядваш — каза той, — пък аз ще остана да дебна телефона.

— Не каза ли, че щом Флем очевидно не се безпокои, то за какъв дявол ние ще се тревожим?

— Аз няма да се тревожа — каза Ретлиф. — Просто ще седя и ще чакам да звънне.

Следобедът преваляше, Стивънз се върна в кантората и телефонът иззвъня.

— Нищо — рече гласът на състудента му. — Не е ходил в нито една заложна къща, в нито един магазин, където може да се купи

каквото и да било револвер или пистолет, още по-малко за десет долара. По всяка вероятност още не е пристигнал в Мемфис, макар да стават вече повече от двацет и четири часа.

— Възможно е — рече Стивънз.

— А може би изобщо няма намерение да ходи в Мемфис.

— Може, може — каза Стивънз. — Да напиша ли едно благодарствено писмо до полицейския комисар, или...

— Разбира се. Но нека най-напред си го спечели. Съгласен е, че няма да струва много повече, а дори ще бъде много полезно, ако още два-три дни правят редовни утринни проверки по списъка, просто ей така, за всеки случай. Вече му благодарих от твое име. Дори отидох по-далеч и му казах, че ако някога двамата попаднете в един избирателен район и той реши да се кандидатира за някоя служба, вместо да изчаква да го повишат...

Но Стивънз затвори телефона, обърна се към Ретлиф и без да го вижда, рече:

— Навярно няма и да отиде.

— Кой — каза Ретлиф. — Какво си говорихте? — Стивънз разказа, по-скоро повтори най-важните неща. — Според мен, повече не можем стори.

— Да — съгласи се Стивънз. А си помисли: *Това ще се докаже утре. Но аз ще изчакам още един ден. До понеделник.*

Но не се наложи да чака толкова дълго. В събота кантората му биваше винаги претъпкана, но не по разните околийски въпроси, за чието оправяне му плащаха заплата, а от постоянните вежливи посещения на съгражданите, избрали го на този пост. Ретлиф, който ги познаваше до един, ако не и по-добре, седеше на стола до стената, без никому да пречи — оттам стигаше телефона, без да става; дори си беше донесъл от къщи нов прилежно приготвен сандвич. По обед Стивънз каза:

— Иди си у вас да се нахраниш като хората, или ела с мен у дома. Днес няма да се обадят.

— Сигурно знаеш защо — каза Ретлиф.

— Да. Но ще ти кажа в понеделник. Не, утре. Неделята е подходящ ден. Утре ще ти кажа.

— Значи, според тебе, нещата се уреждат. Всичко разчистено, всичко приключено. И дали Флем знае, или не знае, отсега нататък

може да спи спокойно. Така ли?

— Още не ме питай — рече Стивънз. — Тази история е като конец — има я, докато аз... докато някой някога не го скъса.

— Значи през цялото време си бил прав. Не е имало защо да ѝ се казва.

— Никога не е имало защо — рече Стивънз. — И няма да има.

— Нали и аз туй казвам. Сега вече няма нужда.

— А аз ти казах, че никога не е имало нужда да ѝ се казва и че никога няма да има, каквото и да става.

— Дори ако е въпрос на морал? — попита Ретлиф.

— По дяволите и моралът, по дяволите и въпросът! — рече Стивънз. — Тук никакъв въпрос не става. Това е факт. Факт, че никой, нито ти, нито кое да е друго същество с човешки образ няма да седне да ѝ обяснява, че с жеста си на съжаление, състрадание и великодушие тя е убила човека, който минава за неин баща, независимо дали не е бил звяр.

— Тъй, тъй — каза Ретлиф. — Всичкото е в тоя конец, за който говориш. Може би още един добър начин да не му разрешим да се скъса, преди да му е дошло времето, е тук постоянно да има човек, за да чуе телефона в три часа следобед, когато няма да звънне.

В три часа и двамата бяха в кантората. Стана четири.

— Мисля, че можем да си ходим — каза Ретлиф.

— Да — съгласи се Стивънз.

— Но и сега не искаш да ми кажеш.

— Утре — рече Стивънз. — Дотогава ще се обадят.

— Значи в края е прокаран и телефонен кабел.

— Довиждане — каза Стивънз — до утре.

Телефонната централа знаеше и в неделя къде да го търси по всяко време и в действителност докъм два и половина следобед той все още се надяваше да прекара целия ден у дома си, на Роуз Хил. В живота си той бе познал и други подобни периоди на смут, неприятности и неопределеност, макар че ги бе изживял повече като ерген; припомняше си два-три такива случая, когато терзанието и тревогата му се дължаха именно на факта, че е ерген, тоест обстоятелствата и условията му налагаха да си остане неженен, въпреки собствените му усилия да излезе от това състояние. Но тогава той бе имал къде да се скрие: откъсването и забравата, които намираще

в задачата, на която се бе посветил още в Харвард — да преведе Стария завет отново на онзи класически гръцки, на който е бил първоначално преведен, след което щеше да учи иврит, за да стигне до истинската чистота на текста. Предната вечер си бе казал: *Ами да, утре това и ще правя. Как можах да забравя!* Но тази сутрин откри, че и това вече няма да му стигне, че винаги ще му е малко. Разбира се, той бе готов да си даде труд: не само да възстанови способността си на съсредоточаване, но и да повярва в работата; само че сега бе остарял, а истинската трагедия на старостта е, че никое терзание не е повече толкова мъчително, щото да наложи и оправдае жертвите.

Тъй че нямаше още два и половина, когато, без сам особено да е изненадан, се намери в колата си и все така, без никакво удивление, навлизайки в неделно-празния площад, съзря Ретлиф да чака пред стъпалата. Двамата се намериха в кантората му и без да се преструват един пред друг, зачакаха стрелките на часовника да допълзят до три.

— Как стана така, че определихме точно три часа като някакъв фатален срок? — попита Ретлиф.

— Не е ли все едно? — рече Стивънз.

— Все едно е — каза Ретлиф. — Главното е да не допуснем никакви сътресения, че иначе отиде краят.

И тук в сънния неделен покой се разнесоха трите плътни и меки удара на часовника над съда и Стивънз за първи път си даде сметка, че не само не е очаквал, но и абсолютно твърдо е знаел, че до този час телефонът няма да извъни. И точно в тази минута, точно в този миг той осъзна защо не е звъннал: този факт бе още по-сигурно доказателство за станалото от очакваното съобщение.

— Ясно — рече той. — Минк е мъртъв...

— Какво? — сепна се Ретлиф.

— Не зная къде е, но това не е важно. Трябваше още от самото начало да сме наясно, че и три часа свобода биха го убили, камо ли три дни. — Заговори оживено, без да смотолевя: — Не разбираш ли? Едно зверче без близки и роднини, съсухрено и чуждо, което преди всичко никога истински не е притежавало човешки черти, а какво става да е било част от човешкия род, затворено преди трийсет и осем години в клетка и сега, шейсет и три годишно, изведнъж се вижда освободено, изтикано, изхвърлено от своята защитена сигурност на свобода, подобно на кобра или на гърмяща змия, които са пъргави и смъртно

опасни, докато се намират в направената от човека стъклена витрина, в своя изкуствен тропически имунитет, но и един час няма да проживеят, ако ги пуснат на свобода, ако ги поемат я с вила, я с дълги маши и ги захвърлят на улицата!

— Почакай — каза Ретлиф, — почакай!

Но Стивънз дори дъх не си пое.

— Много естествено, още не сме чули къде и как е бил намерен и кой го е разпознал, защото никого не го е грижа за него. Може би още никой не го е открил. Нали е свободен! Сега той може дори да умре където си иска. В продължение на трийсет и осем години до четвъртък сутринта не е могло пъпка да му излезе или кожичка от пръста му да се обели, без това да се запише пет минути по-късно в досието му. Но сега той е свободен. И никой не се интересува кога, къде и как ще умре, стига трупът му да не се валя на хората в нозете. Тъй че сега можем да се прибираме, додето не извикат теб и Флем по телефона, за да го идентифицирате.

— Да — каза Ретлиф. — Но...

— Остави! — рече Стивънз. — Ела с мен вкъщи да пийнем.

— Първо да се отбием до Флем и да го поставим в течение — каза Ретлиф. — Тогава може и той да пийне една чашка.

— По природа не съм зъл човек — рече Стивънз. — Не бих дал на Минк револвер, за да застреля Флем. Може би няма да стоя безучастен, ако го видя, че вдига своя. Но няма да си мръдна и пръста, за да избавя Флем от още ден-два в очакване, че Минк всеки миг ще го убие.

Той дори не сподели с шерифа убеждението си, че Минк е мъртъв. Обратно, шерифът му каза това; Стивънз намери шерифа в съдебната му канцелария, за да му съобщи теорията, чиито автори бяха с Ретлиф, обясняваща главното намерение на Минк и причините му, както и да предаде, че мемфиската полиция всекидневно ще проверява местата, откъдето Минк би се помъчил да купи оръжие.

— Следователно той не е в Мемфис — каза шерифът. — Колко дни стават вече?

— Смятайте от четвъртък.

— Няма го и в Завоя на французина.

— Откъде знаете?

— Вчера отидох с колата и поразпитах.

— Значи, в края на краищата ми повярвахте — каза Стивънз.

— Когато излизам с колата, ми плащат дневни — рече шерифът. — А вчера бе чудесен ден за една разходка извън града. Досега е имал на разположение четири дни, за да измине сто мили. А по всички личи, че не е в Мемфис. Знам, че го няма и в Завоя на французина. А както ми казвате, мистър Сноупс е сигурен, че не е и в Джеферсън. Възможно е да е мъртъв. — В този миг, когато и друг човек бе изказал тази мисъл, бе я изрекъл на глас, Стивънз съзна, че сам той никога не е вярвал в нея и сега само чуваше, без да слуша, какво казва шерифът: — Проклетата дребна змия, за която, първо на първо, всички казват, че никога на е имала приятели. Никой в Завоя не знае какво е станало с жена му и с двете му дъщери, нито кога са изчезнали. Да те затворят трийсет и осем години и след това внезапно да те пуснат, както се изгонва котка посред нощ, да нямаш къде да отидеш и фактически никой да не те иска! Може да не е издържал свободата, може би чисто и просто свободата го е унищожила. Зная подобни случаи.

— Да — рече Стивънз, — сигурно имате право, а си мислеше безмълвно: *Ние не можем да го спрем. Ние няма да го спрем, ако ще и всички заедно, и ние, и мемфиската полиция. Може би една гърмяща змия, чиято съдба е на нейна страна, няма нужда от никакъв късмет, още по-малко от приятели* И каза гласно: — *Но все още нищо не знаем. На това не може да се разчита.*

— Разбирам — каза шерифът. — Вчера упълномощих две лица в магазина на Варнър: твърдыха, че си го спомнят и че биха го познали. А и на мистър Сноупс мога да дам охрана, докато отива и се връща от банката. Но по дяволите, да го пазят от кого, от какво, кога, къде? В къщата му човек не мога да поставя, освен ако сам не поиска, нали? А дъщеря му? Мисиз Кол. Навярно тя може нещо да направи. Или все още не искате тя да узнае.

— Трябва да ми обещаете — каза Стивънз.

— Добре — рече шерифът. — Надявам се вашият приятел от Джексън да ви уведоми веднага щом мемфиската полиция попадне на някаква диря.

— Да — рече Стивънз.

Но до сряда никой не се обади. Във вторник вечерта, малко след десет часа, звънна Ретлиф да съобщи новината и сутринта, на път за кантората, той мина покрай банката, чиито спуснати щори днес

нямаше да бъдат вдигнати. Застанал пред писалището си с телефонна слушалка в ръка, той видя през прозореца към площада мрачните черно-бяло-виолетови дипли на тюла, лентите и восъчните гладиоли, прикрепени над заключения главен вход.

— Все пак е намерил револвер за десет долара — каза гласът на неговия състудент. — Рано сутринта в понеделник. Заложна къща без редовно разрешително, за малко да я пропуснат. Но след известно... хм, убеждаване собственикът си припомнил продажбата. Казва обаче да не се безпокоим, защото револверът само външно бил револвер и му трябвало много повече от трите патрона, които му дали с него, за да проработи както трябва.

— Ха — прихна Стивънз, без да му е смешно. — Кажете на собственика от мое име, че не си знае силата. Револверът снощи е бил тук. И е бил в изправност.

В понеделник, малко преди единайсет часа сутринта, той стигна разклона в кабината на втори камион за добитък. Камионът отиваше на изток, към Алабама, но дори и да свърваше на юг, за да мине през Джеферсън, той пак би слязъл на това място. По начало не би се качил, ако камионът беше от околия Йокнапатофа, или ако на волана седеше човек от околията или от Джеферсън.

До излизането му тази сутрин от магазина с револвера в джоба всичко бе изглеждало просто; бе го смущавало само едно: да се сдобие с оръжие; след това между него и мига, когато щеше да приближи човека, допуснал да го пратят в затвора, без да си мръдне и пръста, човека, който поне от благоприличие не намери смелост да отхвърли зова на еднородната кръв за помощ, комуто ще каже: „Погледни ме, Флем!“ и след това ще го убие, между него и този миг оставаше само географското разстояние.

Но сега, както сам си казваше, той щеше малко да се „позамисли“. Струваше му се, че пред него се издига почти непреодолима мъглявина от пречки. До Джеферсън, до дома, сега оставаха трийсетина мили, само трийсетина мили до онова родно племе в хълмовете на Северен Мисисипи, макар че му предстоеше да прекоси една формална околийска граница. Струваше му се, че отсега нататък всеки, когото срещне или който го види, дори без да е необходимо да го разпознае или да си спомни лицето и името му, тутакси ще разбере кой е той, накъде е тръгнал и какво е намислил да прави. Но една нова мисъл — непосредствено възникнала, проблеснала почти едновременно с първата го накара да осъзнае, че това е физически невъзможно; и все пак не му се искаше да рискува. Хрумна му, че за тия трийсет и осем години зад ключалките на Парчман в него се е разрушила, отмряла някаква способност, която хора, които не са били в затвора, навярно дори се изостря и те сега ще познаят, ще се досетят, ще отгатнат кой е, а той дори няма да разбере как е станало това. *Това е, защото съм отсъствувал дълго време —*

помисли си той. — *Сега може би ще трябва да се уча отново да говоря.*

Но подразбираше не „да говори“, а „да мисли“. Вървеше по шосето (сега покрито с черен асфалт и следващо степенуваната нивелационна линия, автомобилите фучаха по него, а той си го спомняше като криволичещ пращен път, по който бавните мулета и фургоните, а в най-добрия случай оседланите коне следваха извивките на случайните и редки възвишения), вървеше и си казваше, че е невъзможно да промени външността си — своето лице, своя израз, своите дрехи или походката си; в един отчаян и особен миг му дойде мисълта (и веднага я отхвърли), че колчем чуе приближаването на автомобил или камион, трябва да тръгва в обратна посока, та да дава вид, че е поел другаде. Значи ще се наложи да промени мисленето си, както сменят цвета на крушката във фенера, но самия фенер не могат смени; вървейки, трябваше непоколебимо и неотклонно да се придържа о мисълта, че е някой друг, който никога не е чувал името Сноупс и града Джеферсън, който и не подозира дори, че ако продължава по този път, той ще го преведе през града; да си мисли, че местоназначението и целта му са на повече от сто мили нататък, да се държи като човек, чиито дух отдавна е стигнал там и само трупът му, само неспирните му нозе се движат тъкмо по този участък от пътя.

Освен това налагаше се да намери някого, с когото да поговори, без да събуди съмнения, не толкова да почерпи сведения, колкото да свери своите. Преди да напусне Парчман, най-сетне свободен и фактически приближил се до своята цел, която търпеливо бе чакал трийсет и осем години, той вярваше, че е научил всичко необходимо, ако не, разбира се, от всекидневните и невинаги от ежегодните, то най-малкото от проникващите дори в Парчман на всеки десетина година вести: как и къде живее братовчед му, как минават дните му, какви навици е добил, по кое време излиза и влиза и къде ходи, дори кой живее с него в къщата му и в съседство. Ала сега, когато моментът е наближил, това може би не е достатъчно. Можеше дори да е изцяло невярно, погрешно. И той отново си помисли: *Така е, човек като го няма дълго време, както мен ме е нямало. Като е бил там, дето аз бях.* Сякаш тия трийсет и осем години той бе проживял не просто далеч от света, а извън живота, тъй че и фактите, най-послед стигнали го, преставаха да бъдат истина — инак можеха ли да проникнат там? А

това, че се намираше зад стените на Парчман, бе за него само по себе си обстоятелство враждебно, предателско, фатално — ето защо не биваше и да дръзва да използва тези факти, да се опира на тях, да им вярва.

На трето място беше въпросът за револвера. Пътят сега беше опустял, минаваше между двете степи на леса, не се чуваше никакво движение, не се забелязваше ни човек, ни човешко жилище; той извади револвера и отново го огледа, едва ли не отчаян. Още тази сутрин в магазина не му заприлича кой знае колко на револвер; а тук, в пасторалното усамотение и безмълвие на слънчевия следобед, той просто не му приличаше на нищо; и ако все пак трябваше нещо да напомня, повече от всичко му напомняше първото впечатление — вкаменелата костенурка. Все пак трябваше да го изпробва, да изхаби единия от трите патрона, просто за да се увери, че наистина стреля. В миг през ума му мина нещо, споменът се върна. *Трябва да стреля — помисли той. — Трябва, и туйто. Друго от него не се иска. Господ само наказва, той не си прави шеги.*

Беше и огладнял. От сутринта, когато яде ония бисквити, нищо не бе слагал в уста. Бяха му останали някакви дребни пари, а досега бе вече отминал две бензиностанции с бюфети. Но нали сега си беше у дома! Не смееше никъде да спира, ни за сирене, ни за бисквити, макар че имаше пари, от страх да не го види някой, че купува. И тогава се сети за нощта. До залез като че оставаха три часа — едва ли би могъл да стигне Джеферсън до утре сутринта, значи трябваше да се почака до утре вечер. Ето защо кривна от шосето в един черен път; това бе станало почти по инстинкт, защото не можа да си спомни кога почна да различава фъндъците памук, които крайпътните плевели и къпинаци бяха отскубнали от отиващите към маганиците коли такива пътища той познаваше от едно време, когато бе свободен и работеше като изполичар: път за негрите, белязан от безброй колела и осеян с валма памук, не дори насипан с чакъл, а прашен, тъй като хората, които живееха край него и стъпваха по него, нямаха нито избирателни права, за да принудят пътната инспекция да го оправи, нито пари, за да я насърчат да свърши нещо: затова два пъти в годината просто го изравняваха и запълваха дупките.

Намери каквото търсеше и каквото бе сигурен, че ще види: разсипана от времето хижа, небоядисана и килната, заобиколена

встрани и отзад от също такива паянтови и небоядисани оградки и постройки — хамбар, навес, обор, — издигнати по склона, а долу, при ручея, имаше засято с памук парче земя, където бе вече забелязал цялото негърско семейство с неколцина съседи да мъкнат на гърди дългите кирливи торби из успоредните редове: бащата, майката, пет деца между пет-шест и дванайсетина години, четири момичета и млади момчета, вероятно съседите, а Минк застана в края на реда да дочака бащата, който навярно се разпореждаше тук.

— Здравейте — рече той. — Май ще имате нужда от още една работна ръка, а?

— Искате да берете? — попита негърът.

— Колко плащаш?

— Седемдесет и пет цента.

— Че да ви помогна — рече Минк. Негърът се обърна към дванайсетгодишното момиче до себе си:

— Дай му торбата си, а ти върви вкъщи да приготвиш вечерята.

Той пое торбата. В това нямаше нищо непознато. По това време на годината цял живот беше брал памук. Едничката разлика бе там, че от трийсет и осем години за изоставачите в края на реда чакаха пушка или бич, докато сега редовете отново завършваха с кантара и с парите, които топузът отброяваше, за по-пъргавите. Както и бе очаквал, неговият работодател внезапно се появи в съседния ред.

— Май не сте тукашен — рече негърът.

— Правилно — отвърна той. — Минавам само. Тръгнал съм на юг, за Делтата — дъщеря ми живее там.

— Къде точно? — попита негърът. — Една година съм гледал памук в Делтата.

Не че трябваше да е очаквал този въпрос, за да го избегне, ако знае как. Въпросът по-скоро не би имал никакво значение, стига само да не забравяше, че сега се представя за друг, не за този, който е. Не се поколеба, дори реши да рискува:

— Додзвил — каза. — Недалеч от Парчман. — И като знаеше какъв ще бъде следващият въпрос, който негърът все още не бе задал и нямаше да зададе, отвърна и на него: — Повече от година лежах в болницата на Мемфис. Докторът ми каза, че е полезно да ходя пеша. Та затуй съм тръгнал по пътя, а не хванах влака.

— „Ветераните“ ли? — попита негърът.

— Какво? — не разбра той.

— Болницата за ветераните! Държавната.

— Точно така — каза той. — Бях на държавно лечение. Повече от година.

Дойде залез. Преди малко жената се бе прибрала в къщи.

— Да теглим ли вече? — попита го негърът.

— Аз не бързам — рече той. — Мога и утре половин ден да поработя, а по обед да тръгна. Ако жена ти може да ми даде една паница гозба и някъде да ми постеле един дюшек, прихвани си го от сметката.

— От никого пари не взимам, че е хапнал в моя дом — каза негърът.

Поднесоха му на една покрита с мушама маса, осветявана от газена лампа, в същата пристроена стая, където дървата в печката бавно догаряха. Яде сам — семейството някъде се скри, когато човекът го повика пред чинията пържено месо, консервирана царевица и домати, сготвени заедно, бледите пресни, но едва препечени сухари и вече пълната и очакваща го чаша кафе; къщата можеше да мине и за празна. После се върна в предното помещение: тук, да се преброят с първата хладина на есенната вечер, в огнището тлееха няколко главни. Жената и най-голямото момиче веднага се надигнаха и се преместиха в кухнята да приготвят вечеря за останалите от семейството. Завъртя се пред огъня, изопвайки нозе — на неговата възраст ноцната прохлада се усещаше осезателно. Заговори небрежно, колкото да каже нещо от вежливост, уж между другото: в началото човек би помислил, че дори не обръща внимание на думите си:

— Сигурно памука го чистиш и продаваш в Джеферсън. Едно време познавах там неколцина. Банкера например. Помня, казваше се де Спейн. Отдавна беше, разбира се.

— Не го помня — каза негърът. — Сега най-големият банкер в Джеферсън е мистър Сноупс.

— О, той ли? И за него бях чувал. Голям банкер, много богат! Държал най-голямата къща в града, имал си един готвач, а друг му прислужвал на масата: само той и дъщеря му, дето се прави на глуха.

— Тя наистина е глуха, била е на фронта. От някакво оръдие ѝ се пукнали тъпанчетата.

— Така разправя. — Негърът не отговори. Беше седнал в едничкия може би за цялата къща стол-люлка, но не помръдна. Обзе го нещо повече от обикновената неподвижност: една вцепененост, от която дъхът му сякаш спря. Минк седеше с гръб към огъня, от който идваше и светлината, тъй че лицето му остана невидимо; гласът му обаче не трепна: — Жена и на война! Добре ви е преметнала всичките. Знаем ги аз такива. Правят се на това-онова, а хората от учтивост не смеят да ги нарекат лъжци. Чува си тя, хем не по-зле от тебе и от мене.

Тук негърът се обади съвсем строго:

— Лъжец е оня, който ви е казал, че се преструва. И не само тука, в Джеферсън, а и на много още места хората знаят за нея цялата истина, нищо, че до „Ветераните“, отдето уж идвате, може и да не е стигнала. На ваше място аз май не бих спорил. Или най-малкото щях да внимавам с кого споря.

— Правилно, правилно — рече Минк. — Вие тука сте си от Джеферсън, по-добре знаете. Та, значи, казваш, нищо не чува? Зад гърба ѝ да се приближиш, да речем, дори ей в тая стая, и няма да усети, а?

— Да — каза негърът. Дванайсетгодишното момиченце застана на кухненската врата. — Глуха е. Няма какво да се оспорва. Господ я наказал, както наказва толкоз друг народ: аз ли не знам, вие ли не знаете. Не се тревожете.

— Тъй, тъй — каза Минк. — Ясно. Вечерята ви е готова.

— А вие какво ще правите? — Негърът се изправи. — Нямам място за вас.

— Мен място не ми трябва — рече Минк. — Докторът ми е казал: чист въздух, колкото можеш повече. Само едно излишно дюшечце. Ще си легна в камиона за памука, та утре по-раншко да се заловя за памука.

Памукът, който изпълваше до половина сандъка на камиона, бе покрит за през нощта с брезент, тъй че дори и постилка не му трябваше. Почувствува се безкрайно удобно. Главното бе, че е далеч от земята. Ето каква е опасността, от която човек трябва да се пази; легнеш ли право на земята, земята тозчас започва да те тегли в себе си. Силата и притеглянето на земята захващат да действуват още в мига, когато се родиш от майчината си утроба; и няма ли други жени в къщата, съседки или дори платена жена, да те подкрепят, да те спират,

да не ти дават да се докосваш до земята, няма да живееш и час. Той знаеше това. Почнеш ли да се движиш, надигаш глава, макар друго още да не можеш, и се мъчиш да се изскубнеш от това притегляне, мъчиш се да се изправиш, хващайки се за столове, за каквото попадне, дори още да не можеш да стоиш на крака, само и само да се откъснеш от земята и тъй да се спасиш. После се научаваш да стоиш, правиш една-две крачки, но дори и в тези ранни първи години през половината време си все на земята, а търпеливата стара и всичко понасяща земя ти говори: „Нищо, нищо! Просто си паднал. То не боли, не бой се!“ След това възмъжаваш, укрепваш, силите ти са в разцвет; сегиз-тогиз можеш умишлено да рискуваш и да легнеш на нея в гората, когато си излязъл на нощен лов — там си твърде далеко от дома, за да се върнеш, та можеш дори да рискуваш и останалата част от нощта върху нея да проспиш. Разбира се, ще се помъчиш да намериш нещо, какво да е я дъска, я летви, някой дънер, дори шубрачни вършини, — нещо, което да те отдели, тебе, несъзнателния и безпомощния, от старата търпелива земя, която може да си позволи да почака, защото все някой ден ще те получи и затуй не вижда никаква полза отрано да ти отпуска повече, отколкото си дръзнал да си поискаш. Той знаеше и това: когато си млад и силен можеш да се осмелиш една нощ да спиш на нея, но в никакъв случай две нощи подред. Защото, да кажем, излезеш на къра и по пладне седнеш да похапнеш под някое дърво или храст, а после си полегнеш за една кратка дрямка, но като се събудиш, в първия миг още не ти е ясно къде се намиращ, и то е по простата причина, че от тебе вече нещо липсва; дори за това кратко време, в което не си бил нащрек, тази стара, търпелива, понасяща и небързаща земя вече си е взела своето първо и недоловимо вземане от тебе, но ти си сколасал овреме да се пробудиш. Ако му се беше наложило, той би се осмелил да спи тази последна нощ на земята. Но нямаше защо да рискува. Сякаш сам старият господ му бе рекъл; „Аз на тебе с нищо няма да ти помогна, но няма и да ти попреча.“

После се развидели, съмна. Хапна още веднъж, пак сам. И когато слънцето се показа, те бяха вече между редовете. В тези благословени жътвени дни между росата на лятото и първия скреж на есента памукът не съдържа никаква влага и може да се бере още при първото видело. И така до обед.

— Ето — рече той на негъра, — все с нещо ви помогнах. Събра ви се там една бала за магана в Джеферсън, тъй че сега правя сметка да си взема пътя, додето не ме качи някой за по-лесно.

Най-сетне той беше съвсем близко, на един разкрач. Бяха му минали трийсет и осем години, бе направил един огромен завои на юг, до Делтата и обратно, но сега вече е близо. Само че този път, водещ към Джеферсън, му беше нов, не беше старият път от магазина на Варнър, който си спомняше. Различни от останалите в спомените му едновременни дъски, по които с ръка изписваха разстоянията, бяха и тези нови металически цифри по пътищата и макар да ги разчиташе достатъчно добре, повечето от тях, изглежда, не показваха милите, защото никога не намаляваха. Но дори в случай, че показват милите, той все пак трябваше да се увери:

— Както ми изглежда, този път минава право през Джеферсън, а?

— Да — рече негърът. — И оттам може да се отделите за Делтата.

— Мога, значи. И колко остава до града?

— Осем мили — отвърна негърът. Той все така можеше да отмерва милите, независимо ще види ли знака, или не; ето сега са седем, сега шест, сега пет, а слънцето показваше, че едва е минало един часът; сега оставаха само четири мили, следваше дълго спускане, в чието подножие се забелязваше дъното на пресъхнал ручей. И той каза:

— Виж к'во, ще ме свалиш там на моста. Тази сутрин не успях да се облекча. — Негърът забави хода на камиончето. — Ето тука — рече Минк. — Оттук ще вървя пеша. Просто ме е страх да не ме зърне отнякъде оня доктор, че слизам от камион, па дори да е пълен с памук, че кой го знае дали няма да му скимне още един долар да ми смъкне.

— Ще ви почакам — каза негърът.

— Не, не — рече Минк. — Тръгнал си да си чистиш памука и до мръкнало трябва да се прибереш. Време нямаш. — Излезе от кабината и прибягвайки до незапомнено кога въведената селска формула на благодарността, рече: — Колко ти дължа? — На което негърът отвърна по същия обичай.

— Нищо. Аз и без това съм в тая посока.

— Много съм ти задължен — каза Минк. — Само ако някъде налетиш на моя доктор, нищичко да не си му казал! Все някой ден ще се видим в Делтата.

Камиончето отмина. Когато свърна, пътят беше празен. Стигаше му само да е на скрито от шосето. И естествено, по възможност никой не биваше да чуе пробния изстрел. Не разбра защо прави това — не би могъл да си каже, че след като трийсет и осем години е бил лишен от уединение, сега му се ще и е решил да опита и най-дребната частица усамотение, на което свободата му даваше право. Освен това до тъмнило оставаха още пет или шест часа и горе-долу толкоз или дори по-малко мили път. Следвайки гъстия върбалак, примесен с храсталаци от бяло изтравниче и тук-там кипариси покрай дъното на потока, той извървя може би четвърт миля, а може и повече и внезапно застина с някакво радостно вълнение, почти възторг. Пред него, от единия до другия бряг, се протягаше железопътен мост. Сега той не само знаеше как да стигне Джеферсън без постоянния риск да се размине с хора, които по някакво старо йокнапатофско седмо чувство биха го разпознали кой е и какво е намислил, но и щеше да има какво да прави, за да убие времето до свечеряване, когато можеше да продължи.

Стори му се, че в тия трийсет и осем години изобщо не е виждал железопътна линия. Една минаваше покрай цялото протежение на парчманската телена мрежа и доколкото можеше да си спомни, по нея всеки ден пъшкаха влакове. Освен това, от време на време, изпращаха команда затворници под дулата на своите надзиратели да вършат груба строителна или ремонтна работа по обществени обекти, край които минаваха железопътните линии, кръстосващи Делтата, тъй че и там бе виждал влакове. Но тогава, дори и без препречващата се телена мрежа, той ги гледаше като затворник. Самите железници му бяха чужди в своята свобода, летяха, съществуваха волно и затова нереално, като химери, като привидения, без минало и без бъдеще, не отивайки дори никъде, тъй като техните местоназначения за него не съществуваха: те просто се изнизваха в един момент, в едно мигновение и потъваха в небитието, сякаш никога не ги е имало. Но сега беше друго. Сега щеше да ги наблюдава сам свободен и те щяха да отлитат в свобода, и те и той еднакви, в известен смисъл дори зависещи помежду си: те — да се носят в дим, гръмливи, полетели, той — да ги наблюдава; спомни си

как преди трийсет и осем или четирийсет години, малко преди да го пратят в Парчман, този случай бе също свързан с някакво критично положение в живота му, което бе вече забравил; всъщност такива са били всичките му мигове: все свързали, все оплетени с някакви неразбории, с вечните безобразия и несправедливости, заради които винаги зарязваше всичко, та да се справи с тях, да ги понесе, без да притежава необходимата подготовка и сечива за тази цел, без дори да им отдели някакво време от непосилния труд, с чиято помощ изхранваше себе си и семейството; та такъв беше и оня случай или може би просто е било желанието да види влак, та затова измина двайсет и две мили от Завоя на французина. Тъй и тъй трябваше да прекара нощта в града — по каква причина вече не помнеше — и тогава отиде на гарата и видя пътническия влак за Ню Орлеанз — видя свистящата машина, осветените вагони, в които имаше по един навирил нос нахален негър кондуктор; в един вагон хората се хранеха, обслужвани от други негри, после мина назад към спалните вагони, в който имаше истински легла; железницата постоя миг и замина: една проточена плътно затворена частица от друг свят, която се носи по тъмната земя, а сиромасите в комбинезони като него я зяпат, откъснали се за миг на свобода, при което нито влакът, а още по-малко хората в него дори и не подозират неговото съществуване.

Но тогава той стоеше и наблюдаваше свободен като другите, нищо че носеше комбинезон, а не диаманти; свободен той беше и сега. И веднага си спомни още нещо, което бе научил в Парчман през дългите изтощителни години, когато се готвеше за свободата и сбираше всякакви факти, и най-дребните — бе длъжен да ги трупа, че когато му дойдеше времето, сиреч свободата, можеше вече да е много късно и нещо да му липсва: та там той бе научил, че от 1935 година през Джеферсън пътнически влакове вече не минават, че железният път, който старият полковник Сарторис (не банкерът, когото наричаха „полковник“, а баща му, истинският полковник, който бе командувал цялото местно опълчение в онази отдавнашна война за робството) бе построил, пътят, който според старците, познати и все още незабравени дори от него, от Минк, е бил най-голямото събитие в околия Йокнапатофа и е трябвало да свърже Джеферсън с всички селища по пътя за Мексиканския залив в едната посока и чак с Великите езера в противоположната, сега е само една тревясала,

запусната странична линия, по която, извън двата локални товарни влака, и то не всекидневно, други колела повече не трополят.

В такъв случай това трасе, тази линия ще го отведе право в града, без никой да смути самотността на свободата, за която бе платил с трийсет и осем години; обърна се, тръгна назад по стъпките си и след стотина метра спря; нямаше нищо: единствено гъстата растителност, изпъстрена с безмълвието на септемврийския следобед. Измъкна револвера. *Прилича на жаба* — помисли той и в началото му се стори, че това е по-скоро забавно, смешно, но след миг си даде сметка, че това е отчаяние: сега откри, че тази вещ не би могла и няма в никакъв случаи да гръмне, та затова, когато превъртя барабана да докара първия от трите патрона под петлето, запъна го и се прицели в основата на един кипарис на четири-пет стъпки разстояние, натисна спусъка и чу слабото празно изщракване, едничкото чувство, което изпита, беше спокойното оправдание, почти превъзходството, че е бил прав, че е бил в неоспоримото състояние да каже: „Така си и знаех“, и без дори да помни кога отново е запънал петлето, понеже този път не установи накъде е насочено дулото, внезапно револверът подскочи, изтрещя и поради късата цев пред него изригна невероятен огън; и едва сега, едва не в последния момент, той се отметна в отчаян гърч, за да удържи ръката си, преди да е запънала отново и просто по инерция отново да стреля и да похаби последния останал патрон. Овладея се навреме, отдръпна палец и показалец от револвера и накрая присегна с лявата ръка, измъкна го от дясната, че тя именно само след миг можеше да го остави едно празно и безполезно оръжие след всичкото това разстояние, грижа и време. Сигурно и последният няма да изгърми — помисли си, но само за момент, за миг, за по-малко от миг. — *Не, мой човек. Длъжен е да изгърми. Няма къде да ходи, ще изгърми. Друго не му и остава. Защо да се тревожи. Господ си знае работата: наказва, не се шегува!*

А сега (слънцето показваше, че е само два часът, до залез оставаха най-малко четири часа) дори можеше да рискува и още веднъж да се отпусне на земята в този късен и последен час, особено след като нощес бе спал в камионетката за памук. Раздвижи се, мина този път под моста, и доста отгатак, в случай че някой е чул изстрела и дойде да оглежда, откри едно равно местенце зад някакъв пън и легна. Тозчас усети бавното, прикрито опипващо, търсещо дръпване, при

което старата, търпелива, всичко понасяща и небързаща земя си казва: „Тъй, тъй, да пукна макар, ако този, дете е легнал отгоре ми, вече не е застанал, така да се каже, на моя праг!“ Но сега това нямаше значение, за толкова кратко време можеше да се рискува.

Сякаш бе курдисал будилник: събуди се точно навреме, за да види отгоре през един процепа в листата как слънцето изтънява и източва последните си лъчи от небесния купол — оставаше му, значи, толкова светлина, колкото да се върне през гъстака до железопътната линия и да се прехвърли върху трасето. Макар че тук бе по-светло, остана още толкова виделина, колкото да го придружи през последната миля до града, додето угасна напълно, изместена от мрака, сегиз-тогиз прошарен от оскъдните светлини на градските окрайнини; после навлезе в първата стихнала уличка на крайните квартали под застиналите семафорни ръце на предупредителния знак на прелеза и единствената самотна улична лампа, в чиято светлина едно негърче на велосипед успя навреме да го види застанал на кръстопътя и удари спирачките.

— Здравей, момчето ми — извика той и придържайки се о едновременния негърски израз, попита не „къде живее“, а каза: — Накъде се пада да стои мистър Флем Сноупс?

По това време, по-точно от миналия четвъртък вечерта, от девет и половина-десет всяка нощ до следващото утро Флем Сноупс се придружаваше от телохранител, макар че за това освен жената на телохранителя в Джеферсън не знаеше ни един бял, нито дори самият Сноупс. Името му беше Лутър Биглин, човек от околните села, до последните избори за шериф професионален кучкар, фермер и ловец, който продаваше дивеч. Неговата жена беше племенница на баджанака на шерифа Ифриъм Бишъп, а майка му — сестра на общинския политически човек на деня, чиято желязна ръка управляваше един от районите на околията (както старият Уил Варнър управляваше своя в Завоя на французина) и в който Бишъп бе избран за шериф. Тъй че сега Биглин, в мандата на Бишъп, бе станал началник на затвора. Впрочем случаят определено се различаваше от обичайните назначения по семейна линия. Докато, както става най-често, изпълняващите подобни дребни йерархически длъжности не влагаха нищо в работата, а само я обременяваха, защото в действителност са я приели не по желание, а просто под натиска на семейството, за да не бъде службата заета от

човек от противната политическа партия, Биглин напротив: отнасяше се към своята с онази страстна и възторжена преданост и вяра в силата, безукоризнеността и почтеността на поста, заемаан от сродника му по женска линия, с която, да кажем, простият капрал на Мюра се е отнасял към символиката на маршалския му жезъл.

Той бе не само честен (дори когато биеше елени, патици и пъдпъдъци за пазара, нарушаваше само законите, но никога думата си), той беше й безстрашен. След Пърл Харбър, макар че вуйчо му бе в състояние и положително можеше и щеше да открие, да изнамери някакъв начин, та да го отърве от мобилизация, Биглин сам се записа доброволец в морската пехота и тогава с удивление узна, че съгласно военните изисквания дясното му око е направо сляпо. Сам не бе забелязвал това. Беше повече човек на радиото, а не на книгата, и колкото до стрелбата бе един от най-добрите стрелци по летящи птици в цялата околия, макар да стреляше темпераментно, прахоснически — беше левак и слагаше приклада на лявото рамо; за времето на две от предишните си три професии бе изстрелял повече патрони от всеки друг в околията; на трийсетгодишна възраст бе вече разсипал две ловни двуцевки, но недостатъкът фактически му бе помогнал, тъй като нито веднъж не му се наложи да се приучва на стрелба с отворени очи, виждайки едновременно и мушката, и жертвата, нито пък да притваря дясното, за да избягва изместването на оптичката ос. Щом узна (не от любопитство, а благодарение на кръвните си връзки), че Минк Сноупс е най-последно освободен от щатския затвор, той веднага си даде сметка — и то по-рано от шерифа, защото тутакси повярва в тази възможност, — че на неговите закани, макар изречени преди четиридесет години, не бива да се гледа с пренебрежение, камо ли пък да не им се обръща никакво внимание, както очевидно бе склонен да смята неговият благодетел и висшестоящ началник. Искаше да се защити и запази безукоризнеността на службата, заемаана от сродника му по женска линия, а това означаваше да се запази спокойствието, животът и благополучието на гражданите — мисия, в която и той имаше скромна дял. Но освен това имаше и нещо друго, за което знаеше единствено жена му. Дори шерифът нямаше представа за неговия план, за набелязаната кампания. Той бе споделил само с жена си: „Може и нищо да няма, както казва братовчедът Иф, може да е още един от многото кошмари на адвоката Стивънз. Но я си представи, че

братовчедът Иф е в грешка, а пък адвокатът е прав. Представи си, че...“ — И той наистина си го представяше: в своята последна частица от секундата мистър Сноупс лежи безпомощен в леглото под своята присъда, един последен безнадежден вик за помощ, каквато той знае, че отникъде не ще дойде, ножът (брадвата, чукът, тоягата или цепеницата — зависи какво ще използва жадният за мъст убиец) вече се спуща и тогава той, Биглин, пристъпва, втурва се с фенерче в едната ръка и пистолет в другата, с един-единствен изстрел поваля убиеца върху неговата жертва, а изразът на демонично тържество и надежда в лицето му се стапя в удивление... — „Нима мистър Сноупс няма да ни позлати?! И как иначе? Какво друго му остава!“

Но тъй като мистър Сноупс също не биваше да знае (шерифът бе обяснил на Биглин, че в Америка никой няма право да закриля един свободен човек, освен ако сам той не поиска това или най-малкото, узнавайки, не го приеме), той нямаше как да се намира вътре в спалнята му, където трябваше да бъде, а се налагаше да заеме най-добрата позиция, намерена или създадена отвън, до най-близкия прозорец, откъдето можеше или най-бързо да проникне вътре, или най-добре да се прицели. А това, разбира се, означаваше, че е длъжен да будува по цяла нощ. Биглин беше добър тъмничар, съзнателен, поддържаше в затвора чистота, затворниците му бяха сносно наглеждани и хранени, а освен това вършеше и малки услуги на шерифа. Така единственото време, през което можеше да подремне в тия двайсет и четири часа, оставаше времето между вечеря и последния неизбежен момент, когато щеше да се озове на своя пост под прозореца на Сноупсовата спалня. И така, всяка вечер той си лягаше още нестанал от масата, жена му отиваше на кино, връщайки се откъдето — някъде към девет и половина — го събуждаше. И тогава, с фенерчето, пистолета, един сандвич, сгъваемо столче и пуловер (в края на септември към полунощ доста застудяваше), той заставаше неподвижен и притихнал до живия плет под прозореца, зад който, както знаеше цял Джеферсън, протича целият живот на Сноупс извън банката, докато най-сетне лампата не угасне; по това време двамата слуги негри отдавна ги нямаше. Тогава прекосяваше безшумно тревата, отваряше столчето под прозореца и сядаше, толкова неподвижен, че бездомните псета, скитащи из цял Джеферсън в часовете на мрака, едва не го връхлитаха, но тозчас усещаха,

подушваха, някак разбираха, че неспир приклякваха, мълчаливо се обръщаха с едно движение и хукваха; така продължаваше до първия светлик, той сгъваше столчето, проверяваше прибрал ли е в джоба си смачканата хартия от сандвича и си тръгваше. Впрочем ако Сноупс не спеше, а дъщеря му не бе глуха като пън, те още в неделя през нощта биха го чули как похърква от време на време, стига да не бяха среднощните кучета, които, преминали този път тревата, усетиха, подушиха, някак разбраха, че е заспал и безопасен, та го разбудиха с хладните си муцуни.

Минк нямаше и понятие за това. Но и да имаше, едва ли нещо би се променило. На всичко това — Биглин и факта, че сега Сноупс го охраняват — той щеше просто да погледне като на още едно проявление на безграничната способност у враждебните сили да измислят какви ли не дреболии, за да могат винаги да се набъркват в живота му. Тъй че дори и да знаеше, че Биглин е вече на пост под прозореца на стаята, обитавана от братовчед му (а той не бързаше, напротив: щом негърчето с велосипеда го упъти, Минк си помисли: *Дори малко съм избързал, нека първо се навечерят, да имат време и двамата негри да си отидат.*), пак съм постъпил по същия начин: нямаше да се крие, нямаше да дебне: просто щеше да е невидим, нечут и безвъзвратно чужд, подобно на койот или на вълче; нямаше да прикляква, нямаше да се тули в живия плет, както правеше Биглин с идването си, а направо щеше да приседне с подвити крака — като селянин можеше да издържи тъй с часове, без да изпита неудобство — някъде до оградата, ще огледа цялата къща, чиито очертания и разположение той вече познаваше от бавния и нищожен приток на сведения и факти в Парчман; трябваше да ги трупа, таи и възприема от непознати люде, прикривайки обаче колко важно за него е онова, от което се интересува; сега гледаше грамадната бяла постройка с колони отпред и като че изпитваше гордост, че все пак неин собственик е човек на име Сноупс. У него нямаше абсолютно никаква завист: при друг случай, утре например, макар сам никога да не е мечтал, та дори и в действителност искал да го приемат там, той гордо би рекъл на всеки непознат: „Мой братовчед живее тук. Негова е.“

Изглеждаше тъкмо така, както бе очаквал. Ето ги отзад осветените прозорци на ъгловата стая, където се намира братовчед му (сигурно вече са вечеряли — бе им отпуснал доста време), опрял нозе

на малката нарочно поставена дъска — в Парчман бе дочул, че била закована към камината тъкмо за тази цел от друг някакъв роднина, когото Минк не познаваше, тъй като оня се е родил много след него и носел името Уот Сноупс. Осветени бяха прозорците и на една от предните стаи, а това, узнавайки, че глухата дъщеря си била стъкмила стая на горния етаж, той не бе очаквал. Но на горния етаж все още не се виждаха никакви светлини, следователно и дъщерята бе още на долния. И макар светлината в кухнята да означаваше, че и негърската прислуга е още тук, нещо така силно го затегли, че без повече да чака, взе да се надига, за да притича до прозореца, да погледне и ако е необходимо, да започва още сега; онзи, който трийсет и осем години е трябвало да се учи на търпение, сега бе длъжен всичко да доведе до съвършенство. Ако останеше още да чака, току-виж, братовчедът му си легнал и дори може би заспал. А това той не би понесъл и затуй не бива да го допуска: трябва да дойде един миг, па макар и светкавичен, когато той ще може да изрече: „Погледни ме, Флем“, и братовчед му ще се подчини, но като човек, който трийсет и осем години се е учил да изчаква, той се въздържа и се сниши, прилекна отново и пусна коравата буца на револвера, който сега бе скрил в нагръдния джоб на комбинезона. Нейната стая може би се намираще от другата страна на къщата и оттук не можеха да се видят осветените ѝ прозорци, а светлината в другата стая още нищо не означаваше и той, ако беше такъв голям богаташ като братовчед си Флем, с една такава огромна и разкошна къща също би запалил всички лампи на долния етаж.

След малко кухненският прозорец угасна. Почти начаса той дочу негрите, мъж и жена, които разговаряха приближавайки и преминавайки на десет стъпки от него (и дъх дори не притаи), а после излязоха през вратата в живия плет заедно с гласовете си, които бавно тръгнаха по уличката отзад и накрая замряха. Тогава се надигна тихо, без да избързва, без да се прокрадва и промъква, просто дребен, просто безцветен, може би просто твърде незначителен, за да бъде забелязан, прекоси тревата до прозореца и като се повдигна на пръсти, погледна вътре и видя братовчед си да седи на въртящия стол като в банка или в кантора, подпрял нозе о комина и нахлупил шапка — досущ тъй, както Минк знаеше, че седи, съвсем не толкова променен, макар че Минк не го бе виждал пели четирийсет години; малка разлика, разбира се, имаше: това бе черната плантаторска шапка, за която бе чувал в

Парчман, иначе малката папионка можеше да бъде същата онази, която бе носил преди четирийсет години зад тезгяха в магазина на Варнър; ризата беше бяла градска риза, панталоните — тъмни градски панталони и обувките — лъснати градски обувки, а не фермерски калеври. Но инак нямаше никаква разлика: все така не четеше, а само седеше с подпрени нависоко нозе, с наложена капа, а челюстта му непрестанно и бавно се движи, сякаш дъвчи.

За да бъде по-сигурен, ще трябва да заобиколи къщата и да погледне горните осветени прозорци от другата страна и вече бе тръгнал за отзад, когато си помисли, че би могъл да надникне и в другия осветен прозорец долу — и без това се намираше близко; затуй свърна, безшумен като сянка, като сянка безплътен, покрай стената, надигна се отново на пръсти и погледна в съседната стая. Веднага я видя и веднага я позна. Стаята беше по всички стени до тавана отрупана с книги — той не подозираше, че на света може да има толкова книги; наред стаята, под лампата, седеше жена и четеше с очила в рогови рамки, а в черните ѝ коси преминаваше онзи бял кичур, за който бе чувал още в Парчман. За миг той бе отново обладан от стария безпомощен гняв и ярост и този път те едва не го съсипаха и унищожиха — това беше онзи гняв и онази ярост, които го държаха първите две-три години, след като узна, че тя завинаги може би се е завърнала вкъщи и сега живее в един и същи дом с Флем; тогава той все си мислеше: *Ами ако тя изобщо не е глуха? Ами ако тя просто е решила да заблуждава хората, за да не усетят какви дяволии им готви?* Защото да разбере истината — глуха ли е, или само се преструва — не само трябваше да разчита на непознати, а и на съмнителни и несигурни слухове, предадени през втора и трета ръка. Накрая, чрез лъжа и хитрост, бе успял да се вмъкне при затворническия лекар, но и там отново не посмя да попита каквото го интересуваше, каквото искаше да разбере, да открие, да научи; узна само, че дори и напълно глухите все пак могат да долавят въздушните трептения, стига само звукът да е достатъчно силен и не много далечен. „Като например...“ — бе изрекъл Минк, преди да се усети. Но бе късно — лекарят допълни мисълта му: „Именно. Като например изстрел. Но дори и да ви повярваме, че сте глух, как ще ви помогне това да се измъкнете оттука?“ — „Вярно — бе се съгласил тогава Минк, — защо ми е да чувам плющенето на бича, нали го усещам!“

Но това сега нямаше значение; тя бе уж подредила стаята си на горния етаж, а според приказките от дома, които проникваха до него в Парчман — човек понякога трябва да вярва на хората, трябва, просто трябва да им вярва — неговият братовчед прекарваше цялото си време на долния етаж в една стаичка от другата страна на къщата, за която казваха, че била по-голяма и от затвора. А ето че сега поглежда през този прозорец и я вижда — не горе и не от другия край, където сведенията обещаваха да бъде, а именно тук, в съседната стая. В такъв случай всичко останало, на което бе вярвал и разчитал досега, е по всяка вероятност глупост и празни приказки; дори не е необходимо между двете стаи да има отворена врата, за да почувствува тя онова, което затворническият лекар бе нарекъл трептение, тъй като тя дори не е глуха. Значи, всичко е било измама. И тогава спокойно размисли: *А на мен ми е останал само един патрон, дори да имам време два пъти да стрелям, преди да се е втурнал някой от улицата. Трябва отнякъде да намеря я цепеница, я някое парче желязо...* Беше тъй близо до гибелта, до катастрофата, но съумя да се улови току на ръба, замърмори, зашепна:

— Почакай, не бързай. Нали съм ти казвал, колко пъти съм ти казвал, че господ не се шегува, той само наказва! Разбира се, че е глуха: не ти ли го разправя това цял Мисисипи от десет години? Хич не искам да го знам тоя смахнат доктор от Парчман, нито ония нехранимайковци от затвора, от които трябваше с мъка да измъквам всичко, което е нужно да зная. Но ето ти оня негър от снощи, едва не стигна в наглостта си дотам, че а-ха да те нарече в очите лъжец, тебе, белия човек, само задето подхвърли, че тя сигурно иска да мами хората. Те, негрите, познават на белите и кътните зъби, още повече пък за такава, дето вече са я обявили за негролюбка, за една от ония там, *куманистите*; за такава всички негри в Йокнапатофа, че дори и в Мемфис и Чикаго знаят истината: глуха ли е, не е ли, такава ли е, инаква ли е. Разбира се, че е глуха, седнала е с гръб към вратата и ти ще трябва да минеш оттам, а сигурно има и заден вход и, значи, остава ти само да го намериш и да се измъкнеш.

И той тръгна, без да бърза, без да се крие, просто дребен, леконог и невидим, заобиколи къщата, изкачи се по стъпалата и се озова между шеметно високите колони на преддверието като всеки друг гост, посетител, наминаващ; отвори безшумно стъклената врата, намери се в

хола, прекоси го, минавайки пред отворената врата, зад която седеше тя, без да поглежда натам, а приближи съседната врата; измъкна револвера от нагръдния джоб на комбинезона и мислейки трескаво, малко безредно, почти задъхвайки се на пресекулки: *Имам само един патрон, значи, трябва в лицето, в главата; с един патрон не се рискува в тялото*, влезе в стаята, където се намираше братовчед му, и направи още няколко крачки към него.

Не му се наложи да казва: „Погледни ме, Флем.“ Неговият братовчед вече го гледаше с извърната през рамо глава. Друго движение той така и не направи, само челюстта му застина полуотворена и спря да дъвчи. След това трепна, наведе се леко в стола и взе да сваля крака от дъската, а столът почна да се обръща и тогава Минк спря на около пет стъпки, вдигна с две ръце приличното на жаба и ръждиво на цвят оръжие, запъна чукчето, прицели се, мислейки: *Трябва да го удари — не аз, а той, — трябва да го удари в лицето*, натисна спусъка и по-скоро усети, а не чу тъпото и глупаво, почти небрежно изщракване. Сега вече братовчед му бе поставил и двата си крака на пода, а столът се беше извъртял така, че оня седеше с лице към него, седеше явно неподвижен и дори малко безучастен, и наблюдаваше зацапаните, треперещи, детински ръце на Минк, като ръчичките на малко енотче, едната, от които повдигна чукчето, за да може другата да върне барабана с едно гнездо назад, та патронът отново да застане под ударника; Минк отново почувствува бодването, смушкването на нещо смътно от миналото — не предупреждение и дори не повторение на нещо, а просто смътно, познато, но и неважно, тъй като каквото и да е било то, то и по-рано не е било достатъчно силно, за да измени нещата, нито дори достатъчно забележително, за да бъде запомнено; начаса го забрави. *Всичко е в ред — помисли си той, — този път ще стане. Господ не се шегува.* Запъна и отново се прицели с две ръце, а братовчед му изобщо не помръдна, макар че пак бе почнал излеко да дъвчи, сякаш и той очакваше едва видимата точица светлина, която щеше да блесне под чукчето.

Грохотът беше оглушителен, но в този миг Минк вече нищо не чуваше. Тялото на братовчед му вече се извиваше в някаква странна и полускована конвулсия, която след миг щеше да повлече отгоре му целия стол; на Минк се стори, че изстрелът на револвера е нищо, но че щом столът преустанови падането си и се тръшне на пода, гърмът ще

разбуди целия Джеферсън. Той отскочи. В миг се помъчи да си каже, да извика: „Почакай! Почакай! Виж най-напред дали е мъртъв, иначе всичко отива по дяволите!“ Но не успя. Не си спомни как забеляза другата врата на стената зад стола, но тя все пак беше там и къде извеждаше сега, не беше важно — важното е да води нанякъде, а не назад. Спусна се към нея, сграбчи дръжката, но дори и като разбра, че е заключена, продължи да я друса и върти и заслепен напълно, все така я друсаше, дори и след като зад него се разнесе глас. Той отново отскочи и видя жената, застанала на водещата към хола врата. В миг му хрумна: *Значи, тя всичко е чула*, но се опомни: защо ѝ е трябвало да чуе? Беше я довела, за да го спипа, същата онази сила, която, само да го посочеше тя с пръст, щеше в миг да го срази, да го унищожи на място, да го изпари. Дори да имаше още един патрон, не оставаше време отново да зареди и да се прицели, затова, извъръщайки се, той замахна и хвърли револвера към нея, неспособен да го проследи с очи, защото в същата секунда — стори му се — тя вече държеше револвера и му го подаваше в ръка, издумвайки с онзи креслив патешки глас, с какъвто говорят глухите:

— Ето, вземете си го. Там е шкаф. Ще се измъкнете само оттук.

— Спри — рече Стивънз. Ретлиф спря автомобила. Шофираше той, макар че бяха с колата на Стивънз. Бяха се отклонили от шосето на кръстопътя при магазина на Варнър, където са памукоочистителната и железарията, църквата и десетината къщи и други постройки, всичките вече тъмни, макар да нямаше още десет часа — това беше всъщност цялото селище; бяха стигнали дотук, след като оставиха зад себе си цялата широка, равна и богата долина, в която при стария Варнър — сега вече в осемдесетте, с изцяло посивяла коса, останал вдовец преди дванайсет години, но от две години женен за едно младо двайсет и пет годишно момиче, за което казваха, че по това време било сгодено за внука му, или поне, че той я задирял — бяха заложили всички движими имуществва и ипотекирани всички земи, които все още не бяха станали негова собственост. Бяха наближили възвишенията, тук-там се виждаха малки порутени фермерски къщи, клюмнали и едва държащи се из разядените склонове като късчета хартия. Сега вече пътят не беше насипан и с чакъл и всеки момент щеше да се окаже непроходим за каквито и да било колела; в застиналата светлина на фаровете той приличаше на останалите изровени оврази, извивайки се по начупения склон до билото, където растяха дрипави, хилави борове и безполезен храсталак. Слънцето бе пресякло еkvатора и се намираще вече в съзвездие Везни; тъй като вече не се движеха и ниското бръмчене на мотора не нарушаваше тишината, те усетиха есента, дошла подир ленивия ръмеж в неделя неясното, лъжливо захлаждане през, кажи-речи, целия понеделник. Нащърбеният вал на боровите и недораслите дъбове беше несигурна защита от зимата, дъждовете и студа, под чието влияние изтощените поля, обрасли в смрадлика, дафинови листа и трънкосливки, вече аленееха; отрупаните с плод сливи очакваха скрежа и лая на кучетата, с които преследват опосумите. — Защо мислиш, че ще е тук, дори да успеем да се доберем? — попита Стивънз.

— А къде ще бъде? — каза Ретлиф. — Къде другаде му остава да отиде? Обратно в Парчман, след всички главоболия и жертви, за да се измъкне? Какво друго му е останало освен дом?

— Той и дом вече няма — рече Стивънз. — Кога беше? Преди три години... нали дойдохме дотук един ден за онова момче, как се казваше?

— Търпин — напомни Ретлиф.

— Дето не се отзова на повиквателното и дойдохме да го търсим. От къщата още тогава нищо не беше останало освен един силует. Част от покрива, а и дъсчените стени, докдето ръка стига, бяха отпрани за гориво. Пътят само беше по-светен.

— Да — каза Ретлиф, — хората го поддържаха гладък и равен именно защото влачеха по него подпалките.

— А сега и силуета го няма.

— Но отдолу има изба — каза Ретлиф.

— Яма в земята? — рече Стивънз. — Зверска бърлога?

— Той е капнал — каза Ретлиф. — Дори да не беше на шейсет и три-четири. Трийсет и осем години в напрежение, да не говорим за последните — сега сме четвъртък, нали? — за последните седем дни. Сега вече никакво напрежение не го крепи. Само си представи — трийсет и осем години чакаш, за да извършиш нещо и, разбира се, един ден най-сетне то става. И ти ще рухнеш. Тъй че сега друго не му трябва, освен да се тръшне някъде за малко, на тъмно и на тихо.

— Да е мислил за това миналия четвъртък — каза Стивънз. — Сега е вече доста късно.

— Нали тъкмо затова сме тук! — рече Ретлиф.

— Така е — съгласи се Стивънз. — Карай нататък. — Но вместо това Ретлиф изключи мотора. Сега вече наистина усетиха, доловиха промяната в годината, в годишното време. Птици все още имаше, но нощта не се изпълваше от дрезгавата и шумна какофония на летните нощни насекоми. Чуваха се само щурците в гъстите шубраци и по стърнищата на окосените ливади, където по пладне подскачаха прашни скакалци, възбудени, хаотични и безпътни. Стивънз мигом разбра какво следва, за какво ще заговори Ретлиф.

— Смяташ ли, че нито един път не ѝ е минало през ума какво ще направи тази проклета гърмяща змия в минутата, когато го освободят? — попита Ретлиф.

— Положително не — рече Стивънз припряно, твърде припряно и твърде късно. — Карай нататък.

Но Ретлиф остана неподвижен. Стивънз забеляза, че държи ръка на ключовете, за да не може той да ги завърти.

— Според мен тази вечер тя ще спре в Мемфис — продължи Ретлиф. — С тоя съвсем нов и вълшебен автомобил...

Стивънз помнеше всичко. Сложното бе как да забрави. Тя сама му каза — или така му се струваше — още тази сутрин, след като му съобщи необходимите данни, за да изготви дарението: как няма да приеме нейния така наречен бащин автомобил, а вместо това си е поръчала нов от Мемфис, който ще ѝ бъде доставен точно навреме, за да може да замине непосредствено след погребението; трябваше да ѝ отнесе дарението за подпис в къщи, когато ще се сбогуват, или ще измислят нещо — тя и той — вместо сбогуване.

Беше пицно погребение — на виден banker и финансист, загинал ако не в разцвета на годините, то поне в разцвета на богатството си, от револверна рана, само че не рана от полагащия му се револвер, тъй като обикновено banker, който загива от револвер в собствената си спалня в девет часа вечерта, е бил длъжен преди това да пожелае лека нощ на някой щатски или федерален (а може би и на двамата) банков инспектор. Покойният не бе упражнявал никакво друго покровителство — нито обществено, нито военно, нито гражданско, а само финансово; той не се занимаваше с никакво стопанство — нито с памук, нито с говеда, с нищо, от което бяха укрепнали и се развиваха Йокнапатофа и Мисисипи, а само с пари. Наистина бе член на една от джеферсънските църкви, което личеше от доста подобрения ѝ външен вид, но дори и това не беше подчинение, нито дори стремеж, нито истински съюз, дори не опрощение, а временно примирие между две непримирими страни.

Въпреки това на погребението се стече не само градът, но и околията. Той (Стивънз) бе застанал като пълноправен член на опечалената група по настояване на (точно така, няма грешка!) дъщерята в първата редица и по нейна молба наред с нея: той, Линда и вуйчо ѝ Джоуди, един олисяващ човек, който към източения скелет на баща си бе прибавил още петдесет килограма гуша и шкембе; и, разбира се, Уолстрийт Сноупс, Паника на Уолстрийт Сноупс, който не само никога не бе постъпвал като Сноупс, но и по нищо не приличаше

на Сноупс: висок и тъмнокос, с невероятно нежни и младежки синьо-лилави очи — човек, който бе почнал като разносвач на второразредна бакалница, за да могат той и по-малкият му брат Адмирал Дюи да завършат училище, след това бе открил в Джеферсън къща за бакалски доставки на едро, която обслужваше цялата околия; сега, преместил се със семейството си в Мемфис, той беше собственик на цяла система от бакалски складове на едро, които снабдяваха половин Мисисипи, Тенеси и Аркансо; всички се бяха изправили с лице към дискретно замаскираната яма до другия гроб, над който не нейният съпруг (той бе само поръчал и платил), а сам Стивънз бе издигнал нечуваната мраморна лъжа, която преди деветнайсет години бе откупила свободата на Линда. И както излизаше, именно той пак щеше да издигне втората лъжа, предопределена от първата. Той и Линда бяха обсъждали това сутринта.

— Не, нищо! — бе казала тя.

„Да“ — бе написал той.

— Не! — настояваше тя. Той просто вдигна бележника и го обърна с думата към нея; не можеше да напише „заради тебе“. Впрочем нямаше и защо. — Прав си — каза тя. — Ще трябва да направиш още един.

„Ние ще направим“ — написа той.

— Не — каза тя. — Ти винаги всичко си правил заради мене. И винаги ще правиш. Сега вече зная: освен тебе друго съм нямала. Освен от тебе от никого истински не съм имала нужда.

Изправен там, докато баптисткият свещеник изпълняваше речовито и бързо своето задължение, Стивънз оглеждаше околните лица, градски и селски лица, лица на граждани, които представляват градът, понеже не може градът да не бъде представен на това погребение: едни представляваха единствено себе си, защото някой ден и те ще се озоват там, където сега лежеше Флем Сноупс, мъртви, самотни и без приятели; други — безименни, нерешителни, изпълнени с надежда — бяха лицата на хора, които са дължали нему или на банката му пари и сега, както си е присъщо на човека, се надяваха, дори смееха да повярват, че след неговата смърт дълговете им можеха, просто ей тъй, можеха да се окажат забравени, документите загубени или направо никой няма да им ги поиска, няма да ги събере. И внезапно забеляза нещо друго. Не бяха много: различи само три също

селски лица, не по-различни от останалите, нерешителни и дори незабележими някъде в края на тълпата; сега те изведнъж изскочиха, открииха се и той се сети кои са. Това бяха Сноупсовци. Никога преди не беше ги виждал, но те бяха неоспорими: съвсем не чужди, а просто еднакви — не толкова по своя израз, колкото в отношението, в нагласата; мисълта му дойде светкавично, като уплаха в мига когато те разбудят: *Приличат на вълци, стекли се да погледнат ямата, където е намерил края си друг, по-голям вълк, вълкът-господар, вълкът-главатар, вълкът-праотец, както би казал Ретлиф — да видят дали случайно не е останало още някое късче примамка.*

После ги забрави. Не можеше непрекъснато да се обръща назад, пък и проповедникът бе вече свършил и гробарят даваше знак на избраните, на официално опечалените да си тръгват; когато отново можа да се огледа, лицата вече ги нямаше. Остави Линда на гробището. Впрочем щеше да я откара вуйчо й. Пред нейния дом по това време вече щеше да я очаква новият автомобил, за който му бе казала, че е поръчала по телефона в Мемфис след взетото вчера следобед решение сама да отпътува за Ню Йорк веднага след погребението; докато отидеше при нея с дарението за подпис, тя сигурно ще се е вече приготвила и подредила багажа си в колата.

Стивънз мина през кантората да го вземе — облепено с обичайната гербова марка от един долар, дарението връщаше къщата и градината на семейство де Спейн. Всичко бе извършила сама, без нищо да му обади предварително. Не бе успяла да открие Манфред, от когото Сноупс бе отнел и дом, и банка, и остатъка от добро име и достойнство в Джеферсън, но накрая все пак изнамери някакви последни родственици — единствената сестра на стария майор де Спейн, бащата на Манфред и едничката й дъщеря: една прикована за постелята старица в Лос Анжелос и нейната шейсетгодишна неомъжена дъщеря, пенсионира се като директорка на средно училище в покрайнините на града. Линда бе тръгнала по следите им и ги беше открила, без дори да се посъветва със своя адвокат: наистина възмутително е, когато добрият самарянин, филантропът, благодетелят вземе не само на своя глава да намира, но и да изобретява своите собствени благодеяния, без да се обърне за помощ и дори пренебрегвайки адвокатите, секретарите, съветниците —

възмутително, по-скоро противообществено е да отнемеш залъка от толкова много гърла.

На документа липсваше само нейният подпис. Не минал и четвърт час, той сви и спря до бордюра пред къщата, дори не забелязвайки пред себе си групичката мъже и младежи, между които един-двама негри; каза си само: „Местните познавачи оценяват новия й автомобил“, паркира, излезе с чантата и дори вече се обръщаше, когато погледът му просто се плъзна през групата — а тя му беше на пътя — и тогава си рече бързо и смътно, не дори удивен: „Съвсем нов английски ягуар“; продължи нататък, но ненадейно му се стори, че се изкачва по стъпала, които рязко се връщат при всяка стъпка с по едно стъпало надолу, че продължава да върви и да се изкачва, хвърля и последни сили да се придвижи, но не помръдва от мястото си; и това бе станало така внезапно и така мигновено, че само благодарение на духа и на инерцията се преместваш телесно с едно стъпало нагоре; *няма нито едно място в света — мина му през ума, — откъдето могат да доставят в Джеферсън, Мисисипи, нов-новеничък ягуар, от вчера за днес, пък ако ще да е бил поръчан по телефона и онази вечер.* Продължи отчаян да мисли. *Не, не! Това е възможно! Може да са го имали в Мемфис, да са го намерили снощи или тази сутрин — тази наша разнебитена вселена се крепи единствено на съвпаденията!* Доближа се решително до колата, спря и си каза: *Значи, тя още от четвъртък е знаела, че ще замине просто до вторник вечер не е била сигурна точно в кой ден.* Първокласен, безупречно нов автомобил, до който се беше изправил, младолик, напълно приличен на вид, докаралият го търговски агент или техник от фирмата; в този момент негрът иконом се показва на входа с част от багажа й.

— Добър ден — каза Стивънз. — Великолепен автомобил! Съвсем нов, нали?

— Абсолютно — отвърна младоликът. — Земята не беше докосвал до вчера, когато ни телефонира мисиз Кол.

— Какъв късмет, че ви се е намирал подръка — рече Стивънз.

— О, получихме го още на десети този месец. Още когато го поръча през юли, тя беше помолила, щом пристигне, да го задържим, докато не си го поиска. Предполагам, че смъртта на баща й е разбъркала намеренията й.

— Стават такива работи — рече Стивънз. — Значи, още през юли го е поръчала.

— Точно така. Разправят, че още не са пипнали оня тип.

— Не са — додаде Стивънз. — Великолепен автомобил! Де да можех и аз да си позволя такава неща. — След това влезе през отворената врата, изкачи стъпалата, вече свикнали с подметките му, и се намери във всекидневната, познаваща го не по-зле. Облякла за път новоизпращения гащеризон с пясъчен цвят, вече поизбелял, тя го чакаше права; устните и лицето ѝ бяха дебело намазани с крем против вятъра, а на един стол лежаха метнати лекедосаният шлифер, плътни ръкавици, шалът за глава и чантата. Искеше сякаш да му каже: „Теб поне не излъгах. Можех да го скрия в гаража, докато си отидеш, но не го направих.“ Вече на глас каза му:

— Целуни ме, Гейвин — и сама направи последната крачка до него, прегърна го, не припряно, ала крепко, и също тъй крепко и решително притисна разтворени устни до неговите, а той я прихвана и ръката му се спусна по гърба ѝ до онова място, където под твърдия памучен плат след разделителната вдлъбнатина се усещаха две издатини — така бе ставало няколко пъти ѝ по-рано, но ръката му си оставаше спокойна — тя никога не бе изпитвала предизвикателство и никога не би изпитала, верността си оставаше сигурна и незастрашена, дори ако между ръката и раздвоената закръгленост на женската плът не би имало нищо друго; той просто я докосваше, разбирайки и приемайки всичко не с безнадеждност и горест, а само с малко тъга, обхващаше я тъй, както в шепа се държи неоформеното задниче на невинно дете. Но не и сега. Този път не. Сега го обзе ужас и в този ужас той си помисли: *Как беше казано? Човек, „чието неустойимо обаяние над жените е в това, че само със своето присъствие вселява у тях убеждението, че за тях е готов на всякакви жертви“.* Само че сега е обратно, абсолютно обратно: *клетият глупак не само не знае къде да метне топката, той просто дори не се сеца, че играе бейзбол. Няма защо да ги съблазняваш — досега те отдавна са те набелязали, избрали са те, защото вярват, че със самото ти избиране ти начаса не само можеш и си готов, а и страстно желаеш да се пожертвуваш веднага, щом тя и ти измислите някоя жертва, която си струва.* Помисли си още: *Сега тя ще разбере, че не може да ми вярва, а само се надява, че ще успее в другото — затова е притиснала*

така бедра и ме е хванала за раменете: да ме повлече, падайки назад, дори да няма легло. Но тук той изцяло грешеше. Друга мисъл му дойде: *Защо ѝ е да си губи времето да ми вярва, когато цял живот ѝ е било ясно, че освен да разчита на мен, друго не ѝ трябва.* Тя продължаваше да го притиска и целува, додето сам той не понечи да се освободи. Пусна го и застана вгледана в лицето му с тъмносините си очи, не тайнствено, не ласкаво, може би дори не и нежно.

— Устата ти е цялата в помада — каза му тя. — Иди в банята да се измиеш. Прав си — добави, — ти винаги си прав, щом става дума за теб и за мен. — Очите ѝ не криеха никаква тайна: доста напрегнати, но без тайни; някой ден той навярно щеше да си даде сметка, че те никога не са бивали истински нежни. — Обичам те — каза тя. — Ти така и не получи достатъчно, нали? Впрочем греша. Нищо не си получавал ти. Нищо си нямал.

Той чудесно разбираше за какво му говори тя: първо майка ѝ, после тя самата; на два пъти той бе предлагал своята преданост, а срещу нея нищо не бе получил, нищо, освен правото да живее като смахнат, като омагьосан, ако щете — идиотизиран. Ретлиф положително би казал идиотизиран. Тя усети, че той разбра; такова бе може би тяхното проклятие — тутакси да схващат един за друг и най-малката подробност. Бе от честност, не защото тя вярваше, че цял живот е била влюбена в него, а че му е позволила да открие какво означава новият ягуар в обстоятелствата около смъртта на тъй наречения ѝ баща. Тя само съзнаваше, че не ще смогне да скрие от него простия факт за поръчката на автомобила от Ню Йорк, от Лондон, или откъдето можеха да ѝ го пратят, направена още в момента, когато е разбрала, че помилването на Минк е вече сигурно.

На всички свои дрехи бе направила джобове, в които се вместиха бележникът от слонова кост и перодръжката. Стивънз ги знаеше до един, посегна и сега ѝ измъкна бележника. Можеше да напише: *Имам всичко. Ти ми вярваше. И предпочете да разбере, че си убила своя тъй наречен баща, вместо да ме излъжеш.* Можеше, вероятно трябваше да напише: *Имам всичко. Нима току-що не се отървах и от съучастничеството в едно убийство?* Но вместо това написа: *Всичко сме имали.*

— Не сме — каза тя.

Той написа: *Сме!*

— Не! — рече тя.

С печатни букви той написа *Да*, този път достатъчно едро, за да покрие целия бележник, после го изтри с длан и написа: *Вземи някого да се ослушва вместо тебе. Ще се пребиеш.*

Тя едва погледна написаното, толкова бегло, че — всеки би решил — надали го е прочела, и отново се вгледа в него с тъмносините си очи, ласкави или не, нежни или не, искрени или не — сега вече без значение. Мазилото и по нейната уста бе размазано, а и смътната усмивка, сама напомняща маска, меко и сънливо петно.

— Обичам те — каза тя. — Никого друг не съм обичала.

Той написа *Не*.

— Да — настоя тя.

Той отново написа *Не* и докато тя повтаряше „Да“, продължи да изписва *Не, Не, Не, Не*, накрая изпълни целия бележник, изтри написаното и надраска *Дарението* и застанал до нея пред камината, където бяха решавали всички нейни делови въпроси, изискващи взаимен контакт, той разгъна документа, отхлупи си писалката, даде ѝ да подпише, сетне сви хартията и вече посягаше да я пусне обратно в чантата, когато я чу:

— Вземи и това.

Беше продълговатият обикновен плик, който забеляза върху камината. Като го пое, през хартията усети тлъсто тесте банкноти, доста банкноти; хиляда долара биха го унищожили за няколко седмици, може би дни, почти толкова сигурно, както и хиляда куршума. Снощи се изкушаваше да ѝ го каже: „Хиляда долара и него ще убият. Ще бъдеш ли доволна тогава?“ Само че снощи още не знаеше колко истина има в това. Замълча си. Като му дойде времето, ще се оправя.

— Знаеш ли къде да го намериш? — попита тя.

Ретлиф *знае* — написа той, изтри го и написа: *Излез за две минути до банята. И твоята уста.* Изчака я да го прочете, тя остана още миг неподвижна, отметнала глава, като че ѝ е предложил словесна загадка, после каза:

— Аха. Да, време е — обърна се, тръгна към вратата, но спря, изви се наполовина и чак тогава го погледна: никакви смътни усмивки, нищо: просто едни очи, които дори от разстояние не изглеждаха напълно черни. След това излезе.

Чантата държеше в ръка, а шапката му се намираше на масата. Пусна плика в джоба си, обърса уста с носната си кърпа, минавайки, взе шапката и се пусна по стъпалата, наплювайки кърпата, да се доизбърше. В антрето имаше огледало, но това му стигаше, докато стигне кантората; разбира се, имаше, трябваше да има и заден изход, но там навярно се навърта икономът или може би дори готвачката. Освен това никой не би му забранил да прекоси градината отпред и през страничния вход да излезе на алеята, откъдето можеше да се озове на улицата, без да е длъжен насила да отвърща поглед от новия автомобил.

А Ретлиф, който случайно или по някакво съвпадение се намираше при стълбището на кантората му, го попита.

— Къде ти е автомобилът? Нищо, аз ще то докарам. А ти в това време се възползувай горе от чешмата.

Така и стори, заключи изцапаната носна кърпа в едно чекмедже и седна в кабинета си. След малко по стълбите отекнаха стъпките на Ретлиф, който леко натисна заключената врата. Ето ти още един случай, когато можеше да осъществи своята детска мечта — да върне на Вехтия завет цялата му девствена чистота. Но сега бе твърде стар. Очевидно иска се много повече от простата болка, за да те боли толкова. Телефонът иззвъня.

— Заминала е — обади се Ретлиф. — Взех ти колата. Искаш ли да дойдеш при мен на вечеря?

— Не — каза Стивънз.

— Не искаш ли да се обадя на жена ти, че си при мен?

— Глупости! Казах „не“. — Но след миг додаде: — Много ти благодаря.

— Ще те взема примерно в осем — рече Ретлиф.

Дочака го на улицата. Още неседнал и автомобилът — неговият автомобил — незабавно потегли.

— Опасно е — каза той.

— И аз тъй мисля — рече Ретлиф. — Всичко свърши и сега ще трябва да свикваме.

— Искан да кажа, че за тебе е опасно. За всички, които са около мен. Аз съм опасният. Не можеш ли да разбереш, че току-що извърших убийство?

— А, за това ли говориш? — рече Ретлиф. — Едно време си казвах, че май само по един начин можеш да бъдеш обезвреден: като се омъжи някоя за тебе. От това нищо не излезе, но ти все пак си остана, какъвто трябва. И както преди малко ми се похвали, най-сетне си извършил и убийство. Какво повече може да ти се измисли? — Бяха вече на шосето, градът остана зад гърба им и сега можеше да вдигнат скоростта, че до магазина на Варнър им оставаха още двайсет мили. — Знаеш ли в тая работа за кого най-много ми е мъчно? За Лутър Биглин. Ти не си чувал и сигурно никой не би разбрал, ако днес не беше излязло наяве в един, така да се каже, частен разговор на покаянието между Лутър и Иф Бишъп. Излиза, че всяка нощ от миналия четвъртък до вторник Лутър е стоял на пост под прозореца на Флем, колкото е могъл да се приближи — пристигал веднага щом жена му се връщала от кино да го събуди и стоял до сутринта. Нали разбираш, по цял ден заради затвора и затворниците, а на всичкото отгоре гледа и да е подръка на шерифа в случай, че на Иф нещо му дотрябва, та все му е била нужна и малко почивка; и как-как — прибере се у дома, вечеря, да легне, додето мисиз Биглин — тя му е била нещо като будилник — не се върне от кино, да речем, горе-долу от седем до към девет и половина — десет, зависи колко трае филмът, и после до сутринта виси или седи на сгъваемо столче под прозореца на Флем, и то не за награда, не дори и за слава, защото освен мисиз Биглин друг никой не е знаел, а просто от вярност към клетвата на Иф Бишъп да защитава и пази живота на всички джеферсънци, дори и живота на човек като Флем Сноупс от всичките двайсет и четири часа в денонощието Минк е успял да избере, бил е длъжен да избере, един момент между седем и горе-долу девет и половина и да налети на Флем с оня предмет, дето са му го продали вместо револвер, сякаш Минк от чиста и проста злоба си го е поискал, а това дето рекъл оня, и на куче да не пожелаваш.

— Карай по-бързо — каза Стивънз.

— Добре, добре. Та ето, значи, как свърши тая история — рече Ретлиф. — Цялото трепане и лутане, всичкото му дебнене, измами и грабежи, тихо и потайно, когато може, или с открито и брутално тъпкане, щом е потребно; тук-там някой от нас ще се помъчи да му тури крак или да отскочи на пътя му, ако успее, а който не успя, и него стъпка. И сега какво остава от всичко това? Една прикована за леглото старица и дъщеря ѝ, дърта мома, учителка в пенсия, дето можеха

безгрижно да си доживеят дните в оная слънчева и златна Калифорния. Но сега ще им се наложи да бият целия път до Мисисипи, за да се наврат в тая грамадна къща, от едни захвърлена, на други харизана. И много е вероятно мис Алисън отново да постъпи на работа, и то може би ще трябва да побърза и повечко зор да си даде, че нали ще трябва да я поддържат, инак, току-виж, приятели и познати, да не говорим за чуждите хора, тръгнали да говорят, вижте я, дама, уж родена и възпитана в Мисисипи, пък отказва да приеме една такава къща — не само като подарък, ей тъй срещу нищо, ами при това и нейна си, че на туй отгоре и едно благодаря няма да каже, дето са ѝ я върнали. Впрочем във всичко това може да се намери и някаква поука, стига да знаеш къде да я търсиш.

— Никакви поуки — каза Стивънз. — Хората просто правят каквото могат.

— Нещастни мерзавци! — рече Ретлиф.

— Мизерници — поправи го Стивънз. — Карай по-бързо.

И тъй, някъде към десет часа те седяха един до друг в притъмнялата кола на един стръмен път, който отдавна вече не представляваше път, а скоро по него и да се минава, щеше да е невъзможно. Ретлиф се обади:

— Значи, според тебе тя наистина не е знаела какво ще направи оня, щом го пуснат.

— Да, нали вече ти казах. Карай.

— Имаме време — рече Ретлиф. — Той няма къде да отиде. Та нали говорехме за онова нещо, дето му е послужило за револвер, а после като побягнал, го изпуснал или запратил нанякъде в задния двор. Иф Бишъп ми го показа. Прав е бил оня в Мемфис. На никакъв револвер не мяза. Ще кажеш: дърта-одъртяла кална костенурка. Имаше два патрона, гилзата и един цял. Капсулата на гилзата си беше пробита както трябва, само че и на нея, и на целия патрон, току до капсулата, се вижда по една драскотина — и двете драскотини досущ еднакви и на едно и също място. Иф извади целия патрон, завъртя малко гилзата и я сложи под петлето, после запъна и стреля; отваряме барабана и гледаме: точно до капсулата същата такава драскотинка, само че от другата страна: значи, тоя кръшкач ударникът веднъж удря капсулата, друг път не ще. Следователно Минк още предварително е опитвал и двата патрона за проба, и двата са му засекли и въпреки това влиза да

застреля Флем с надеждата, че този път поне един ще хване, но това звучи неправдоподобно; или пък, както е застанал пред Флем, и двата са отказали, та е завъртял барабана отново да пробва, понеже в този момент какво друго му е оставало; и сега вече единият е гръмнал. Ако е така, защо, според тебе, Флем си е останал на стола, позволявайки на Минк два пъти да щрака напразно и чак на третия да го убие?

— Не зная — рязко отвърна Стивънз. — Карай!

— Вероятно и на него му е било дошло до гуша — рече Ретлиф. — Като на Юла. И на двамата ей дотук. Горкият кучи син.

— Той беше импотентен — каза Стивънз.

— Какво? — рече Ретлиф.

— Импотентен! С жена като легне, освен да заспи, друго не може. Да! — натърти Стивънз. — Горките кучи синове, колко страдания и мъки са причинили на другите! Карай!

— Ами ако не е само това? — рече Ретлиф. — Ти си расъл в град, градско чедо си, може и да не си чувал за „даваш ли“. Колко сме я играли тая игра! Избираш си някое момче колкото тебе, вземаш някоя тояга или по-лека пръчка, твърда зелена ябълка, а можеше дори и камък, зависи колко ти стиска, отиваш до момчето и му викаш: „Даваш ли?“ Ако се съгласи, застава мирно, а ти го халосваш или шибваш с тоягата или пръчката колкото сила имаш, или пък се отдръпваш малко назад и го цапардосваш с ябълката или камъка. После ти застава мирно, а оня взема същата, тояга или пръчица, ябълка или камък, или каквото е там, и ти го връща същото. Правилото беше такова. Тъй че да допуснем...

— Карай! — каза Стивънз.

— ... и Флем е казал своето „даваш ли“ честно и почтено по всички правила, тъй че сега нищо друго не му е ставало, освен да седи мирно; може би още преди години, когато тя се прибра окончателно, при това от една комунистическа война, той да е разбрал, че вече е изгубил...

— Млъкни! — каза Стивънз. — Не искам да слушам!

— ... и че сега е неин ред да каже „даваш ли“...

— Не! — извика Стивънз. — Не! — Но тъй като Ретлиф се намираще по-близо до ключа на колата, вече го бе скрил с ръка.

— ... Да допуснем, че през цялото време тя е знаела какво ще стане, като го освободят, а и не само тя. Флем също.

— Аз не вярвам — каза Стивънз. — Не искам, не мога да вярвам! Не разбираш ли, че не мога?

— А отгук следва още нещо — продължи Ретлиф. — Тя е била длъжна да вземе решение, а вземе ли го, то ще е веднъж завинаги, после ще е късно да го променя. Би могла да почака още две години, когато и господ не би успял да задържи Минк в Парчман, освен ако не му вземе душата; така би си спестила не само тревогата и грижата, но и моралната отговорност, колкото и да разправяш, че нямало морал. Само че не почака. И тук именно се питаш защо. Навярно ако в рая нямаше хора, нямаше да има и никакъв рай, а не срещнеш ли там хора, които си познавал на земята, кой ще ти иска да иде в рая? Че нали някой ден майка ѝ може да я попита: „Защо не отмъсти за мен и за любовта ми, която най-накрая открих, а си стоя встрани със затворени очи и с надеждата, че каквото има да стане, ще стане? Нима ти не разбра какво е това любов?“ ... Дръж — рече той, извади безупречно чиста, безукорно изпрана и изгладена носна кърпа — целият град знаеше, че той не само переше, но и сам кърпеше с реприз носните си кърпи — и я тикна в невиждащата ръка на Стивънз. После завъртя ключа и пусна фаровете. — Мен ако питаш, сега вече всичко ще бъде наред.

Тук пътят излизаше от двата коловоза и преминаваше в овраг, стръмен и гъсто покрит с къпинак.

— Аз ще вървя напред — рече Ретлиф. — Ти си градско чедо. Електрическа крушка аз съм видял за първи път чак когато се научих да въртя бръснача. — После добави: — Ето, тука. — Беше счупен силует на продънен в единия край до земята покрив (Стивънз нищо не различи, той просто се съгласи, че тук някога е имало къща), над който се възправяше келяв и чепат кедър. Едва не се препъна в някогашната ограда на двора, също паднала и гъсто обрасла с отдавна подивели виещи се рози. — Върви след мене — каза Ретлиф. — Тук има един стар кладенец. Мисля, че го помня къде е. Трябваше да взема фенерче. — В ронещия се склон към мястото, където едно време са били основите на старите стени, се показа отворстие, един черен и ронлив отвор, зейнал в нозете им, сякаш порутената къща разтвори към тях своята паст, Ретлиф спря и тихо каза: — Тоя револвер ти не си го виждал. Аз пък го видях. Хич не ми прилича на револвер за десет долара. Такива се предават по два за девет долара и половина. Знаеш

ли дали още не стиска другия? — Но Стивънз, без да спира, се промъкна край него и като пуска наслуки единия си крак, стъпи на старото стъпало; сетне измъкна златната запалка с инициалите, щракна и продължи да слиза в оскъдната ѝ примигваща светлинка. Останал отзад, Ретлиф рече: — Естествено сега той е на свобода. И додето е жив, не му трябва повече да убива. — Последва го в едновременната изба — пещерата, бърлогата, в която, върху купчина грубо струпани от него дъски, полуклечеше, полуколеничеше човекът, когото търсеха, и мигаше като дете, на което са прекъснали вечерната молитва — не изненадано като се моли, а именно прекъснато, паднало на колене в новия работен комбинезон, вече кирлив и вмирисан, с отпуснати полусвити длани в скута и мигащо срещу миниатюрната светлинка в ръката на Стивънз.

— Здравейте — посрещна ги той.

— Не бива да оставате тук — каза му Стивънз. — Щом ние разбрахме къде сте, не мислите ли, че до утре сутринта и шерифът няма да се досети?

— Няма да оставам — каза той. — Просто се отбих да отдъхна. След малко се каня да тръгвам. А вие кои сте?

— Не е важно — каза Стивънз. И извади плика с парите. — Вземете — рече той. Бяха отново двеста и петдесет долара, несъмнена част от дадените му хиляда. Стивънз дори не си бе дал труд да разсъждава защо се спря именно на такава сума. Коленичилият човек смълчано ги погледна.

— Аз тия пари ги оставих в Парчман. Като излязох от портала, те не бяха в мене. Значи, някой мръсник и тях е откраднал?

— Това не са ония пари — каза Стивънз. — Ония ги върнаха. А тия са нови, тя ви ги остави тази сутрин. Други пари са тия.

— И, значи, ако ги взема, никому нищо няма да обещавам?

— Да — рече Стивънз, — вземете.

— Много съм ви задължен — каза той и ги взе. — Тогава ми казваха, че след три месеца щели да ми дадат още двеста и петдесет, стига само да не се спирам никъде в Мисисипи и повече никога да не се връщам. Значи, това сега не важи.

— Напротив — каза Стивънз. — Остава си. Съобщете ми след три месеца къде сте и ще ви пратя другите.

— Много съм ви задължен — рече Минк. — Пращайте ги на името на М. С. Сноупс.

— Как? — учуди се Стивънз.

— На М. С. Сноупс. Така се казвам: М. С.

— Хайде! — почти грубо рече Ретлиф. — Да се махаме оттука! — И щом Стивънз се обърна, хвана го под ръка, взе от него горящата запалка и я издигна високо; Стивънз налучка отново протритите пръстени стъпала и те пак се намериха горе, дето имаше въздух, в нощта, в безлунния мрак, където изтощените изветряващи поля се изтягаха в първия далечен полъх на есента в очакване на зимата. Отгоре, подредени в небесната йерархия, съзвездията се търкаляха по зодиакалните пасбища: Скорпион, Голямата мечка, Везни; още по-нагоре, зад студения Орион и Плеядите, се носеше елегичната песен на бездомните паднали ангели. Нежно и внимателно като жена, Ретлиф отвори вратата да се качи Стивънз. — По-добре ли ти е сега? — рече той.

— Да, по дяволите — каза Стивънз.

Ретлиф затвори вратата, заобиколи автомобила, качи се, завъртя ключа и пусна фаровете, подпали и потегли — двама старци, приближаващи шейсетте.

— Не знам дали някъде вече не е оставила някоя дъщеря, или пък се кани да си роди — рече Ретлиф. — Но роди ѝ ли се, в името на доброто старо време се надявам никога да не я довежда в Джеферсън. Ти вече преживя две Юли Варнър, струва ми се, трета няма да издържиш.

Когато двамата непознати отнесоха светлината и си отидоха, той повече не легна. Беше отпочинал и всеки момент щеше да настъпи часът за тръгване. Остана на колене върху грубо насъбраната купчина от стари дъски, която трябваше да го предпази от земята в случай, че заспи. За щастие, човекът, който миналия четвъртък през нощта му бе откраднал десетте долара, не бе взел безопасната; сега сгъна банкнотите тъй, че да се хванат в нагръдния джоб на комбинезона, и ги прибоде. Беше добре, този път подутината им се усещаше, та дори и заспал, не можеше да не почувствува, ако реши някой да бърника там.

Настана време да върви. Отчасти бе дори доволен: човек и от почивката може да се умори и да капне, както и от всичко друго. Вън беше тъмно, прохладно, приятно за ходене и пусто, ако не се смята старата земя. Но след шейсет и три години човек няма защо непрекъснато все за земята да мисли. Всъщност земята всякога напомня на човека, че го чака, и на всяка стъпка излеко и без да бърза, го притегля, казвайки: „Хайде ела, погледни, не бой се от мене. Полегни си, и толкоз.“ *Сега съм свободен* — помисли си той. — *И мога да тръгна, накъдето си искам.* Затуй сега ще се отпрати на запад — нали тази е именно посоката, в която хората вечно са вървели — на запад. Вдигнат ли се да се местят в нова земя, тя е винаги на запад, сякаш Повелителят сам е вложил това в кръвта на човека, в природата му — то му се предава от бащата в мига, когато го излива в утробата на майката.

Защото сега е вече свободен. И малко по-нататък, по пътя му към утрото, доцеше ли му се, щеше да се отпусне на земята. Така и стори, когато мисълта напълно го завладя, нагласи се да му е удобно на гърба, на ръцете и краката и дори усети първото далечно и нежно притегляне, сякаш тази проклета стара земя се мъчеше да му внуши, че и тя самата не забелязва какво прави. В този миг обаче разпозна звездите и установи, че е легнал неправилно, тъй като легне ли, човек трябва да е с лице на изток; тръгнеш ли, върви на запад, но легнеш ли, лягай с лице на изток. Затова се поотмести, изви се и вече настанил се както трябва, при това и свободен, той се реши да рискува. И за да покаже колко дързък е рискът му, той дори ще затвори очи, а на земята ще позволи да прави каквото си ще; при което, сякаш повярвала, че наистина е заспал, тя постепенно се увлече, разбира се, неусетно за него, да не би наистина да го смути: просто само малко по-упорито и по-упорито, а човек е длъжен не само през своя живот, а и през цялото време на човечеството да се пази от нея. Дори отколе, когато е живял, както се говори, в пещери, човекът си е струпвал купчина от тор, само и само да го държи по-далеч от земята, когато спи; сетне изобретил дъсчените подове да го пазят, а накрая и креватите, издигайки подовете от етаж на етаж, докато един ден ще спи на сто, на хиляда стъпки във въздуха, за да е защитен от земята.

Но той сега можеше да рискува, стори му се дори, че твърде много, ала честно е позволил на земята да му покаже, да докаже какво

може да извърши, щом толкова иска да опита. И в момента, в който помисли това, стори му се, че усеща как Минк Сноупс, чийто живот трябваше да премине през толкова много ненужни неприятности и тревоги, започва да потъва, да се просмуква, да протича като в сън; и той едва ли не забелязваше това, проследявайки с очи всичките тревни стръкчета и коренчета, дупчиците на червеите, все по-надолу и по-надолу в земята, сега вече изпълнена с човеци, едно време страдалци, но сега свободни, предали своите страсти, надежди и боязън, справедливостта и неправдите, на нея, на земята, на пръстта — тя да се тревожи и безпокои и да страда, а тях да остави на мира — всичките размесени и разбъркани в своето удобство и спокойствие тъй, щото никой вече не знае и дори не го е грижа кой какъв е бил — и сега и той сред тях, на всички равен, като всички добър, като всички сърцат, неотделим от тях и безименен като тях: хубавите, великолепните, гордите и безстрашните, чак дотам горе, на самия връх, сред блестящите сенки и блянове, които са крайъгълните камъни на безконечната човешка история — Елена и първосвещениците, царете и обездомените ангели, надменните и покварени серафими.

Шарлотсвил, Вирджиния
9 март 1959 г.

Издание:

Уилям Фокнър. Дворецът
Американска, първо издание

Редактор: Боян Атанасов

Художник: Иван Кьосев

Художник-редактор: Ясен Васев

Коректори: Грета Петрова, Радослава Маринович

Редакционна колегия: Александър Муратов, Богомил Райнов,
Божидар Божилов, Вера Ганчева, Владимир Филипов, Димитър
Методиев, Емил Георгиев, Ефрем Каранфилов, Здравко Петров, Иван
Цветков, Леда Милева, Любомир Тенев, Людмила Стефанова, Петър
Динеков, Светозар Златаров, Стефан Дичев, Стефан Станчев

Дадена за набор: VIII.1979 г.

Подписана за печат: II.1980

Излязла от печат: април 1980

Формат 84×108/32

Печатни коли 27¼. Изд. коли 22,89 Усл. изд. к. 25,33

Цена 3,41 лв.

ДИ „Народна култура“, София, 1980

ДП „Димитър Благоев“, София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.